

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY
Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou

**Římsko-germánské vztahy a kontakty ve
světle nálezů předmětů římské provenience
v Čechách, zvláště TERRY SIGILLATY**

DIZERTAČNÍ PRÁCE

**Roman-germanic relationship and contacts in roman age in the light of finds
from roman provenance in Bohemia, mainly TERRA SIGILLATA finds**

Studijní obor: Pravěká a raně středověká archeologie

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Lubomír Košnar, CSc.

Mgr. Jakub Halama

březen 2012

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Abstrakt

Dizertační práce se zabývá daným tématem především na základě nálezů terra sigillata v Čechách. V 1. části katalogu (jisté nálezy) je evidováno 103 kusů sigillata (celkem ale 112 zlomků a celých nádob) z 52 lokalit a ve 2. části (nejisté či nerevidované nálezy) dalších 23-24 ks z 15 lokalit. V drtivé většině pochází sigillata z germánských sídlišť, které jsou rozprostřeny ve všech hlavních oblastech známého osídlení doby římské, zajímavé jsou doklady z jihozápadních Čech. Z určitelné sigillaty 1.-3. stol. zaujímá největší podíl zboží z Rheinzabernu (41 %) a ze střední Galie (35,9 %); keramika z Westerndorfu je již zastoupena méně (7,7 %) a nálezy sigillaty z jižní Galie, Trevíru, Heiligenbergu a Pfaffenhofenu jsou ojedinělé. Tato skladba nálezů se nejvíce blíží lokalitám v provincii Norikum. Odtud přicházela sigillata přes jižní Čechy a Moravu, další směr byl z Raetie přes JZ Čechy. Výrobky z 1. – 1. pol. 2. stol. se v Čechách vyskytují velmi málo, největší přísun lze datovat od 2. pol. 2. do konce 1. třetiny až pol. 3. stol. Tvarově převládají reliéfní mísy Drag. 37, více kusy též Drag. 18/31, 31 a 33. Zajímavá zjištění přineslo zpracování pozdní sigillaty 4. - 5. stol. (argonské a severoafrické produkce) – nálezy argonské sigillaty se koncentrují v širší oblasti Pražské kotliny a část lze spojit s kontexty vinařské kulturní skupiny 5. stol.

Detailní analýza výjimečného nálezu celé mísy z Neratovic a jeho kontextů ukazuje spíše na nestandardní přísun v období kolem markomanských válek a nestandardní uložení (hrob?). Zvyk ukládání sigillaty do hrobu je v Čechách cizí, pro ojedinělé případy jsou hledána konkrétní vysvětlení. V hrobech doby stěhování národů a v mladších kontextech měnila sigillata původní funkci (nejčastěji zlomky upraveny na závěsky či jiné předměty). Většina datovatelných sídlištních objektů s nálezem určité sigillaty nevykazuje o mnoho mladší dataci než její výroba. K imitacím sigillaty v germánské keramice docházelo, ale je prokazatelná v menší míře než bychom očekávali. V rámci dalších druhů předmětů římské proveniencí skýtá nejlepší srovnání provinciální spotřební keramika.

Většina sledovaných aspektů byla široce porovnávána s dalšími oblastmi barbarika.

Abstract

Dissertation thesis in particular are based on terra sigillata finds in Bohemia. In the first part of catalogue (certain finds) there are 103 pieces of terra sigillata from 52 localities (together 112 fragments and whole vessels). And in the second part of the catalogue (unsure or non-filed finds) other 23 – 24 pieces from 15 localities.

Generally terra sigillata comes from German settlements, those are spread through all the main settlement areas of the Roman period. Records from the southwest Bohemia are also interesting.

Main part from the datable 1st - 3rd century terra sigillata have goods from Rheinzabern (41 %) and from the central Gallia (35,9 %); ceramics from Westerndorf is less represented (7,7 %) and there are only few terra sigillata finds from the south Gallia, Trier, Heiligenberg and Pfaffenhofen. This combination of the finds is approximate to localities in Norikum province. Sigillata of this origin came through south Bohemia and Moravia, other direction went from Raetie through southwest Bohemia.

Artifacts from 1st century and 1st half of the 2nd century appears in Bohemia very rare. The largest supply is possible to date from the 2nd half of the 2nd century till first third as half of the 3rd century. The most popular form is relief – bowl Drag. 37, also more fragments Drag. 18/31 and 33.

Exploring of the late terra sigillata from 4th - 5th century (Argonic and North African production) brought interesting assignments – Argonic terra sigillata finds are concentrated in wider area of the Prague basin and part of them is possible to put in context with Vinařice cultural group, 5th century.

Detailed analysis of exceptional whole bowl find from Neratovice and its contexts shows probably nonstandard supply around the Marcomanic wars period and also nonstandard imposition (grave?). Habit of depositing terra sigillata in the grave is foreign to Bohemia. There are only few individual cases of terra sigillata in the grave and reasons of it are researched individually. In the graves of the Migration period and in more recent contexts terra sigillata changed its original function (most frequent fragments were transformed to pendants or other objects).

Most of the datable settlement objects with datable terra sigillata finds don't appear to be much later than production of terra sigillata. There are imitations of terra sigillata in German ceramics, but provable imitations are less than it was expected. From the other objects of Roman proveniencí the best comparison provides provincial utility ceramics.

Most followed aspects were widely compared with other barbaricum areas.

OBSAH

Úvod	5
Postup prací	6
Přehled bádání nad nálezy sigillaty v Čechách (do r. 2004)	9
Poválečné bádání nad nálezy sigillaty v evropském barbariku	10
Terminologie a tvarová klasifikace	13
Struktura a metodické pojetí katalogu	14
Registr lokalit s nálezy terry sigillaty v Čechách	16
Katalog nálezů sigillaty v Čechách – 1. část	18
Katalog nálezů sigillaty v Čechách - 2. část	54
Dodatek ke katalogu	61
Statistiky a jejich metodická úskalí	62
Jihogalské dílny	64
Středogalské dílny	68
Východogalské dílny (Trevír)	74
Hornogermánské dílny (Heiligenberg)	76
Rheinzabern	78
Westerndorf	85
Pfaffenhofen	88
Lokální dílny?	89
Tvary a výzdobné techniky TS 1.- 3. stol.	90
Struktura nálezů sigillaty v Čechách	94
Struktura sigillaty na vybraných lokalitách v provinciích	96
Pozdní produkce sigillaty v Čechách (argonská a severoafrická TS)	101
Vývoj přísunu terry sigillaty do Čech	113
Markomanské války a jejich možný odraz v sigillatových nálezech z Čech	116
Směry dovozu sigillaty do Čech a způsoby jejího přísunu	120
Četnost sigillaty na lokalitách v Čechách + srovnání s okolními oblastmi	124
Regionální odlišnosti v rámci Čech	127
Nálezy TS ze sídlištních lokalit, jejich charakteristika	129
Sídliště s více nálezy TS	131
Druhy sídlištních objektů s nálezem sigillaty	134
Chronologie sídlištních objektů s nálezy přesněji datovatelné terry sigillaty	135
Jak vysvětlit nález sigillatové mísy z Neratovic?	139
Terra sigillata v germánských hrobových nálezech a na pohřebištích v Čechách a v evropském barbariku: celkové srovnání	157
Změna funkce terry sigillaty + její výskyt v mladších druhotných kontextech	183
Nálezy provinciálních imitací sigillaty v Čechách	189
Vlivy sigillaty na germánskou domácí keramiku v Čechách	190
Vztahy k jiným druhům římských předmětů v Čechách (spotřební keramika)	193
Závěrečné shrnutí	195
Seznam použitých zkratk	197
Seznam tabulek	197
Seznam mapových příloh	199
Seznam obrazových příloh	202
Seznam použitých pramenů	203
Seznam použité literatury	204

ÚVOD

Luxusní keramika římské provenience, tzv. terra sigillata, mne velmi zaujala již v době magisterského studia, kdy jsem na toto téma zpracovával jednu z běžných seminárních prací. Postupem času tento můj zájem vyústil v diplomovou práci – nicméně při jejím řešení jsem začal zjišťovat, o jak široké téma jde a při kolika dílčích otázkách doby římské a stěhování národů dokáže z více důvodů napomáhat různé problematiky řešit. Diplomovou práci lze tedy chápat spíše jako jakési nastínění, základ či odrazový můstek k navazující dizertaci, která mi teprve umožnila hlubší uchopení vybraného tématu. Správnost této cesty a důležitost tématu by snad mohl potvrdovat i můj úspěch při získání stipendia (pro roky 2011-2012) Gerharda Bersu (Stiftung Pro Archaeologia Saxoniae, Landesamt für Archäologie mit Landesmuseum für Vorgeschichte, Dresden), udělovaného vybraným řešitelům dizertačních prací v oboru archeologie.

Na úvod bych také chtěl poděkovat všem, kteří mi s touto prací jakýmkoli způsobem pomohli - vedoucímu mé dizertační práce doc. Dr. L. Košnarovi, CSc a dalším kolegům z oboru, zejména však doc. PhDr. E. Droberjarovi, Ph.D. Dále bych chtěl vyjádřit své poděkování všem institucím s nálezů TS, kustodům sbírek či vedoucím výzkumů za laskavé umožnění studia nálezů sigillaty a jejich dokumentace. Speciální a největší dík však patří mé ženě Guně, jak za toleranci a trpělivost, tak za její obrovskou technickou pomoc s dokumentací nálezů a tvorbou obrazových příloh. Slibuji, že jí veškerá s tímto spojená strádání vynahradím.

POSTUP PRACÍ

Aktuální stav nálezů terry sigillaty v Čechách jsem se snažil zachytit již ve své magisterské práci (2004 - *Nálezy terry sigillaty v Čechách*), ovšem z pozice začínajícího badatele. Nosnou částí práce byl detailní katalog, který však byl založen spíše na rešerži literatury a v případě shromážděných nepublikovaných nálezů TS šlo převážně spíše o má rámcová anebo jasná určení (v případě zlomků s větší zachovalostí reliéfní výzdoby). Na základě vypracovaného katalogu jsem se pokusil o nastínění chronologie výskytu TS, poměrová zastoupení jednotlivých výrobních oblastí či okruhů, rozšíření v Čechách a základní komparaci s výsledky analýz nálezů terry sigillaty jak v jiných oblastech středo- i západoevropského barbarika tak i ze dvou vybraných lokalit na limitu. Dalšími řešenými okruhy bylo zastoupení TS na germánských lokalitách v Čechách, charakteristika takovýchto lokalit (sídliště versus pohřebiště), výjimečný nález z Neratovic a nálezy druhotně upravených zlomků či TS pocházejících z mladších kontextů. Daná problematika ovšem byla spíše pouze nastíněna a shromážděna k ní základní literatura, jednotlivá témata již nebyla až na výjimky zpracována do větší hloubky a závěrů.

Bezprostředně po ukončení magisterského studia jsem v započatém tématu navázal v rámci dizertace. Zde lze další práce rozdělit do dvou hlavních částí: I. katalog a II. dílčí témata v širším rámci problematiky nálezů terry sigillaty v Čechách a s tím související římsko-germánské kontakty a vztahy.

Tvorba katalogu

Vychází sice z magisterské práce, ale mnohá určení byla upřesněna či korigována (při analýzách sigillaty se potvrdilo, že je potřebné také revidovat i staré nálezy hodnocené již kdysi V. Sakařem, neboť mnohá jeho určení již nebyla relevantní či dostatečná vzhledem k dnešnímu stavu bádání v této problematice); podařilo se dohledat či identifikovat některé staré nálezy, považované již za ztracené a přidat nálezy z nových výzkumů. Nové informace byly přidány i k jednotlivým lokalitám.

Aktuální stav byl prezentován na II. protohistorické konferenci Archeologie barbarů 2006 (listopad 2006, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, ČR) – referát “*Nálezy terry sigillaty v Čechách*.” Aby i jiní badatelé mohli s předběžnými výsledky hodnocení nálezů sigillaty z Čech rámcově pracovat, publikoval jsem ve sborníku z konference stručný souhrn dosavadních výsledků a rozbor vybraných nových i starších nálezů (*Halama 2007*).

Formou kratších článků jsem publikoval některé další nálezy z nových výzkumů:

- TS z Mikulovic (*Sedláček – Halama – Jílek 2008; Halama 2010b*)
- TS z Čelákovic, Tatců a Tišic (*Halama 2009a*)

Podobně jsem zveřejnil také některé staré nálezy dříve nedostupné nebo nyní již odlišně analyzované:

- TS z Přešťovic (*Halama 2008*)
- TS z Nišovic či Volyňska (*Halama 2009b*)

Ve výše zmíněných člancích je vždy uvedena detailní analýza, argumentace určení a nalezené analogie, v dizertačním katalogu je pak již tato sigillata zapracována stručněji s příslušnými odkazy.

Sbírký sigillat primárně archeologicky mimočeského původu uchovávané v některých českých muzeích sice nejsou předmětem mé práce, přesto jsem se jim úplně nevyhýbal:

- soubor časně TS z M Hradec Králové (*Jílek – Halama 2010*)

Nejnovější nálezy TS jsem již jednotlivě publikovat nestihl, jsou tedy poprvé analyzovány až v předkládané práci (Hostivice, Mikulovice - 3. TS, Nebovidy-Vaňkát, Obříství, Praha-Bubeneč – Heinemannova ul., Ul. Pod Pařankou a Papírenská ul., Praha-Kbely, Žalany - 2. TS; též nejisté nálezy Duchcov a Jaroměř).

Soupis veškerých nálezů terry sigillaty jsem také průběžně zpracovával v podobě standardizované struktury popisu římských importů v rámci mezinárodního dlouhodobého projektu **Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum**. Ke spolupráci jsem byl přizván E. Droberjarem, koordinátorem projektu pro oblast Čech (připravovaný svazek **CZ 1 – Böhmen**).

Dílčí témata

Všechna témata byla řešena průběžně, s některými jsem vystoupil na protohistorických konferencích „Archeologie barbarů“ a zpracoval formou článků do sborníků z těchto konferencí:

ad chronologie sídlištních objektů s nálezy terry sigillaty – referát *“Nové germánské sídliště s nálezem terry sigillaty v Mikulovicích, okr. Pardubice“* (společně s R. Sedláčkem a J. Jílkem, Východočeské muzeum Pardubice) na III. protohistorické konferenci Archeologie barbarů 2007 (říjen 2007, Archeologický ústav v Brně a Regionální muzeum v Mikulově, Mikulov, ČR); publikováno ve sborníku z konference – Mikulovice a Hostín (*Sedláček – Halama – Jílek 2008*).

- sídlištní objekt s TS z Čelákovic (*Halama 2009a*)

Nálezový materiál z dostupných objektů s nálezem blíže určitelné terry sigillaty ze sídliště v Černíně je představen až v rámci dizertace.

ad neobvyklý nález celé mísy Drag. 37 z Neratovic + markomanské války a jejich možný odraz v sigillatových nálezech z Čech - referát *“Jak vysvětlit nález sigillatové mísy z Neratovic? Možnosti interpretace a kontext zajímavého nálezu“* na V. protohistorické konferenci Archeológia barbarov 2009 (září 2009, Archeologický ústav Nitra, Slovenská republika); publikováno ve sborníku z konference (*Halama 2010a*).

ad nálezy sigillaty z hrobů a pohřebišť v Čechách - referát *“Terra sigillata v germánských hrobových nálezech a na pohřebištích v Čechách ve srovnání s okolním barbarikem“* na VI. protohistorické konferenci Archeologie barbarů 2010 (září 2010, Univerzita Hradec Králové, ČR); publikováno ve sborníku z konference (*Halama 2011*).

ad fenomén výskytu tzv. pozdní sigillaty v Čechách – referát *“Pozdní argonská a severoafrická sigillata z Čech – doklady místních germánských elit?“* na VII. protohistorické konferenci Archeologie barbarů 2011 (říjen 2011, Archeologický ústav Brno, ČR); publikováno ve sborníku z konference (*Halama 2012, v tisku*).

Další tematické okruhy byly řešeny až v rámci dizertační práce: **syntéza výsledků určení nálezů terry sigillaty v Čechách** (chronologie výskytu, poměrová zastoupení jednotlivých výrobních oblastí či okruhů, rozšíření v Čechách, zastoupení na germánských lokalitách, charakteristika takovýchto lokalit, etc.), **vlivy sigillaty na germánskou domácí keramiku v Čechách** (tvary a výzdoba), **komparace s výsledky analýz nálezů TS jak v ostatních oblastech středo- i západoevropského barbarika, tak i se situací na panonském, norickém, raetském a hornogermánském úseku limitu** (použití statistických metod, práce s mapami výskytu aj.), **časoprostorové vztahy k nálezům jiných druhů římských předmětů v Čechách** (zejména tzv. spotřební keramika), **markomanské války a jejich možný odraz v sigillatových nálezech z Čech, související problematika s přísunem terry sigillaty do Čech** (směry přísunu a výchozí místa, otázka charakteru přísunu, etc.) a **změna funkce terry sigillaty + její výskyt v mladších druhotných kontextech** (fragmenty sigillaty

upravené jako závěsek na germánských sídlištích; hroby se sigillatou z období stěhování národů, sigillata v raně středověkých kontextech).

Tzv. vedlejší produkt dizertační práce:

Rotační mlýnky v kontextech doby římské v Čechách

Při hodnocení nálezů celé mísy Drag. 37 z Neratovic jsem narazil v původní nálezové zprávě na zmínku „nad mísou ležely prý dva mlýnské kameny. Rozměry a zpracování rovněž svědčí pro římský původ“. Tato informace zapříčinila můj zájem o problematiku výskytu rotačních mlýnků v kontextech doby římské v Čechách, neboť toto téma zde dosud nebylo řešeno (!).

Nejdříve jsem provedl rešerzi literatury a snažil se podchytit veškeré zmínky o nálezích žernovů ze sledovaných kontextů. Poté jsem začal s dokumentací zjištěných exemplářů a problematiku konzultoval s odborníky, zajímajícími se o žernovy v časově předcházejícím laténském období (hlavně s P. Holodňákem, M. Žatec).

Aktuální stav poznání byl prezentován na IV. protohistorické konferenci Archeologia Barbarzyńców 2008 (říjen 2008, Instytut archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Sanok, Polsko) – referát „Nálezy žernovů z kontextů doby římské v Čechách a na Moravě“ (společně s T. Zemanem z NPÚ Brno, který se shodou okolností začal zabývat stejným tématem na Moravě). V rozsáhlejší článku do sborníku z konference byly použity pouze makroskopické petrografické analýzy použitých hornin (Halama – Zeman 2009).

Pro r. 2009 jsem pak získal 1-roční grantovou podporu (u Grantové Agentury Univerzity Karlovy) projektu **Rotační mlýnky v nálezových kontextech doby římské na území Čech**. Získané prostředky umožnily důslednější zpracování tématu – návštěvy depozitářů za účelem detailní dokumentace žernovů (= tvorba katalogu) a dokumentace ostatních nálezů z vybraných objektů s žernovem, studijní cesty za účelem odborných konzultací a získání zahraniční literatury (návštěvy knihoven i nákup), ale hlavně makroskopické + mikroskopické petrografické analýzy (pomocí tzv. výbrusů) studovaných mlýnků – spolupráce s J. Lounem z Mineralogicko-petrologického oddělení Národního muzea v Praze a Geologického ústavu Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Výsledky mikroskopických analýz jsou teprve ve stádiu zpracování. V minulém roce se podařilo podchytit další žernovy z kontextů doby římské a to z lokalit Dašice (okr. Pardubice) a Obříství (okr. Mělník), zatím však nebyla možnost je zdokumentovat.

Toto dílčí téma, do dizertace primárně nepatřící, má však široký informační potenciál a to i k tématu práce – tedy římsko-germánským vztahům a kontaktům (petrografické analýzy naznačují předběžně u několika mlýnků původ suroviny na území provincií; některé běhouny z místních hornin zase typologicky napodobují provinciální předlohy = přenos inovací; jiné svědčí pro kontakty vnitrogermánské – s oblastmi przeworské kultury). Pomocí studia rotačních mlýnků používaných Germány se dá sledovat více zajímavých otázek, např. v Čechách výskyt mlýnků laténského typu v objektech plaňanské skupiny grossromstedtské kultury (stupeň R A) může přispívat do stále řešené problematiky konce laténského období a počátku doby římské.

PŘEHLED BĀDÁNÍ NAD NÁLEZY SIGILLATY V ČECHÁCH (DO R. 2004)

..Podotknouti sluší, že p. JUC. Šandera zjistil v Sobčicích, na druhé straně Javoroky, sídliště, v kterém se vyskytly střepy z nádob římských, tak zvaně terra sigillata – případ to prvý v Čechách (Píč 1896, 766).

Tato věta jaksi mimochodem na okraj článku jinak se zabývajícím laténskými hroby znamená vůbec první rozpoznání a zveřejnění nálezu terra sigillaty v Čechách.¹ Nález z uvedené východočeské sídlištní lokality je bohužel nerevidovatelný. Stejný autor publikoval hned následující rok další fragment TS ze sídliště u Tuklat ve středních Čechách (Píč 1897, 378), tento je stále součástí archeologických sbírek Národního muzea. Další vzácné nálezy sigillaty J.L. Píč poté velmi krátce zhodnotil (Píč 1903, 102) a posléze podal první soupis nálezů TS z území Čech (Píč 1905). L. Šnajdr jej doplnil (1904, 2-3). Z pražských lokalit do literatury uvedl zlomky z Bubenče/Podbaby J.A. Jíra (1898, 152; 1910, 22-23) a Vršovic L. Šnajdr (1912, 52-53). Lokality s TS v Čechách i na Moravě vyjmenovávají i K. Buchtela a L. Niederle (1910, 85). Za první systematický soupis všech nálezů TS a jejich zhodnocení vděčíme H. Preidelovi, jemuž při určování proveniencie pomáhal Fr. Drexel. V soupise jsou uvedeny nálezy TS z 12 českých lokalit (Preidel 1930a, 167-171). Známý výjimečný objev celé nádoby TS z Neratovic publikovala L. Horáková-Jansová (1929).

Z poválečných badatelů se problematice výskytu římských výrobků včetně keramiky a hodnocení vztahů s Impériem věnoval B. Svoboda (1948). Podrobný soupis doplněný o nové nálezy TS z Čech a její pečlivé nové zhodnocení předložil posléze Vl. Sakař (1956, 52-69). Uvádí zde TS z 20 českých lokalit.² Problematice výskytu předmětů římské proveniencie v Čechách i na Moravě a vztahům s římskými provinciemi se zabýval v mnoha dalších studiích. Tématu římské keramiky (sigillaty i provinciální spotřební) se věnoval v několika článcích či studiích (Sakař 1959; 1966, 632; 1969a; 1969b, 1444-1452; 1980; 1985). Určitou syntézou je práce *Čechy a podunajské provincie římské říše* (Sakař 1994). Soupis sigillaty byl doplněn v obou katalozích nálezů římských importů v Čechách (Sakař, 1970; Oliva-Burian-Nemeškalová-Jiroudková-Tejral 1986), ovšem bez náležitých analýz.

Novější nálezy sigillaty byly poté zveřejňovány pouze ojediněle, za publikování nejvíce nových nálezů TS se nejvíce zasloužil L. Košnar (Braun – Košnar 1981; Břicháček - Košnar 1987; 1993, 2000; Košnar - Břicháček 1999a; 1999b).

---

¹ Již v r. 1881 sice A. Mertz publikoval kostrové pohřebiště z doby stěhování národů u Dobroměřic, kde popisuje i výstavu jednotlivých hrobů, provrtaný fragment TS však hodnotí pouze jako „střep nějaké nádoby z jemné šlemované hlíny červeně vypálené.“ (Mertz 1881, 92).

² Vyčleňuje tři časové úseky výskytu TS v českém prostředí v rámci doby římské: 1) - 1. stol. n.l. (pouze 1 fragment jihogalské TS z Třebusic); 2) - 2. pol. 2. stol. - zač. 3. stol. (hlavní období výskytu; TS ze středogalských dílen, východogalských, z Rheinzabernu a Westerdorfu); 3) - 4. stol. (pouze fragment severoafrické TS ze Slavhostic). Všimá si značné délky životnosti TS v germánském prostředí a také sleduje, z jakých kontextů TS pochází (na pohřebišti ji zjišťuje ve 2 případech - v Třebusicích a Přešovicích; snaží se charakterizovat sídliště - všimá si častých dokladů železářské výroby a přítomnosti jiných římských předmětů na těchto lokalitách). Přítomnost TS v Čechách si vykládá jako důsledek obchodních kontaktů s římskou říší a konec největšího přílivu TS do Čech spojuje s ukončením markomanských válek. Na některých germánských nádobách shledává napodobování tvarů a především výzdoby oblíbeného tvaru TS - mísy typu Drag. 37.

POVÁLEČNÉ BĀDÁNĪ NAD NÁLEZY TS V EVROPSKĚM BARBARIKU

Postihnout veškeré nálezy terra sigillata katalogovým způsobem v rámci germánského barbarika se podařilo pouze dvěma badatelům - *H. J. Eggersovi* v rámci jeho vyčerpávajícího soupisu veškerých předmětů římské provenience (1951) a dále *S. Berkemu* ve studii pojednávající kromě TS i o bronz. nádobách (1990). Z díla *S. Berkeho* jsem také čerpal informace o nálezech TS z oblastí, zatím nověji nezpracovaných (např. Bavorsko, Hesensko, etc.).

Morava

Nálezy terra sigillata z několika sídlišť postupně publikoval *F. Křížek* (z lok. Těšany a Ždánice) i *R. M. Pernička* v 60. letech (z lok. Vlčnov a Šitbořice), souhrnně se TS pokusila v rámci diplomové práce zpracovat v r. 1980 *Palatová (Droberjar 1991, 7)*. Souborně však TS z moravského nálezového prostředí zveřejnil až *E. Droberjar (1991)* ve studii vycházející z jeho diplomové práce. Posléze zpracoval též sigillatu z důležitého pohřebiště v Šitbořicích (*Droberjar – Kazdová 1993*) a nové sběrové nálezy ze sídliště Strachotice, okr. Znojmo (*Droberjar – Vokáč 2002*). Jednotlivé fragmenty z nových výzkumů ÚAPP Brno (lok. Syrovice, okr. Brno – venkov a Mořice, okr. Prostějov) publikovala slovenská badatelka *K. Kuzmová (2009; 2011)*.

V posledních několika letech se sigillatě na Moravě věnuje *S. Klanicová*. Pro účely mé práce zatím nejdůležitějším článkem zůstává obsáhlý souhrn aktuálních počtů nálezů, lokalit a poměrů jednotlivých produkčních dílen (*Klanicová 2007*). Posléze zveřejnila analýzy dalších sigillat z nových výzkumů i prospekci – ze sídlišť v Klentnici, okr. Mikulov (*Klanicová – Komoróczy 2008*), Dyjákovicích, okr. Znojmo (*Jílek – Klanicová 2009*) či Hrubčicích, okr. Prostějov (*Fojtík – Klanicová 2009*). Nověji se zabývala TS ze sídlišť v oblasti pod Pavlovskými vrchy (*Klanicová 2010a*) a též nálezy z germánského sídliště Pasohlásky (*Klanicová 2010b*), které se rozkládalo v bezprostřední blízkosti římské pevnosti z období markomanských válek Mušov-Burgstall.

Sigillatu z výzkumu vlastního areálu pevnosti Mušova-Burgstallu nejprve zpracoval *F. Křížek (1980)*, další nálezy přibýly v práci *E. Droberjara (1993)*. TS z výzkumů v letech 1994 – 2000 je obsáhnuta v diplomové práci *M. Stoilové³* a poslední aktualizace patří rovněž *S. Klanicové (2008)*. Podílela se také na publikaci zkoumaného římského vojenského tábora Pravčice u Hulína, kde se našlo několik zlomků TS (*Daňhel – Kalábek – Klanicová – Pankowská – Paulus 2009*).

Slovensko

Základem poznání nálezů TS ve slovenském prostředí bylo studium *F. Křížka*, především obě práce ze 60. let (1966 + viz *Kuzmová – Roth 1988, 8*). Ovšem obsáhnout a vyhodnotit veškerou TS z celého Slovenska se podařilo až dvojici badatelů *K. Kuzmové – P. Rothovi (Kuzmová – Roth 1988)*. Aktuálněji samotné JZ Slovensko (kvádská oblast) poté analyzovala *K. Kuzmová (1997)*, která se věnovala i problematice sigillaty v barbariku ve vztahu k markomanským válkám (1994) a vyhodnotila i některé důležité soubory z limitních lokalit, např. z Rusovců-Gerulaty či obsáhlou sbírku muzea v Komárně (*Kuzmová 1992*).

---

³ Tuto práci jsem k dispozici neměl: *Stoilova, M. 2006: Die römische Keramik aus Mušov-Burgstall aus den Grabungen 1994 – 2000. Diplomarbeit. Universität Wien.*

Dolní Rakousko

Základním zdrojem poznání zůstávají obě studie A. Stuppnera (1994a; 1994b), jeho disertační práce mi bohužel k dispozici nebyla.⁴ Informace k lokalitám a kontextům, odkud pocházejí nálezy sigillaty lze najít v katalogu germánského osídlení naddunajské části Dolních Rakous (Pollak 1980).

Východní Maďarsko (sarmatská oblast v Potisí)

Z oblastí tzv. sarmatského barbarika ve východní části území dnešního Maďarska nálezy sigillaty souhrnně analyzovala dvojice badatelů D. Gabler – A. Vaday (1986; 1992). Nové nálezy máme aktuálně k dispozici z regionu Szolnoku ve středním Potisí (CRFB-U1 = Vaday – Horváth 2005). Důležitou publikací je též zhodnocení lokality Dunakeszi – Alagi Major, sídliště s pozoruhodně velkým množstvím TS (Gabler 2001). D. Gabler se také dlouhodobě věnoval sigillatě z panonské části limitu i samotné provincie (viz dále).

Polsko

Poprvé komplexně byla sigillata z území Polska publikována před více než půl stoletím (Rutkowski 1960). Od 90. let 20. stol. se této problematice intenzivně věnuje badatelka L. Tyszler (např. Tyszler 1998 a další články), která je též autorkou nového celkového zpracování (1999a; 1999b). Nadále však publikuje sigillatu z nových výzkumů: pohřebiště Wiktorow, pow. zgierski (Moszczyński – Tyszler 2001),⁵ lok. Inowrocław 100/101 na Kujavách (Bednarczyk – Tyszler 2001), lok. Pečlawice, stanowisko 5, woj. łódzkie (Tyszler 2004a), lok. Kolonie Rychłocice, pow. wieluński (Tyszler 2006), pohřebiště Deszczno, stan. 14, pow. Gorzów Wielkopolski, woj. lubuskie (Tyszler 2010a) a pohřebiště Gozdow stan. 1, pow. Zgierz, woj. łódzkie (Tyszler 2010b). Zabývá se i dílčí problematikou související s rozložením TS v barbariku – např. studie ke komunikacím v polsko-slovenské části západních Karpat na základě distribuce sigillatových nálezů (Tyszler 2004b) i analýze starších nálezů – např. zajímavá celá miska Drag. 27 jihogalské provenience z lok. Żerków, woj. wielkopolskie - miska Drag. 27 (Tyszler 2007). Ne všechny články se mi však bohužel podařilo shromáždit.⁶

Ojedinele jsou nové nálezy sigillaty v Polsku publikovány i od jiných badatelů.⁷

Východní Evropa

Nálezy TS z rozsáhlých oblastí evropské části bývalého SSSR byly shrnuty před více než 40 lety (Kropotkin 1970), novější data již nejsou takto územně komplexní (např. CRFB-Litauen = Michelbertas 2001).

Německé země a Holandsko

Celou východní část Německa (spolkové země Meklenbursko-Pomořansko, Braniborsko, Sasko, Sasko-Anhaltsko a Duryňsko) zpracoval R. Laser (1998). Soupisy římských předmětů v rámci projektu *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum* (= CRFB) jsou v případě Braniborska (CRFB D1 – 1994), Saska (CRFB D2 – 1995) a Meklenburska-Pomořanska (CRFB D3 – 1998) jsou starší nebo stejně aktuální jako zmíněná práce R. Lasera; nová data přinesl pouze soupis ze Saska-Anhaltska (CRFB 6 – 2006).

⁴ Stuppner, A. 1997: *Römische Keramik im nördlichen Niederösterreich. Dissertation. Wien.*

⁵ K tomuto pohřebišti prozkoumáno i sídliště, odkud je nově publikováno též několik zlomků sigillaty (Moszczyński, J. 2010, 56).

⁶ Jedná se o článek: Tyszler, L. 2005: *Zagadnienia znalezisk prowincjonalnorzymskiej terra sigillata w nadwarciańskiej strefie osadniczej. Rocznik Wieluński 5 (2005), Wieluń, 141-155.*

⁷ Článek zhodnocující nové nálezy z wielbarského pohřebiště v Jartyporach mi také nebyl k dispozici (Andrzejowski, J. – Przychodni, A. 2008: *Terra sigillata z cmentarzyska kultury wielbarskiej w Jartyporach na zachodnim Podlasiu. Wiadomości Archeologiczne 60, 161-178.*)

Analýza sigillaty ze severozápadní části Německa (Dolní Sasko a Šlesvicko-Holštýnsko) a části Holandska severně Rýna (ale bez provincie Friesland) je obsažena ve studii *M. Erdricha* (2001). Tento badatel byl též autorem či spoluautorem jen o něco mladších soupisů CRFB jak pro Dolní Sasko (*CRFB D4 – 2002*), tak pro Šlesvicko-Holštýnsko (*CRFB D5 - 2004*). Nálezy TS v severní části Holandska se též v rámci disertace zabývala *Tineke B. Volkers* (*Erdrich 2001, 158*).

Z Vestfálska jsou nyní aktuální soupisová data od *S. Berkeho* (*CRFB-D7 = 2009*), bohužel bez potřebných analýz. U pravobřežní části středního Porýní, Hessenska a severního Bavorska (Pomohani) máme k dispozici pouze informace z již zmiňované starší komplexní práce stejného autora (*Berke 1990*).

Jižní Skandinávie

TS z území Dánska a jižního Švédska již před časem shromáždil a analyval *U. Lund-Hansen* (1982; 1987).

TERMINOLOGIE A TVAROVÁ KLASIFIKACE

Termín „terra sigillata“ označuje římskou keramiku s lesklým červeným či černým povlakem, vyráběnou na východě i západě římské říše. Běžně se tohoto výrazu užívá pro italské a provinciální luxusní stolní nádoby z kvalitní jemné hlíny s lesklým povlakem v různých odstínech červené barvy. Terra sigillata je název novodobý (poprvé jej použil r. 1885 A. Loquemar), v překladu znamená „nádoby z červené hlíny, zdobené malými figurkami, tj. reliéfy“ (latinsky terra ve významu hrnčířská hlína i výrobek z ní; sigillatus – zdobeno malými figurkami) – např. *Tyszler 1999a, 11-13*.

Výrobky TS jsou rozdělovány na hladké a reliéfní zboží. Hladkou sigillatou rozumíme nádoby vyráběné na hrnčířském kruhu, většinou nezdobené nebo jen za použití techniky barbotina, vrubořezu nebo pomocí aplik. Pod pojmem reliéfní TS se skrývá zdobená keramika, vyráběná pomocí forem. Na obou těchto druzích jsou často vytlačeny různé výrobní značky, na hladké TS se obvykle objevují na dně nádoby (v Čechách pouze na nádobě z Berouna – Havlíčkovy ulice), na reliéfní keramice se tyto značky mohou vyskytovat na různých místech (v Čechách pouze na míse z Neratovic a fragmentu mísy z Mikulovic – oba kolky ve výzdobném poli) - *Webster 1996, 4-12* (zde také k technologii výroby).

Při určování tvarů se ujala klasifikace vypracovaná *H. Dragendorffem (1895)* - zkracováno na tvar Drag. + příslušné číslo typu (1-55); určování dalších tvarů vypracovali: *Déchelette* (t. Déch. 56-77), *Knorr* (t. 78) a *Walters* (t. 78-81). Od těchto základních tvarů byly postupně odvozeny další podtypy, hlavně dle badatelů *W. Ludowici*, *Curle* a *Ritterling* a další (opět jméno + příslušné číslo). Pro pozdní argonskou TS jsou směrodatné základní studie *W. Unverzagta (1919)* a *G. Cheneta (1941)*, u severoafrické produkce se používá tvarosloví dle *J. W. Hayese (1972)*. K určování tvarů se nejvíce používá především práce *F. Oswald – T. D. Pryce (1966 – nové vydání, doplněné G. Simpsonovou)*, z této studie vychází doplněný přehled od *P. Webstera (1996 – zde další citace)*; velmi užitečný je i přehled tvarů římské keramiky od *E. Goseho (1950, 1976)* a pro analogie některé další dílčí studie (citované na příslušných místech).

Na základě výzdoby, materiálu a úpravy povrchu dělíme TS podle jednotlivých výrobních oblastí, center, dílen a okruhů. Přehled jednotlivých dílen viz např. *Sakař 1969b, Droberjar 2002a, 334; Webster 1996* nebo *Bernhard 2000, 140-141*, s příslušnými citacemi další literatury. Mezi nálezy z Čech byla rozeznána TS jihogalských výrobních center (hlavní produkce v 1.- poč. 2. stol. n.l.), středogalských center, především Lezoux (hlavní produkce ve 2. stol.), východogalských dílen (Trevír), hornogermánských dílen (Heiligenberg a především Rheinzabern - hl. produkce 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol.); dále z dílen ve Westerndorfu (hl. produkce 4. čtvrtina 2. stol. – 1. třetina 3. stol.) a blízkého Pfaffenhofenu (1 – 2. třetina 3. stol.), nakonec též nálezy pozdní, tzv. argonské sigillaty a severoafrické, tzv. terry sigillaty chiary (4. – 5. stol.). O nálezech sigillaty z těchto různých dílenských oblastí pojednávám v samostatných kapitolách – zde je vždy na začátku uvedena literatura k analýze reliéfní výzdoby a dataci. Pro identifikaci figurálních motivů na reliéfní výzdobě je stále dobrá práce *F. Oswald (1937)*, která obsahuje přehled používaných typů v jihogalských, středogalských, východogalských i hornogermánských výrobních centrech, včetně také dílen ve Westerndorfu a Pfaffenhofenu.

STRUKTURA A METODICKÉ POJETÍ KATALOGU

Před několika lety jsem byl *E. Droberjarem*, koordinátorem pro oblast Čech, přizván ke spolupráci na mezinárodním dlouhodobém projektu *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum* (ke stavu zpracování, prozatímním výsledkům a přínosům pro další bádání, etc. viz *Voss 2007*). Rukopis soupisu nálezů TS v Čechách jsem již sice odevzdal, ovšem k ukončení a vydání celkového svazku pro oblast Čech (CRFB-CZ1) zatím stále nedošlo. Nicméně přísně logická a věcná podoba popisů nálezů jednotlivých artefaktů v rámci CRFB mne inspirovala koncipovat strukturu mého disertačního katalogu terry sigillaty ve stejném duchu. Informační náplň jednotlivých bodů jsem jen mírně upravil pro účely své práce (hlavně body č. 5 a 10). Katalog tak snad bude více kompatibilní s postupně vycházejícími “corpusy“.

Popis struktury katalogu:

Lokalita (číslování arabskými číslicemi podle abecedy, v případě více TS z jedné polohy jsou její jednotlivé kusy rozlišeny malými písmeny abecedy).

- 1 Poloha (trať). Stručný popis lokality.
- 2 Druh nálezu, kontext a jeho evid. číslo.
- 3 Způsob získání nálezu, datum, osoba, instituce.
- 4 Citace literatury k lokalitě a nálezu TS.
- 5 Odkaz na obrazovou či fotografickou dokumentaci.
- 6 Popis TS, určení tvaru a provenience, rozměry.
- 7 Germánské nálezy z kontextu s TS, jiné chronologicky či jinak důležité nálezy z lokality.
- 8a Datace TS (v absolutních datech).
- 8b Datace germánských nálezů z kontextu s TS.
- 9a Citace literatury k popisované TS.
- 9b Uložení – instituce, invent. nebo přír. číslo, příp. sáček.
- 9c Analogie k TS, příp. další zajímavé poznámky k lokalitě.
- 10 Další nálezy římské provenience na lokalitě.

V **1. části** katalogu eviduji **103 kusů** sigillaty - celkem ale **112 zlomků a celých nádob**⁸ (více zlomků pravděpodobně pocházejících z jedné nádoby je bráno jako jeden kus) z **52 lokalit** (40 sídlišť, 6 pohřebišť či ojedinělých hrobů, 3 lokality nebylo možné zařadit a 3 druhotné kontexty) s jistými, zrevidovanými nálezy TS včetně těch, které jsou dnes sice nerevidovatelné, ale byly náležitě publikovány v soupisech *VI. Sakaře*. Zařadil jsem zde i lokality se zrevidovanými nálezy TS z mladších kontextů, ty však do rozborů podílů provenience a tvarů nezohledňuji, neboť u nich není jistota, zda byly původně nalezeny na některé lokalitě z doby římské v Čechách; těmto nálezům je věnována náležitá pozornost na jiném místě (kap. Změna funkce terry sigillaty) – [tab. 1 a 2](#).

Do **2. části** soupisu jsem zařadil dalších **23-24 ks z 15** (8 sídlišť, 1 pohřebiště, 5 lokalit nebylo možné zařadit a 1 druhotný kontext) buď zatím nerevidovatelných (badatelsky nepřístupných) lokalit ze standardních archeolog. výzkumů, dále staré již nerevidovatelné nálezy s nejistým určením (mohlo se např. jednat o jiný druh římské či dokonce jiné pravěké keramiky) a nakonec staré nálezy s nejistou lokalizací (nemusejí nálezově pocházet z Čech) – [tab. 3](#).

V dodatkové části jsou pouze stručně zmíněny instituce s jednotlivými kusy nebo soubory TS, u které je jistý (nebo velmi pravděpodobný) její původ z mimočeských lokalit.

---

⁸ Celé nádoby registrujeme pouze 2 – z lok. Neratovice (celá mísa Drag. 37 z dílen v Heiligenbergu) a z lok. Praha-Zličín (celá miska Chenet 319 pozdní argonské produkce).

Do následujících výpočtů % podílů jednotlivých výrobních oblastí TS a podílů tvarů TS však kvůli zkrácení zahrnuji pouze **78 kusů ze 42 lokalit** – bez neurčitelných jedinců (**10 ks**),⁹ dále bez tzv. pozdní TS (**10 ks ze 4 lokalit** - pozdní argonská sigillata a severoafrická TS chiara)¹⁰ a také bez TS z mladších kontextů (**5 ks z 5 lokalit** - stěhování národů, raný středověk, novověk;¹¹ pouze s výjimkou fragmentu z Koštic¹²). Počty kusů TS z jednotlivých výrobních oblastí rozdělují v tabulkách do dvou čísel – první údaj znamená počet jistě určených kusů, druhý údaj počet kusů jen pravděpodobně zařazených k té určité výrobní oblasti. Do procentuálního vyjádření ale oba údaje sčítám. Stejně postupuji v případě hodnocení podílů tvarů hladké sigillaty.

TS 1.- 3. stol.	pozdní TS	neurčitelná TS	mladší kontexty	celkem
78	10	10	5	103 ks
75,7 %	9,7 %	9,7 %	4,9 %	100 %
42 lokalit	4 lokality	5 lokalit	5 lokalit	

Tab. 1: Přehled kategorií TS z Čech v 1. části katalogu.

Při určování provenience a datace TS vycházím z obecně používaných studií, které vždy uvádím na začátku kapitol k jednotlivým produkčním oblastem. Při datování sigillaty je v předkládaném katalogu uváděna doba její výroby.

Datace objektů se drží vymezených chronologických stupňů (dle *Eggerse*), upravené pro území Čech v době římské a stěhování národů (*Droberjar 1999a; 2008; Salač 2008*).

Autorem většiny vyobrazení a fotografií jednotlivých kusů TS je autor této práce, část dokumentace pořídila či upravila G. Halama-Leite. Některé vyobrazení jsou přebrány z literatury, citované u příslušných lokalit v katalogovém soupisu či v popiscích tabulek, map a obrázků.

⁹ Neurčitelná TS: 4b. Černín (1 zl.), 11. Hřivice (1 zl.), 38b+h. Sedlec (2 zl.), 44b-f. Třebusice (5 zl.), 49. Velké Přílepy – SV (1 zl.).

¹⁰ Pozdní TS: 33. Praha-Kbely (1 zl.), 35. Praha-Zličín (1 nádoba), 39. Slavhostice (1 zl.), 51c-i. Závist (7 zl.).

¹¹ TS z druhotných kontextů: 5. Dobroměřice (1 zl.), 10. Hostivice (1 zl.), 18. Lovosice (1 zl.), 32. Praha-Hradčany (1 zl.), 41. Stříbro (1 zl.).

¹² Tento fragment není na rozdíl od ostatní TS z mladších kontextů nijak druhotně upraven a je možné, že pocházel z nějaké lokality z d. římské ze SZ Čech – jednak registrujeme v této oblasti osídlení v d. římské poměrně intenzivní a navíc tento zlomek nijak nevybočuje svým určením do období intenzivního přisunu TS do Čech - s otazníkem jej tedy zmiňuji v rozbořech sigillaty z Rheinzabernu, ale většinou s ním pracuji jako s nejistým nálezem.

REGISTR LOKALIT

1. část katalogu

č. str.

1. BEROUN, Havlíčkova ul. (okr. Beroun, Středočeský kraj)	18
2. BEROUN, Plzeňské předměstí (okr. Beroun, Středočeský kraj)	18
3. ČELÁKOVICE (okr. Praha-východ, Středočeský kraj)	19
4. ČERNÍN (okr. Beroun, Středočeský kraj)	20
5. DOBROMĚŘICE (okr. Louny, Ústecký kraj)	21
6. DOBŘICHOV (okr. Kolín, Středočeský kraj)	21
7. DOLÁNKY (okr. Louny, Ústecký kraj)	21
8. HOLUBICE (okr. Praha-západ, Středočeský kraj)	22
9. HOSTÍN (okr. Mělník, Středočeský kraj)	23
10. HOSTIVICE (okr. Praha-západ, Středočeský kraj)	23
11. HŘIVICE (okr. Louny, Středočeský kraj)	24
12. CHOTĚŠOV (okr. Plzeň-jih, Plzeňský kraj)	24
13. KOŠTICE (okr. Louny, Ústecký kraj)	25
14. KŠELY (okr. Kolín, Středočeský kraj)	25
15. KUTNÁ HORA-SEDLEC (okr. Kutná Hora, Středočeský kraj)	25
16. LIBĚŠOVICE (okr. Louny, Ústecký kraj)	26
17. LITENĚ (okr. Beroun, Středočeský kraj)	26
18. LOVOSICE, U garáží ČSAD (okr. Litoměřice, Ústecký kraj)	26
19. LOVOSICE, Neznámá poloha (okr. Litoměřice, Ústecký kraj)	27
20. LUŽICE (okr. Most, Ústecký kraj)	27
21. MIKULOVICE (okr. Pardubice, Pardubický kraj)	28
22. MOČOVICE (okr. Kutná Hora, Středočeský kraj)	29
23. NEBOVIDY, Nad pilou (okr. Kolín, Středočeský kraj)	29
24. NEBOVIDY, Autosalon Vaňkát (okr. Kolín, Středočeský kraj)	30
25. NERATOVICE (okr. Mělník, Středočeský kraj)	30
26. NÝŘANY (okr. Plzeň-sever, Plzeňský kraj)	31
27. OBŘÍSTVÍ (okr. Mělník, Středočeský kraj)	31
28. OPOLANY (okr. Nymburk, Středočeský kraj)	31
29. OSICE (okr. Hradec Králové, Královéhradecký kraj)	32
30. PRAHA-BUBENEČ/PODBABA (Praha 6, kraj Praha)	33
31. PRAHA-ĎÁBLICE (Praha 8, kraj Praha)	35
32. PRAHA-HRADČANY (Praha 1, kraj Praha)	35
33. PRAHA-KBELY (Praha 9, kraj Praha)	36
34. PRAHA-VRŠOVICE (Praha 4, kraj Praha)	36
35. PRAHA-ZLIČÍN (Praha 5, kraj Praha)	36
36. PŘERUBENICE (okr. Rakovník, Středočeský kraj)	37
37. PŘEŠŤOVICE (okr. Strakonice, Jihočeský kraj) – sídliště	37
38. SEDLEC (okr. České Budějovice, Jihočeský kraj)	38
39. SLAVHOSTICE (okr. Jičín, Královéhradecký kraj)	43
40. STEHELČEVES (okr. Kladno, Středočeský kraj)	43
41. STRÍBRO (okr. Tachov, Plzeňský kraj)	44
42. TATCE (okr. Kolín, Středočeský kraj)	44
43. TIŠICE (okr. Mělník, Středočeský kraj)	44
44. TŘEBUSICE (okr. Kladno, Středočeský kraj)	45
45. TUCHLOVICE (okr. Kladno, Středočeský kraj)	46
46. TUKLATY (okr. Kolín, Středočeský kraj)	47

47. ÚDLICE (okr. Chomutov, Ústecký kraj)	47
48. VELKÉ PŘÍLEPY, V okraj obce (okr. Praha-západ, Středočeský kraj)	48
49. VELKÉ PŘÍLEPY, SV od obce (okr. Praha-západ, Středočeský kraj)	48
50. VRCHNICE (okr. Chomutov, Ústecký kraj)	49
51. ZÁVIST, k. ú. Lhota, o. Dolní Břežany (okr. Praha-západ, Středočeský kr.)	49
52. ŽALANY (okr. Teplice, Ústecký kraj)	52

2. část katalogu

č. str.

53. BŘEZNO (okr. Louny, Ústecký kraj)	54
54. DUCHCOV (okr. Teplice, Ústecký kraj)	54
55. HOSTOMICE (okr. Teplice, Ústecký kraj)	55
56. JAROMĚŘ (okr. Náchod, Královéhradecký kraj)	55
57. LIBENICE (okr. Kolín, Středočeský kraj)	56
58. LOVOSICE, Resslerova ul. (okr. Litoměřice, Ústecký kraj)	56
59. NIŠOVICE (okr. Strakonice, Jihočeský kraj)	57
60. POLEPY (okr. Kolín, Středočeský kraj)	58
61. POOHŘÍ (SZ Čechy)	58
62. PRAHA-STARÉ MĚSTO (Praha 1, kraj Praha)	58
63. PŘEŠŤOVICE (okr. Strakonice, Jihočeský kraj) – pohřebiště	58
64. SOBČICE (okr. Jičín, Královéhradecký kraj)	59
65. SOBĚSUKY (okr. Chomutov)	59
66. STRADONICE (okr. Beroun, Středočeský kraj)	59
67. ZÁHOŘÍ u Žatce (okr. Louny, Ústecký kraj)	60

KATALOG NÁLEZŮ TERRY SIGILLATY V ČECHÁCH

1. část (lokality s jistými nálezy TS)

1.) BEROUN – Havlíčkova ulice (okr. Beroun, Středočeský kraj)

- 1 V rámci záchranného archeolog. výzkumu v JZ sektoru původního středověkého města byl v Havlíčkově ulici proveden kontrolní řez 3,5x14 m, který mj. odhalil část germánského sídliště (datovaného do st. B2 – C1a) se zajímavým výrobním objektem F se šachtovou železářskou pecí typu Loděnice.
- 2 Sídlíště - obj. A-D.
- 3 Záchranný výzkum 1995 (M. Ježek, ARÚ Praha).
- 4 *Jančo 2004; Břicháček - Košnar 1998, 73-74.*
- 5 **Terra sigillata (kresba 1a - Jančo 2004, 481-482, obr. 5:9).**
- 6 Zlomek okraje Drag. 33. Rheinzabern – Westerdorf. Povrch lesklý, červené barvy.
- 8a Pol. 2. – pol. 3. stol. n.l.
- 9a *Jančo 2004, 481-482, obr. 5:9.*
- 9b ARU Praha.
- 9c Rozsáhlé zdroje železné rudy v okolí sídliště; jeho výhodná poloha v blízkosti brodu přes Berounku na staré komunikaci spojující Čechy se západem (tzv. Norimberská a Regensburská cesta).
- 10 zlomky provinciální keramiky – 4 zl. tzv. keramiky cihlové barvy (obj. B, F a z okolí obj. F); 3 zl. tzv. jemné šedé keramiky (okolí obj. A-D a obj. F); fragment keramiky s pískovaným povrchem (obj. F); dále není vyloučeno, že zlomky bronz. plíšků nepocházejí z římských bronz. nádob.

1.b)

- 2 Sídlíště - začišťování plochy 1/2 k hradbě, okolí obj. F.
- 5 **Terra sigillata (foto 1b, kresba 1b - Jančo 2004, 478-480, obr. 5:10).**
- 6 Zlomek dna pravděpodobně Drag. 18/31. Lezoux, Mapi(illus). Na dně v kruhu kolek ..API a grafitto X formy. Na spodku ryté grafitto X formy. Povrch lesklý, červené barvy; prům. spodku 30 mm.
- 8a 120-150 n.l.
- 9a *Jančo 2004, 478-480, obr. 5:10.*
- 9b ARU Praha.
- 9c *CGP: Pl. 166:7-8, 169.*

2.) BEROUN - Plzeňské předměstí (okr. Beroun; Středočeský kraj)

- 1 Rozsáhlé sídliště na pravobřeží Berounky, levém břehu říčky Litavky; datováno do starší d. římské (st. A – B2). Výzkumem zjištěno 11 zahloubených chat, nadzemní kůlové objekty, železářské pece a další různé sídlištní jámy.
- 2 Zahloubená chata (obj. 102/80).
- 3 Záchranný výzkum 1979-1980 (P. Břicháček - P. Charvát - V. Matoušek, ARÚ Praha).
- 4 *Břicháček – Charvát - Matoušek 1983.*
- 5 **Terra sigillata (foto 2).**
- 6 Zlomek těla Drag. 37. Lezoux, Ianuaris I. Výzdoba: vejcovce (Rogers B28 - CGP: Fig. 17:1), klikatkové dělicí lišty (Rogers A23), krátké perlovcové články a sedmičlenné rozetky, Eros a Psyché (Osw. 373), Tritón (Osw. 25) na ozdobném sloupku, bojovník se dvěma meči? (Osw. 196). Keramická hmota velmi homogenní, velmi jemně plavená, tvrdě pálená, barvy oranžovohnědé. Povrch s matným leskem, barvy hnědočervené; uvnitř výborně zachovalý, vně reliéf místy mírně obitý a setřelý. S. 8 mm, v. 59 mm, š. 82 mm.

8a 125-150 n.l.

9a Halama 2007, 197, obr. 1:3.

9b ARU Praha.

9c CGP: Pl. 69:9.

10 Dvě porýnské silně profilované spony (typ A 19a).

3.) ČELÁKOVICE (okr. Praha-východ, Středočeský kraj)

1 Sídliště v poloze V Rybníčkách. Polykulturní lokalita na jižním okraji Čelákovic; záchrannými výzkumy v letech 2005-2007 při stavbě inž. sítí. komunikace a RD zjištěny sídlištní objekty z doby římské.

2 Ppč. 986; zahlobená chata s reliktem železářské pece (obj. č. 17).

3 Záchranný výzkum 2005 (J. Špaček – P. Snítily, M Čelákovice).

4 Snítily 2008.

5 Terra sigillata (foto 3a, kresba 3a).

6 Okrajový zlomek Drag. 37 s pokusem o provrt (za účelem scelení nádoby?). Rheinzabern? Keramická hmota homogenní, jemně plavená, tvrdě pálená, barvy oranžovohnědé; povrch barvy hnědočervené, matného lesku, místy jemně poškrábaný. Povrch částečně odlámaný (více vně), materiál fragmentu vrstevnatě rozpraskán. S. 9-10 mm, v. 55 mm, š. 52 mm, vnější prům. ústí cca 280-300 mm). Při levé hraně zlomku těsně pod okrajem zjištěn pozůstatek pokusu o provrtání (okrouhlý důlek o prům. 5 x 6 mm, hloubka 3 mm); registrujeme zde pravděpodobně nezdařený pokus o scelení nádoby.

7 Zlomky germánské keramiky, část bronz. spony (jehla s částí oboustranného vinutí), bronzová (opasková?) průvlečka, část železného nože, keramický přeslen, polotovar hřebene, několik kamenných brousků, velký opukový kámen oválného tvaru.¹³

8a Pol. 2. – pol. 3. stol.

8b Stupeň R C1

9a Halama 2007, 195-196, 201, obr. 3:4.

9b MM Čelákovice; přír. č. 318/05.

3.b)

2 Ppč. 982/48; zahlobená chata (obj. č. 40).

3 Záchranný výzkum 2007 (J. Špaček – P. Snítily, M Čelákovice).

4 Snítily 2010, 34.

5 Terra sigillata (foto 3b, kresba 3b).

6 Zlomek těla reliéfní mísy Drag. 37. Lezoux, Cinnamus. Fragment nese kvalitní vystouplý reliéf spodní části obrazového pásu: vertikální sloupek ukončený dutým kotoučkem prozrazuje členění výzdoby metopovým stylem, vpravo je spodní část pravé nahé nohy lidské postavy a krátký perlovcový článek (astragal). Keramický materiál homogenní, tvrdý výpal, barvy červenohnědé s růžovým nádechem; povrch velmi dobře zachovalý, barvy tmavě hnědočervené, matného lesku. S. 7 mm, v. 45 mm, š. 33 mm.

7 Zlomky germánské keramiky, mazanice, strusky, uhlíky.

8a 140 – 170 n.l.

8b Stupeň R C1.

9a Halama 2009a, 875, 878, obr. 1:4-5 a 2:3.

9b MM Čelákovice; přír. č. 23/07.

9c CGP: Pl. 157:1-2, 158:16, 159:26, 160:39, zvláště Pl. 161:50, též Fig. 47.

¹³ Za zpřístupnění materiálu z objektu k dokumentaci, informace z výzkumu a svolení k publikování TS děkuji Mgr. J. Špačkovi (Městské muzeum Čelákovice).

3.c)

2 Ppč. 982/46; zahloubená chata (obj. č. 50).

5 **Terra sigillata (foto 3c, kresba 3c).**

6 Velmi malý odštípnutý fragment reliéfní nádoby těžko určitého tvaru, snad Drag. 37. Rheinzabern? Keramický materiál homogenní, tvrdý výpal, barvy cihlově červené; povrch dobře zachovalý, ale na reliéfu poškrábaný, barvy hnědočervené. S. 5 mm, 7 x 6 mm.

8a Pol. 2. – pol. 3. stol.

9a *Halama 2009a*, 875, obr. 1:1 a 2:2.

9b MM Čelákovice; přír. č. 23/07.

4.) ČERNÍN (okr. Beroun, Středočeský kraj)

1 Polykulturní lokalita v JV části katastru obce. V rámci výzkumu při stavbě výrobní haly f. Kostal došlo též k odkryvu části germánského sídliště, datovaného do pol. 2. – pol. 3. stol.

2 Zásobní jáma (obj. č. 178).

3 Záchranný výzkum 2001-2002 (D. Stolz, ÚAPPSČ).

4 *Stolz 2005*, 4-5, 78, 86-93.

5 **Terra sigillata (foto 4a, kresba 4a).**

6 Zlomek okraje Drag. 37. Lezoux, Cinnamus (ovolo CGP: Pl. 47:1). Výzdoba: vejcovce (Rogers B223), perlovec (CGP: Fig. 47:1,2), malý relikt neurčitelného reliéfního motivu. Keramická hmota jemně plavená, tvrdě pálená, barvy cihlové s růžovým nádechem; povrch vysokého lesku, tmavě hnědočervený. S. 5-6 mm, v. 64 mm, š. 60 mm.

7 Zlomky germánské keramiky.

8a 150/155-170/175 n.l.

8b Stupně R B2b - C1.

9a *Halama 2007*, 196, 201, obr. 3:8.

9b ÚAPPSČ.

9c *CGP: Fig. 47:1 a Pl. 157-163*. Autor výzkumu připomíná, že lokalita leží na předpokládané pravěké a středověké stezce spojující střední Čechy s Plzeňskem a Bavorskem.

10 Stříbrný denár císaře Trajána (98-117) a zl. provinciální spotřební keramiky.

4.b)

2 Kulturní vrstva (sektor XXIII – 118).

5 **Terra sigillata (foto 4b, kresba 4b).**

6 Zlomek okraje Drag. 37 (?). Neurčitelný fragment (nejedná se o jihogalskou TS). Keramická hmota velmi jemně plavená, tvrdě pálená, barvy cihlově červené s růžovým nádechem; povrch lesklý, tmavě hnědočervený, místy odřený. Pův. s. ?, v. 12 mm, š. 19 mm.

8a Jen rámcově 2. – 1. pol. 3. stol.

9a *Halama 2007*, 196, 201, obr. 3:10.

9b ÚAPPSČ.

4.c)

2 Mírně zahloubená chata (obj. 36).

5 **Terra sigillata (foto 4c, kresba 4c).**

6 Zlomek těla Drag. 37. Rheinzabern, Perpetuus? (Bernhardova skupina III b?). Výzdoba: medailon (pravděpodobně Ri-Fi: K47), vlys z květinových lístků ? (Ri-Fi: R49 ?). Keramická hmota jemně plavená, tvrdě pálená, barvy růžovočervené; povrch matně lesklý, tmavě červený. S. 6-9 mm, v. 24 mm, š. 34 mm.

7 Zlomky germánské keramiky.

8a 210/220 – 235/245/260 n.l.

8b Stupně R B2b - C1.

9a Halama 2007, 196-197, 201, obr. 3:9.

9b ÚAPPSČ, sine.

9c Lu-Ri: Tf. 237: 2, 11.

5.) DOBROMĚŘICE (okr. Louny, Ústecký kraj)

1 Poloha Za dvorem (č. kat. 78/1). Při stavbě železniční dráhy došlo k rozrušení minimálně tří kostrových hrobů doby stěhování národů (st. D2-D3).

2 Kostrový hrob.

3 1873

4 Mertz 1881, 91-92; Svoboda 1965, 240.

5 Terra sigillata (foto 5, kresba 5).

6 Provrtaný, nepravidelně okrouhlý zlomek (závěsek) těla nádoby neurčitelného tvaru. Neurčitelný fragment (nejedná se pravděpodobně o jihogalskou ani středogalskou TS). Keramická hmota jemně plavená, tvrdě pálená, barvy cihlově červené; povrch barvy tmavě hnědočervené, matného lesku, jemně oprýskaný. S. 6,5 mm; v. 36 mm, š. 41 mm.

7 Keramická nezdobená nádoba na kruhu točená, kostěný hřeben obloukovité rukojeti s bronz. nýty, bronz. průvlečka, zl. bronz. plechu.

8a 2. – 3. stol. ?

8b Stupně R D2 – E1

9a Sakař 1970, 4; Halama 2007, 201, obr. 3:1; 2011, 358, obr. 9.

9b M Louny; inv. č. A 1476.

6.) DOBŘICHOV (okr. Kolín, Středočeský kraj)

1 Poloha Na přední obci. Povrchovými sběry byla objevena nová sídlištní lokalita severně od Dobřichova, v severní části pole „Na přední obci,“ na levém břehu Výrovky. Ze sídliště disponujeme hlavně nálezy keramiky, veškeré nálezy mohou být datovány do 2.–3. století.

2 Areál sídliště.

3 Povrchový sběr 1998.

4 Droberjar 1999b, 177-179.

5 Terra sigillata (foto 6, kresba 6).

6 Zlomek těla Drag. 37. Středogalské dílny. Výzdoba: relikt neurčitelného úponku. Keramická hmota červenohnědé barvy, jemně plavená a tvrdě pálená; povrch lesklý, oranžovočervený. S. 6 mm, v. 28 mm, š. 38 mm.

8a 2. stol.

9a Droberjar 1999b, 177-179; Halama 2007, 201, obr. 5:4.

9b NM Praha.

7.) DOLÁNKY (okr. Louny, Ústecký kraj)

1 Vrch Rubín. Při polních pracích a úpravách terénu zde byly nalézány četné archeologické artefakty z různých období. Většina nálezů ze starší d. římské, některé však lze datovat i do mladší d. římské.

2 Areál rozrušeného sídliště.

3 2. pol. 19. stol.

4 Sakař 1966, 608; 1970, 29 a 54; Droberjar 2002a, 57.

5 Terra sigillata (foto 7a, kresba 7a - Sakař 1956, 53, obr. 1:1 + inventární karta M Chomutov).

6 Dva (původně slepené) zlomky těla Drag. 37. Rheinzabern, Lucanus? (určitě však Bernhardova skupina Ia-b). Výzdoba (společně): dvojitý medailon? (Ri-Fi: K56), hlava

Fauna? (Ri-Fi: M17 nebo M17a). Nyní je revidovatelný pouze menší z nich – Keramická hmota jemně plavená, dobře pálená, cihlově oranžové barvy; povrch lesklý, hnědočervené barvy, je však velmi poškozený – z obou stran obitý a olámaný, lépe zachovány jen malé plochy. Z reliéfní výzdoby je čitelný pouze velmi malý relikt úzkého medailonu se zářezy z jeho vnitřní strany; v. 30 mm, š. 28 mm (*Halama 2007, obr. 5:2*). U druhého zlomku se pouze zachovaly 2 překresby - na inv. kartě německého lístkového inventáře z M v Chomutově (*Halama 2007, obr. 9:8*) a kresba publikovaná H. Preidelem (*1930a, 170, obr. 148b*) – *Halama 2007, obr. 9:9*.

8a 178 – 190/210 n.l.

9a *Preidel 1930a, 170; Sakař 1956, 53, obr. 1:1; 1970, 29 a 54; Halama 2007, 201, obr. 5:2, 9:8-9.*

9b M Chomutov, inv.č. CV-S 8509/1.

9c *Lu-Ri: Tf. 163:14.*

10 fragment terčovité vykládané spony, fragmenty nejméně dvou skleněných nádob a skleněné korále.

7.b)

5 Terra sigillata (foto 7b, kresba 7b).

6 Zlomek těla Drag. 37. Středogalské dílny. Výzdoba: perlovec Rogers A15?, části neurčených florálních úponků a listů. Keramická hmota velmi jemně plavená, tvrdě pálená, tmavě oranžové (oranžovohnědé) barvy; povrch matně lesklý, světle hnědočervené barvy, reliéfní výzdoba velmi dobře zachovalá, jen místy mírně obitá. S. 8 mm, v. 34 mm, š. 55 mm.

8a 2. stol. n.l.

9a *Halama 2007, 201-202, obr. 5:1.*

9b M Chomutov, inv.č. 8508.

7.c)

5 Terra sigillata (foto 7c, kresba 7c).

6 Zlomek těla Drag. 54 (podtyp Ludowici VMg). Středogalské dílny. Výzdoba: barbotino – florální motivy (úponky, listy). Keramická hmota velmi jemně plavená, tvrdě pálená, barvy světle oranžovohnědé; povrch barvy světle hnědočervené, vysokého lesku. Zachována část barbotinové výzdoby, místy ale otlučené, v podobě blíže neidentifikovatelných florálních motivů (snad úponků, lístků). S. 4,5-6 mm, v. 34 mm, š. 38 mm.

8a 2. pol. 2. stol. n.l.

9a *Halama 2007, 201-202, obr. 5:3.*

9b M Chomutov, inv.č. 1067.

9c *O&P: Pl. 79:8-14; Gose 1950, 15, Fg. 10.*

8.) HOLUBICE (okr. Praha-západ, Středočeský kraj)

1 Kozákova zahrada (č. kat. 89). Při sondážním výzkumu v letech 1976-1989 objeveno sídliště z doby římské – odkryty dvě zahluobené chaty a 19 různých jam. Většina objektů ze starší d. římské, jeden objekt datován do mladší d. římské.

2 Sídlištní jáma – patrně výrobního charakteru.

3 Systematický výzkum 1981 – sonda (V. Sakař, NM Praha).

4 *Sakař 1984, 32-33; 1997.*

5 Terra sigillata (foto 8, kresba 8).

6 Zlomek těla Drag. 37. Středogalské dílny? Výzdoba: část neurčitelného vejcovce. Keramický materiál velmi jemně plavený, tvrdě pálený, barvy oranžovohnědé; povrch

vykazuje matný lesk, je hnědočervené barvy a výborně zachovalý. S. 7 mm, v. 27 mm, š. 18 mm.

7 Keramika, mazanice, jehla bronz. spony.

8a 2. stol.

9a *Halama 2007, 202, obr. 4:4.*

9b NM Praha, inv.č. 417882.

10 Tři zlomky provinciální keramiky - 1 fragment určuje M. Jančo (2003, 273) jako panonskou páskovanou keramiku z 2. stol.

9.) HOSTÍN (okr. Mělník, Středočeský kraj)

1 Již neznámá poloha v k.ú. obce Hostín, dle dobového popisu popisovaný objekt součástí sídliště ležícího na terasovitém ostrohu nad starým řečištěm u Hostína. Oba zlomky sigillaty pochází z jedné sídlištní jámy.

2 Sídlištní jáma (cca 3x3m; hl. 0,6m) s ohništěm v JZ cípu; jedná se o smíšený nálezový celek – keramika lužická, středně až pozdně laténská a z doby římské.

3 Výzkum zač. 20. stol. (J.L. Píč).

4 *Píč 1908-1909, 196-7.*

5 Terra sigillata (foto 9a, kresba 9a).

6 Zlomek těla Drag. 37. Lezoux, Laxtucissa. Výzdoba: vejcovce (Rogers B105), perlovec (Rogers A12?); vícelaločný list (Déch. 1168 – Rogers H27), páv (Déch. 1027). Keramický materiál velmi jemně plavený, tvrdě pálený, barvy červenohnědé s růžovým nádechem; dobře zachovalý povrch matného lesku je původně hnědočervené barvy, nyní tmavé skvrny (sekundárně přepálený). S. 6-7 mm; v. 44 mm; š. 40 mm.

7 Zlomky keramiky (latén, d. římská, raný středověk), mazanice, kostěné šídlo, zvířecí kosti.

8a 150–170 n.l.

8b Stupně R B2 – C (germánská keramika).

9a *Sakař 1956, 53-54, obr. 3:2; 1970, 30; Motyková-Šneidrová 1967, 20; Halama 2007, obr. 4:2; Sedláček – Halama - Jílek 2008, 171-173, obr. 10:2.*

9b NM Praha, inv.č. 5033.

9c *CGP: Pl. 97:2.*

9.b)

5 Terra sigillata (foto 9b, kresba 9b).

6 Zlomek těla Drag. 37. Středogalské dílny. Výzdoba: reliktní neurčitelného vejcovce. Keramický materiál velmi jemně plavený, tvrdě pálený, barvy cihlově červené s růžovým nádechem; povrch vykazuje vysoký matný lesk, je hnědočervené barvy a výborně zachovalý. S. 7 mm, v. 36 mm, š. 30 mm.

8a 2. stol.

9a *Halama 2007, 202, obr. 4:1; Sedláček – Halama – Jílek 2008, 171-173, obr. 10:1.*

9b NM Praha, inv.č. 5034.

10.) HOSTIVICE (okr. Praha-západ, Středočeský kraj)

1 Palouky. Na východním okraji obce při výstavbě logistických hal f. GRONT ČR, s.r.o. (v rámci areálu Tulipan Park) nový záchranný výzkum rozsáhlého kostrového pohřebiště (75 hrobů) z mladší fáze doby stěhování národů (1. pol. 6. stol.). V r. 2002 taktéž v areálu Tulipan Park proběhl výzkum sídliště z mladší fáze d. stěhování národů a došlo i k odkryvu 3 soudobých studní.

2 Kostrový hrob (č. H 1908) – TS v místě krku pohřbeného.

3 Záchranný výzkum 2011 (D. Daněček – K. Smíšek, M Roztoky).

4 *Daněček – Smíšek 2012 + ústní informace D. Daněčka; Pleinerová 2005.*

5 Terra sigillata (foto 10, kresba 10).

6 Malý fragment mírně lichoběžníkovitého tvaru z těla nádoby neurčitelného tvaru. Neurčitelný fragment (nejedná se o jihogalskou ani středogalskou TS). Keramický materiál jemně plavený, homogenní, barvy hnědočervené; povrch zevnitř zcela setřelý, vně místy zachován, červenohnědé barvy. Zhruba uprostřed (mírně vysunut k nejužší straně) je okrouhlý provrt s vnitřním průměrem 3 mm, který svědčí o druhotné funkci fragmentu jako jednoduchého přívěsku. Vzhledem ke značnému otření jak povrchu, tak i lomů byl takto užíván zřejmě delší dobu. S. 5 mm, v. 23 mm, š. 21 mm.

7 Jantarový korál, klešťovitá spona, frg. zlacené spony s vrubořezovou výzdobou, plechová kruhová nášivka, keramický hrnec, hliněný přeslen.

8a Konec 2. – 5. stol. n.l.

8b Rámcově 1. pol. 6. stol. (předběžná datace).

9a *Halama* (za umožnění dokumentace TS a další informace o výzkumu děkuji D. Daněčkovi).

9b M Roztoky (č. sáčku 14027).

10 Mince s provrtem a další.

11.) HŘIVICE (okr. Louny, Ústecký kraj)

1 Již neznámá poloha v k.ú. obce Hřivice, zlomek TS nalezen spolu se střepy na rozrušeném sídlišti ze starší d. římské.

2 Areál sídliště.

3 Staré sběry, před 1950.

4 *Sakař 1956, 54; 1958.*

5 Terra sigillata

6 Provrtaný zlomek těla nádoby neurčeného tvaru, upravený jako kulatý závěsek. Provenience neučena (o jihogalskou TS se nejedná). 35 x 28 mm.

8a 2. stol. (Vl. Sakař na základě materiálu řadil k sigillatě antoninovského období).

9a *Sakař 1956, 54; 1970, 54.*

9b Původně M Hřivice, inv. č. 121; nyní již nerevidovatelný.

12.) CHOTĚŠOV (okr. Plzeň-jih, Plzeňský kraj)

1 Dobřanská pole. V této poloze doloženo zřejmě rozlehlé germánské sídliště (odhadovaná plocha 4-5 ha); keramický materiál od st. B1 po 4. stol.

2 Areál sídliště.

3 Povrchový sběr 1999 (M. Řezáč).

4 *Halama 2004, 24.*

5 Terra sigillata (foto 12, kresba 12).

6 Zlomek spodní části těla s náběhem ke dnu pravděpodobně Drag. 31 (podtyp Ludowici Sb). Rhein Zabern. Keramický materiál jemně plavený, homogenní, dobře pálený, cihlově hnědooranžové barvy; povrch barvy hnědočervené, v jednom místě světlý otisk prstu (vzniklý při výrobě), v jednom místě oprýskaný, matného lesku. S. 6 mm, ve spodní části přecházející ke dnu 8 mm, v. 52 mm, š. 49 mm.

8a 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol.

9a *Halama 2004, 24-25, obr. 2:4.*

9b ZČM Plzeň; registr. č. RP 99/34.

9c *Gose 1950, 13, Tf. 8; O&P: 182-184, Pl. XLVI-XLVII.*

10 Šarnýrová spona s křídélky typu Riha 6.7.11 (dat. B1c) – detektor. nález (*Droberjar – Metlička – Řezáč 2011, 308, 311, obr. 5:4.*)

13.) KOŠTICE (okr. Louny, Ústecký kraj)

- 1 Při rozšiřování silnice mezi Košticemi a Vojnicemi byla porušena jáma – raně středověká obilnice hruškovitého tvaru. Zlomek TS byl nalezen ve vyházené hlíně.
- 2 Pravděpodobně z raně středověké zásobní jámy.
- 3 Záchranný výzkum před 1956 (J. Kudrnáč).
- 4 *Sakař 1956, 54 a 56; Zápotocký 1965, 290.*
- 5 **Terra sigillata (foto 13 – dle Sakař 1956, 54 a 56, obr. 3:4).**
- 6 Zlomek těla Drag. 37. Rheinzabern, skup. Bernhard Ib? (Arvernicus – Lutaevus??, event. Cerialův okruh). Výzdoba: vejcevec (Ri-Fi E2?), perlovec (Ri-Fi O260). Charakter materiálu a povrchu neuveden. S. 5 mm, v. 21 mm, š. 25.
- 7 zl. keramiky, uhlíky, zvířecí kosti, několik škeblí, zl. železného kroužku a nepravidelně opracovaný pazourek
- 8a 160/170 – 190/210 n.l.
- 8b Doba pozdně hradištní.
- 9a *Sakař 1956, 54 a 56, obr. 3:4; 1970, 30; Halama 2007, 202, obr. 10:5.*
- 9b M Litoměřice, č. L 7 (nyní dočasně nepřístupné, určováno pouze z fotografie).

14.) KŠELY (okr. Kolín; Středočeský kraj)

- 1 Severně od obce. Pole mezi silnicí Bylany – Kšely a tokem Bylanky; veškeré nálezy byly získány sběry. Na základě domácí keramiky je sídliště datováno do závěru starší d. římské a do celé mladší d. římské s pravděpodobným přesahem do počátku d. stěhování národů.
- 2 Areál sídliště.
- 3 Povrchový sběr 1990.
- 4 *Břicháček – Košnar 1993, 136 – 138.*
- 5 **Terra sigillata (foto 14a, kresba 14a – dle Břicháček – Košnar 1993, obr. 1:1).**
- 6 Zlomek okraje a horního nezdobeného pásu Drag. 37. Středogalské dílny. Keramická hmota má tmavě cihlově červenou barvu, jemně plavená a tvrdě vypálená; povrch je lesklé světle červenohnědé barvy; ovalený okraj mírně oprýskaný. S. 4-7 mm, v. 38 mm, š. 29 mm; prům. ústí cca 150-160 mm.
- 8a 2. stol.
- 9a *Břicháček – Košnar 1993, 137-138, obr. 1:1.*
- 9b M Kolín, přír. č. 1/94.

14.b)

- 3 Povrchový sběr 1991.
- 4 *Břicháček – Košnar 1993, 136 – 138.*
- 5 **Terra sigillata (foto 14b, kresba 14b – dle Břicháček – Košnar 1993, obr. 1:3).**
- 6 Zlomek těla Drag. 37. Lezoux, Cinnamus. Výzdoba: fragmentární - vlevo část pětidílného listu, uprostřed dělicí lišta z drobného perlovce, ukončená větším kotoučkem a vpravo malý, dole krátkou rýhou rozdělený kotouček. Keramická hmota je cihlově červená, jemně plavená a tvrdě vypálená; povrch je lesklé světle červenohnědé barvy; místy však odloupený a obitý. S. 8-9 mm, v. 44 mm, š. 50 mm.
- 8a 140-170 n.l.
- 9a *Břicháček – Košnar 1993, 137-138, obr. 1:3.*
- 9b M Kolín, přír. č. 1/94.

15.) KUTNÁ HORA - SEDLEC (okr. Kutná Hora, Středočeský kraj)

- 1 V Mokřínách. Lokalita se nachází na levém břehu Vrchlice na hraně inundačního území (přiléhá k areálu Ústavu nerostných surovin); při několika stavebních činnostech z velké části nenávratně zničena. Materiál získaný sběry a menšími záchrannými akcemi dokládá

sídlíšní aktivity od mladšího eneolitu po raný středověk, včetně doby římské a d. stěhování národů.

- 2 Areál sídliště.
- 3 Povrchový sběr (J. Pechočová, M Kutná Hora)
- 4 *Břicháček – Košnar 2000, 44-45.*
- 5 **Terra sigillata (foto 15, kresba 15 – dle Břicháček – Košnar 2000, obr. 1c).**
- 6 Zlomek těla Drag. 37. Středogalské dílny, Mercator II nebo “hrnčič malého s“. Výzdoba: list (Rogers J51), rozetky (Rogers C171), dvojitý půlkruhový oblouk, úponky. Keramická hmota jemně plavená, tvrdě vypálená, barvy světle cihlově červené; povrch lesklý, tmavě cihlově červený. S. 7 mm, v. 36 mm, š. 43 mm.
- 8a 170-190/140-160
- 9a *Břicháček – Košnar 2000, 44-45, obr. 1c; Sakař 1970, 31.*
- 9b M Kutná Hora.
- 10 fragmenty bronz. nádoby (z blíže neznámého místa na katastru obce).

16.) LIBĚŠOVICE (okr. Louny, Ústecký kraj)

- 1 Již neznámá poloha v k.ú. obce Liběšovice, zlomek TS nalezen spolu se střepey na rozrušeném sídlišti ze starší d. římské.
- 2 Areál sídliště.
- 3 Staré nálezy (sběry?), před 1950.
- 4 *Sakař 1956, 56.*
- 5 **Terra sigillata (foto 16, kresba 16).**
- 6 Zlomek těla Drag. 37. Rheinzabern, Comitialis II (Bernhardova skupina Ib). Výzdoba: medailon (Ri-Fi: K48), nohy amora s ovocným košíčkem? (Ri-Fi: M115). Keramická hmota jemně plavená, tvrdě vypálená, cihlově tmavočervená; povrch barvy hnědočervené, matného lesku. S. 5,5-8 mm, v. 37 mm, š. 32 mm.
- 8a 178 – 190/210 n.l.
- 9a *Sakař 1970, 31; Halama 2007, 202, obr. 4:3.*
- 9b M Žatec, inv. č. Ti 39.
- 9c *Lu-Ri: Tf. 80:5,9; 82:1.*

17.) LITEŇ (okr. Beroun, Středočeský kraj)

- 1 SV okraj obce (lok. Liteň I). Tato lokalita je známá pouze ze sběrů prováděných od 80. let 20. stol., kterými jsou zde prokázány sídlíšní aktivity z neolitu, latěnu a doby římské (především zlomky keramiky).
- 2 Areál sídliště.
- 3 Povrchový sběr 17.3. 2004 (pracovník ÚAPPSČ).
- 4 *Stolz 2007, 34 + ústní informace D. Stolze (ÚAPPSČ).*
- 5 **Terra sigillata (foto 17, kresba 17).**
- 6 Malý zlomek těla nádoby TS neurčitelného tvaru. Westerndorf ? Keramická hmota jemně plavená, méně tvrdý výpal (slabší otěr), barva cihlově oranžová; vnitřní povrch je odražený, vnější povrch lesklý, hnědočervený, místy oprýskaný. Na vnější straně fragmentu je pozorovatelné mírné odsazení. V. 14 mm, š. 16 mm.
- 8a 3. čtvrtina 2. – 1. pol. 3. stol.
- 9a *Halama 2007, 202, obr. 3:11.*
- 9b ÚAPPSČ, Berounské pracoviště (sáček č. 60 – sběr 17.3.2004).

18.) LOVOSICE - u garáží ČSAD (okr. Litoměřice, Ústecký kraj)

- 1 Poloha u garáží ČSAD. Kostrové pohřebiště (3 hrobové celky) se nalézají na severním úbočí mírného návrší nad říčkou Modlou po pravé straně silnice ze Sirejovic do Lovosic.

Především podle výbavy a vůbec úpravy hrobové jámy hrobu 3/89 je pohřebiště datováno do pozdního stupně d. stěhování národů, resp. do 1. pol. 6. stol. (st. E).

- 2 Porušený kostrový hrob (1/89).
- 3 Záchranný výzkum 1989 (M Litoměřice).
- 4 *Blažek – Kotyza 1991, 59-61.*
- 5 **Terra sigillata (kresba 18 – dle Blažek – Kotyza 1991, obr. 2:1)**
- 6a Provrtaný zlomek okraje nádoby neurčeného tvaru, upravený jako závěsek. Provenience neučena. Keramický materiál oranžovočervený, otělý povrch. Rozměry neuvedeny.
- 7 skleněný korálek a velký jantarový korál.
- 8a Doba římská – stěhování národů.
- 8b St. R E (1. pol. 6. stol.).
- 9a *Blažek – Kotyza 1991, 59-61, obr. 2:1; Droberjar 2002b, 411.*
- 9b M Litoměřice; č. 46-50/89.

19.) LOVOSICE – neznámá poloha (okr. Litoměřice, Ústecký kraj)

- 1 Lovosice - již neznámá poloha v k.ú. obce. Jde o starý nález, identifikovaný ve sbírkách NM Praha.
- 2 ?
- 3 před 1950 (starý nález).
- 4 *Inventární kniha NM Praha.*
- 5 **Terra sigillata (foto 19, kresba 19).**
- 6a Zlomek těla Drag. 37. Pfaffenhofen, okruh Helenia. Výzdoba: vejcovce Pfaffenhofen 1 (*Kellner 1964, Abb. 3:1*), větší část laně běžící vpravo s hlavou otočenou doleva (typ Pfaffenhofen 23b - *Christlein-Kellner 1969, Abb. 18:2*), na pravém okraji pravděpodobně část rozety (? Pons Aeni Abb. 21:11 – *Christlein-Kellner 1969*); úplně dole velmi malý fragment neurčitelného motivu. Keramická hmota jemně plavená, barvy cihlově červené (oranžové); povrch špatně zachovalý, vně místy setřelý či obitý, matný povlak hnědočervené barvy. S. 10 mm, v. 43 mm, š. 48 mm.
- 8a 1. pol. 3. stol.
- 9a *Halama 2007, 199, 203, obr. 4:7.*
- 9b NM Praha, inv. č. 96577.
- 9c *Karnitsch 1971, Taf. 59:4-5; Gabler 1978, Abb. 7:4; 8:2; 12:13; Kuzmová 1992, 106, Tab. 53:619; Tyszler 1999, 42-44, Tab. 31:1-6; 101-102, 86:4; Weber-Hiden 1996, Taf. 165:2; Kandler-Zöchmann 1997, 166, Tf. 27:1.*

20.) LUŽICE (okr. Most, Ústecký kraj)

- 1 Dům č. 3. Oba fragmenty TS získal A. Pobel (pracovník teplického muzea) od p. Oplateka, který je údajně nasbíral v okolí tzv. panského dvoru, spolu s kolekcí keramiky ze st. B2 d. římské. Z katastru obce pochází řada nálezů z d. římské svědčící o intenzivním osídlení.
- 2 Rozrušené sídliště?
- 3 Starý nález (sběr) 1901.
- 4 *Motyková-Šneidrová 1963, 33; 1967, 29; Sakař 1956, 56-58; 1970, 32; ústní informace PhDr. P. Budinského (M Teplice).*
- 5 **Terra sigillata (foto 20a, kresba 20a).**
- 6 Zlomek těla Drag. 37. Rheinzabern, Comitialis VI (Bernhardova skup. IIa). Výzdoba: dvojité medailon (Ri-Fi K20a), mořský koník (Ri-Fi T188), vertikální ozdobný článek (Ri-Fi O218). Keramická hmota jemně plavená, tvrdě pálená, cihlově oranžové barvy; povrch má mírný matný lesk a tmavě hnědočervenou barvu; reliéfní výzdoba místy mírně setřelá. S. 5-8 mm, v. 62 mm, š. 57 mm
- 8a Po 175/178 – 210/220 n.l.

- 9a *Halama 2004, 30; 2007, 203, obr. 4:6.*
 9b M Teplice; inv. č. 292.
 9c *Lu-Ri: Tf. 105:8, 10; Kuzmová 1992, 61, Tab. 14:172.*
 10 Terčová emailová spona, pozdně římský prsten.

20.b)

5 Terra sigillata (foto 20b, kresba 20b).

- 6 Zlomek těla Drag. 37. Lezoux, zřejmě Paternus II. Výzdoba: vejcovec (Rogers B234 – CGP: Fig. 30:5), klikatková lišta (Rogers A24?), pravouhlý rámeček (podobný typu Rogers U13), kozorožec (Déch. 860). Keramická hmota velmi jemně plavená, tvrdě pálená, barvy cihlově oranžové; povrch matného lesku, tmavě hnědočervené barvy; reliéfní výzdoba velmi dobře zachovalá, místy však oprýskaná. S. 6-8 mm, v. 80 mm, š. 115 mm; prům. okraje 220 mm.

8a 160-190 n.l.

9a *Halama 2004, 30; 2007, 203, obr. 4:5.*

9b M Teplice; inv. č. 293.

9c *CGP: 235-239, Fig. 30.*

21.) MIKULOVICE (okr. Pardubice, Pardubický kraj)

- 1 Na Kopci. Záchranými výzkumy při rozsáhlé výstavbě nových rodinných domů na západním okraji obce odkrývána polykulturní lokalita, mj. se sídlištními objekty z doby římské.

2 Sídlištní jáma (obj. č. 165) - ppč. 258/3.

3 Záchraný výzkum 2007 (R. Sedláček, M Pardubice).

4 *Sedláček – Halama – Jílek 2008.*

5 Terra sigillata (foto 21a, kresba 21a).

- 6 7 zlomků (z okraje, těla i dna) jediné nádoby Drag. 37. Lezoux, Laxtucissa. Výzdoba: vejcovec (zřejmě Rogers B206), perlovec, napravo skákající jelen Osw. 1732 (= kozorožec Déch. 860), doleva běžící medvěd Osw. 1620, skákající panter (Osw. 1509? - též srv. CGP: Pl. 105:13), pravděpodobně lev, prohnutá listovitá ozdoba Rogers K 37 a relikt neidentifikovatelného motivu. Kolek [Lax]TVCI (retrograficky). Keramický materiál homogenní, tvrdý výpal, barvy cihlově červené s růžovým nádechem; povrch barvy (tmavě) hnědočervené, setřelý jen místy; matný lesk patrný jen v omezené míře. Dva zlomky sek. přepálené. Prům. ústí 180 mm, prům. spodku 75 mm.

7 Zlomky germánské keramiky.

8a 150 – 170/180 n.l.

8b St. R B2b – C1.

9a *Sedláček – Halama – Jílek 2008, 163-171, obr. 4-5, Foto 1-2.*

9b M Pardubice.

9c Výzdoba: *CGP: Tf. 98:9, 14; I. Weber-Hiden 1996, 136, Tf. 43:2; Dekan-Kuzmová 1996, 155, Taf. 11:85. Kolek: CGP: Tf. 97:2, 100:23,24; Walke 1965, 30, Tf. 12:3; Fischer 1981, 95, Abb. 17:94; Fischer 1990, 53, Tf. 1 C,2.*

21.b)

- 1 V Loučkách. Záchranými výzkumy při rozsáhlé výstavbě nových rodinných domů na západním okraji obce odkrývána polykulturní lokalita, mj. se sídlištními objekty z doby římské (tyto jsou vzdáleny od polohy "Na Kopci" pouze cca 80 m – polohy jsou odděleny pouze potokem).

2 Sídlištní jáma – snad zahloubená chata? (obj. č. 2).

3 Záchraný výzkum 2007 (Osina Archeo s r.o., M Pardubice).

- 4 *Sedláček – Kašpárek – Jílek 2010.*
- 5 **Terra sigillata (foto 21b, kresba 21b).**
- 6 Zlomek spodní části těla a dna hladké misky tvaru Drag. 33. Westerndorf ? Keramický materiál homogenní, barvy oranžové; povrch zčásti setřelý a poškrábaný, barvy hnědočervené. S. 7 mm, v. 27 mm, š. 54 mm.
- 7 Zlomky germánské keramiky, tkalcovské závaží, mazanice, zvířecí kosti, kameny.
- 8a 4. čtvrtina 2. – 1. třetina 3. stol.
- 8b St. R B2b – C1.
- 9a *Halama 2010b, 410, obr. 20.*
- 9b M Pardubice.
- 10 Zl. provinciální spotřební keramiky (žluto-oranžová a jemná šedá keramika), tutulovitá spona typu Riha 7.11.2.

21.c)

- 1 V Loučkách.
- 2 Zahloubená chata (obj. 2443/JZ sektor).
- 3 Záchranný výzkum 2010 (R. Sedláček, M Pardubice).
- 4 *Sedláček – Švédová 2011 + ústní informace R. Sedláčka (M Pardubice).*
- 5 **Terra sigillata (foto 21c, kresba 21c).**
- 6 Zlomek okraje Drag. 37. Rheinzabern ? – Keramický materiál je homogenní, barvy světlé hnědo-oranžové; povrch dobře zachovalý, jen mírně na okraji obitý, barvy hnědočervené a matného lesku. S. 8 mm, v. 31 mm, š. 57 mm, prům. ústí cca 240 mm.
- 7 Zlomky germánské keramiky, větší fragment provinciální keramiky (prstencová miska tzv. šedé keramiky), kostěný hřeben.
- 8a Pol. 2. – pol. 3. stol.
- 9a *Halama (za umožnění dokumentace TS a další informace o objektu děkuji R. Sedláčkovi).*
- 9b M Pardubice.
- 10 Zl. provinciální spotřební keramiky (prstencová miska tzv. šedé keramiky).

22.) MOČOVICE (okr. Kutná Hora, Středočeský kraj)

- 1 U Studánky (kat. č. 133/I). Bližší nálezové okolnosti nejsou známy, TS nalezena při výzkumu Kl. Čermáka v SZ části obce na pravém břehu Klejnarky. Jednalo se zřejmě o sídliště většího významu, datované od pol. 2. stol. do průběhu 3. století.
- 2 Areál sídliště.
- 3 Starý výzkum, poč. 20. stol. (K. Čermák).
- 4 *Čermák 1909, 444; Sakař 1956, 58; 1970, 33; Motyková-Šneidrová 1968, 196-197.*
- 5 **Terra sigillata (foto 22 – dle Sakař 1956, obr. 3:3).**
- 6a Zlomek těla Drag. 37. Rheinzabern. Výzdoba (dle fotografie): vejcovec (?Ri-Fi E 29, 33, 38 nebo 44?), vertikální perlovec. Charakter materiálu ani rozměry neuvedeny.
- 8a 2. pol. 2.– pol. 3. stol. n.l.
- 9a *Sakař 1956, 58, obr. 3:3; 1970, 33; Halama 2007, 203, obr. 10:1.*
- 9b Původně M Čáslav (nyní již nerevidovatelný).
- 10 Zl. provinciální spotřební keramiky (raetská keramika).

23.) NEBOVIDY – Nad pilou (okr. Kolín, Středočeský kraj)

- 1 Nad pilou. Bližší nálezové okolnosti nejsou známy, TS pochází z výzkumu Fr. Dvořáka. Identifikovatelné keramické i jiné nálezy z tohoto sídliště jsou datovány od starší doby římské po období stěhování národů, nelze již dnes bohužel rozhodnout, z jakého kontextu pochází fragment TS.
- 2 Areál sídliště.

- 3 Starý výzkum 1917 (F. Dvořák).
- 4 *Dvořák 1919, 153-154; 1936, 93-94; 1941, 16; Sakař 1956, 58; Motyková-Šneidrová 1967, 31; Beneš – Horník – Kašpárek 2011.*
- 5 **Terra sigillata (foto 23, kresba 23).**
- 6a Zlomek těla Drag. 44 (?) s nedovrtaným otvorem z obou stran v místě obrubové lišty (závěsek?). Rheinzabern (?). Keramická hmota jemně plavená, tvrdě pálená, cihlově oranžové barvy; povrch lesklý, hnědočervené barvy. S. 5-6/9 mm, v. 13 mm, š. 31 mm.
- 8a 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol. n.l.
- 9a *Sakař 1956, 58; Svoboda 1948, 128; Halama 2007, 203, obr. 3:2.*
- 9b M Kolín; inv. č. 10069.
- 9c *O&P: Pl. LXI:1.*
- 10 Minimálně kotvovitá spona.

24.) NEBOVIDY – Autosalon Vaňkát (okr. Kolín, Středočeský kraj)

- 1 Autosalon Vaňkát. Při záchranném výzkumu na stavbě Autosalonu Vaňkát východně od osady Kolín – Štářalka a severně od silnice Kolín – Kutná hora odkryty archeologické situace z laténu a doby římské – stěhování národů (sídliště 2. – 3. stol. + kostrové hroby mladší d. římská – stěhování národů).
- 2 Areál sídliště (v tmavém podorníci těsně u germánské zemnice - obj. 1).
- 3 Záchranný výzkum 2009 (M. Vávra – D. Šťastný, ÚAPPSC + f. J. Osina).
- 4 *Vávra – Šťastný 2011.*
- 5 **Terra sigillata (foto 24, kresba 24).**
- 6 Zlomek okraje Drag. 37. Středogalské dílny ? Keramická hmota jemně plavená, tvrdě pálená, červenohnědé barvy s růžovým nádechem; povrch lesklý, hnědočervené barvy. S. 7 mm, v. 23 mm, š. 45 mm, prům. vnějšího ústí cca 220-240 mm.
- 8a 2. stol. n.l.
- 9a *Halama (za umožnění dokumentace TS a další informace o výzkumu děkuji M. Vávrovi).*
- 9b ÚAPPSC.
- 10 Sklo.

25) NERATOVICE (okr. Mělník, Středočeský kraj)

- 1 Pískovna p. Černého (nyní areál f. Spolana) – kat. č. 406. Nález byl učiněn v rámci rozlehlé polykulturní lokality, rozkládající se na levém břehu Labe. Při práci v pískovně byl stržen větší počet archeologických objektů a situací, zachráněna byla jen část nálezů (od dělníků je zajistil J. Böhm). Následující výzkum byl proveden v několika fázích, prvými byly záchranné práce J. A. Jíry. Z doby římské jsou evidovány především sídlištní situace (starší i mladší d. římská), ale známe i hrobové.
- 2 Rozrušený objekt - hrobová jáma?
- 3 Náhodný nález dělníků, 1927.
- 4 *Horáková-Jansová 1929, 43-46; Sakař 1956, 58-60; Motyková-Šneidrová 1967, 32; Halama 2010a.*
- 5 **Terra sigillata (foto 25, kresby 25 – dle Horáková-Jansová 1929, obr. 29; Halama 2010a, obr. 7).**
- 6 Celá mísa Drag. 37 se 3 dvojicemi reparačních otvorů. Heiligenberg, Ciriuna. Výzdoba: Venuše (Osw. 307), legionář (Osw. 176), košíčky s ovocem (Ri-Fi: O26), akantové listy (Ri-Fi: P47), vejcovce, plastické lišty, koncentrické kroužky, kolek CIRIVNA F, graffito X formy na spodku nádoby. Keramická hmota jemně plavená, tvrdě pálená, hnědooranžové barvy; povrch světle hnědočervený, matného lesku, reliéfní výzdoba místy značně setřelá. Prům. ústí 245 mm, prům. spodku 117 mm, v 132 mm.
- 8a 150 - 180 n.l.

9a Horáková-Jansová 1929, 43-46, obr. 29; Sakař 1956, 58-60; 1970, 34; Halama 2010a, 554-559, obr. 7.

9b NM Praha; inv. č. 40244.

9c Výzdoba: Gassner – Groh – Jilek – Kaltenberger – Pietsch – Sauer – Stiglitz - Zabehlicky 2002, Abb. 159:TS 11; Forrer 1911, Tf. XX:7. Kolek: Forrer 1911, Tf. XV – Nr. 14a.

10 Zl. provinciální spotřební keramiky (žlutooranžová a jemná šedá keramika).

26.) NÝŘANY (okr. Plzeň-sever, Plzeňský kraj)

1 U Vily. Polykulturní lokalita, mj. sídliště z doby římské.

2 Zahloubená chata (obj. č. 2)

3 Záchranný výzkum 1995 (M Plzeň).

4 Evidenční karta sbírek ZČM Plzeň, odd. prehistorie a doplňující ústní informace M. Metličky (Halama 2004, 34-35).

5 **Terra sigillata (foto 26, kresba 26).**

6 Zlomek horní části těla Drag. 37. Rheinzabern. Výzdoba: ve spodní části fragmentu pozorovatelná nepatrná část reliéfního zdobení, nejspíše horní části vejcovce. Keramický materiál jemně plavený, homogenní, tvrdě vypálený, barvy světle cihlově červené; povrch je tmavě hnědočervený, jemně poškrábaný, matného lesku. S. 6-7 mm, v. 38 mm, š. 74 mm.

7 Zlomky germánské keramiky.

8a 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol.

8b St. R B2 (předběžné určení).

9a Halama 2004, 34-35, obr. 2:1.

9b M Plzeň; inv. č. P 042.018.

27.) OBŘÍSTVÍ (okr. Mělník, Středočeský kraj)

1 SZ okraj obce. V letech 2008 – 2011 proběhly na katastru obce rozsáhlé záchranné výzkumy, které mj. odkryly bohaté sídlištní situace z doby římské.

2 Splachová vrstva na sídlišti (obj. 1456/Segment 4).

3 Záchranný výzkum 2010 (ARU Praha + FF UK Praha).

4 Beneš, v tisku.

5 **Terra sigillata (foto 27, kresba 27).**

6 Zl. těla pravděpodobně Drag. 37. Středogalské dílny? Keramická hmota jemně plavená, homogenní, barvy oranžové s hnědavým či růžovým odstínem; povrch mírně poškrábaný, barvy hnědočervené, matný lesk. S. 7-8 mm, v. 34 mm, š. 36 mm.

8a 2. stol. ?

9a Halama (za umožnění dokumentace TS a další informace o výzkumu děkuji Z. Benešovi).

9b Po zpracování výzkumu pravděpodobně M Mělník (sáček č. 1268).

9c Osídlení v době římské zaujímal ideální polohu na hlavní labské terase nedaleko pravděpodobného brodu v poloze Na Štěpáně.

10 Zl. provinciální spotřební keramiky (žluto-oranžová keramika).

28.) OPOLANY (okr. Nymburk, Středočeský kraj)

1 Soukupovo pole (ppč. 404, 417/1). Orbou ničená rozsáhlá lokalita se nachází západně od obce, jižně od silnice Libice n. Cidlinou – Opolany. Sídlíště datováno do stupňů B1-C3, dle P. Břicháčka a L. Košnara lze v rozložení osady pozorovat chronologický vývoj.

2 Areál sídliště.

3 Povrchový sběr 1984.

4 Břicháček – Košnar 1987, 557-570.

5 **Terra sigillata (foto 28a, kresba 28a).**

6a Zlomek těla Drag. 37. Lezoux, Paternus II. Výzdoba: perlovec (Rogers A2?), medvěd? (Déch. 810), pes? (Déch. 919) honí jelena (Déch. 853) nebo gazelu, tordované články (Rogers U286? – CGP: Fig. 30:21). Keramický materiál jemně plavený a tvrdě vypálený, barvy cihlově červené (narůžovělé); povrchová vrstvička je tmavě hnědočervená a kovového lesku. S. 6 mm, v. 53 mm, š. 46 mm.

8a 160-190 n.l.

9a *Břicháček – Košnar 1987, 561-564, obr. 2:2; Halama 2007, 203, obr. 5:6.*

9b M Poděbrady; přír.č. 9/90 (nyní v expozici).

9c *CGP: Pl. 106.*

10 Zl. provinciální spotřební keramiky 2.-3. stol. (šedá a žlutooranžová keramika) a fragment skleněné láhve.

28.b)

5 Terra sigillata (foto 28b, kresba 28b).

6a Zlomek těla Drag. 37. Westerndorf ? Výzdoba: dva příčně přesekávané medailony či půloblouky (Kiss, tab. 4:51; též připadá v úvahu půloblouk Kiss, tab. 2:47 nebo medailon – Kiss, tab. 3:57, 6:94), v pravém z nich část ptáka? (Kiss, tab. 4:39 = Gabler-Kellner 1993: typ. 137 ?), vertikální lišta, 7 - listá rozeta (Kiss, tab. 6:70 = Pfaff. 9 ?). P. Břicháček – L. Košnar (1987, 564-565) po důkladném rozboru výzdoby (s uvedením množství analogií) přiřadili TS k westerdorfské produkci. Rozety Kiss, tab. 6:70 se běžně vyskytovaly i na zboží z Pfaffenhofenu, avšak dle materiálu i výzdoby jako celku lze snad s otazníkem zůstat u původního určení uvedených autorů. Keramický materiál obsahuje ostřivo i slídu, vypálení je méně tvrdé, světlejší hnědožlutá barva; značně oprýskaná povrchová vrstvička je tmavší, oranžově hnědá. S. 6 mm, v. 44 mm, š. 41 mm.

8a 1. třetina 3. stol. n.l.

9a *Břicháček – Košnar 1987, 561-565, obr. 2:1; Halama 2007, 203, pozn. 28, obr. 5:5.*

9b M Poděbrady; přír.č. 9/90 (nyní v expozici).

9c Gabler 1978, Abb. 1:2,8; 2:12; 3:9; 6:8, 15:4; Kuzmová 1992, 81-82, 105, 107, Tab. 28: 353, 355, 29:357, 51:594 a 53:621; 1997, Taf. 17:8, 22:1; Tyszler 1999, Tab. XIX:3.

29.) OSICE (okr. Hradec Králové, Královéhradecký kraj)

1 Skupice. Část germánského sídliště bylo zkoumáno v rámci záchranného výzkumu 2004-2006 při stavbě dálnice D11 na k.ú. Osice, v poloze "Skupice" (naleziště č. 16). Tato polykulturní lokalita se nachází cca 1 km jihovýchodně od obce na protáhlém úzkém hřebetu a jeho jižním svahu, původní tok Labe byl vzdálen cca 3 km JV směrem (nyní Opatovický kanál).

2 Sídlištní jáma (obj. č. 150).

3 Záchranný výzkum 2005 (M Hradec Králové).

4 *Novák – Sigl 2007; Sigl 2008.*

5 Terra sigillata (foto 29, kresba 29).

6 Velmi malý fragment mírně prohnutého těla nádoby neurčitelného tvaru – pravděpodobně tzv. hladké terry sigillaty. Rheinzabern? Keramická hmota homogenní, jemně plavená, tvrdě pálená, barvy cihlově červené/oranžové; povrch barvy hnědočervené, matného lesku, mírně poškrábaný. S. 3,5-4 mm; v. 17 mm, š. 14 mm.

7 Zl. germánské keramiky, mazanice, kamenný přeslen, zvíř. kosti.

8a 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol. n.l.

8b St. R C1-C2.

9a *Halama 2007, 203, pozn. 29, obr. 3:6.*

9b M Hradec Králové, přír. č. OS 16 140/05 (sáček č. 140).

10 Zl. provinciální spotřební keramiky z výzkumu 2005; dále denár Antonia Pia nalezený přibližně v místech zkoumané osady v r. 1964 při setí.

30.) PRAHA-BUBENEČ a PODBABA (k.ú. Bubeneč a Dejvice, Praha 6, kraj Praha)

V prostoru mezi Vltavou, dnešní ulicí Jugoslávských partyzánů a Rooseveltovou ulicí se nacházel rozsáhlý komplex sídlišť z průběhu doby římské (převážně však 2.-3. stol.). Je třeba zmínit jak nezvyklé množství železářských pecí (lokalita patří k největším střediskům germánského železářství u nás), tak i poměrně dosti nálezů římské proveniencí. Lokalita je významná také mohutností zachovalých kulturních souvrství.

30.a)

1 **Bubeneč** - Mauthnerovy pískovny.

2 Areál sídliště.

3 Pozorování při stavbách a výzkumy, konec 19. stol. (J. A. Jíra).

4 *Šnajdr 1898, 206-208; Jíra 1898, 152; 1910, 22-23; Motyková-Šneidrová 1967, 38; Sakař 1956, 60; 1970, 37; 1980, 122; Jančo 2003, 274-276; Droberjar 2002, 258; 2005, 818-819.*

5 **Terra sigillata (foto 30a, kresba 30a).**

6 Zlomek okraje Drag. 37. Westerdorf; Comitialiův okruh, podskup. Comitialis – Erotus. Výzdoba: vejcovce (Kellner 1981: E1), válečník (Kellner 1981: typ 12), neurčitelný ornament. Keramická hmota jemně plavená, dobře pálená; barvy cihlově oranžové; povrch je světle hnědočervené barvy, vysokého lesku, ale značně obitý z obou stran, reliéf zčásti setřelý, místy špatně čitelný. S. 8-10 mm, v. 72 mm, š. 102 mm.

8a 4. čtvrtina 2. stol. n.l.

9a *Sakař 1956, 60, obr. 6:2; 1970, 37; Halama 2007, 198, 203, obr. 6:1.*

9b MM Praha, inv. č. T 14.

9c *Kellner 1981, Tf. 8:1,6.*

10 Zl. provinciální spotřební keramiky, spony, mince a další.

30.b)

5 **Terra sigillata (foto 30b, kresba 30b).**

6 Zlomek těla Drag. 37. Westerdorf; Comitialiův okruh, podskup. Comitialis – Erotus. Výzdoba: vejcovce (Kellner 1981: E1), válečník (Kellner 1981: typ 12), dvojitý medailon (Kellner 1981: typ 66). Keramická hmota jemně plavená, dobře pálená, barvy cihlově oranžové; povrch je tmavě hnědočervený, lesklý, velmi špatně zachovalý, obitý a reliéf zčásti setřelý, zevnitř obitý téměř zcela. S. 6-8 mm, v. 57 mm, š. 49 mm Spolu s předcházejícím fragmentem by mohly pocházet z jedné nádoby.

8a 4. čtvrtina 2. stol. n.l.

9a *Sakař 1956, 60, obr. 6:1; 1970, 37; Halama 2007, 198, 203, obr. 6:2.*

9b MM Praha, inv. č. T 15.

30.c)

5 **Terra sigillata (foto 30c, kresba 30c).**

6a Sekundárním přepálením zčernalý zl. těla Drag. 37. Rheinzabern, Primitivus I nebo II. (Bernhardova skupina IIc). Výzdoba: vejcovce (Ri-Fi: E26 nebo E28), válečník (Ri-Fi: M184), vlevo od něj velmi malý relikt neurčitelného motivu. Keramická hmota jemně plavená, dobře pálená, šedé barvy; povrch zčernalý, reliéf místy setřelý či obitý. S. 5-6 mm, v. 38 mm, š. 31 mm.

8a 190/210 – před r. 233 n.l.

9a *Sakař 1956, 60; 1970, 37; Halama 2007, 198-199, 203, obr. 1:2 a 6:3.*

9b MM Praha, inv. č. T 16.

9c *Lu-Ri: Tf. 189:1; 195:6,18,21.*

30.d)

- 1 **Podbaba** - Reiserova pískovna (v lit. též jako Praha-Bubeneč, nachází se ale již na území podbabském – k.ú. Dejvice).
  - 2 Areál sídliště.
  - 3 Starý výzkum ze začátku 20. stol. (J. A. Jíra)
  - 4 *Jíra 1910, 22-23; Motyková-Šneidrová 1967, 38; Sakař 1956, 60; 1970, 37; Droberjar 2002, 258; 2005, 818-819.*
  - 5 **Terra sigillata (foto 30d, kresba 30d).**
  - 6 Zlomek spodní části těla hladké mísy podobné mortariu (s horizontálním členěním vnějšího povrchu těla nádoby, ale bez vnitřního drsnění) - pravděpodobně typ Curle 21 (?). Rheinzabern (?). Keramická hmota jemně plavená, dobře pálená, barva cihlově červená; povrch barvy tmavě hnědočervené, vysokého lesku. S. 6-9 mm, v. 61 mm, š. 41 mm.
- 8a 2. pol. 2. stol. n.l.
9a Sakař 1956, 60; 1970, 37; Halama 2007, 198, 204, obr. 6:6.
9b MM Praha; inv. č. T 19.
9c *Gose 1950, 14, Tf. 9:147; O&P: 214, Pl. LXXIII:1-4.*

30.e)

- 1 **Podbaba** – ul. Heinemannova. V rámci záchranného výzkumu při stavbě obytného souboru Sladovny Podbaba zachyceny i sídlištní situace z d. římské.
  - 2 Kulturní vrstva (č. 2).
  - 3 Záchranný výzkum 2006 (M. Kuchařík, MM Praha).
  - 4 *Ústní informace M. Kuchaříka.*
  - 5 **Terra sigillata (foto 30e, kresba 30e).**
  - 6 Malý zl. těla reliéfní nádoby (Drag. 37 ?). Středogalské dílny? Výzdoba: malá část pravděpodobně dvojitého medailonu či půloblouku. Keramický materiál kvalitní, homogenní, velmi jemně plavený, barvy červenohnědé (s růžovým nádechem); povrch zachovalý, jen mírně obitý, barvy hnědočervené. S. 8 mm, v. 16, š. 12 mm.
- 8a 2. stol. n.l.
9a *Halama (za umožnění dokumentace TS a další informace o výzkumu děkuji M. Kuchaříkovi).*
9b MM Praha, inv. č. A442714.

30.f)

- 1 **Podbaba** – ul. Pod Paťankou. V rámci záchranného výzkumu při stavbě přeložky komunikace související se stavbou smyčky tramvajové tratě Podbaba - ČD Podbaba zachyceny i sídlištní situace z d. římské (včetně kulturního souvrství).
- 2 Zásobní jáma (polygon č. 48).
- 3 Záchranný výzkum 2011 (M. Kuchařík, Labrys, o.p.s.).
- 4 *Ústní informace M. Kuchaříka.*
- 5 **Terra sigillata (foto 30f, kresba 30f).**
- 6 Zlomek těla Drag. 37. Rheinzabern, Bernhardova skupina IIa. Výzdoba: horizontální a vertikální lišty či perlovce fragment metopovitě rozdělují, v místě spoje relikty malé rozetky neurčitelného typu, přední část jelena skáčícího vpravo (Ri-Fi T 98a), část dvojitého medailonu (Ri-Fi K 20a) a část psa obráceného vlevo (Ri-Fi T 138a). Keramický materiál homogenní, barvy hnědočervené; povrch barvy červenohnědé, místy obitý, reliéfní zobrazení zvířat zřejmě nedokonale vytlačeno z formy (ztrácí se). S. 6-7 mm, v. 38 mm, š. 60 mm.

8a Po 175/178 – 210/220 n.l.

9a Halama (za umožnění dokumentace TS a další informace o výzkumu děkuji M. Kuchaříkovi).

9b MM Praha (Výzkum Praha-Podbaba 2011, sáček č. 220).

9c Tyszler 1999b, 49, 53, Tab. 32:4, 38:9.

30.g)

1 **Bubeneč** – ul. Papírenská (JV část – parc. č. 1707/3). V rámci záchranného výzkumu při stavbě haly Ústavu pro organickou a chemickou biochemii AV ČR zachyceny i sídlištní situace z d. římské (včetně kulturního souvrství a hutnických provozů).

2 Kulturní vrstva.

3 Záchranný výzkum 2011 (ARU Praha + ArcheoPRO).

4 Ústní informace P. Kaclovi.

5 **Terra sigillata (foto 30g – P. Kaclovi).**

6 Zlomek okraje Drag. 37. Středogalské dílny? Keramický materiál homogenní, jemně plavený, barvy hnědočervené s růžovým nádechem; vnější povrch velmi dobře zachovalý, barvy červenohnědé, matného lesku. S. ? (zadní stěna je podélně celá odštípnutá), v. 27 mm, š. 26 mm.

8a 2. stol. n.l.

9a Halama (za umožnění dokumentace TS a další informace o výzkumu děkuji P. Kaclovi).

9b ARU Praha.

10 Zl. provinciální spotřební keramiky.

31.) PRAHA-ĎÁBLICE (Praha 8, kraj Praha)

1 SV od obce. Zlomek TS získán v r. 1990 sběrem na ploše skrývky při výkopu pro vodovod Praha - Káraný, poblíž sídlištních objektů doby římské.

2 Areál sídliště.

3 Povrchový sběr 1990 (M. Kuna).

4 Kuna 1991; Droberjar 2005, 826.

5 **Terra sigillata (kresba 31).**

6 Zlomek okraje Drag. 37. Středogalské dílny ?. Výzdoba: fragment neurčitelného vejcovce. Keramický materiál jemně plavený, homogenní, tvrdě vypálený, barvy tmavě hnědočervené; povrch je matně lesklý, hnědočervené barvy. S. 7,5 mm, v. 32 mm, š. 42 mm.

8a 2. stol. n.l.

9a Halama 2007, 204, obr. 6:4.

9b MM Praha.

32.) PRAHA-HRADČANY (Praha 1, kraj Praha)

1 Slévárenský dům. Zlomek TS byl objeven při výzkumu v severozápadní části opevnění předhradí (resp. na povrchu plenty předhradí) raně středověkého hradiště – Pražského hradu. Dle J. Kubkové byl uložen do země pravděpodobně při jeho výstavbě – tedy koncem 10. –11. století. V areálu Pražského hradu při výzkumech nalezena v mladším kontextu též germánská samostřílová spona (typ A 174-177 – konec 3. – 4. stol.) a zlomky germánské keramiky z mladší d. římské.

2 Areál raně středověkého hradiště (druhotné uložení).

3 Záchranný výzkum 1987 (ARU Praha).

4 Boháčová – Frolík – Tomková – Žegklitz – Petříčková 1989; Kubková 1997, 103-104; Droberjar 2005, 828.

5 **Terra sigillata (kresba 32 - Kubková 1997, obr. na s. 104).**

6a Provrtaný zlomek (slzovitě zbrousený závěsek) ze dna talíře Drag. 15-21. Jihogalské dílny. Charakter materiálu a povrchu neuveden. S. 6 mm, v. 48 mm, š. 32 mm.

8a 1. stol. n.l.

9a Kubková 1997, 103, obr. na s. 104.

9b depozit. ARÚ na Pražském hradě.

33.) PRAHA-KBELY (Praha 9, kraj Praha)

1 V prostoru mezi ul. Mladoboleslavská, Žacléřská, Toužimská a Vrchlabská byl vyvolán stavbou bytových domů Obytný park centrum Kbely záchranný výzkum (2007-2008). Jde o polykulturní lokalitu, nálezy z doby římské se vyskytovaly v několika sídlištních objektech a hlavně v půdní vrstvě (st. B2-C3).

2 Kulturní vrstva (plocha BD1, sonda E16).

3 Záchranný výzkum 2007 (D. Malyková, ARU Praha).

4 Malyková – Bursák – Pecinová 2011, 151-152, obr. 8:1.

5 Terra sigillata (foto 33, kresba 33).

6 Zl. okraje mísovité nádoby s vně ovaleným okrajem. Pozdní sigillata, pravděpodobně argonské produkce. Keramický materiál jemně plavený, hnědooranžové barvy; matný povlak hnědočervené barvy je na vnější straně místy značně setřelý, na vnitřní se téměř nedochoval. S. 6 mm, s. okraje 8 mm, v. 32 mm, š. 37 mm, prům. ústí cca 210 mm.

8a 4. stol. n.l. ?

9a Halama (za umožnění dokumentace TS a další informace o výzkumu děkuji D. Malykové a D. Bursákovi).

9b ARU Praha, př. č. 9/07-1045-20.

10 Několik zl. provinciální spotřební keramiky, bohužel téměř všechny pocházejí ze špatně datovatelných vrstev, s výjimkou části šedé prstencové misky z obj. 319.

34.) PRAHA-VRŠOVICE (Praha 4, kraj Praha)

1 Rennerova cihelna (dříve v lit. jako Praha – Michle). L. Šnajdr situoval bývalou cihelnu mezi potok Botič, hráz železniční dráhy a zahradu p. Voláka (dnes mezi ul. U Seřadiště, Na Louži, Přípotoční). Při pracích zde bylo zničeno sídliště z d. římské, výzkum se omezil prakticky na průzkum spojený s povrchovým sběrem.

2 Areál sídliště.

3 Pozorování při stavbě a sběr, začátek 20. stol. (L. Šnajdr).

4 Šnajdr 1912, 52-53; Sakař 1956, 60; Droberjar 2005, 840.

5 Terra sigillata (foto 34, kresba 34).

6 Zl. okraje Drag. 37. Trevír, pravděpodobně dílna I, eventuálně dílna II. Výzdoba: dva charakteristické horizontální žlábký pod okrajovým širším vyhlazeným pruhem. Keramický materiál jemně plavený, dobře pálený, barvy cihlově červené (s růžovým nádechem); povrch tmavě hnědočervený, matně lesklý. S. 6-7 mm, v. 74 mm, š. 50 mm.

8a 130-145/145 -165 n.l.

9a Sakař 1956, 60, obr. 6:3; 1970, 38; Halama 2007, 204, obr. 6:5.

9b MM Praha; inv. č. T 20 A.

9c Huld-Zetsche 1972, Tf. 50-58; 1993, Tf. 106-109.

35.) PRAHA-ZLIČÍN (Praha 5, kraj Praha)

1 Ul. Hrozenkovská (Zličínský Dvůr). Na západním okraji Prahy se v letech 2005 - 2008 (M. Kuchařík – J. Vávra, MM Praha + Labrys, o.p.s.) podařilo prozkoumat doposud největší pohřebiště ze starší fáze doby stěhování národů v ČR - 177 kostrových pohřbů vinařické skupiny (stav jaro 2008). Pohřebiště předběžně datováno do 2. a 3. třetiny 5. stol., nyní probíhá detailní zpracování.

- 2 Kostrový hrob (č. 76/obj. 609).
- 3 Záchranný výzkum 2006 (M. Kuchařík, MM Praha).
- 4 *Vávra – Kubálek – Jiřík – Kuchařík 2007; Jiřík – Vávra 2008, 517-519; Vávra – Jiřík – Kuchařík – Kubálek 2009.*
- 5 **Terra sigillata (foto 35, kresba 35).**
- 6 Celá hladká miska TS tvaru Chenet 319 (nejspíše Chenet 319a), s horizontálním úzkým žlábkem pod ovaleným okrajem a mírným horizontálním fasetováním těla. Pozdní argonská produkce. Keramický materiál jemně plavený, barvy žlutohnědé. Povrch hnědooranžový, místy (na okraji a nožce) setřelý (na povrchu různé kazové důlky a vrypy). Vnější prům. ústí 130-132 mm, prům. podstavného prstence 58-59 mm, s. cca 7,5 mm, v. 52 mm, v. okraje 9 mm.
- 7 Skleněný pohár.
- 8a 4. – 5. stol. n.l.
- 8b Rámcově 2. a 3. třetina 5. stol. n.l. (předběžná datace).
- 9a *Halama 2007, 204, 214, obr. 10:11.*
- 9b MM Praha.
- 9c *Chenet 1941, Tf. 13; Brulet - Feller 2003, 380, Fig. 56: 56-58.* Z jiného hrobu pochází další fragment argonské pozdní TS (*Vávra – Jiřík – Kuchařík – Kubálek 2009, 225*), zatím nerevidováno.
- 10 Skleněné poháry a lahvičky porýnské provenience, spony z drahých kovů, zlatý solidus císaře Honorio (upravený jako závěšek).

36.) PŘERUBENICE (okr. Rakovník, Středočeský kraj)

- 1 Lokalita se nachází při SZ okraji obce Bdín, ale na katastru Přerubenic, na levém břehu bezejmenného levobřežního přítoku Bakovského potoka. Je doložena existence více fází osídlení v období od pol. 3. – pol. 5. stol. n.l.
- 2 Sídlištní vrstva (I/93).
- 3 Záchranný výzkum 1993 (ARU Praha).
- 4 *Zeman – Venclová - Bubeník 1998, 95-115.*
- 5 **Terra sigillata (kresba 36 – dle Zeman-Venclová-Bubeník 1998, 95-115, obr. 4:6).**
- 6 Zlomek těla Drag. 37. Rheinzabern, Julius I (Bernhardova skupina II b). Výzdoba: dvojitý medailon (Ri-Fi: K20), strom s trojitými lupeny (Ri-Fi P3a), fragmenty 2 neurčitelných motivů. Keramický materiál jemně plavený, tvrdě vypálený, barvy cihlově červené; povrch otřelý. Rozměry neuvedeny.
- 8a 190/210 – před r. 233 n.l.
- 9a *Zeman-Venclová-Bubeník 1998, 95-115, obr. 4:6.*
- 9b M Rakovník; přír. č. 74/2000.
- 9c *Lu-Ri: Tf. 155:1.*
- 10 Prolamovaný terčík bronz. destičkovité spony a zl. skleněné nádoby.

37.) PŘEŠŤOVICE (okr. Strakonice, Jihočeský kraj)

- 1 Na Štěbuzích. Rozsáhlé sídliště je situováno na parcelách k. ú. obcí Přešťovice a Slaník, ležících Z a JZ od Přešťovic, na svahu mírného návrší, sklánějícího se k J a JV do širokého údolí Otavy, na levém břehu Rovenského potoka. Sídlištní aktivity doloženy od horizontu plaňanské skupiny po pozdní d. římskou až počátek d. stěhování národů.
- 2 Sídlištní jáma I (parc. č. 270-271, k. ú. Přešťovice; pole p. Váchy).
- 3 Archeologický výzkum 1933 (J. Böhm, ARU Praha).
- 4 *Dubský 1937, 18-31; Sakař 1956, 61; Michálek 1999, 33-37; Militký - Zavřel 2009.*
- 5 **Terra sigillata (foto 37a, kresba 37a).**

- 6 Zlomek těla Drag. 37. Rheinzabern. Bernhardovy skupiny Ib-IIc. Výzdoba: relikv medailonu nebo půloblounu (typ nelze určit) a část ozdobného článku Ri-Fi O220 nebo, méně pravděpodobně, zmenšená obdoba O220a. Keramický materiál homogenní, oranžové barvy; povrch velmi špatně zachovalý, na reliéfu je setřelý úplně, tmavě hnědočervené barvy; mírný matný lesk. S. 2,5 – 4 mm, v. 19 mm, š. 20 mm.
- 7 Zl. germánské keramiky, uhlíky, menší kameny.
- 8a Po 178 – 210/220 (vor 233) n.l.
- 9a *Halama 2008, 211-212, obr. 1, 2 a 4.*
- 9b NM Praha; inv.č. 14260.
- 10 Zl. provinciální spotřební keramiky, více fragmentů z 12-14 nádob (mj. mortaria, zl. poháru se zprohýbanými stěnami, zl. žlutooranžové keramiky, panonské páskově malované keramiky a tzv. šedé keramiky - *Sakař 1956, 61; 1970, 39; 1980, 124; Jančo 2003, 262, Tab. 1; Rypka 2007, 67-73*) a antoninián Claudius II Gothicus (268-270 n.l.).

37.b)

- 2 Sídlištní jáma III (parc. č. 269, k. ú. Přešťovice; pole p. Jungvirta).
- 3 Záchraný výzkum 1933-1934 (B. Dubský).
- 4 Dubský 1937, 19, 27, obr. 6:1; Michálek 1999, 36, obr. 10.
- 5 **Terra sigillata (foto 37b, kresba 37b).**
- 6 Zlomek těla Drag. 37. Rheinzabern, Comitalis IV (Bernhardova skupina IIa). Výzdoba: dvojitý medailon (Ri-Fi: K20), tanečnice u sloupku (Ri-Fi: M60b). Keramický materiál jemně plavený, dobře vypálený, cihlově oranžové barvy; povrch matně lesklý, tmavě hnědočervené barvy, reliéfní výzdoba místy setřelá až obitá, zevnitř je povrch obitý téměř po celé ploše střepu. S. 5,5 mm, v. 38 mm, š. 32 mm.
- 7 Zl. germánské keramiky, zl. 1 či 2 mortarií s glazurou
- 8a Po 175/178 – 210/220 n.l.
- 9a *Halama 2008, 212, obr. 3 a 5.*
- 9b M Písek; inv. č. A1075.
- 9c *Lu-Ri: Tf. 87:7; 88:5,11.*

37.c)

- 2 Sídlištní jáma VIII (parc. č. 259, k. ú. Slaník; pole p. Vachta).
- 3 Záchraný výzkum 1934 (J. Böhm, ARU Praha).
- 4 *Dubský 1937, 28, 31; Michálek 1999, 37, obr. 11.*
- 5 **Terra sigillata**
- 6 Zlomek okraje Drag. 37. Rheinzabern? Lesklý jasně červený povrch, rozměry neuvedeny.
- 7 Zl. germánské keramiky, zvířecí kosti.
- 8a 2. pol. 2.– pol. 3. stol. n.l.
- 9a *Dubský 1937, 31; Sakař 1956, 61-62; 1970, 39; Halama 2008, 213.*
- 9b Již nerevidovatelný.

38.) SEDLEC (okr. České Budějovice, Jihočeský kraj)

- 1 V Lomech. Toto dosud největší známé jihočeské sídliště z doby římské se nachází Z od obce na dvou nízkých pahorcích. Výzkumy v letech 1980-87 (P. Břicháček, P. Braun, L. Košnar) odkryly 11 polozemnic, několik nadzemních kúlových staveb, objekt se 2 hutnickými pecemi a další sídlištní jámy. Objekty jsou datovány do stupňů B2 – C3 (těžiště zřejmě C1-C2).
- 2 Zhloubená chata (obj. č. 16-17/80).
- 3 Archeolog. výzkum 1980.
- 4 *Břicháček – Braun - Košnar 1991, 436-445; Košnar - Břicháček 1999a, 161-168.*

- 5 Terra sigillata (foto 38a, kresba 38a dle Košnar-Břicháček 1999a, obr. 1:2).**
- 6** Zlomek těla Drag. 37. Středogalské dílny, Cinnamus. Výzdoba: postava Vulkána (Osw. 66), dekorativní obrazec (Rogers Q43), perlovec (CGP: Pl. 158:22). Keramická hmota jemně plavená, tvrdě pálená, barvy hnědošedé; povrch lesklý, tmavě hnědočervený s tmavě hnědými skvrnami, fragment patrně sekundárně přepálen. S. 6 mm, v. 34 mm, š. 47 mm.
- 7** Zl. germánské keramiky, 1 zl. provinciální keramiky.
- 8a** 140-170 n.l.
- 8b** Předběžně st. R C1.
- 9a** *Košnar-Břicháček 1999a, 161, obr. 1:2.*
- 9b** M Plzeň; sáček č. P 69/80.
- 10** Zl. nejméně 6 nádob provinciální spotřební keramiky (včetně zl. nádoby ve stylu imitace TS z obj. 33/87) a zl. skleněných nádob.

38.b)

- 5 Terra sigillata (foto 38b, kresba 38b dle Košnar-Břicháček 1999a, obr. 1:4).**
- 6a** Zlomek okraje Drag. 37 (?) s ovaleným okrajem. Rheinzabern/Westerndorf (?), nebo lokální provinciální produkce (??). Keramická hmota jemná, tvrdě vypálená, barvy růžovo-cihlové; povrch lesklý, hnědočervený. S. 8,5 mm, v. 32 mm, š. 59 mm.
- 8a** 2. pol. 2. – pol. 3. stol. n.l.
- 9a** *Košnar-Břicháček 1999a, 161, obr. 1:4.*
- 9b** M Plzeň; sáček č. P 69/80.

38.c)

- 2** Zahloubená chata (obj. č. 24/80).
- 3** Výzkum 1980.
- 5 Terra sigillata (foto 38c, kresba 38c dle Košnar-Břicháček 1999a, obr. 1:3).**
- 6** Zlomek okraje Drag. 37. Westerndorf, Hellenius. Výzdoba: vejcovce (Gabler - Kellner 1993: E 9a), horizontální lišta (Gabler - Kellner 1993: 28:4). Keramická hmota jemně plavená, místy však značně porézní, horší výpal, oranžově cihlová barva; povrch lesklý, hnědočervený. S. 7-8 mm, v. 59 mm, š. 49 mm.
- 7** Zl. germánské keramiky, 1 zl. provinciální keramiky a 2 zl. skleněných nádob.
- 8a** 195/200 – 230/233 n.l.
- 8b** Předběžně st. R C1-C2.
- 9a** *Košnar-Břicháček 1999a, 161, obr. 1:3.*
- 9b** M Plzeň; sáček č. P 73/80-1.

38.d)

- 2** Kúlová jamka (obj. č. 210/84).
- 3** Výzkum 1984.
- 5 Terra sigillata (foto 38d, kresba 38d dle Košnar-Břicháček 1999a, obr. 1:5).**
- 6** Zlomek okraje misky Drag. 41 = Lu GSa. Rheinzabern. Výzdoba: vertikální čočkovité zářezy (tento tvar napodoboval skleněné nádoby s řezanou výzdobou). Keramická hmota jemně plavená, tvrdě pálená, barvy světle cihlově červené; povrch lesklý, sytě červenohnědý. Slepno ze 3 částí. Pod hladkým lehce vytaženým okrajem vertikální čočkovité zářezy. S. 3 mm, v. 35 mm, š. 31 mm.
- 8a** 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol. n.l.
- 9a** *Košnar-Břicháček 1999a, 161, obr. 1:5.*
- 9b** M Plzeň; sáček č. P 64/84.
- 9c** *O&P: 225, Pl. 78.*

38.e)

2 Kulturní vrstva v SZ části lokality.

3 Výzkum 1984.

5 **Terra sigillata (foto 38e, kresba 38e dle Košnar-Břicháček 1999a, obr. 1:6).**

6 Zlomek těla Drag. 37. Rheinzabern, snad Attilus (Bernhardova skup. IIa). Výzdoba: rozeta (Ri-Fi: O47?), perlovec (Ri-Fi: O263?), dvojitý kruh (Ri-Fi: K19), hlava psa? (Ri-Fi: T 141c?). Keramická hmota jemně plavená, tvrdě pálená, barvy světle žlutohnědé; povrch lesklý, hnědočervený. Reliéf značně odřený a špatně zachovalý; fragment silně porušen, původní tloušťka zachována jen na velmi malé části. S. 7 mm, v. 45 mm, š. 50 mm.

8a Po 175/178 – 210/220 n.l.

9a *Košnar-Břicháček 1999a, 164, obr. 1:6.*

9b M Plzeň; sáček č. P 94/84.

38.f)

2 Zahloubená chata (obj. č. I/84).

3 Výzkum 1984.

5 **Terra sigillata (foto 38f, kresba 38f dle Halama 2007, obr. 3:3).**

6 Zlomek těla nádoby neurčitelného tvaru s nedovrtaným otvorem z obou stran (reparace nebo závěsek?). Rheinzabern/Westerndorf. Keramická hmota jemně plavená, barvy žlutooranžové, poněkud slabší výpal (otěr); povrch matně lesklý, hnědočervený. S. 6-7 mm, v. 28 mm, š. 27 mm.

7 Zl. germánské keramiky.

8a 2. pol. 2.- 1. pol. 3. stol. n.l.

8b Předběžně mladší d. římská.

9a *Košnar-Břicháček 1999a, 164; Halama 2007, obr. 3:3.*

9b M Plzeň; sáček č. P 97/84-1.

38.g)

2 Zahloubená chata (obj. č. II/85).

3 Výzkum 1985.

5 **Terra sigillata (foto 38g).**

6 Hladký zlomek z těla nádoby neurčitelného tvaru. Rheinzabern/Westerndorf. Keramická hmota jemně plavená, barvy žlutooranžové, poněkud slabší výpal (otěr); povrch lesklý, hnědočervený. S. 6 mm, v. 18 mm, š. 18 mm.

7 Zl. germánské keramiky, mazanice, uhlíky, zvířecí kosti.

8a 2. pol. 2.- 1. pol. 3. stol. n.l.

8b Předběžně mladší d. římská.

9a *Košnar-Břicháček 1999a, 164.*

9b M Plzeň; sáček č. P 119/85.

38.h)

2 Kůlová jamka (obj. č. 278/86).

3 Výzkum 1986.

5 **Terra sigillata (foto 38h, kresba 38h dle Košnar-Břicháček 1999a, obr. 1:8).**

6 Zlomek dna a těla Drag. 37. Provenience neurčena, lokální dílny? Výzdoba: spodní okrajový pás z drobných trojlístých květů. Keramická hmota jemně plavená, tvrdě pálená, barvy světle hnědočervené; povrch lesklý, cihlově červený. S. 5 mm, v. 36 mm, š. 62 mm, zachovaná v. 16 mm.

8a 2.- 3. stol. n.l.

9a *Košnar-Břicháček 1999a, 164, obr. 1:8.*

9b M Plzeň; sáček č. P 24/86.

38.i)

2 Centrální část sídliště.

3 Povrchový sběr 1986.

5 Terra sigillata (foto 38i, kresba 38i dle Košnar-Břicháček 1999a, obr. 1:7).

6 Zlomek těla Drag. 37. Rheinzabern, Reginus II (Bernhardova skup. IIa). Výzdoba: Ivce (Osw. 1560 = Ri-Fi: T24), jelen (Ri-Fi: T95), ozdobný kotouč (Ri-Fi: O119). Keramická hmota jemně plavená, tvrdě pálená, barvy červenooranžové; povrch lesklý, cihlově červený. S. 6-7 mm, v. 43 mm, š. 52 mm.

8a Po 175/178 – 210/220 n.l.

9a *Košnar-Břicháček 1999a, 164, obr. 1:7.*

9b M Plzeň; sáček č. P 51/86.

38.j)

2 Sídliště - prodloužení sondy I (obj. 302/86).

3 Výzkum 1986.

5 Terra sigillata (foto 38j, kresba 38j dle Košnar-Břicháček 1999a, obr. 2:9).

6 Zlomek těla Drag. 37. Rheinzabern/Westerndorf. Keramická hmota jemně plavená, barvy červenooranžové, poněkud slabší výpal (otěr); povrch matně lesklý, cihlově hnědočervený. Horizontální rýha v horní části fragmentu mohla oddělovat zdobenou část nádoby. S. 6-7 mm, v. 33 mm, š. 37 mm.

8a 2. pol. 2.- 1. pol. 3. stol. n.l.

9a *Košnar-Břicháček 1999a, 164, obr. 2:9.*

9b M Plzeň; sáček č. P 211/86.

38.k)

2 Zahloubená chata (obj. II/87).

3 Výzkum 1987.

5 Terra sigillata (kresba 38k dle Košnar-Břicháček 1999a, obr. 2:11).

6 Zlomek okraje nízké mísy Drag. 18. Jihogalské dílny. Keramická hmota jemně plavená, velmi tvrdě vypálená, barvy výrazně hnědočervené, na lomu patrný mušlovité struktury; povrch lesklý, tmavě hnědočervený. S. 3,5 mm, v. 28 mm, š. 25 mm.

7 Zl. germánské keramiky, bronz. jehla.

8a 3. třetina 1. stol. n.l.

8b Předběžně st. R C1.

9a *Košnar-Břicháček 1999a, 164, obr. 2:11.*

9b M Plzeň; sáček č. P 29/87.

38.l)

5 Terra sigillata (foto 38l, kresba 38l dle Košnar-Břicháček 1999a, obr. 2:10).

6 Zlomek těla Drag. 37. Rheinzabern. Výzdoba: část postavy psa? (okruh obrazových typů Ri-Fi: T136-138?). Keramická hmota velmi jemně plavená, velmi tvrdě vypálená, barvy cihlově červenohnědé; povrch matně lesklý, červenohnědý. S. 6 mm, v. 24 mm, š. 13 mm

8a 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol. n.l.

9a *Košnar-Břicháček 1999a, 164, obr. 2:10.*

9b M Plzeň; sáček č. P 35/87.

38.m)

5 Terra sigillata (foto 38m).

6 Hladký zlomek z těla nádoby neurčitelného tvaru. Rheinzabern (?). Keramická hmota velmi jemně plavená, tvrdě vypálená, barvy hnědooranžové; povrch lesklý, cihlově červený; vnitřní povrch olámaný. S. 8 mm, v. 22 mm, š. 28 mm.

8a 2. pol. 2.– 1. pol. 3. stol. n.l.

9a *Košnar-Břicháček 1999a, 164.*

9b M Plzeň; sáček č. P 46/87.

38.n)

2 Zahloubená chata (obj. I/87).

3 Výzkum 1987.

5 Terra sigillata (foto 38n).

6 Dva drobné hladké zlomky TS, jeden z okraje mísy (Drag. 37?), druhý je malý odštěpek patrně z téže nádoby. Rheinzabern/Westerndorf. Keramická hmota jemně plavená, barvy světleji žlutooranžové, méně tvrdý výpal (slabší otěr); povrch lesklý, cihlově červený. S. neměřitelná, 38 x 20 mm a 17 x 17 mm.

7 Zl. germánské keramiky, železný oštěp.

8a 3. třetina 2. - 2. třetina 3. stol. n.l.

8b Předběžně st. R C3.

9a *Košnar-Břicháček 1999a, 164-165.*

9b M Plzeň; sáček č. P 47/87.

38.o)

2 Kůlová jamka (obj. 49/87 v sondě IV/87).

3 Výzkum 1987.

5 Terra sigillata (foto 38o, kresba 38o dle Košnar-Břicháček 1999a, obr. 2:14).

6 Zlomek těla Drag. 37. Středogalské dílny, Cinnamus. Výzdoba: perlovec (Rogers A2), jezdec (Osw. 245 = Ri-Fi: M156). Keramická hmota velmi jemně plavená, velmi tvrdě vypálená, barvy sytě cihlově červené (s drobnými světlými tečkami); povrch matně lesklý, tmavě cihlově červený. S. 6 mm, v. 22 mm, š. 37 mm.

8a 140-170 n.l.

9a *Košnar-Břicháček 1999a, 165, obr. 2:14.*

9b M Plzeň; sáček č. P 492/87.

38.p)

2 Zahloubená chata (obj. III/87).

3 Výzkum 1987.

5 Terra sigillata (foto 38p, kresba 38p dle Košnar-Břicháček 1999a, obr. 2:15).

6 Zlomek těla Drag. 37. Středogalské dílny, nejspíše okruh Quintilianův. Výzdoba: hlava (Osw. 1214), klikatková dělicí lišta (Rogers A24), dvojitý medailon, vnější průměr 36 mm. Keramická hmota jemně plavená, velmi tvrdě vypálená, barvy světle šedorůžové; povrch matně lesklý, cihlově červený; reliéf místy odřený. S. 5 mm, v. 26 mm, š. 34 mm.

7 Zl. germánské keramiky.

8a 125-150 n.l.

8b Předběžně st. R C2.

9a *Košnar-Břicháček 1999a, 165, obr. 2:15.*

9b ZČM Plzeň; sáček č. P 507/87.

10 J. Halama

39.) SLAVHOSTICE (okr. Jičín, Královéhradecký kraj)

- 1 Na Provázku (parc. č. 267). Zlomek TS nalezen při pracích na polích bývalého velkostatku p. Hrdého společně se zlomky keramiky (st. B1-B2), bronz. spony typu Aucissa (st. B1); dále nalezena samostřílová spona s vysokým zachycovačem (st. C1 – C1/C2 a fragment severoafrické lampy typu Hayes Ib datované do 4. – 5. stol.
- 2 Sídliště (?).
- 3 Náhodné nálezy, 40. léta 20. stol.
- 4 *Sakař 1956, 62-63; Motyková-Šneidrová 1967, 41-42; Marsa 1974, 20; 24; Jančo 2001, 166 a 170.*
- 5 **Terra sigillata (foto 39, kresba 39).**
- 6 Tři slepené zlomky dna plochého tenkého talíře na prstencovité nožce. Pozdní severoafrická terra sigillata chiara (okolí Kartága?). Výzdoba: na dně dva soustředné kruhy z dvojitých pásů vysekávaných rýžek, mezi nimi část kruhového kolku – rovnoramenný kříž s šipkovitě zakončenými rameny, který lemují kruhová obruba z perliček a krátkých tyčinek. Keramická hmota velmi jemně plavená, tvrdě pálená, oranžovožluté barvy; povrch lesklý, hnědooranžové barvy, vně značně oprýskaný. S. stěny 6 mm, s. dna pouze 2 mm v. 63 mm; š. 48 mm.
- 8a 4.- 5. (až 6.?) stol.
- 9a *Sakař 1956, 62-63, obr. 3:5; 1970, 41; Halama 2012.*
- 9b M Jičín; inv. č. 326.
- 9c *Mackensen 1991, 86-88, Abb. 3:55.*
- 10 Část severoafrické lampy typu Hayes Ib (4. – 5. stol., Kartágo), spona t. Aucissa (st. B1).

40.) STEHELČEVES (okr. Kladno, Středočeský kraj)

- 1 SV od obce. Rozsáhlé sídliště zkoumané při příležitosti stavby biologické nádrže č. 2 na Dřetovickém potoce. Zřejmě dlouhodobé trvání sídliště s výraznou produkcí železa, datované do průběhu 1.-3. stol. n.l.
- 2 Zahloubená chata (obj. č. 10/76).
- 3 Záchranný výzkum 1976 (V. Moucha, ARU Praha).
- 4 *Moucha 1976; Moucha – Pleslová-Štiková 1987, 51.*
- 5 **Terra sigillata (foto 40a, kresba 40a).**
- 6 Zlomek okraje Drag. 37. Lezoux, pravděpodobně Cinnamus. Výzdoba: vejcovce (Rogers B182 - CGP: Fig. 47:5). Keramická hmota velmi jemně plavená, tvrdě pálená, barvy cihlově červené s růžovým nádechem; povrch matně lesklý, tmavě hnědočervený, reliéf velmi dobře zachovalý. S. 5 mm, v. 40 mm, š. 53 mm; prům. okraje cca 220 mm.
- 7 Zl. germánské keramiky, zvířecí kosti.
- 8a 140-170 n.l.
- 9a *Halama 2007, 205, obr. 5:7.*
- 9b ARU Praha.

40.b)

- 5 **Terra sigillata (foto 40b, kresba 40b).**
- 6 Zlomek okraje nejspíše mísy Drag. 32. Rheinzabern? Keramická hmota jemně plavená, tvrdě pálená, cihlově červené barvy; povrch lesklý, hnědočervený, místy mírně oprýskaný a popraskaný. S. 6 mm; v. 26 mm; š. 53 mm; prům. okraje cca 220-250 mm.
- 8a 4. čtvrtina 2. - 1. pol. 3. stol.
- 9a *Halama 2007, 205, obr. 5:8.*
- 9b ARU Praha.
- 9c *O&P: 185-186, Pl. XLVIII; Gose 1950, Tf. 3:26-35.*

41.) STŘÍBRO (okr. Tachov, Plzeňský kraj)

- 1 Minoritský klášter. Při výzkumu vně východního křídla minoritského kláštera ve Stříbře získán i fragment TS ze záspy barokní odpadové jímky. Jiné nálezy z doby římské nezjištěny.
  - 2 Areál kláštera (druhotné uložení).
  - 3 Záchranný výzkum 90. léta 20. stol. (ZČM Plzeň).
  - 4 *Košnar – Břicháček 1999b, 13; ústní informace P. Břicháčka (ZČM Plzeň).*
  - 5 **Terra sigillata (foto 41, kresba 41).**
  - 6 Malý zlomek z nádoby neurčitelného tvaru. Rheinzabern/Westerndorf. Keramická hmota má cihlově světle oranžovou barvu, jemně plavená, homogenní, dobrý výpal; povrch je matně lesklý, oprýskaný, barvy světle hnědočervené. 9 mm, v. 25 mm, š. 24 mm.
- 8a 2. pol. 2.– 1. pol. 3. stol. n.l.
9a *Halama 2007, 205, obr. 3:7.*
9b M Plzeň, přír. č. P-304/99.

42.) TATCE (okr. Kolín, Středočeský kraj)

- 1 Poloha Tatce 2 – tato nová pravděpodobně sídlištní lokalita byla objevena povrchovou prospekci (latén, doba římská, stěhování národů).
  - 2 Areál sídliště.
  - 3 Povrchový sběr 2007 (E. Droberjar, Univerzita Hradec Králové).
  - 4 *Halama 2009a, 875-876.*
  - 5 **Terra sigillata (foto 42, kresba 42).**
  - 6 Zlomek těla neidentifikovatelného tvaru nádoby. Středogalské dílny ? Materiál je homogenní, tvrdě pálený, hnědočervené barvy. Vnější strana je zcela olámaná, vnitřní strana má povrch z větší části zachovalý – červenohnědé barvy, matný lesk; z menší části obitý. S. 3,5 mm (ovšem původní síla byla jistě větší), v. 22 mm, š. 18 mm.
- 8a 2. stol. n.l.
9a *Halama 2009a, 875-876, obr. 1:3, 2:4.*
9b UHK, Katedra archeologie.

43.) TIŠICE (okr. Mělník, Středočeský kraj)

- 1 Pískovna f. Pikaso s.r.o. Severně od Košateckého potoka (polohy Kaberna) a západně od Přívoru – západně od křižovatky těchto silnic opakované záchranné výzkumy při rozšiřování těžby v místní pískovně SZ od Červeného odhalily sídlištní i hrobové situace z více fází d. římské.
  - 2 Zahloubená chata (obj. č. 2668).
  - 3 Záchranný výzkum 2007 (M. Kuna - P. Foster, ARU Praha).
  - 4 *Halama 2010a, 568 (komp. 14).*
  - 5 **Terra sigillata (foto 43, kresba 43).**
  - 6 Zlomek ze spodní části mísy Drag. 37. Rheinzabern, Mammilianus (?). Bernhardova skupina IIa. Výzdoba: horizontální pás dvojlístků rozevírajících se směrem doprava Ri-Fi: R 32 (složen z dvojlístků Ri-Fi: P 136a), nad nimi je další drobný ornament (??) již málo čitelný. Keramická hmota homogenní, jemně plavená, barvy tmavší cihlově červené; povrch poměrně dobře zachovalý, pouze na dvou místech poškozený (obitý), hnědočervené barvy, reliéf mírně setřelý a s mírným leskem. S. 8 mm, v. 21 mm, š. 36 mm.
- 8a Po 175/178 – 210/220 n.l.
9a *Halama 2009a, 876-877, obr. 1:2 a 2:1.*
9b ARU Praha (výzkum Tišice 2007, sáček č. 356).
9c *Lu-Ri: Tf. 120:2, 121:1,5-6,9,12, 122:1-4,7,9,14, 123:1,12.*

44.) TŘEBUSICE (okr. Kladno, Středočeský kraj)

- 1 Za Lesíkem a K Nádraží. Toto rozsáhlé pohřebiště (téměř 900 žárových hrobů) se rozkládá na mírném jižním svahu, větší část leží na katastru Třebusic (hl. č. kat. 315, 320 a 321) a menší část zasahuje na katastr Želenic (č. kat. 357). Nejstarší pohřby lze datovat ještě na konec starého letopočtu (st. A), nejvíce hrobů náleží do 1.- 2. stol., do 3. stol. lze datovat již jen několik hrobů. Předměty římské provenience se našly minimálně ve 180 hrobových celcích (mj. pohřby bojovníků – jezdců s římskou výzbrojí, v bronz. vědrech). Bohužel žádný ze 7 fragmentů TS nebyl nalezen v rámci nějakého hrobového celku, vždy jen při starých sběrech v areálu lokality.
- 2 Areál pohřebiště (V část pole 7/22).
- 3 Starý sběr před 1924.
- 4 *Sakař 1970, 43-50; Droberjar 2002a, 342-344.*
- 5 **Terra sigillata (foto 44a, kresba 44a).**
- 6 Zlomek těla Drag. 37. Westerdorf; Comitialiuův okruh, podskupina Comitialis – Erotus. Výzdoba: část postavy pravděpodobně satyra (Kellner 1981: typ 9), relikv flórálního motivu (Kellner 1981: typ 47). Keramická hmota jemně plavená, dobře pálená, barvy oranžové; povrch vně značně oprýskaný, z vnitřní strany obitý, hnědočervené barvy. S. 6-7 mm, v. 23 mm, š. 31 mm.
- 8a 4. čtvrtina 2. stol. n.l.
- 9a *Halama 2007, 199-200, 205, obr. 7:2.*
- 9b NM Praha; přír. č. 140a/22.
- 9c *Kellner 1981, Texttaf. 3:7.*
- 10 Bronz. nádoby, spony, přezky, bronz. řetízek, meče, různá kování, mince, skleněné korálky a fragmenty skleněných nádob.

44.b)

- 2 Areál pohřebiště.
- 5 **Terra sigillata (foto 44b, kresba 44b).**
- 6 Malý hladký zlomek těla nádoby neurčitelného tvaru. Proveniencie neurčena. Keramická hmota velmi jemně plavená, tvrdě pálená, barvy místy tmavě oranžovorůžové a místy šedé; povrch z vnější strany zcela obitý, z vnitřní strany matně lesklý, velmi tmavě hnědočervené barvy; fragment patrně sekundárně přepálen. S. neměřitelná; v. 20 mm; š. 13 mm.
- 8a D. římská.
- 9a *Halama 2007, 200, 205, obr. 7:6.*
- 9b NM Praha; přír. č. 86/23.

44.c)

- 2 Areál pohřebiště (pole 45/23).
- 5 **Terra sigillata (kresba 44c).**
- 6 Malý hladký zlomek těla nádoby neurčitelného tvaru. Proveniencie neurčena. Keramická hmota jemně plavená, tvrdě pálená, barvy šedé, místy však vidět načervenalý nádech; povrch má z vnější strany matný lesk, místy je obitý, velmi tmavě hnědočervené barvy; fragment patrně sekundárně přepálen. S. 4-5 mm, v. 15 mm, š. 17 mm.
- 8a D. římská.
- 9a *Halama 2007, 200, 205, obr. 7:4.*
- 9b NM Praha; přír. č. 95/23.

44.d)

5 Terra sigillata (kresba 44d).

6 Malý hladký prohnutý zlomek těla nádoby neurčitelného tvaru. Provenience neurčena. Keramická hmota jemně plavená, tvrdě pálená, barvy šedé a místy tmavě oranžovorůžové; povrch z vnější strany matně lesklý, z vnitřní strany hodně olámaný, velmi tmavě hnědočervené barvy; fragment patrně sekundárně přepálen. S. 6 mm, v. 16 mm, š. 22 mm.

8a D. římská.

9a *Halama 2007, 200, 205, obr. 7:5.*

9b NM Praha; přír. č. 95/23.

44.e)

2 Areál pohřebiště.

3 Starý sběr, před 1964.

5 Terra sigillata (foto 44e, kresba 44e).

6 Dva okrajové zlomky patřící k sobě pravděpodobně z mísy Drag. 36. Jiho/středogalské nebo hornogermánské dílny. Výzdoba: ven vyhnutý okraj zdoben barbotinem - lístky a úponky. Keramická hmota velmi jemně plavená, tvrdě pálená, barvy šedé; povrch matně lesklý, barva velmi tmavě hnědočervená, místy šedočerné skvrny; výzdoba místy mírně setřelá, stejně tak povrch na vnější straně, pod okrajem patrně 2-3 mělké úzké horizontální žlábký. Oba fragmenty patrně sekundárně přepáleny. S. 6 mm; š. 63 mm; v. 34 mm; prům. ústí cca 160 mm.

8a 2. stol. n.l. (?)

9a *Halama 2007, 200, 205, obr. 7:1.*

9b NM Praha; přír. č. 2/63 a 154/63.

9c *O&P: Pl. LIII; Ruprechtsberger 1980, 67-69, B 1/3-8; 2005, 276, Tf. 4:7.*

44.f)

5 Terra sigillata (foto 44f, kresba 44f).

6a Malý hladký zlomek těla nádoby neurčitelného tvaru. Provenience neurčena (nejedná se o jihogalskou TS). Keramický materiál jemně plavený, tvrdě pálený, barvy cihlově červené s růžovým nádechem; povrch z obou stran z větší části olámaný, na zachovalých plochách mírný matný lesk, tmavě hnědočervené barvy (barva povrchu se shoduje s výše popsanými zlomky komponenty 44.e). S. 6 mm, v. 28 mm, š. 25 mm.

8a 2. – 3. stol. n.l.

9a *Halama 2007, 200, 205, obr. 7:3.*

9b NM Praha; přír. č. 180/63.

45.) TUCHLOVICE (okr. Kladno, Středočeský kraj)

1 Za Pecí k studánce (tzv. Tuchlovice II). Lokalita zkoumána v r. 1966 při příležitosti průkopu pro odvodňovací strouhu podél pravé strany silnice vedoucí z Tuchlovic do Srb. Na mnoha místech se zachoval silná kulturní vrstva a zahlubující se objekty. Vlivem příznivých geologických podmínek byly objeveny části sídlištních objektů s velkým množstvím opracovaného i neopracovaného dřeva, se zbytky rostlin, keramiky, zvířecích kostí a dalších předmětů. Další výzkumy v následujících letech (1967-68) provedli J. Zeman a A. Knor. Sídlíště datováno od počátku d. římské (st. A) do průběhu 1. stol. n.l. (závěr zřejmě ve starší fázi st. B2).

2 Sídlíštní objekt v sondě č. 6.

3 Záchranný výzkum 1966 (K. Motyková-Šneidrová, ARU Praha).

4 *Motyková-Šneidrová 1966; 1970; Bursák 2010.*

5 Terra sigillata (foto 45, kresba 45).

- 6** Zl. podstavy plochého talíře pravděpodobně Drag. 17 nebo 15/17 (nelze vyloučit ani Drag. 16 či 18 – srv. O&P: 172-182; Pl. XLI-XLV). Jihogalské dílny. Keramický materiál velmi homogenní, velmi kvalitní, barvy sytě růžovohnědé; povrch je lehce poškrábaný, barvy hnědočervené, matný lesk. S. 7 mm, vnější prům. podstavy 65 mm, v. 19 mm, š. 39 mm.
- 7** Zl. germánské keramiky, kostěné šídlo, nedodělaný korál nebo přeslen z kruhového oblázku s výzdobou, hliněný přeslen, mazanice, struska, zvířecí kosti a opracovaná dřeva.
- 8a** 1. stol. n.l.
- 8b** 1. stol.n.l.
- 9a** *Motyková-Šneidrová 1970, 236, obr. 10:20; Halama (za zpřístupnění TS a dalších nálezů ze sondy 6 děkuji K. Urbanové – NM Praha).*
- 9b** NM Praha (výzkum Tuchlovice, sáček č. 10/66 – 10) a M Nové Strašecí, ev.č. 1626.
- 9c** V archeologické pozůstalosti místního učitele p. Urbana, uložené v muzeu v Novém Strašecí se nachází další fragment sigillaty, taktéž z podstavy plochého talíže TS jihogalské provenience. Vzhledem k tomu, že pochází ze stejného objektu, se velmi pravděpodobně jedná o další fragment z téže sigillatové nádoby.
- 10** Zlomek provinciální spotřební keramiky ([okraj terry nigry ze sondy 2/1966](#)).

46.) TUKLATY (okr. Kolín, Středočeský kraj)

- 1** Pole p. Mašina. Toto rozsáhlého sídliště je lokalizováno na poli mezi železnicí a silnicí vedoucí do Českého Brodu. Mj. prozkoumán zahlobený dílenský objekt (4x5 m) se dvěma železářskými pecemi se zahlobenou nístějí (tzv. tuklatský typ). Nálezy lze převážně datovat do starší d. římské, dle K. Motykové-Šneidrové přetrvávání sídliště do mladší d. římské.
- 2** Velká sídlištní jáma (č. 11).
- 3** Archeologický výzkum 1896 (J.L. Píč, NM Praha).
- 4** *Píč 1897, 377-379; Sakař 1956, 62; 1970, 50, 66; Motyková-Šneidrová 1967, 46.*
- 5** **Terra sigillata (foto 46, kresba 46).**
- 6** Zlomek dna s částí podstavného prstence mísy Drag. 37. Rheinzabern. Keramický materiál velmi jemně plavený, tvrdě pálený, červenohnědé barvy; povrch lesklý, z vnitřní strany místy obitý, tmavě hnědočervené barvy. S. 6 mm, v. 16 mm, š. 40 mm, vnější prům. podstavy cca 68 mm.
- 7** Zl. germánské keramiky, bronz. pinzeta na kroužku, část bronz. kování, železný hrot, dva dvojkónické přesleny.
- 8a** 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol. n.l.
- 8b** st. R B2 – C1
- 9a** *Sakař 1970, 66; Halama 2007, 206, Abb. 7:7.*
- 9b** NM Praha, inv. č. 53063.
- 10** Norická výrazně členěná spona se dvěma uzlíky na lučíku, pozdní norická výrazně členěná spona, ataše bronz. vědra (E36?).

47.) ÚDLICE (okr. Chomutov, Ústecký kraj)

- 1** Zahrada p. Grohmana. Fragment TS byl nalezen na parc. č. 58/1; další nálezové okolnosti neznámé.
- 2** Ojedinělý nález ?
- 3** 1933
- 4** *Preidel 1935, 84-85; Sakař 1956, 62.*
- 5** **Terra sigillata (foto 47 - Sakař 1956, obr. 3:7).**
- 6** Zlomek těla Drag. 37. Rheinzabern ? Výzdoba: neurčitelné florální motivy. Charakteristika keramického materiálu ani povrchu neuvedena. V. 45 mm, š. 32 mm
- 8a** 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol.

9a Sakař 1956, 62, obr. 3:7; Sakař 1970, 51.

9b Mus. Chomutov, inv. č. 1298 (nerevidovatelné).

48.) VELKÉ PŘÍLEPY (okr. Praha-západ, Středočeský kraj)

- 1** V okraj obce (č.p. 173). Ve svahu na pravém břehu Podmoráňského potoka evidovány intenzivní stopy osídlení z průběhu starší a mladší d. římské i d. stěhování národů, které byly v území potoční nivy zjištěny četnými záchrannými výzkumy a povrchovými sběry. Doloženo i zpracovávání železa (železářské pece); z katastru obce známe také hroby a to i s římskými importy (obj. 271/96 - žárový hrob germánského bojovníka z 2. pol. 2. stol. mj. se zl. plechového vědra E 40/41).
- 2** Zahloubená chata (obj. č. 206).
- 3** Záchranný výzkum 1995 (L. Smejtek + I. Vojtěchovská, Archaia Praha + M Rostoky).
- 4** *Smejtek – Vojtěchovská 1997, 9, 15, obr. 1; Smejtek 1997, 313; Droberjar – Smejtek – Vojtěchovská 2000.*
- 5 Terra sigillata (foto 48a, kresba 48a).**
- 6** Hladký zlomek podstavy nádoby na prstencovité nožce, pravděpodobně mísy Drag. 31, snad podtyp Ludowici Sa. Rheinzabern ? Keramická hmota velmi jemně plavená, tvrdě pálená, cihlově červené barvy; povrch lesklý, světle hnědočervené barvy. Na dně oprýskaný a poškrábaný, po krajích oloupaný, povrch na podstavném prstenci setřelý, na jednom místě vně podstavného prstence otisk prstu. S. 9-10 mm, v. 27 mm, š. 96 mm, prům. podstavy 90 mm.
- 7** Zl. germánské keramiky, přeslen, zl. mazanice, zvíř. kosti, kostěná soustružená tyčinka, žel. kování, 2 žel. nože.
- 8a** 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol. n.l.
- 8b** St. R C1.
- 9a** *Halama 2007, 206, obr. 7:8.*
- 9b** M Rostoky, inv. č. A 242634.
- 9c** *O&P: Pl. XLVI:13-15, XLVII:2,4; Webster 1996, 34-35, Fig. 22.*
- 10** Bronz. samostřílová spona s vysokým zachycovačem ze stejného objektu.

48.b)

5 Terra sigillata (foto 48b, kresba 48b).

- 6** Hladký zlomek těla mísovité nádoby se zřetelným zalomením snad tvaru Drag. 18/31 nebo 31 (nedá se vyloučit ani Curle 23 nebo Ludowici Tb). Rheinzabern ? Keramická hmota velmi jemně plavená, tvrdě pálená, cihlově červené barvy; povrch lesklý, světle hnědočervené barvy. Materiál i povrch je totožný se zlomkem a). S. 6 mm; v. 23 mm; š. 30 mm.
- 8a** 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol. n.l.
- 9a** *Halama 2007, 206, obr. 7:10.*
- 9b** M Rostoky, inv. č. A 167005.
- 9c** Společně s předchozím fragmentem mohl pocházet ze stejné nádoby. Z obj. 206 byly původně uváděny 3 zl. TS, třetí je již bohužel nerevidovatelný.

49.) VELKÉ PŘÍLEPY (okr. Praha-západ, Středočeský kraj)

- 1** SV od obce (č.p. 64/7). Nad silnicí do Úholiček ve svahu na levém břehu Podmoráňského potoka pochází zl. TS z vrstev rozsáhlého objektu 2/99 s bohatým zvrstvením výplně, který byl zkoumán sítí ručně kopaných sond. Jedná se o soustavu jam s nálezy keramiky převážně d. římské (jako starší příměs také keramické zlomky ze starších pravěkých kultur). V obj. 2/99 také mj. odkryt žárový hrob z počátku ml. d. římské (st. C1) a též zbytek železářské pece. Zdá se, že vrstva od úrovně dnešního terénu do hloubky 80 cm

v náplavových vrstvách obsahovala osídlení období stěhování národů, ale byla skrývkou zcela zničená.

- 2 Kulturní vrstva (obj. č. 2/99 - sonda 1/9-10; hl. 100-120 cm).
  - 3 Záchranný výzkum 1999 (I. Vojtěchovská, M Roztoky).
  - 4 *Vojtěchovská 2000, 113-116; 2003, 3-5; 2006, 314-315; Jančo 2003, 270; Rypka 2007, 98.*
  - 5 **Terra sigillata (foto 49, kresba 49).**
  - 6 Hladký zlomek těla nádoby neurčitelného tvaru. Terra sigillata ? (vzhledem k velmi špatné zachovalosti nelze vyloučit pozdní produkci nebo pouze nějakou provinciální imitaci TS). Keramická hmota jemně plavená, tvrdě pálená, cihlově červené barvy; povrch velmi špatně zachovalý, zevnitř zcela obitý, z vnější strany lépe zachovaný, původně snad hnědočervené barvy. S. 6-9 mm, v. 43 mm, š. 47 mm.
- 8a** 2. – 5. stol. n.l.
- 9a** *Halama 2007, 206, obr. 7:9; 2012.*
- 9b** M Roztoky, inv. č. A 238697.
- 10** ? 2 zl. keramiky d. stěhování národů - hliněná plastika ptačí hlavičky jako součást ucha džbánu a těla z tohoto džbánu z okrovo-hnědē leštěné hlíny – pravděpodobně import z 5.-6. stol. z Podunají (římsko-provinciální produkce je ovšem nejistá).

50.) VRCHNICE (okr. Chomutov, Ústecký kraj)

- 1 Plocha III. Nález učiněn při zřizování výsypky dolu Březno na katastru zaniklé obce Vrchnice - západně od ní v blízkosti elektrárny Tušimice I v r. 1974 zjištěno polykulturní naleziště v rámci rozsáhlé plošné skrývky ornice na ploše III. Tvar hrobové jámy a další nalezové okolnosti nebylo možné zjistit. V blízkém okolí nebyly ale zjištěny jiné objekty z d. římské, je proto velmi pravděpodobné, že jde o nalezový celek, možná však kvůli rozvlečení nekompletní.
  - 2 Žárový hrob (objekt č. 25).
  - 3 Záchranný výzkum 1974 (expozitura ARÚ v Mostě).
  - 4 *Braun-Košnar 1981, 233-238; Velímský 1986, 205.*
  - 5 **Terra sigillata (foto 50, kresba 50 – dle Braun-Košnar 1981, obr. 2:3).**
  - 6 Část okraje a těla misky Drag. 33, zachovaná část spleená ze 6 fragmentů. Rheinabern/Westerndorf. Keramická hmota jemně plavená (ale jsou patrná drobná zrnka ostřiva), dobře pálená, barvy šedé, jen na malé části barvy světlejší cihlové až hnědožluté, která zanechává slabší barevnou stopu. Povrch mírně matně lesklý, tmavě hnědočervený. Fragmenty byly patrně sekundárně přepáleny. S. 5-6 mm, v. 53 mm, prům. ústí cca 95-100 mm.
  - 7 Zlomky mísovité popelnice se zbytky spálených kostí novorozence či kojence (+ několik drobných fragmentů zvířecích kostí), část misky na nožce točené na kruhu germánské produkce, bronz. spona dvojdílné konstrukce s vysokým zachycovačem, žel. sekerka.
- 8a** 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol. n.l.
- 8b** St. R C1-2.
- 9a** *Braun-Košnar 1981, 233 a 237, obr. 2:3; Halama 2011.*
- 9b** M Chomutov; přír. č. MO 346/74-3.
- 9c** L. Košnar a P. Braun předpokládají, že v případě misky točené na kruhu jde o předmět ze sasko-duryňské oblasti.

51.) ZÁVIST, k. ú. Lhota, obec Dolní Břežany (okr. Praha-západ, Středočeský kraj)

- 1 Bývalé oppidum. Řídké stopy osídlení z časné doby římské a z období po markomanských válkách. Od konce 4. a v průběhu 5. stol. zde existovalo rozsáhlé výšinné sídliště (objekty a nálezy známe hlavně z akropole, JV sousedství akropole a prostoru bran A, D). Charakter nálezů (včetně mnoha předmětů římské provenience) svědčí pro velký význam

této lokality, podmíněný nejen strategickou polohou, ale snad i politicko – správními a ekonomickými důvody. Na lokalitě probíhal dlouholetý rozsáhlý systematický výzkum ARÚ Praha.

- 2 JZ část akropole (na ploše mezi sondou A 11 a nejvyšším bodem hradiště u tzv. Kamenného stolu).
- 3 Nálezy náhodného návštěvníka výzkumů, 1963.
- 4 Jansová 1971; 1975, 74, obr. 14:2; Motyková – Drda - Rybová 1982, 449-450; 1991; Sakař 1980, 121-2; Jančo 1998, 390.
- 5 **Terra sigillata (foto 51a, kresba 51a – dle Jansová 1975, obr. 14:2).**
- 6 Hladký zlomek z horní části mísovité nádoby hůře určitelného typu (pravděpodobně Drag. 37 nebo jí podobný typ mísovité nádoby). Sigillata 2.-3. stol. (nejpravděpodobněji středogalské dílny ??). Keramická hmota jemně plavená, tvrdě pálená, červenohnědé barvy; povrch matně lesklý, hnědočervený, velmi dobře zachovalý. S. 7 mm, v. 32 mm, š. 20 mm.
- 8a 2. (až 3.?) stol.
- 9a Halama 2007, 206, obr. 11:2; 2012.
- 9b ARÚ Praha – Dep. Závist; přírůst. č. A 1158.
- 10 Předměty římské proveniencí 2.-3. stol: min. 1 zl. provinciální spotřební keramiky (okraj vykuřovač), denár císaře Hadriána a depot 5 římských denárů - nejmladší je mince Commodova (180-192), dále 2 denáry Hadriána (117-138) a 2 denáry Faustiny Mladší (161-176).

51.b)

- 5 **Terra sigillata (foto 51b, kresba 51b – dle Jansová 1975, obr. 14:1).**
- 6 Zlomek ze dna mísovité nádoby s částí prstencovitého podstavního kruhu (snad Drag. 37 nebo jí podobný typ). Sigillata 2.-3. stol. (nejpravděpodobněji středogalské dílny??). Keramická hmota jemně plavená, tvrdě pálená, červenohnědé barvy (až narůžovělé); povrch matně lesklý, hnědočervené barvy, velmi dobře zachovalý, na vnitřní straně mělká obkružná rýha. S. 5-7 mm, v. 42 mm, š. 29 mm.
- 8a 2. (až 3.?) stol.
- 9a Halama 2007, 206, obr. 11:1; 2012.
- 9b ARÚ Praha – Dep. Závist; přírůst. č. A 1158.

51.c)

- 2 Střední část akropole, SZ část sondy A 33, z výplně obj. 6/79 (kulová jamka).
- 3 Archeologický systematický výzkum (ARÚ Praha).
- 4 Drda-Rybová 2001b, 104; Drda – Rybová 1999.
- 5 **Terra sigillata (foto 51c, kresba 51c).**
- 6 3 slepené zlomky a 2 zlomky samostatně (1 lehce přepálený?) z jedné nádoby - spodní část mísy tvaru Chenet 320. Pozdní argonská kolkovaná sigillata. Výzdoba dvou horizont. pásů kolkové výzdoby, místy mírně setřelé – pravděpodobně vzor Unverzagt/Chenet 163. Keramický materiál oranžový a šedý (lehce přepálený?), povrch zevnitř obitý, vně matně červenohnědý, místy obitý. Rozměry slepenice – část podstavky s prstencovitou nožkou: max. š. 6,4 cm, vertikální rozměr 5,8 cm, tl. 0,7 cm; vnější prům. nožky 8-10 cm (?).
- 8a 1. pol. 5. stol., velmi pravděpodobně spíše užší časový interval 420/425 – 450 n.l.
- 9a Halama 2007, 206, 214; 2012.
- 9b ARÚ Praha – Dep. Závist; přírůst. č. A 2391.
- 9c Unverzagt 1919, Tf. VI:163.
- 10 Předměty římské proveniencí 4.-5. stol: snad až několik desítek zl. provinciální keramiky (mj. glazovaná mortaria, džbány), zl. skleněných nádob, zl. bronz. vědra.

51.d)

2 JZ část akropole, sonda A 26/10, násypové vrstvy č. 6 sektoru 10 (v jeho JZ části), z hl. 45 cm v prostoru objektu XII - rozlehlého domu nadzemní dřevohlinité konstrukce.

4 Jansová 1971, 156, obr. 19:2; Sakař 1980, 122, tab. I:1; Drda – Rybová 1994; Drda - Chytráček 1999, 191-192.

5 **Terra sigillata (foto 51d, kresba 51d – dle Jansová 1971, obr. 19:2).**

6 Okrajová část mísovité nádoby s vně ovaleným okrajem a vysokým, mírně rozevřeným hrdlem, nabíhajícím na odlomenou plastickou horizontální lištu - tvar **Chenet 324**, snad Chenet 324e. Pozdní hladká argonská sigillata. Keramická hmota jemně plavená, horšího výpalu (střep na lomu stíratelný), barvy cihlově oranžové; povrch jen mírně lesklý, místy setřelý či poškrábaný, hnědočervené barvy. S. stěny 7 mm, s. okraje 9,5 mm, v. 48 mm, š. 94 mm; prům. ústí cca 210-220 mm.

8a 4. - 5. stol. n.l.

9a Halama 2007, 206, 214, obr. 11:5, 12:1; 2012.

9b ARÚ Praha – Dep. Závist; přír. č. A 431.

9c Chenet 1941, Tf. 14; Brulet - Feller 2003, 383, Fig. 57:76-79.

51.e)

2 JZ část akropole, sonda A 27/1, povrchová vrstva (tedy z těsné blízkosti výše zmíněného nadzemního domu).

4 Rybová - Drda 1997, 127, č. 644; Drda – Rybová 1994.

5 **Terra sigillata (foto 51e, kresba 51e).**

6 Dva spleené okrajové zlomky mísovité nádoby s vně ovaleným okrajem – některý z tvarů Chenet 319/320/324. Pozdní argonská sigillata. Keramická hmota jemně plavená, horšího výpalu, barvy místy šedé, místy cihlově oranžové; povrch lesklý, místy oprýskaný či poškrábaný, červenohnědé barvy. S. stěny 6 mm, s. okraje 9 mm, v. 28 mm, š. 56 mm; prům. ústí cca 200-220 mm.

8a 4. - 5. stol. n.l.

9a Halama 2007, 206, 214, obr. 12:2; 2012.

9b ARÚ Praha – Dep. Závist; přír. č. A 1198.

9c Chenet 1941, Tf. 13-14; Brulet - Feller 2003, 380, 383, Fig. 56-57.

51.f)

2 Západní okraj akropole, blízko hrany opevnění, v sondě A 29 na hranici mezi sektory 1 a 2, povrchová vrstva.

4 Drda – Rybová 2001a.

5 **Terra sigillata (foto 51f, kresba 51f).**

6 Okrajový zlomek mísovité nádoby s vně ovaleným okrajem – některý z tvarů Chenet 319/320/324. Pozdní argonská sigillata. Keramická hmota jemně plavená, horšího výpalu (střep na lomu stíratelný), cihlově oranžové barvy; povrch jen mírně lesklý, místy setřelý a poškrábaný, hnědočervené barvy. S. stěny 6 mm, s. okraje 9 mm, v. 24 mm, š. 49 mm; průměr ústí cca 200-220 mm.

8a 4. - 5. stol. n.l.

9a Halama 2007, 206, 214, obr. 12:3; 2012.

9b ARÚ Praha – Dep. Závist; přír. č. A 2288.

9c Chenet 1941, Tf. 13-14; Brulet - Feller 2003, 380, 383, Fig. 56-57.

51.g)

2 JZ sousedství akropole, půdorys brány N, sonda A 48, sektor 8 - kulturní vrstva.

4 Motyková – Rybová - Drda 1992, 79; Motyková – Drda - Rybová 1991, 62, obr. 5:2.

- 5 Terra sigillata (foto 51g, kresba 51g – dle Motyková – Drda - Rybová 1991, obr. 5:2).**
- 6** 2 zlomky okraje a těla třecí misky (mortaria) Drag. 45 - **Chenet 328b**. Pozdní (argonská ?) sigillata. Keramický materiál jemně plavený, homogenní, oranžovohnědé barvy; povrch značně setřelý, jen místy zbytky povlaku hnědočervené barvy. Na vnitřní části vystupující kamínky již otřelé na úroveň stěny nádoby. Větší zlomek: s. 5-6 mm, v. 60 mm, š. 85 mm, prům. ústí 240 mm.
- 8a** 4. – 5. stol. n.l.
- 9a** Halama 2007, 206, 214, obr. 11:4; 2012.
- 9b** ARÚ Praha – Dep. Závist; přírůst. č. A 4603.
- 9c** Chenet: Tf. 15; O&P: Pl. LXXIV; Gose 1976, 14, č. 154; Pohl 1969, 159, Tf. 30:20.

51.h)

- 2** Prostor brány D, ale před jejím tělesem, sektor 4 sondy F 20, hloubka 20-30/35 cm, ve vrstvě tmavošedé hlíny.
- 4** Drda – Rybová 1995.
- 5 Terra sigillata (foto 51h, kresba 51h).**
- 6** Hladký zlomek z části dna a těla nádoby neurčitelného tvaru s malým podstavným prstencem. Pravděpodobně pozdní (argonská ?) sigillata. Keramická hmota jemně plavená se zrnky ostřiva, horšího výpalu (střep na lomu stíratelný), oranžové barvy; povrch omletý, oranžové barvy. S. 8 mm, s. i s prstencem 15 mm, v. 29 mm, š. 35 mm.
- 8a** 4. – 5. stol. n.l.
- 9a** Halama 2007, 206, 214; 2012.
- 9b** ARÚ Praha – Dep. Závist; přírůst. č. F 1699.

51.i)

- 2** Sídlišt. objekt v prostoru za severním křídlem hlavní brány D (sonda F 13 - sektor 4).
- 4** Motyková – Drda - Rybová 1991, 62; Drda – Rybová 1995.
- 5 Terra sigillata (foto 51i, kresba 51i – dle Motyková – Drda - Rybová 1991).**
- 6** Zlomek hůře určité nádoby – pravděpodobně talířovitého tvaru. Pozdní severoafrická produkce – tzv. **terra sigillata chiara**. Fragment nese kolkovou výzdobu v podobě části čtvercové mřížky mezi dvěma relikty palmových listů. Keramický materiál je jemně plavený, dobře pálený, oranžové barvy; povrch značně setřelý se zbytky povlaku tmavší oranžové barvy. S. 5 mm, v. 34 mm, š. 38 mm.
- 8a** 4. - 5. stol.
- 9a** Halama 2007, 206, 214, obr. 11:3.
- 9b** ARÚ Praha – Dep. Závist; přírůst. č. F 719.
- 9c** Hayes 1972, Fig. 38 a 42; Mackensen 1993, Taf. 1-4, 8, 36-40.

52.) ŽALANY (okr. Teplice, Ústecký kraj)

- 1** Zahradka za obecním úřadem. v r. 1957 byl M. Maškovi (expozitura ARÚ Most) předán zlomek TS, nalezený náhodně při úpravě záhonů v zahradě za budovou tehdejšího MNV. V těsném sousedství zahrady (několik desítek metrů JZ směrem – na poz. bývalého Reiseltova statku) se nachází polykulturní sídliště (mj. z mladší - pozdní doby římské).
- 2** Ojedinelý nález (vztah k blízkému sídlišti je pravděpodobný).
- 3** 1957.
- 4** Mašek 1959, 420; Benda 1961, 178-179.
- 5 Terra sigillata (kresba 52a - Mašek 1959, obr. 176).**
- 6** Zlomek okraje mísy Drag. 37. Rheinzabern ? Výzdoba: vejcovce (neurčitelný typ). Keramický materiál jemný, velmi dobře pálený; povrch červený, otlučený. Rozměry neuvedeny.

8a 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol.

9a *Mašek 1959, 420, obr. 176; Sakař 1970, 54.*

9b Uložení nezjištěno.

52.b)

1 Bývalý Reiseltův statek. Při úpravě plochy hřiště zde bylo narušeno polykulturní sídliště – kromě mladší d. bronzové a středověku též mladší - pozdní doba římská. Záchrané výzkumy proběhly v r. 1958 (K. Benda – J. Sláma) a 1960 (K. Benda).

2 Sídlíště - sonda 3B/60, sektor D4/5.

3 Výzkum 1960 (K. Benda, expozitura ARÚ Most).

4 *Benda 1960; Budínský 2007, 114-115.*

5 **Terra sigillata (foto 52b, kresba 52b).**

6 Zlomek spodní části nádoby TS neidentifikovatelného tvaru. Rheinzabern/Westerndorf. Keramický materiál jemně plavený, barvy hnědooranžové; povrch uvnitř téměř setřelý, vně se původní povrch hnědočervené barvy zachoval pouze částečně, mírný lesk. Na vnějším povrchu patrný mělký úzký žlábek, který vně lemuje část s nedochovaným povrchem – mohlo by se tedy jednat o žlábek původně lemující nedochovanou prstencovitou nožku. S. 6-8 mm, v.-š. 37 x 31 mm.

8a 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol.

9a *Halama (za poskytnutí fragmentu TS a doplňující informace děkuji L. Rypkovi).*

9b Exp. Most, přír. č. 34/60-1 až 38 (výzkum 1960, sáček č. 28).

2. část katalogu (nejisté lokality a lokality s nejistými či zatím nezrevidovanými nálezy terry sigillaty)

53.) BŘEZNO (okr. Louny, Ústecký kraj)

- 1 V od obce. Rozsáhlé výzkumy na říční terase v blízkosti Ohře (č. kat. 1493-1494, 1557-1558) odkryly rozsáhlé sídlištní struktury z doby stěhování národů a časně slovanského období. Germánské osídlení datováno od konce 5. do poloviny 6. stol. (stupeň E) - 21 polozemnic, 3-4 nadzemní křivočkové stavby, různé sídlištní jámy a zbytek železářské pece.
  - 2 Zahloubená chata (č. LXVIII).
  - 3 Archeologický výzkum 50.-70. léta 20. stol. (I. Pleinerová, ARÚ Praha).
  - 4 *Pleinerová 1965, 495-500, 517, 523-526; 1971, 706; 2007, 45.*
  - 5 **Terra sigillata (foto 53 – dle *Pleinerová 2007, Taf. 36:2*).**
  - 6 Hladký zlomek části těla neurčené nádoby terry sigillaty (?). Rozměry ani charakter materiálu neuvedeny. Fragment má ohlazené lomové plochy.
  - 7 Zl. germánských nádob vyráběných v ruce i kruhu točených, přeslen, bronz. náramek, kostěné šídlo, zvířecí kosti a zrna obilí.
- 8a ?**
- 8b** Kolem pol. 6. stol. n.l.
- 9a** *Pleinerová 1972, 24, 27; 2007, 73, Taf. 36:2.*
- 9b** ARÚ Praha (depozitář Březno u Loun).
- 9c** Fragment zatím nebylo umožněno revidovat, dle černobílé fotografie jej nelze relevantně posoudit. Autorka výzkumu zřejmě na základě ohlazení lomových ploch soudí, že byl v době stěhování národů druhotně upraven a odkazuje na nálezy zlomků TS upravených jako závěsek z hrobů stěhování národů v Lovosicích, Dobroměřicích a ze sídliště v Nebovidech (*Pleinerová 2007, 73*). Je tedy možné, že TS byla užívána (druhotně?) delší dobu a doba její výroby by tak teoreticky mohla být i staršího data.

54.) DUCHCOV (okr. Teplice, Ústecký kraj)

- 1 Malý soubor TS pochází ze sbírek bývalého muzea v Duchcově. Příslušnost k lokalitě či regionu je nejistá. Může jít o TS primárně nalezenou mimo Čechy. Bývalá duchcovská sbírka zahrnovala nálezy z let 1879-1953, její větší část posléze přešla do sbírek muzea v Teplicích.
  - 2 ?
  - 3 ?
  - 4 *Budínský 1978, 58; Rusó 1990, 38.*
  - 5 **Terra sigillata (foto 54a, kresba 54a).**
  - 6 Zlomek těla Drag. 37. Středogalské dílny ? Výzdoba: vejcovcec, pod ním neurčitelné motivy. Keramický materiál homogenní, kvalitní výpal, barvy červenohnědé; povrch tmavě hnědočervený, matný lesk. Reliéfní motivy zřejmě nedokonale vytlačeny z formy (ztrácí se). S. 4-7 mm, 46 x 27 mm.
- 8a** 2. (?) stol. n.l.
- 9a** *Halama 2007, 206.*
- 9b** M Teplice; přír. č. B 136-81/85.

54.b)

5 Terra sigillata (foto 54b, kresba 54b).

- 6 Zlomek nádoby s obvodovým žebrem pod okajem, pravděpodobně Drag. 44. Středogalské dílny ? Keramický materiál homogenní, velmi kvalitní výpal, barvy světle hnědooranžový; povrch velmi zchovalý, barvy hnědočervené, matný lesk. S. okraje 4 mm, s. těla pod žebrem 6-7 mm, v. 45 mm, š. 54 mm.

8a 2. stol. n.l.

9c *O&P: Pl. LXI:5.*

54.c)

5 Terra sigillata (foto 54c, kresba 54c).

6 Okraj mísy Drag. 31. Rheinzabern ? Keramický materiál homogenní, tvrdě pálený, cihlově červené barvy; povrch místy obitý či poškrábaný, hnědočervené barvy, matný lesk. Vnější prům. ústí 260 mm, s. 7-10 mm, v. 58 mm, š. 92 mm.

8a 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol. n.l.

9c *O&P: Pl. XLVII.*

54.d)

5 Terra sigillata (foto 54d, kresba 54d).

6 Větší část (slepená ze 2 zl.) Drag. 18/31 nebo 31. Rheinzabern/Westerndorf. Keramický materiál šedý (sekundárně přepálený), homogenní, dobře vypálený; povrch místy poškrábaný a obitý, na okraji setřelý, barvy tmavě hnědočervené, místy zčernalé skvrny. Vnější prům. ústí 180 mm, s. 5-6 mm, v. 51 mm, š. 116 mm.

8a 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol. n.l.

9c *O&P: Pl. XLVI-XLVII.*

54.e)

5 Terra sigillata (54e, kresba 54e).

6 Část misky Drag. 33. Rheinzabern/Westerndorf. Keramický materiál homogenní, tvrdě pálený, barvy cihlově červené; povrch místy obitý a poškrábaný, hnědočervené barvy, matný lesk. Vnější prům. ústí 90 mm, s. 5-10 mm, v. 60 mm, š. 54 mm.

8a 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol. n.l.

9c *O&P: Pl. LI.*

55.) HOSTOMICE NAD BÍLINOU (okr. Teplice, Ústecký kraj)

1 Palackého ul. Výzkum část sídliště z d. římské při stavbě kanalizace; bližší informace zatím nepublikovány.

2 ?

3 Záchranný výzkum 1995 (J. Blažek - M. Dobeš – M. Kmínek, ÚAPPSzČ Most).

4 *Blažek – Dobeš – Kmínek 2010, 501 + ústí informace J. Blažek.*

5 Terra sigillata

6 Zlomek TS.

8a ?

9a *Halama 2007, 207.*

9b ÚAPPSzČ Most (dočasně nepřístupné); přír.č. 356/95-22.

56.) JAROMĚŘ (okr. Náchod, Královéhradecký kraj)

1 V depozitáři muzea v Jaroměři našel J. Jílek (archeolog M Pardubice) 3 zl. sigillaty. Bohužel k nim nejsou žádné informace o původu. Příslušnost k lokalitě či regionu je nejistá. Může jít o TS primárně nalezenou mimo Čechy.

2 ?

3 ?

4 *Katalogizační karty M Jaroměř + ústí informace J. Jílek.*

5 Terra sigillata (foto 56a, kresba 56a).

6 Zlomek těla Drag. 37. Středogalské dílny (Lezoux), Cinnamus nebo Iustus. Výzdoba: perlovec Rogers A2, relikty neurčitelného vejcovce, dva jednoduché malé kroužky, list

Rogers H72, malý pták pravděpodobně typu Osw. 2299 (nebo 2298) a část dalšího motivu, zřejmě ukončení stonku listu. Keramický materiál velmi jemný, tvrdě vypálený, barvy červenohnědé (narůžovělé); povrch barvy hnědočervené, mírně (na reliéfu) obitý, matný lesk. S. 5-6 mm, v. 49 mm, š. 49 mm.

8a 135/150 – 170/180 n.l.

9a *Halama (za umožnění dokumentace TS a další informace děkuji J. Jílkovi).*

9b M Jaroměř, invent. č. 13943 (všechny 3 zl. zapsány pod tímto jedním číslem).

9c *CGP, Pl. 110:10.*

56.b)

5 Terra sigillata (foto 56b, kresba 56b).

6 Zlomek těla Drag. 37. Rheinzabern, Bernhardova skupina IIb, pravděpodobně zboží s vejcovcem E8. Výzdoba: vejcovce pravděpodobně typu Ri-Fi E8, vlevo obrácená mužská postava prosebníka Ri-Fi M213. Keramický materiál jemný, tvrdě pálený, barvy cihlově červené (oranžové); povrch barvy hnědočervené, mírně (na reliéfu) obitý, matný lesk. Reliéf není kvalitně vytlačený, část postavy mírně splývá s povrchem. S. 5 mm, v. 44 mm, š. 35 mm.

8a 190/210 – 210/220/před 233 n.l.

9c *Lu-Ri, Tf. 153:5,8, 154:1,9, 158:8, 159:2,4, 160:19, 164:8 a 165:5.*

56.c)

5 Terra sigillata (foto 56c, kresba 56c).

6 Zlomek těla s patrným přechodem ke spodku nádoby Drag. 37. Rheinzabern, Primitivus I nebo III (Bernhardova skupina IIc). Výzdoba: nakročená a vlevo obrácená mužská postava pěstitelů zápasníka typu *Ri-Fi* M191c (zmenšená forma M191), malé reliéfy 2 neurčitelných motivů.

8a 190/210 – 210/220/před 233 n.l.

9c *Lu-Ri, Tf. 191:2, 196:6.*

57.) LIBENICE (okr. Kolín, Středočeský kraj)

1 J od obce (?). Na polích pánů Drahovzdala, Krátkého, Pěnkavy a J. Vokála prozkoumal Fr. Dvořák několik zahlobených chat a sídlištních jam z d. římské; sídliště datuje do 2.-3. stol. n.l. Autor výzkumu uvádí z jámy č. 3 „větší úlomky terry sigillaty“.

2 Sídlištní jáma (č. 3).

3 Archeologický výzkum 1936-39 (Fr. Dvořák).

4 *Dvořák 1941, 13-15; Valentová 1999, 94.*

5 Terra sigillata

6 Větší zlomky TS (?).

8a ?

9a *Evidenční karty M Kolín; Halama 2007, 207.*

9b Materiál z tohoto výzkumu je uložen ve sbírkách M Kolín, bohužel veškeré nálezy z jámy č. 3 chybí.

58.) LOVOSICE (okr. Litoměřice, Ústecký kraj)

1 Resslerova ul. Při záchranných výzkumech v 80. a 90. letech 20. stol. v ul. Resslerově, Dlouhé, Oslobodilů a v přilehlém okolí zachyceno rozsáhlejší osídlení, datované do starší a počátku mladší d. římské. Byly zachyceny kulturní vrstvy, řada sídlištních objektů, mj. doklady železářské výroby.

2 Kulturní vrstva z d. římské (sonda 1/87).

3 Záchranný výzkum 1987 (Vl. Salač, ARÚ Praha).

4 *Salač 1989a, 198-200; 1989b, 107-108; 2000, 160.*

5 **Terra sigillata**

6 Min. 3 zlomky TS.

8a ?

9a *Halama 2007, 207.*

9b M Litoměřice, přír. č. 21-23/87 (dočasně nepřístupné).

9c Dle Vl. Salače se lokalita nachází ve strategicky významné poloze při předpokládaném pravěkému přístavišti, na soutoku Labe s Modlou (od původního soutoku cca 150 m), nedaleko od soutoku s Ohří; kvůli této poloze a výskytu římských výrobků předpokládá Lovosicko za jedno z center římsko – germánského obchodu.

10 Několik zlomků provinciální spotřební keramiky, noricko-panonská spona s křídélky na lučíku (sonda 3/82).

59.) NIŠOVICE / “Volyňsko“ (okr. Strakonice, Jihočeský kraj)

1 Tři fragmenty TS nalezl r. 1934 B. Dubský ve sbírkách muzea ve Volyni, spolu s částí bronz. spony z 2. století. Nálezové okolnosti (o tom, jak se dostaly do volyňského muzea máme protichůdné zprávy – údajně je daroval starosta Nišovic J. Beneš) i přesné místo nálezů neznámé, jihočeský původ nejistý. Zlomky TS byly objeveny při revizi sbírek v M České Budějovice, spona nalezena nebyla.

2 ?

3 ?

4 *Dubský 1937, 132-133; 1949, 498-499; Zavřel 1999, 490, obr. 16: 4-6.*

5 **Terra sigillata (foto 59a, kresba 59a – dle Zavřel 1999, 490, obr. 16).**

6 Zlomek těla Drag. 37. Středogalské dílny ? Výzdoba: členění třemi horizontálními liniemi perlovce, uvnitř dvojitého medailonu část nahé mužské postavy - nejspíše amor či satyr Osw. Pl. XXII:435A, 437, vyloučen ovšem není ani Herkules Osw. Pl. XXXVII:776, 776A, 777; spirály pravděpodobně typu Rogers S 7, malá šestilistá rozetka Rogers C 280, doprava běžící zvíře - zřejmě jelen Osw. Pl. LXXIV: 1822EE; CGP, Pl. 47:549, doleva běžící malá mužská (?) postava - pravděpodobně bojovník Osw. Pl. XII:217 nebo opět amorek Osw. Pl. XXII:428 či obecně nahý muž Osw. Pl. XXXII:667. keramická hmota velmi jemně plavená, homogenní, tvrdě pálená, barvy červenohnědé; povrch velmi dobře zachovalý, jen místy mírně obitý, povlak hnědočervené barvy, matný lesk. S. 7,5 - 10 mm, v. 68 mm, š. 63 mm.

8a 1. pol. 2. stol.

9a *Halama 2009b, 125-127, obr. 1 a 4.*

9b M České Budějovice; sine (expozice – všechny 3 zlomky).

9c *CGP, Pl. 47: 548-549, 556.*

59.b)

5 **Terra sigillata (foto 59b, kresba 59b – dle Zavřel 1999, 490, obr. 16).**

6 Okrajový zlomek mísy Drag. 37. Středogalské dílny. Výzdoba: vejcevec pravděpodobně Rogers B 206, horizontální perlovec Rogers A 2 nebo A 12, část medailonu či půloblouku a části dvou malých kroužků po stranách. Keramická hmota velmi jemně plavená, homogenní; fragment je druhotně přepálený do světle hnědé barvy; povrch na okraji a reliéfu velmi otřelý (místy i uvnitř), na celé ploše oprýskaný a poškrábaný, velmi tmavě červenohnědé barvy, téměř bez lesku. S. 7 mm, v. 65 mm, š. 74 mm.

8a 140/150 – 180/190 n.l.

9a *Halama 2009b, 127, obr. 2 a 5.*

9c *CGP: Fig. 27 a 30; Pl. 99:19; 104-105, 108.*

59.c)

5 Terra sigillata (foto 59c, kresba 59c – dle Zavřel 1999, 490, obr. 16).

6 Větší zlomek okraje hladké mísy pravděpodobně typu Drag. 31 nebo Drag. 18/31. Rheinzabern ? (event. východogalské dílny). Keramická hmota je jemně plavená, homogenní, barvy cihlově červené; povrch místy obitý a poškrábaný, na okraji mírně setřelý, nízkého matného lesku, barvy červenohnědé. S. 6,5 mm; v. 68 mm; š. 66 mm.

8a 2. – 1. pol. 3. stol.

9a Halama 2009b, 127, obr. 3 a 6.

9c Webster 1996, Fig. 21-22; O&P: Pl. XLV-XLVII.

60. POLEPY (okr. Kolín, Středočeský kraj)

1 J. Schráníl z této lokality zmiňuje zlomky TS bez jakýchkoli dalších informací (1928, 257). TS však není revidovatelná, další badatelé Schránílovu informaci pouze opakovali (Preidel 1930a, 171; Eggers 1951, 143, no. 1825; Motyková-Šneidrová 1967, 36; Sakař 1970, 55). Je možné, že byla sigillata špatně interpretována. Z Polep totiž pochází keramický fragment s povrchem podobným TS, avšak materiálem se o ni nejedná, datování tohoto nálezu spadá do pozdního latěnu (Halama 2007, 207).

61. POOHŘÍ (SZ Čechy)

1 Při sběrech prováděných na nalezištích objevených leteckou prospekci v oblasti Poohrří (osbíráno asi 360 lokalit) nalezeny 1-2 fragmenty TS. Chybou se však stalo, že tyto nálezy TS nebyly zaznamenány do databáze a do vyhodnocení sběrů. Neví se proto, z jaké lokality pocházejí a jsou tedy dočasně nerevidovatelné (inf. Z. Smrže, ÚAPPSzČ Most).

62. PRAHA – STARÉ MĚSTO (Praha 1, k. Praha)

1 Dům U Sixtů (čp. 553/I). Výzkum parcely domu v západní části vyústění Celetné ul. do Staroměstského náměstí. Stratigraficky nejstaršími jsou tři blíže nedatované raně středověké kostrové hroby (pravděpodobně součást raně středověkého pohřebiště); první dva sídelní horizonty z výzkumu této parcely jsou předběžně datovány do 2. pol. 12. stol.

2 Raně středověká vrstva (druhotné uložení).

3 Záchranný výzkum 90. léta 20. stol. (Archaia Praha a ÚAPPSČ).

4 Bureš – Finková – Kašpar – Petříčková - Vařeka 1998, 603-606; Musil 1997, 324 a jeho další inf.

5 Terra sigillata

6 Zlomek mortaria TS.

8a 2. – 3. stol. n.l.

9a Halama 2007, 207.

9b Archaia Praha (dočasně nepřístupný).

63. PŘEŠŤOVICE (okr. Strakonice, Jihočeský kraj)

1 Na Vrchu (parc. č. 1165). Rozsáhlé žárové pohřebiště na návrší JV od obce prozkoumal B. Dubský – celkem se jednalo o 450 hrobů (s 522 pohřby); 10 hrobů bylo jámových, všechny ostatní popelnicové. Pro pohřebiště jsou příznačné velmi chudě vybavené hroby, nejčastěji bez jakýchkoliv milodarů; téměř zcela chybějí nálezy kovových předmětů. Lokalita patří do 4.-5. stol., přičemž jeho hlavní část spadá do 4. století.

2 Žárový hrob (č. 22).

3 Archeologický výzkum 1934 (B. Dubský).

4 Dubský 1937, 46; Sakař 1956, 60, 1970, 39; Halama 2007, 207; 2011, 356.

5 Terra sigillata

6 Zlomek TS.

7 Mělce uložená rozrušená miska ještě obsahovala spálené zlomky kostí a slitek modrého skleněného korálku.

8a 3. – 4. stol. n.l. ?

9a *Dubský 1937, 46.*

9b Hrobové celky č. 1-280 uloženy v M Strakonice, hledaný hrob zde ale není; nálezy z některých hrobů totiž ztraceny - TS neměl k dispozici již ani Vl. Sakař (*Michálek 1981, 8 a jeho ústní informace*).

64. SOBČICE (okr. Jičín, Královéhradecký kraj)

1 Býv. pozemek mlynáře Šandery. (parc. č. 371/1). Na konci 19. stol. zde získány zl. keramiky z d. římské, mj. terra sigillata. A. Cechner (*1909, 144*) zde zmiňuje sídlištní lokalitu s mocnou kulturní vrstvou s keramikou netočenou na kruhu a také „střepy nádoby římské.“ V r. 1960 při hloubení vodovodu (to již se zde nacházela zahrada drůbežárny místního zemědělského družstva) na lokalitě proběhl záchranný výzkum, který zjistil 5 sídlištních objektů, datovaných do 2. pol. 2. – 1. třetiny 3. stol. n.l.

2 Areál sídliště.

3 Starý nález (sběr ?), před r. 1896 (p. Šandera).

4 *Píč 1896, 766; 1905, 307; Cechner 1909, 144; Vokolek – Jílek 2011.*

5 Terra sigillata

6 Zlomek nebo zlomky TS.

8a ?

9b Starý nález zl. TS, jenž odtud uvádí J.L. Píč je nerevidovatelný, neměl jej k dispozici již ani Vl. Sakař (*1956, 62; 1970, 56*).

65. SOBĚSUKY (okr. Chomutov, Ústecký kraj)

1 Soběsuky – poloha III (parc.č. 79/1). Na pravobřežní terase vymezené meandrem řeky Ohře bylo předválečnými i pozdějšími výzkumy zjištěno intenzivní osídlení z d. římské. Došlo zde i k objevu kostrového hrobu ženy s velmi bohatou výbavou (také římské výrobky) ze st. R C2 (pohřeb datován kolem r. 300 n.l.).

2 Laténská chata II s příměsí germ. keramiky. Vzájemný poměr keramiky z d. laténské a římské v tomto smíšeném souboru nelze s jistotou přesněji stanovit, pravděpodobně však převažoval materiál laténský, který je datován do rozmezí stupňů LT B2-LT C1.

3 Archeologický výzkum 1935 (C. Streit).

4 *Streit 1936, 87; 1938, 12-14; Sakař 1956, 62; Motyková-Šneidrová 1967, 42; Drda 1974, 606; Holodňák 1991, 423-435; Droberjar 2002a, 300-301.*

5 Terra sigillata

6 Nezdobený zl. TS.

7 Mj. příměs zl. germánské keramiky.

8a ?

8b St. R A, B2-C.

9b Pův. M Žatec, inv. č. 1929 – již nerevidovatelný, neměl jej k dispozici již ani Vl. Sakař.

9c Vzhledem k intenzivnímu osídlení lokality v průběhu pravěku a přítomnosti importů (ucho etruské zobákovité konvice, terra sigillata) stojí dle P. Holodňáka za zmínku existence brodu a středověké cesty, která mohla navázat na komunikaci starší tradice.

66. STRADONICE (okr. Beroun, Středočeský kraj)

1 Bývalé oppidum. Z areálu oppida zřejmě pochází několik nálezů z d. římské, včetně výrobků římské provenience. U některých z těchto předmětů však není jasné, zda byly skutečně nalezeny přímo na ploše oppida nebo zda původně nebyly součástí rozrušených žárových hrobů v místě pískovny či ze sídliště pod oppidem, tedy mimo areál keltského

hradiště. Dle některých badatelů (např. *Sakař 1994, 15*) v areálu oppida se vši pravděpodobností objekty mladší d. římské existovaly.

2 Areál oppida (?).

3 Starý nález. J. L. Píč TS ve své práci TS neuvádí, zato však v poznámkách k této monografii 1 fragment zmiňuje L. Šnajdr, který se odvolává na popis stradonické sbírky ředitele Grosseho.

4 *Píč 1903, 102; Šnajdr 1904, 2; Sakař 1956, 62; 1961, 431; 1991, 13-17; Svobodová 1983, 674; 1985, 656-660; Droberjar 2002a, 314.*

5 Terra sigillata

6 Zlomek nebo zlomky TS.

8a ?

9b Uložení nezjištěno (nerevidovatelný) – ani VI. Sakař už TS k dispozici neměl.

10 Spony (1.-3. stol.), 2 prsteny s kameny (3. stol.), zl. 3 skleněných nádob (1.-5. stol.), zl. 2 bronz. věder (typ Eggers 18); kování římské skříňky, bronz. klíč.

67. ZÁHOŘÍ u Žatce (okr. Louny, Ústecký kraj)

1 Bližší poloha neznámá. V ručně psaných poznámkách VI. Sakaře uložených v NM Praha nalezena zmínka o fragmentu TS ze Záhoří (Dreihöfen), který pochází z původní tzv. Benešovy sbírky, později odkoupené NM Praha. K této lokalitě evidovány ze stejné sbírky kromě pravěké keramiky též po jednom zl. nádob z latěnu a d. stěhování národů.

2 ?

3 Starý nález ?

4 *Poznámky V. Sakaře + katalogizační systém DEMUS – NM Praha.*

5 Terra sigillata (foto 67, kresba 67).

6 Zlomek vně ovaleného okraje a hladkého pásu mísovité nádoby. Pozdní sigillatová produkce (?) nebo jiná provinciální pozdní produkce (imitace ?) misek vycházejících z typu Drag. 37 či Chenet 319 – 320. Keramická hmota jemně plavená, dobře pálená, barvy cihlově červené; na povrchu méně kvalitní povlak hnědooranžové barvy, bez lesku, mírně obitý. S. 4 mm, s. okraje 10 mm, v. 26 mm, š. 65 mm, vnější prům. ústí cca 240 mm.

8a ?

9a *Halama 2007, 208, obr. 3:5; Halama 2012.*

9b NM Praha, inv. č. 30836.

DODATEK KE KATALOGU - INSTITUCE SE SIGILLATOU VE SBÍRKÁCH, POCHÁZEJÍCÍ Z MIMOČESKÝCH LOKALIT

Největší sbírky jsem již zmínil ve své diplomové práci (*Halama 2004, 74-75*), následující výčet je jen stručný (pravděpodobně zde nejsou zmíněny všechny nálezy tohoto druhu). Nověji jsme s kolegou *J. Jílkem* publikovali soubor antik (mj. TS) z pardubického muzea.

FF UK v Praze – Ústav pro klasickou archeologii

Soubor několika desítek zl. TS z různých dílen, pocházející většinou ze sbírky p. Willnera z konce 19. stol., většina pochází z jižní části bývalé rakousko-uherské monarchie a z Itálie. Vybrané kusy byly publikovány (*Musil-Smoláriková 1989, 193; Pavúk 1997, 56-59*).

FF UK v Praze – Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou

Soubor několika desítek fragmentů TS pocházející z římské lokality Carnuntum u dnešní Vídně a z dalších lokalit v Podunají (část ze sbírek E. Štorcha).

Národní Muzeum v Praze – oddělení klasické archeologie

Větší sbírka (celé nádoby většinou arretinské sigillaty, desítky fragmentů z různých dílen) pocházející především z italských lokalit a také z římských lokalit v Podunají.

Muzeum Jindřichův Hradec (okr. Jindřichův Hradec, Jihočeský kraj)

Zlomky mortaria, terra sigillaty a jiné provinciální keramiky – nálezy okolnosti nejsou známy (*Zavřel 1999, 484*). Dle V. Sakaře (*1980, 122*) jde rámcově o keramiku z 2. stol., která s největší pravděpodobností není jihočeského původu, uvažuje o původu odněkud z Porýní.

Muzeum Mladoboleslava (Středočeský kraj)

Zde pouze 1 fragment TS, který byl nalezen na římské lok. Lorch-Enns (*inf. J. Waldhauser*).

Východočeské muzeum v Pardubicích (Pardubický kraj)

V r. 2007 byl do zdejších sbírek odevzdán soubor antik (kostěné jehly, jehlice, bronz. hřebíky a terra sigillata italské provenience), získaný někde v okolí italského města Rosignano Marittimo. Artefakty byly v 70 letech 20. stol. přivezeny jako suvenýry či dárky (starožitnosti?) do Pardubic. Kolekce byla získána během zájezdu, který byl realizován v rámci družby Pardubic a Rosignana Marittima. Soubor byl nedávno zpracován (*Jílek – Halama 2010*).

Západočeské muzeum v Plzni (Plzeňský kraj)

Dva zlomky TS (z dílen v Rheinzaubernu) pochází z vykopávek v Carnuntu z r. 1916 od pluk. Novotného (*inf. A. Beneš a E. Droberjar*).

Muzeum Prachatic (okr. Prachatic, Jihočeský kraj)

Ve sbírkách je uloženo 15 fragmentů TS z 2. stol. a část římského kahanu. Nálezové okolnosti neznámé, artefakty s největší pravděpodobností nejsou jihočeského původu. (*Zavřel 1999, 490*).

Vlastivědné muzeum ve Slaném (okr. Kladno, Středočeský kraj)

Několik zlomků TS a římské užitkové keramiky pocházející z římských lokalit v Podunají (*inf. M. Jančo*).

Muzeum Stříbro (okr. Tachov, Plzeňský kraj)

Menší soubor TS byl získán za blíže neznámých okolností po 2. světové válce, kdy muzeum vedl p. A. Samek. Soubor obsahuje 28 fragmentů reliéfní i hladké TS. Ve srovnání s ostatními nálezy TS z Čech se soubor liší svým rozsahem, velikostí některých zlomků i skladbou a naznačuje tak, že pochází z mimočeských nalezišť. L. Košnar s P. Břicháčkem se domnívají, že by s jistou pravděpodobností bylo možno soubor považovat za původně snad soukromou sbírku, získanou hlavně v rakouském nebo bavorském Podunají, nevylučují však nálezy některých fragmentů z Čech (*Košnar – Břicháček 1999b, 13-27*).

STATISTIKY A JEJICH METODICKÁ ÚSKALÍ

Problematickou se ukázala být statistická vyhodnocení a kompatibilitnost srovnávání s vyhodnoceními nálezů TS v jiných oblastech barbarika. V Čechách uvádím jako ukazatel množství celkový počet “kusů“ sigillaty, který je menší než celkový počet zlomků - více zlomků pravděpodobně pocházejících z jedné nádoby je totiž bráno jako jeden kus. Ne vždy je ale stanovitelné, zda více zlomků z jedné lokality určených jako výrobek stejné dílny pochází z jedné nebo více různých nádob. Navíc ani tento aspekt však není z některých prací o TS v jiných oblastech barbarika zřejmý – na Moravě se uvádí počet zlomků (*Klanicová 2007, 175*), na JZ Slovensku počet “exemplářů“ nebo “nálezu“ (*Kuzmová 1997, 9, 11*), v severní části Dolního Rakouska počet zlomků (*Stuppner 1994b, 70*), v sarmatské oblasti mezi Panonií a Dácií počet “sigillaty“ (*Gabler – Vaday 1992, 85*), *L. Tyszler* na území Polska uvádí jak počet zlomků, tak i počet pravděpodobných kusů (*Tyszler 1999a, 21, 70*), z práce shrnující TS z východní části Německa nelze celkový počet zlomků nebo kusů vyčíst, ikdyž metodice výpočtů věnována pozornost je (*Laser 1998, 27*); obtížné je zjistit celkový počet TS v SZ Německu (Dolní Sasko + Šlesvicko-Holštýnsko) a Holandsku, neboť *M. Erdrich* jej nezmiňuje – uvádí počty nálezů určitelné reliéfní sigillaty v rámci tabulek jednotlivých oblastí a pak celkové počty zastoupení tvarů pouze v rámci Dolního Saska a Holandska, navíc bez neurčitelných zlomků (*Erdrich 2001, 50-51, 58-59, Tab. 3*); nálezy z jižní Skandinávie nejsou uvedeny v celkovém počtu zlomků či kusů, ale v rámci jednotlivých lokalit (*Lund-Hansen 1987, 182*).

Nejednotné je pojetí, ze kterých počtů nálezů sigillaty vypočítávat poměrová zastoupení jednotlivých dílen. Do výpočtů % podílů jednotlivých výrobních oblastí TS a podílů tvarů TS zahrnuji v **Čechách** pouze určitelné kusy sigillaty 1.-3. stol. (**78 kusů ze 42 lokalit**) – tedy bez neurčitelných jedinců (**10 ks**), dále bez TS archeologicky nalezené v mladších kontextech (**5 ks z 5 lokalit** - stěhování národů, raný středověk, novověk) a též bez tzv. pozdní TS (**10 ks ze 4 lokalit** - pozdní argonská sigillata a severoafrická TS chiara) – započítání pozdní sigillaty 4.-5. stol. by totiž na rozdíl od jiných oblastí vzhledem k jejímu relativně vyššímu počtu v Čechách již procentuální zastoupení klasické produkce 1.-3. stol. ovlivnilo. Na **Moravě** jsou procentuální podíly zastoupení jednotlivých dílen počítány pouze ze zlomků určitelné TS (*Klanicová 2007, 177-183*). Na **JZ Slovensku** *K. Kuzmová* odlišuje nálezy TS z germánského prostředí a TS z lokalit s římskými stavbami; procentuální podíly počtů TS jednotlivých dílen uvádí bez započítání neurčitelných jedinců, které tvoří na germánských lokalitách 17,5 % (177 zlomků) – *Kuzmová 1997, 9, 11, 13, 16, 30 – Tab. 7*. V naddunajské oblasti **Dolního Rakouska** jsou počítány produkční podíly z celkového množství zlomků TS včetně pozdní sigillaty (tvoří ale jen 0,4 %) i neurčitelných kusů, které tvoří též jen malou část - 0,3 % (*Stuppner 1994b, 70, 79*). Z práce o TS ze **sarmatské oblasti** východně Panonie vychází, že procentuální podíly jednotlivých dílen byly vypočítávány z celkového množství nálezů TS, kde určitelná sigillata tvoří téměř šestinou (94 z 539 TS) – *Gabler – Vaday 1992, 129, 131, 133, 148, 151*). V **polských** nálezech podíly jednotlivých dílen vypočítává *L. Tyszler* jak na základě jejich zastoupení na lokalitách, tak i na základě počtu kusů a to včetně i bez neurčitelné TS (*Tyszler 1999a, 68-69 – Ryc. 1-3*). Specialitou je rozsáhlá oblast **východní části Německa**, kde je procentuální podíl jednotlivých dílen přepočítáván výhradně na počet lokalit, a to včetně plné třetiny neurčitelných nálezů a navíc celkové množství nálezů nelze vyčíst (*Laser 1998, 10, 28, Tab. 1*). V **Dolním Sasku + Šlesvicku-Holštýnsku** uvádí *M. Erdrich* společné procentuální podíly jednotlivých dílen pouze na základě určitelné reliéfní TS a v rámci **Holandska** tyto údaje samostatně rozděluje do 5 holandských regionů (*Erdrich 2001, 50-51*), taktéž procentuální zastoupení tvarů vypočítává bez neurčitelných zlomků (*Erdrich 2001, 58-59, Tab. 3*). Z jižní Skandinávie známe určitelných nálezů sigillaty příliš

nízký počet (*Lund-Hansen 1987, 182*) a tak poměrová zastoupení dílen jsou jen velmi orientační.

Domnívám se, že právě pro častou nejednoznačnost určení stanovení počtu zlomků versus kusů sigillaty jednotlivých dílen z jedné lokality je lepší procentuální podíly dílen vypočítávat nejen na základě počtu nálezů, ale též na základě zastoupení na lokalitách a uvádět oba tyto vypočtené údaje, dle vzoru *L. Tyszler (Tyszler 1999a, 68-69 – Ryc. 1-3)*. Kvůli zkreslení je také určitě průkaznější vypočítávat % podíly ze všech nálezů TS bez neurčitelných kusů.

JIHOGALSKÉ DÍLNY

Charakteristika produkce, analýza a datace

Techniky arretinské výroby TS byly přeneseny kolem zlomu letopočtu do jižní Galie, kde se centrem masové produkce zhruba kolem r. 20/25 n.l. stává La Graufesenque, ležící blízko dnešního Millau (počátky těchto dílen však lze hledat již kolem zlomu letopočtu). Další významná střediska byla v Montans a Banassacu. Tato jihogalská oblast nejvíce prosperovala v průběhu 1. a začátku 2. stol. n.l. Pozdní jihogalská sigillata je charakterizována úpadkem trhu v uměleckém i produkčním měřítku a zdá se, že hybná síla galské produkce se přesunula severněji na přelomu 1. a 2. století (*Webster 1996, 1-3*).

Při analýze výzdoby TS jihogalské produkce se vychází jednak z prací *R. Knorra (1919)* a *F. Oswalda (1937)*; především však z rozsáhlé studie *A. Meese (1995)*, ve které také podává dataci jednotlivých dílen a výrobních okruhů. Ke klasifikaci též přispívá nové vyhodnocení hromadného sigillatového nálezu z Pompejí (*Dzwiza 2005*).

Pro středo- a západoevropskou část barbarika má velkou důležitá studie *B. Pferdehirt*, ve které je zpracován výskyt jihogalské sigillaty na římských lokalitách vojenského charakteru v hraniční zóně Porýní a horního Podunají. Badatelka rozděluje jihogalskou produkci do 4 hlavních chronologických skupin I-IV a přítomnost této keramiky zde datuje do průběhu sta let - od cca 15/20 n.l. až do 115/120 n.l. (*Pferdehirt 1986, 236-240*).

Jihogalské nálezy TS v Čechách

Jihogalské výrobky jsou nejčasnější sigillatou objevující se v nálezech v Čechách (starší, italská sigillata se sice nachází v některých muzejních sbírkách, není však primárně archeologického původu z Čech, např. soubor uložený v M Pardubice – *Jílek – Halama 2010*). Zatím byly rozeznány pouze 3 fragmenty pocházející ze dvou nádob hladké (tj. nezdobené) sigillaty (tvoří pouhých 2,5 % všech nálezů určitelné sigillaty 1.- 3. stol. v Čechách) – dva zlomky podstavného kruhu plochého talíře hůře určitelného typu (pravděpodobně Drag. 17 nebo 15/17) ze sídliště u Tuchlovic (foto 45, kresba 45) a část okraje typově podobné nízké mísy Drag. 18 ze Sedlce (kresba 38k), sídlištní lokality s největším počtem nálezů TS v Čechách. Tuchlovickou TS lze datovat pouze rámcově do průběhu 1. stol. n.l., TS ze Sedlce spadá až do 3. třetiny 1. stol. n.l. (**tab. 4; mapa 3**). Tyto 2 lokality znamenají podíl 4,8 % ze všech 42 lokalit s určitelnou sigillatou 1.-3. stol. (**tab. 22**).

Další jihogalská TS, zlomek dna Drag. 15-21, upravený jako slzovitě zbrošený závěsek (kresba 32), byl však nalezen na Pražském hradě v kontextu raně středověké vrstvy (*Kubková 1997*). Zajímavý reliéfní zlomek z Berouna-Plzeňského předměstí byl v literatuře uváděn jako v Čechách ojedinělý nález jihogalské sigillaty z dílen v Banassacu (naposledy např. *Droberjar 2002, 17, 334*), jedná se však o středogalskou produkci (*Halama 2007, 197, obr. 1:3*) – viz dále. V literatuře se také objevuje zlomek jihogalské TS z třebusického pohřebiště, publikovaný v přehledu nálezů TS v Čechách *H. Preidelem (1930a, 168; 1930b, 262)* a to na základě sdělení *L. Jansové*, která jej řadila k jihogalské sigillatě tiberiovského období. Není jasné, zda se dle popisu nemůže jednat o jeden ze dvou zlomků patřících k sobě (komponenta 44.e - viz katalog) s barbotinovou výzdobou, které nelze kvůli druhotnému přepálení blíže určit.

č. lok.	LOKALITA	TVAR	DATACE
38. k)	Sedlec	Drag. 18	3. třetina 1. stol.
45.	Tuchlovice	Drag. 17 nebo 15/17 (2 zl.)	1. stol.

Tab. 4: Lokality s jistými nálezy TS jihogalské provenience v Čechách.

Italská a jihogalská sigillata v barbariku (tab. 5, mapa 9)

Z Moravy známe ze dvou lokalit 3 zlomky jihogalské sigillaty z mísovitých reliéfních nádob typu Drag. 29 (dílny La Graufesenque). Fragment z Komořan je datován do období vlád císařů Nera a Vespasiána (54-68 a 69-79 n.l.) a zlomky z Brna-Chrlice datoval *E. Droberjar* (1991, 27-28) do claudiovského období (41-54 n.l.); *K. Kuzmová* (1997, 17) však připouští možnost mladší datace TS z Brna-Chrlic, též *S. Klanicová* (2007, 177) se domnívá, že datační interval by měl být širší (od claudiovského období po počátek vlády Vespasiana – tedy 40. až 60. léta 1. stol.). Tyto nálezy tvoří na Moravě pouze 0,8 % z celkového množství určitelné sigillaty (*Klanicová 2007, 177*).

V předpolí limitu na území dnešního Dolního Rakouska bylo nalezeno 15 zlomků jihogalské produkce (0,8 %), které pocházejí z dílen v La Graufesenque (9 zl. – od vespasiánského období) a dílen v Banassacu (6 zl. – 1. pol. 2. stol.), těchto tvarů: Drag. 29, 30 a 37. Italská sigillata pak tvoří pouhé 0,3 % (*Stuppner 1994b, 71; Kuzmová 1997, 17*).

Na jihozápadním Slovensku disponujeme 24 zlomky (2,5%) reliéfní i hladké jihogalské TS. Tvarově zcela převažuje Drag. 37, dále Drag. 16 (?), 18/31, 30 a 33, opět doloženy výrobky z dílen v La Graufesenque a z Banassacu. Jsou datovány až od konce Domitianovy vlády (90. léta 1. stol. n.l.) po 1. pol. 1. stol. (*Kuzmová 1997, 16-17*).

Ojedinelý, blíže neurčitelný zlomek pochází též z východního Slovenska – Trstené pri Hornáde (*Kuzmová - Roth 1988, 130*).

Z oblasti mezi Panonií a Dacií (sarmatského barbarika v Potisí) je znám pouze 1 fragment mísy Drag. 37 (0,2%) z dílen v Banassacu (okruh Germani), datovaný od doby vlády Nery (96-98 n.l.) po Hadriána (117-138 n.l.). Další nález TS z Banassacu (datovaný téměř stejně) pochází ze západoukrajinské lokality Dzwinogrodzie (*Gabler-Vaday 1986, 11, 33*).

Rozdílné procento a rozptyl nálezů, různé typy nádob a hlavně příliš rozdílná datace přísunu jihogalské TS (v podstatě od claudiovského období po pol. 2. stol., více od 80. let 1. stol.) v těchto oblastech při limitu nelze dle *K. Kuzmové* (1997, 17, 86-87) spojovat s nějakým systematickým importem provinciálního zboží pro poptávku domácího obyvatelstva, ale pouze s příležitostným kontaktem, který byl v tomto prostoru umožněn přítomností římských oddílů, postupným vznikem panonského limitu, dále postupnou změnou koncepce politiky císaře Domitiána ve vztahu k barbarským kmenům a intenzivní stavební činnosti při stabilizaci severní hranice provincie za Trajána a Hadriána (k tomu např. přehled *Musil 2002, 126-127*). *D. Gabler* si všimá, že výrobky TS z 1. stol. jsou ojedinělé nejen v jím sledovaných oblastech naddunajského barbarika, ale také v provincii Panonie, především odkud se právě na sarmatské území toto zboží dostávalo. Až od flavijského období dochází k většímu přílivu galských výrobků do Panonie, o masovém rozšíření sigillaty v této provincii můžeme mluvit až na základě vlivu urbanizační politiky císaře Hadriána (117-138), která otevřela cestu středogalskému zboží (*Hečková 1982, 24-26*).

Výrobky jihogalských dílen se vzácně objevují také v oblastech od limitu poněkud více vzdálených. Z území dnešního Polska byly identifikovány pouze v oikumeně przeworské kultury 3 zlomky (1,1%) na 3 lokalitách – územně se navíc omezují na Slezsko a Velkopolsko. Tvarově jsou to Drag. 27 a 29 z La Graufesenque, Drag. 24/25 bez přesnějšího určení pouze jako jihogalská produkce; všechny spadají do období neronského až časně flavijského (cca 50-85 n.l.) – *Tyszler 1999a, 24-27, Tab. IV, Ryc. 2-3; 2007*. Datované do 3. čtvrtiny 1. stol. n.l., ale proveniencí spadající do úplně jiné výrobní oblasti, je z několika zlomků slepené torzo mísy ESB (forma 70 východní Terry sigillaty B ½ dle Hayese), které bylo součástí výbavy bohatého hrobu z Giebułtowa, woj. małopolskie (severně Krakova). Tento žárový dvojhrob interpretovaný jako knížecí, byl vybaven mj. artefakty východního rázu, svázanými s kulturou Sarmatů (muž zřejmě z místní aristokracie, žena sarmatského původu?). Sigillatová mísa pochází z Tralles (Aydin, dnešní Turecko) v údolí Meandra (*Tyszler 1999b, 29; Dobrzańska 1999*).

Relativně hustší zastoupení sledujeme v oblastech východní části dnešního Německa, odkud pochází italská TS z 1 lokality (Körchow, Kr. Hagenow) a jihogalská TS ze 6 lokalit (procentuální podíl 0,7 + 4,2%, který ale *R. Laser* vypočítává dle počtu lokalit s přítomností italské a jihogalské TS, nikoliv na základě počtu kusů), 4x určená jako výrobek La Graufesenque (tvarově 3x Drag. 29 a 1x Drag. 37, které jsou datovány do 3. třetiny 1. stol., jeden zl. však již z claudijsko-neronského období); zl. mísy Drag. 37 z Banassacu (1. pol. 2. stol.) a blíže neurčený fragment Drag. 29 taktéž z 1. pol. 2. stol. (*Laser 1998, 11-12, Tab. 1-2*).

Z celé severozápadní části dnešního Německa a z dnešního Holandska známe reliéfní italskou sigillatu jen po jednom kuse z každé této oblasti (*Berke 1990, Karte 6; Erdrich 2001, 50*) a jihogalskou sigillatu pouze z oblastí severního Holandska – 1 zlomek z provincie Groningen (tvoří zde 1,8%) a 4 zlomky z provincie Friesland (zde tvoří 0,8%) – *Erdrich 2001, 50-51, 57*.

Zajímavou oblastí je pravobřeží středního porýní (V část spolkového státu Nordrhein-Westfalen, části Nordrhein a SV část spolk. státu Rheinland-Pfalz) – z žárového pohřebiště Haffen-Mehr, Kr. Rees totiž pochází z hrobu č. 15 talířovitý tvar TS s kolkem (Lucius Tettius Crito) italské produkce (*Berke 1990, 148-149*). Dále dokonce ze 4 hrobů známe jihogalskou TS z rozsáhlého pohřebiště Rheindorf, Kreisfreie Stadt Leverkusen (*Berke 1990, 163-168*): hrob 111 - zlomky Drag. 37, La Graufesenque, Germanus; hrob 145 - zlomky mísy Drag. 37, La Graufesenque; hrob 164, rekonstruovaná mísa Drag. 37, La Graufesenque a hrob 201 - zlomek mísy Drag. 37, La Graufesenque, Germanus. Nelze také nezmínit malou germánskou nekropoli Voerde-Mehrum, Kr. Wesel v bezprostřední blízkosti limitu na pravém břehu středního toku Rýna, kde z bohatého hrobu pochází 2 celé misky Drag. 18 jihogalské TS a další předměty římské provenience (bronz. nádoby, zbraně a výstroj). Celek je datován do 60. let 1. stol. a interpretován jako pohřeb germánského bojovníka sloužícího v římském auxiliárním sboru (*Gechter - Kunow 1983; Eggers 1951, 126*).

	Oblast	Podíl italské TS	Podíl jihogalské TS
I.	Čechy	-	2,5 %
II.	Morava	-	0,8 %
III.	Dolní Rakousko	0,3 %	0,8 %
IV.	JZ Slovensko	-	2,5 %
V.	V Slovensko	-	1 nález
VI.	V Maďarsko	-	0,2 %
VII.	Polsko	-	1 %
VIII.	V Německo ¹⁴	0,7 %	4,2 %
IX.	SZ Německo	1,6 %	-
X.	S Holandsko ¹⁵	1 lok.	0,8 - 1,8 %
XI.	J Skandinávie	-	-

Tab. 5: Procentuální podíl počtu nálezů TS italské + jihogalské provenience v jednotlivých oblastech barbarika. Údaje dle *Klanicová 2007, 177; Stuppner 1994a, Abb. 1; Kuzmová 1997, 16-17; Kuzmová – Roth 1988, 130; Gabler-Vaday 1986, 11, 33; Tyszler 1999a, Ryc. 2; Laser 1998, Tab. 1-2; Erdrich 2001, 50-51; Lund-Hansen 1987, 182*.

¹⁴ *R. Laser* ale vypočítává % podíl dle počtu lokalit s přítomností jihogalské TS, nikoliv na základě počtu kusů. Navíc do statistik započítává neurčené kusy, které ovšem tvoří plných 33,8 % všech nálezů TS. Toto upozornění platí i pro všechny následující tabulky.

¹⁵ *M. Erdrich (2001, 50-51)* rozlišuje v rámci Holandska 5 jednotlivých oblastí; v tabulce tedy pro zjednodušení uvádím jen procentuální rozmezí jeho výpočtů zastoupení reliéfní TS jednotlivých dílen.

Italská sigillata je též uváděna ze dvou lokalit ve východní části Vestfálska (*Berke 1990, 58, 248, Karte 6*); jihogalskou TS vymapoval *S. Berke* ve Vestfálsku na 4 lokalitách – Iserlohn, Bad Lippspringe, Heidenoldendorf a Einbeck (*1990, 59, 248, Karte 7*).

Z vedlejší oblasti, severní části Hessenska (povodí řeky Fulda) je jako jihogalská TS s otazníkem uváděn zlomek Drag. 37 ze sídliště Maden IV, Kr. Fritzlar-Homburg (*Berke 1990, 157*). Na území severního Bavorska zatím nebyla žádná italská či jihogalská sigillata evidována (*Berke 1990, Karte 6-7*).

Ani z jižní Skandinávie není žádná TS jihogalské provenience známa (*Lund-Hansen 1987*).

Velmi sporadické nálezy italské sigillaty v barbariku dává *S. Berke* do souvislosti s římskými vojenskými akcemi, domnívá se, že k domácímu obyvatelstvu se tato keramika obchodem nedostala. Též málo četnou přítomnost nálezů jihogalské sigillaty 1. pol. 1. stol. n.l. vysvětluje obdobným způsobem a upozorňuje na absenci časné TS v Čechách, což zde příliš nekoresponduje s jinak četnými nálezy jiných druhů římských artefaktů v tzv. Marobudově horizontu (*Berke 1990, 58*). Patrně v tomto období ještě nebylo obchodováno v rámci barbarika s římskou keramikou, která se sem dostávala spíše skrze římské vojenské aktivity.

Na území římské říše bylo jihogalské zboží rozšířeno především v západní části Impéria, zvláště v Galii, Británii a oblastech rýnského limitu (*Tyszler 1999a, 24*). Do provincií Raetie a Norika se výrazněji dostává teprve ve 2. pol. 1. stol. a dosahuje zde největšího rozšíření v jeho poslední čtvrtině a 1. čtvrtině 2. stol. (srovnej např. *Walke 1965, 26, Abb. 9; Ruprechtsberger 1980, 119; Weber-Hiden 1996, 27-35, Abb. 7; Gabler – Pichlerová 1996, 89-109; Gabler 1976 – tab. 26*). Na počtu nálezů TS ve všech sledovaných oblastech neřímského barbarika se produkce těchto dílen podílí jen velmi malým procentem, navíc se horizonty výskytu těchto výrobků jednotlivých oblastí liší a jsou rozptýleny nerovnoměrně; teprve od flavijovského období zde množství TS mírně vzrůstá. I tak je v barbariku oproti limitním oblastem, zvláště v západnějších provinciích, značná nálezová disproporce. Do nejvíce vzdálených částí barbarika (Skandinávie, oikumena wielbarské kultury, západobaltský kulturní okruh) se nedostala vůbec. Jejich přítomnost v barbariku lze spíše spojovat s příležitostným kontaktem či pohybem jednotlivých osob. Zdá se však, že i z těchto nemnoha dokladů lze vypozařovat jednu skutečnost – jak již bylo zmíněno výše, italská a jihogalská TS se objevuje v pohraničních oblastech západních provincií ve větším množství než v Noriku a Panonii. Tomu též odpovídá relativně více lokalit s touto časnou sigillatou v západoevropské části barbarika ve srovnání s barbarikem středo- a východoevropským.

Vzácný výskyt nálezů jihogalské TS v Čechách tedy souhlasí se situací v okolních oblastech barbarika. Pro část misky Drag. 18 (Sedlec) známe tvarovou analogii z jihozápadního Slovenska a též z hrobového nálezu na lok. Voerde-Mehrum, Kr. Wesel v Porýní; zatím ojedinělým je však nález části dna ploché misky/talíře nejspíše Drag. 17 nebo 15/17 z Tuchlovic. Nejbližší analogií by snad mohl být okrajový zlomek misky pravděpodobně typu Drag. 16 z Bratislavy – Devínske Nové Vsi, avšak ani u něj není určení jednoznačné (*Kuzmová-Roth 1988, 130*).

STŘEDOGALSKÉ DÍLNY

Charakteristika produkce, analýza a datace

Na sklonku 1. stol. n.l. začalo být evidentní, že pro expandující trhy v Galii, Germanii a Británii mají jihogalská výrobní centra nevýhodnou polohu. Asi hlavně z tohoto důvodu nalézáme od začátku 2. století množící se produkční centra více severněji – ve střední Galii (počátek exportu středogalských výrobků vytlačuje jihogalskou produkci z Banassacu). Dílny v této středogalské oblasti začaly výrobu už v 1. pol. 1. stol. n.l. a pracovaly asi až do konce římské doby. Nejdůležitější dílny se nacházely v místech dnešního Clermont-Ferrant, z nichž zpočátku nejvýznamnějším centrem bylo Les Martres-de-Veyre, jeho dominantní úloha však trvala jen krátce (cca 100-120 n.l.). Okolo r. 120 n.l. se prosazuje výroba keramiky z blízkého Lezoux, jehož kvalitní zboží rychle dobylo trhy a podrželo si na nich nečekaně lví podíl (*Webster 1996, 2-3*). Recese, která nastoupila na konci 2. a v průběhu 3. století, není dostatečně vyjasněna.¹⁶ Přijímá se, že se export výrobků ve velkém měřítku zastavil s koncem 2. století (neznamenalo to však úplný konec výroby, nevelká produkce horší kvality je potvrzena ještě ve 2. pol. 4. století) - *Tyszler 1999a, 27-28* (zde další literatura).

Pro nefigurální motivy v reliéfní výzdobě středogalské produkce je platná studie *G. B. Rogerse (1974)*, pro figurální je též ještě používán jak přehled od *J. Déchelette (1904)*, ve kterém také navrhuje 3-stupňovou periodizaci, tak i *F. Oswalda (1937)*. Avšak nepostradatelným je dílo *J. A. Stanfielda a G. Simpsonové (1991 – nové, přepracované vydání)*, které poskytuje přehled všech středogalských dílen a jejich používaných motivů (dělí je do dvou chronologických skupin), předkládají zde také dataci jednotlivých výrobních okruhů, ze které vycházím. Do první skupiny (100-120/125 n.l.) zařadili výrobce, kteří nesignovali své zboží, zatímco výrobce ze druhé skupiny (120/125-195 n.l.) známe podle jmen (*Stanfield-Simpson 1990*). Druhou skupinu pak ještě *H. G. Simon* rozčlenil do dalších dvou skupin (II – 120/125 – 150 n.l. a III – 150 – 195 n.l.) – dělení do těchto 3 skupin např. použil při hodnocení TS z celého barbarika *S. Berke (1990, 60)*.

Používá se též chronologické třídění středogalských mistrů do 5 skupin dle *J. Heiligmannna (1990, 156)*: skupina I (100 - 120/125 n.l.), skupina II (120/125 – 140/150 n.l.), skupina III (cca od 140 n.l.), skupina IV (cca od 160 n.l.) a skupina V (cca od 170/175 n.l.).

Středogalské nálezy TS v Čechách

V Čechách bylo jako středogalský výrobek identifikováno ve 34 zlomcích 28 kusů TS (18 + 10?), což tvoří 35,9 % všech určitelných nálezů sigillatové produkce 1.- 3. stol. v Čechách (*tab. 6*). Nálezově tedy tvoří zhruba třetinu (*tab. 22*), ovšem vyskytuje se na rovných 50 % lokalit s určitelnou TS 1. - 3. stol. (*tab. 24*) – středogalské sigillatové výrobky byly totiž identifikovány na 21 (14+7?) lokalitách (pravděpodobně všechny sídlištního charakteru). Středogalskou sigillatu zatím neznáme z JZ Čech, jinak jsou tyto nálezy rozloženy ve všech ostatních oblastech Čech, intenzivněji osídlených Germány. Disproporčně však působí její relativně nízké zastoupení v SZ Čechách v kontrastu s širší středočeskou oblastí (*mapa 4*). Z jihočeského Sedlce pochází 3 zlomky ze 3 různých nádob, z ostatních lokalit jsou to pak 1 až 2 ks (v sídlištní jámě na lok. Mikulovice bylo sice nalezeno 7 fragmentů, ale všechny patří k jedné nádobě).

Snad až 25 ks patří reliéfní sigillatě (*Drag. 37*); ostatní 2 ks hladké sigillatě: talíř *Drag. 18/31* (*Beroun, Havlíčkova ul. – kresba 1b*) má zároveň zachovanou část kolku výrobce (na dně; pravděpodobně *Mapillus*), dále navíc na jeho spodku máme doklad graffita X formy (jiné

¹⁶ Konec exportu ze středogalských dílen mohl být dle *E. Birleye* svázán s vojenskou činností v okolí Lugduna (dnešní Lyon) v r. 197 n.l. (boje v Galii mezi Septimiem Severem a Clodiem Albinem) a s rychlým přesunem části hrnčářů od tehdejších odbytíšť; je také pravděpodobné, že středogalské dílny podlely konkurenci výrobním centřům východogalským a hornogermánským (*Stanfield-Simpson 1990, 29; Tyszler 1999a, 28; Laser 1998, 9*).

graffito známe pouze na nádobě z Neratovic). Horní část pohárku Drag. 54 z Dolánek je zdoben barbotinovou technikou (foto 7c, kresba 7c). Fragменты talířů Drag. 18/31 středogalské proveniencie jsou v ostatním evropském barbariku poměrně často zastoupeny (tento tvar je na Moravě v počtu 5 zlomků zatím jediný zastupující hladkou středogalskou TS – *Klanicová 2007, 177*; také na JZ Slovensku tvoří s 21 ks většinu hladké středogalské produkce – *Kuzmová 1997, 19*); pohárky Drag. 54 již vzácněji, ale také se vyskytují.

č.lok.	LOKALITA	VÝROBCE	TVAR	DATAČE
1.b)	Beroun – Havl.ul.	Mapillus (?)	Drag.18/31 ?	120-150
2.	Beroun – Plz.před	Ianuaris I	Drag. 37	125-150
38.p)	Sedlec	ok.Quintiliana	Drag. 37	125-150
38.a)	Sedlec	Cinnamus	Drag. 37	140-170
38.o)	Sedlec	Cinnamus	Drag. 37	140-170
3.b)	Čelákovice	Cinnamus	Drag. 37	140-170
14.b)	Kšely	Cinnamus ?	Drag. 37	140-170
40.a)	Stehelčeves	Cinnamus ?	Drag. 37	140-170
4.a)	Černín	Cinnamus (ov CGP 47:1)	Drag. 37	150/155-170/175
9.a)	Hostín	Laxtucissa	Drag. 37	150-170/180
21.a)	Mikulovice	Laxtucissa	Drag. 37 (7zl)	150-170/180
20.b)	Lužice	Paternus II ?	Drag. 37	160-190
28.a)	Opolany	Paternus II	Drag. 37	160-190
15.	Kutná Hora	Mercator II /hrnčič mal. s	Drag. 37	170-190/140-160
7.c)	Dolánky	rámcově středogalská TS	Drag. 54	2. pol. 2. stol.
6.	Dobřichov	rámcově středogalská TS	Drag. 37	2. stol.
7.b)	Dolánky	rámcově středogalská TS	Drag. 37	2. stol.
14.a)	Kšely	rámcově středogalská TS	Drag. 37	2. stol.
8.	Holubice	středogalská TS?	Drag. 37	2. stol.
9.b)	Hostín	středogalská TS?	Drag. 37	2. stol.
24.	Nebovidy-Vaňkát	středogalská TS?	Drag. 37	2. stol.
27.	Obříství	středogalská TS?	Drag. 37?	2. stol.
30.e)	Praha-Bubeneč, Heinemannova ul.	středogalská TS?	Drag. 37?	2. stol.
30.g)	Praha-Bubeneč, Papírenská ul.	středogalská TS?	Drag. 37	2. stol.
31.	Praha- Ďáblice	středogalská TS?	Drag. 37	2. stol.
42.	Tatce	středogalská TS?	?	2. stol.
51.a)	Závist	středogalská TS??	Drag. 37?	2. stol.
51.b)	Závist	středogalská TS??	Drag. 37?	2. stol.

Tab. 6: Lokality s TS středogalské proveniencie. Tabulka není seřazena abecedně dle lokalit, ale dle datače blíže datovatelných fragmentů k fragmentům určených a datovaných pouze rámcově; to platí i pro následující tabulky.

Středogalská TS 1. pol. 2. stol. v Čechách a srovnání s barbarikem a limitem

Výrobky hadriánsko-časně antoninského období z Lezoux, tedy před r. 150 n.l., jsou zastoupeny 3 ks – všechny jsou datovatelné do 2. čtvrtiny 2. stol.¹⁷ Sporadický výskyt středogalské TS datovatelné již do 1. pol. 2. stol. (většinou do 2. čtvrtiny) je konstatován také

¹⁷ Do 1. pol. 2. stol. je datovaný také jeden zlomek z Nišovic, není ovšem jisté, zda je tato TS nálezově českého původu (*Halama 2009b*).

v jiných částech barbarika: nejčasnější (1. čtvrtina 2. stol.), a to dokonce v počtu 4 nálezů jsou uváděny z pohřebiště Rheindorf ve středním Porýní (*Berke 1990, 60, 164-165, Karte 11*); na Moravě je to pouze jeden fragment (Butrio: 120-145 n.l.), na jihozápadním Slovensku 4 ks, obdobná situace i v severní části Dolního Rakouska (*Droberjar 1991, 28; Klanicová 2007, 178; Kuzmová 1997, 18-19; Stuppner 1994a, 287*). Na sarmatském území východně Panonie dokonce úplně chybí (*Gabler-Vaday 1986, 33-34; 1992, 131*), také v oblastech dnešního Polska se objevují středogalské výrobky datované až po pol. 2. stol. (*Tyszler 1999a, 35*). Z oblastí východní části dnešního Německa je to pouze jeden zlomek (Birrantus – 1. čtvrtina/pol. 2. stol.) – *Laser 1998, Tab. 2*; z Holandska známe 2 fragmenty (trajánské období) jedině z dnešní provincie Groningen a v oblastech severozápadní části Německa zatím chybí (*Erdrich 2001, 52*); nebyl prokázán ani v J Skandinávii (*Lund-Hansen 1987, 182*).

V některých částech barbarika tedy tato časnější středogalská sigillata úplně chybí a výrobky jednotlivých hrnčářských mistrů se zatím nikde neopakují (od každého prozatím v barbariku doložen pouze jeden kus).

Na lokalitách podunajského limitu je středogalské zboží zastoupeno od trajánské doby (v oblasti Lentie od trajánsko-hadriánské - *Ruprechtesberger 1980, 120; 2005, 190*), příliv této keramiky do podunajských provincií (Raetie, Norikum a Pannonie) a limit začal ve větším množství až v hadriánské době (*Gassner – Groh – Jilek – Kaltenberger – Pietsch – Sauer – Stiglitz - Zabehlicky 2002, 133*), zatímco v Horní Germánii naopak převažuje středogalská sigillata 1. pol. 2. stol. (*Oldenstein – Pferdehirt 1983, 362-363, 371-372, Abb. 4, 10*). Ve 2. třetině 2. stol. totiž ve středním Porýní naprosto převládly výrobky z Trevíru, dílny I a časné zboží z Rheinzabernu, což odráží např. nálezy TS na již zmíněném pohřebišti v Rheindorfu (*Berke 1990, 60-61*).

Středogalská TS 2. pol. 2. stol. v Čechách a srovnání s barbarikem a limitem

Nejvíce středogalských výrobků v Čechách je datováno do 2. pol. 2. stol., resp. jeho 50.- 70. let (určeno 11 ks od 4 výrobců z Lezoux). Největší je zastoupení výrobků Cinnama, z nálezů z Čech mu přisuzují fragmenty 6 nádob, což je více než polovina přesněji určitelných jedinců tohoto období. Podobně výrazné zastoupení výrobků Cinnama vůči ostatním výrobcům v rámci středogalské produkce 2. pol. 2. stol. bylo zjištěno i v dalších oblastech barbarika (**tab. 7**) – na Moravě 11 x Cinnamus ze 17 TS (*Klanicová 2007, 178* uváděla 10 ks, k tomu nově zlomek z Mořic - *Klanicová – Fojtík 2009, 235*), v sev. části Dolního Rakouska 20 x Cinnamus ze 44 TS (*Stuppner 1994a, 287; 1994b, 90-91*), na JZ Slovensku dokonce 20 x Cinnamus z 27 TS (*Kuzmová 1997, 18-19*); taktéž v Polsku byl Cinnamus rozeznán v případě 12 až 14 nádob z 27-29 (*Tyszler 1999a, 29-31, Tab. VI*). Cinnamus je doložen i v sarmatské oblasti východně Panonie (*Gabler-Vaday 1986, 33; 1992, 131*). Z východní části dnešního Německa zatím TS z dílny Cinnama neznáme, středogalská sigillata je zde však velmi slabě zastoupena (*Laser 1998, 10-11*), naopak v Dolním Sasku jsou opět Cinnamovy výrobky zastoupeny 4-6 kusy, v Holandsku 2 ks (*Erdrich 2001, 52-53*) a dokonce také jedním z dnešního Dánska (*Lund-Hansen 1987, 182*).

Výrobky Cinnamovy dílny jsou datovány do období 135/140 – 170/175 n.l. Byl to nejvýznamnější a nejproduktivnější výrobce reliéfní TS z Lezoux, jeho zboží se v provinciálním prostředí nenachází ve velkém množství pouze ve městech a kastelech podél limitu, ale také na malých sídlištích (*Gassner – Groh – Jilek – Kaltenberger – Pietsch – Sauer – Stiglitz - Zabehlicky 2002, 133*). Dle použitého vejcovce (ovolo) jsou Cinnamovy výrobky děleny do 3 skupin, u nás do jedné z těchto skupin mohl být zařazen pouze fragment z Černína, v jehož případě se tedy jedná o skupinu s ovolem CGP: *Fig. 47:1*, kterou *B. Hartley (1972)* datoval mezi roky 155 - 175 n.l. (tato datace je akceptována – např. *Stuppner 1994a, 287*). V severní části Dolního Rakouska je zastoupena jak časná výroba (tzv. skupina Cinnamus-Cerialis), tak i pozdější výrobky určené na základě typu vejcovce – nejvíce

určených kusů je právě z nejmladší skupiny s ovolem CGP: Fig. 47:1 (Stuppner 1994a, 287). V dnešním Polsku bylo zjištěno, že chybí jeho časné zboží, zastoupeny jsou pouze výrobky rozdělené do oněch tří skupin dle ovola CGP: 47:1-3, které jsou datovány mezi r. 150 - 175 n.l. (Tyszler 1999a, 30-30, Tab. VI-VIII).

Oblast barbarika	Cinnamus	Paternus (II)	Laxtucissa
Čechy	6 ks	2 ks	2 ks
Morava	11 ks	2 ks	0
Dolní Rakousko	14 ks	9 ks	3 ks
JZ Slovensko	20 ks	1 ks	1 ks
V Maďarsko	1 ks	1 ks	1 ks
Polsko	12-14 ks	1 ks Albucius (Paternus II)	1 ks
V Německo	0	0	0
SZ Německo	4-6 ks	3 ks	0
S Holandsko	2 ks	0	0
J Skandinávie	1 ks	0	0

Tab. 7: Přehled výskytu produkce středogalských mistrů Cinnamus, Paternus (II) a Laxtucissa v jednotlivých oblastech barbarika. Údaje dle: Klanicová 2007, 178 + Klanicová – Fojtík 2009, 235; Stuppner 1994b, 90-91, Liste 1; Kuzmová 1997, 18-19; Gabler-Vaday 1986, 15, 31, 33; 1992, 131; Tyszler 1999a, 29-31, Tab. VI; Laser 1998, 10-11; Erdrich 2001, 52-53; Lund-Hansen 1987, 182.

Ze 2 českých lokalit pochází sigillata Paterna II a nověji jsou doloženy též ze 2 lokalit výrobky Laxtucissy (pozoruhodný je především nález 7 zlomků z jedné reliéfní mísy s kolkem z nedávno zkoumaného sídliště v Mikulovicích na Pardubicku - Sedláček – Halama – Jílek 2008 - zde detailní analýza).

Dřívější, poněkud časnější dataci tvorby Paterna II (takto označována mladší fáze produkce Paterna), posunul B. R. Hartley na období teprve po r. 160 n.l.; ve studii C. Bemonta se počítá s časovým intervalem 160 - 190 n.l. (shrnutí Tyszler 1999a, 32). Tato datace byla přijata nebo jen lehce korigována, např.: CGP: 239; Gabler 1994, 357; Faber 1994; Weber-Hiden 1996, 33; Kandler-Zöchmann 1997, 104, 142; Erdrich 2001, 53; Groh – Sedlmayer 2006, 220, Tab. 85. Datace výrobků Laxtucissy je oproti Paternovi II mírně časnější – dle B. R. Hartleye (1972, 32-33, Tab. V) začal produkovat již před r. 160 n.l., většinou se uvádí datační rozmezí 150 – 170 n.l. (např. CGP: 229; Kandler-Zöchmann 1997, 104, 142; Tyszler 1999a, 32; Groh – Sedlmayer 2006, 220, Tab. 85) nebo 150 - 180 n.l. (Gabler-Vaday 1986, 33; Gabler-Pichlerová 1996, 95-96; Kuzmová 1992, 45, 49). Bylo zjištěno, že pozdější produkce Laxtucissy měla blízko právě k dílnám Paterna II (shrnutí např. Weber-Hiden 1996, 33), z čehož vyplývá nejednoznačnost identifikace některých TS fragmentů – tyto pak často bývají publikovány s určením Laxtucissa/Paternus II či Paternus/Laxtucissa a s širší datací 150 - 190 n.l. (např. Groh – Sedlmayer 2006, 220, Tab. 85).

Sigillata obou těchto výrobců se nálezově vyskytuje jak v provinciích, tak na četných místech limitu – značně převažují kusy připisované Paternovi, resp. Paternovi II, jehož výrobky jsou velmi četné, známe je např. z Brigetia (Kuzmová 1992, 50, Tab. 5:79, 6:81b), Vindobony (Weber-Hiden 1996, 144, Tf. 47:3), Iuvava (Karnitsch 1971, 130, Tf. 36:3) nebo Aquinca (Juhász 1936, 44-45, Tab. III: 9-12; Gabler – Kocztur 1977, 75, Tab. I). Laxtucissa je zastoupen v menším počtu, ale též na více lokalitách, např. ve Vindoboně (Weber-Hiden 1996, 132, Tf. 41:10); Carnuntu (Kandler-Zöchmann 1997, 104, 142), vicu v Mautern-Favianis (Groh – Sedlmayer 2006, 220, Tab. 85); nechybí ani na raetském úseku limitu – v Sorvioduru, dnešním Straubingu (Walke 1965, 30, Tf. 12:3) či kastelu Regensburg-

Kumpfmühl (*Fischer 1981, 95, Abb. 17:94; Faber 1994, 198*). Obdobný nálezový poměr Paternus II : Laxtucissa shledáváme též v barbariku, jejich výskyt je častější ve střeoevropské části barbarika, v západoevropských oblastech patří k výjimkám (*tab. 7*).

Posledním určitelným kusem z Čech je fragment snad Mercatora II (?) z Kutné Hory (určení však není jisté, mohl by být i výrobkem „Hrnčře s malým s“, ten by však byl v oblastech neřímské Germanie zatím naprostou výjimkou). Sigillata Mercatora II je datována mezi r. 170 – 190/195 n.l. a patří tudíž až poslední Heiligmannově skupině V. Takto pozdní středogalské výrobky se sice již v barbariku téměř nevyskytují (viz dále), nicméně 1 ks Mercatora II je znám z Moravy (*Klanicová 2007, 178*) a v polských nálezech je doložen na 2 lokalitách (*Tyszler 1999a, 29, Tab. VI*).

Výrobky Cinnama, Paterna a Mercatora II byly nalezeny také na římské vojenské stanici Hradisko u Mušova na jižní Moravě (která je spolehlivě datována do mladší fáze markomanských válek - *Komoróczy 2008; 2009, 121-124*), středogalská TS zde převládá a sigillata zmíněných 3 výrobců dokonce v rámci určité středogalské TS tvoří většinu (*Droberjar 1993, 44-45; Klanicová 2008, 442, Tab. 1*). Zboží některých těchto mistrů se na germánské území mohlo dostávat ještě před začátkem markomanských válek, jak např. v případě TS Cinnama a Paterna II v oblasti Dolního Rakouska severně od Dunaje soudí A. Stuppner (*1994a, 290-291*) – viz dále, kap. Markomanské války a jejich možný odraz v sigillatových nálezech z Čech.

Podíly středogalské sigillaty v barbariku a konec jejího přísunu

Mezi lépe určitelnou středogalskou sigillatou v barbariku naprosto převládá produkce z Lezoux, jen ojediněle se daří rozpoznat jiné dílny – z moravského sídliště Syrovice (okr. Brno – venkov) nově pochází 2 zlomky Drag. 33, z nichž jeden byl na základě kolku determinován jako výrobek Les Martres-de-Veyre z 2. pol. 2. stol. (nebyť zachovalého kolku, byla by TS blíže nerozpoznatelná - jen na základě chemických analýz) - *Kuzmová 2009, 227*.

Co se týče celkového zastoupení středogalské produkce v barbariku, její podíly v oblastech Holandska¹⁸, severozápadního a východního Německa a Polska se zdají být proměnlivé bez nějakého viditelného geografického pravidla – kolísají mezi 2,8 - 26,6 % (*tab. 8, mapa 10*). Středogalská sigillata se na celkovém počtu určitelných nálezů TS 1.-3. stol. v Čechách podílí zhruba třetinovým podílem, což je sice v rámci barbarika nejvíce, ale tento podíl víceméně odpovídá římské pohraniční noricko-raetské oblasti (viz dále – *tab. 22*). Cca pětinnový podíl byl konstatován v severní oblasti Dolního Rakouska (21,2 %) a na Moravě (20,1 %); na jihozápadním Slovensku pouze 12,3%, východním Slovensku 11 % a v sarmatských oblastech východně Panonie dokonce jen 3,92 %¹⁹ – v oblastech barbarika poblíž dunajského limitu tedy zjišťujeme postupný úbytek tohoto podílu od západu (Čechy, Morava, sev. část Dolního Rakouska) k východu (JZ Slovensko, sarmatská oblast východně Panonie), čímž víceméně odráží stav podílu sigillaty těchto dílen v podunajských provinciích. Této situace si v tomto regionu (bez Čech) všimla také K. Kuzmová (*1997, 20*), podle které se tu zrcadlí rozdílný vývoj těchto jednotlivých oblastí barbarika (především intenzita obchodních vztahů – odkazuje na studii *Gabler - Vaday 1992, 131*, dle nich nepatrný podíl středogalské TS v sarmatské oblasti souvisí s tím, že zde k rozvoji obchodních vztahů došlo až později, a proto středogalská produkce sem zasáhla již jen nepatrně), vyšší podíl středogalské TS na Moravě a Dolním Rakousku je třeba dle ní vidět ve více faktorech (nabídka výrobců, intenzita a způsob distribuce, poptávka domácího obyvatelstva, konkrétní obchodní vztahy a další).

¹⁸ V rámci nadřínské části Holandska v jednotlivých regionech zastoupení středogalské sigillaty značně kolísá - v provincii Groningen (bez Ezinge) je to 19,6%, v Ezinge 5,3%, provincii Friesland 7,6% a ve zbývajících částech Holandska 11,8% (*Erdrich 2001, 50-51*).

¹⁹ V poslední době zde sice přibýlo několik nálezů středogalské produkce – např. z lokality Dunakeszi-Alagi Major – *Gabler 2001, 121-122*; procentuální podíl se ale zřejmě mnoho nezměnil.

	Oblast	Podíl středogalské TS
I.	Čechy	35,9 %
II.	Morava	20,1 %
III.	Dolní Rakousko	21,2 %
IV.	JZ Slovensko	12,3 %
V.	V Slovensko	11 %
VI.	V Maďarsko	3,9 %
VII.	Polsko	10 %
VIII.	V Německo ²⁰	2,8 %
IX.	SZ Německo	26,6 %
X.	S Holandsko	5,3 – 19,6 % ²¹
XI.	J Skandinávie ²²	18,2 %

Tab. 8: Procentuální podíl počtu nálezů TS středogalské proveniencie v jednotlivých oblastech barbarika. Údaje dle *Klanicová 2007, 177; Stuppner 1994a, Abb. 1; Kuzmová 1997, 18; Kuzmová – Roth 1988, 148, Tab. XIII; Gabler-Vaday 1992, 131; Tyszler 1999a, Ryc. 2; Laser 1998, 10; Erdrich 2001, 50-51; Lund-Hansen 1987, 182.*

Až do let 170/180 n.l. ovládala středogalská sigillata v podunajských provinciích trh, nádoby Cinnama a dalších výrobců patřily k domácím výrobám sídlištních lokalit, které padly za oběť markomanským vpádům. Tyto nádoby platí jako “fosílie“ horizontu markomanských válek (*Gassner – Groh – Jilek – Kaltenberger – Pietsch – Sauer – Stiglitz - Zabehlicky 2002, 133; Fischer 1981; 1990; Faber 1994* a další).

Konec importu středogalské produkce do oblastí provincie Raetie předpokládá T. Fischer kolem r. 180 (neboť tyto výrobky se vyskytují v horizontu Regensburg-Kumpfmühl, ale nejsou již zastoupeny v legionářském táboře, založeném r. 179 v Regensburgu²³ – *Fischer 1994, 344*). Do Panonie se dostává toto zboží po r. 175/178 již v jen nepatrném množství, v pozdně antoninských vrstvách po markomanských válkách se vyskytují dle *D. Gablera* jen výjimečně (*Stuppner 1994a, 287-288*); stejně tak v Noricu (např. oblast Lentie - *Ruprechtsberger 2005, 190*). Tato situace též odpovídá zjištěním v barbariku, včetně oblasti Čech.

²⁰ *R. Laser* ale vypočítává % podíl dle počtu lokalit s přítomností jihogalské TS, nikoliv na základě počtu kusů. Navíc do statistik započítává neurčené kusy, které ovšem tvoří plných 33,8 % všech nálezů TS. Toto upozornění platí i pro všechny následující tabulky.

²¹ *M. Erdrich (2001, 50-51)* rozlišuje v rámci Holandska 5 jednotlivých oblastí; v tabulce tedy pro zjednodušení uvádím jen procentuální rozmezí jeho výpočtů zastoupení reliéfní TS jednotlivých dílen.

²² Ze sigillatových nálezů v jižní Skandinávii bylo určeno 11 ks: Lezoux 2 ks, Rheinzabern 7 ks a Westerndorf 2 ks (*Lund-Hansen 1982, 90, Abb. 19*) – z těchto určitelných jedinců tedy Lezoux tvoří 18,2 %.

²³ Vojenský tábor Regensburg–Kumpfmühl zanikl v období po r. 172 n.l., ale před r. 179 n.l., z archeologických vrstev pochází také TS – výrazné zastoupení zaujímá středogalská produkce, dále byla rozpoznána TS z Heiligenbergu a časná sigillata z Rheinzabernu (Bernhardova skupina Ia). Z tábora založeného v Regensburgu r. 179 n.l. nebyla rozpoznána již žádná sigillata středogalské proveniencie, převažuje zde TS z Rheinzabernu – jen několik exemplářů mohlo být ještě zařazeno do Bernhardovy skupiny Ia, hlavní přísun od skupiny Iib – *Fischer 1994, 343-344*.

VÝCHODOGALSKÉ DÍLNY (TREVÍR)

Během 2. století se ve východní a severní Galii a Horní Germánii objevilo množství dílen, které jsou nyní rozčleněny geograficky. Mezi nejdůležitější tzv. východogalské dílny patřily Luxeuile, La Madeleine a především Trevír (*Webster 1996, Fig. 1*). Zaměřeny byly především na lokální římské trhy. Některé tyto dílny začaly svou činnost již za vlády Trajána. Jinou výrobní skupinou byla např. argonská sigillata (Lavoye) a potom také další dílny v horním Porýní (viz dále – hl. Heiligenberg, Ittenweiler, Rheinzabern).

Charakteristika produkce, analýza a datace dílen v Trevíru

Tyto dílny v údolí řeky Mosely vyráběly sigillatu od 2. čtvrtiny 2. stol. až do 3. čtvrtiny 3. stol. Starší produkce se chronologicky dělí jako Trevír I (130 - 145 n.l.) a II (145 - 165 n.l.). V provinciích se jejími hlavními odbytišti staly severní části Horní Germánie a celá Dolní Germánie (*Berke 1990, 64*).

Základní studií pro trevírské dílny je dílo *E. Fölzera (1913)*, vynikající zpracování výzdobných motivů, tvarů, použitého materiálu a celkové hodnocení včetně detailní datace trevírských dílen I a II předložila *I. Huld-Zetsche (1972 a 1993)*. Množství sigillaty s kolky na trevírské TS přímo z trevírského muzea shromáždil *M. Frey (1993)*.

Trevírská sigillata v Čechách

Ze sídliště z Prahy-Vršovic (lok. č. 34; dříve v literatuře jako Praha-Michle) pochází okrajový zl. Drag. 37 se dvěma charakteristickými horizontálními žlábkami pod okrajovým širším vyhlazeným pruhem (foto 34, kresba 34; [mapa 4](#)), zřejmě z dílny Trevír I (130-145 n.l.), eventuelně, méně pravděpodobněji, Trevír II (145-165 n.l.) – každopádně tedy ze 2. třetiny 2. stol. Svým ojedinělým zastoupením tvoří pouze 1,3 % ze všech určitelných nálezů TS 1.- 3. stol. v Čechách ([tab. 22](#)).

Trevírská sigillata v barbariku

Na většině sledovaného území okolního barbarika je trevírská sigillata také velmi výjimečným nálezem ([tab. 9, mapa 11](#)). Známe dva zlomky mísy Drag. 37 ze dvou moravských lokalit, blíže určen pouze jeden - jako výrobek dílny mistra Maiiaaus (2. pol. 2. – zač. 3. stol.) – *Droberjar 1991, 29*. Na jihozápadním Slovensku bylo pět nezdobených fragmentů pouze rámcově určeno jako východogalské či hornogermánské zboží (*Kuzmová 1997, 20*), v sarmatské oblasti mezi Panonií a Dacií chybí úplně; nálezy několika zlomků z území dnešního Polska jsou nejisté (*Berke 1990, 249*) a *L. Tyszler* je již v aktuálním soupisu neuvádí. Z východní části Německa uvádí *R. Laser (1998, 10-11, 89, Tf. 9:11)* tři zlomky ze tří lokalit. Pro nás je nejzajímavější fragment mísy Drag. 37 z lokality Zwenkau, Kr. Leipzig, který také patří k produkci dílny Trevír I; dalším je výrobek mistra Dexter (poslední čtvrtina 2. stol.) a zlomek Drag. 37 okruhu Succio (3. čtvrtina 3. stol.). V oblasti severně od provincie Raetie chybí trevírská sigillata úplně (*tentýž, 10; Berke 1990, 63, Karte 13*). Naopak v oblastech severně a severovýchodně od dolního toku Rýna zaujímá trevírská sigillata překvapivě velký podíl. Na území dnešního Dolního Saska a Šlesvicka-Holštýnska tvoří 34,4 % ze všech nálezů reliéfní TS, na území Holandska je tento podíl ještě o něco málo vyšší.²⁴ Zatím je však odsud znám pouze jediný fragment, který pochází z dílny Trevír I, trevírská TS sem začala proudit až kolem pol. 2. stol., doloženy jsou zde teprve výrobky dílny Trevír II, největší přísun pak mezi r. 160 - 190 n.l. (*Erdrich 2001, 50-51, 55-56*). Ikdyž zatím neznáme procentuální podíly z Vestfálska, z nového soupisu importů zde též vyplývá silné zastoupení

²⁴ V oblasti holandské provincie Groningen (bez Ezinge) zaujímá 35,7%; v Ezinge 36,8%; provincii Friesland dokonce 51,1% (!), podobně jako v provincii Noord-Holland (53,8%); v ostatních oblastech Nizozemí severně Rýna (provincie Overijssel, Gelderland a Utrecht) je to 41,2% (*Erdrich 2001, 50-51*).

sigillaty z Trevíru (*CRFB-D7*); stejně tak na pravobřeží středního toku Rýna, včetně rozsáhlého pohřebiště Rheindorf s četnými nálezy TS (*Berke 1990, 163-168*). Vysoký podíl trevírské TS je v těchto oblastech hlavně na úkor zboží z Rheinzabernu, které naopak dominuje ve výše zmíněných oblastech barbarika jen s výjimečnými nálezy trevírské TS (od Čech a východního Německa po sarmatskou oblast). Rheinzabern se nachází na horním Rýnu, zatímco Trevír v údolí Mosely, tedy severozápadněji. Víme, že zhruba po r. 170 n.l. v římské Horní Germanii převážila produkce z Rheinzabernu, zatímco v Dolní Germanii opanovala trhy sigillata z Trevíru (*Bernhard 2000, 139*). Tolik rozdílný podíl trevírského zboží v těchto různých částech barbarika již pak není tak nevysvětlitelný.

	Oblast	Podíl trevírské TS	Počet lokalit s trevírskou TS
I.	Čechy	1,3 %	1 lok. – 2,4 %
II	Morava	0,8 %	2 lok.
III.	Dolní Rakousko	0	-
IV.	JZ Slovensko	0	-
V.	V Slovensko	0	-
VI.	V Maďarsko	0	-
VII.	Polsko	0	-
VIII.	V Německo ²⁵	2,1 %	3 lok.
IX.	SZ Německo	34,4 %	
X.	S Holandsko	35,7 – 53,8 % ²⁶	
XI.	J Skandinávie	0	-

Tab. 9: Procentuální podíl počtu nálezů TS trevírské proveniencí v jednotlivých oblastech barbarika. Údaje dle *Klanicová 2007, 179; Stuppner 1994a, Abb. 1; Kuzmová 1997, 20; Kuzmová – Roth 1988, 132; Gabler-Vaday 1992; Tyszler 1999a; Laser 1998, 10-11; Erdrich 2001, 50-51; Lund-Hansen 1987, 182.*

²⁵ *R. Laser* ale vypočítává % podíl dle počtu lokalit s přítomností jihogalské TS, nikoliv na základě počtu kusů. Navíc do statistik započítává neurčené kusy, které ovšem tvoří plných 33,8 % všech nálezů TS. Toto upozornění platí i pro všechny následující tabulky.

²⁶ *M. Erdrich (2001, 50-51)* rozlišuje v rámci Holandska 5 jednotlivých oblastí; v tabulce tedy pro zjednodušení uvádím jen procentuální rozmezí jeho výpočtů zastoupení reliéfní TS jednotlivých dílen.

HORNOGERMÁNSKÉ DÍLNY (HEILIGENBERG)

Na území této porýnské provincie pracovaly dílny Heiligenberg, Ittenweiler, Rheinzabern (viz dále) a další.

Charakteristika produkce, analýza a datace dílen v Heiligenbergu

Produkce hornogermánských dílen Dinsheim - Heiligenberg začala zřejmě již na konci 1. stol. n.l., v podstatě ukončena byla zřejmě v průběhu markomanských válek v důsledku germánských ničivých vpádů (Faber 1994, 188), ikdyž je ještě ojediněle registrována v některých objektech spolehlivě datovaných až do průběhu 80. let 2. stol., které se nachází na lokalitách poblíž Heiligenbergu, takže alespoň regionální význam těchto dílen mohl ještě po markomanských válkách několik let přetrvávat (Mees 2002, 75). Zboží těchto dílen se běžně vyskytuje na území římských provincií, ale v barbariku je prvkem výjimečným.

K analýze výzdobných motivů a jednotlivých výrobních okruhů v Heiligenbergu je zatím jediným celkově hodnotícím dílem práce R. Forrera (1911), jehož datace však neodpovídá novějším závěrům. Tyto krátce shrnuje např. A. Stuppner (1994a, 288 – zde odkazy na další literaturu, nověji se zabývající chronologií jednotlivých výrobních okruhů dílen v Heiligenbergu).

Sigillata z Heiligenbergu v Čechách

Jediným a mimořádným zástupcem této dílny je vzácný nález celé mísy Drag. 37 z Neratovic (foto 25, kresba 25; mapa 4). Mísa nese stopy oprav v podobě tří dvojic reparačních otvorů, další zajímavostí je graffito X formy na spodku nádoby. Nálezový kontext není jasný, nedávno jsem se pokusil o podrobnou analýzu (Halama 2010a) – viz kap. Jak vysvětlit nález sigillatové mísy z Neratovic? Mísa byla již několikrát podrobně popsána (Horáková-Jansová 1929, 43-45, obr. 19; Sakař 1956, 58-59, obr. 5; 1970, 34), dle reliéfní výzdoby a hlavně na základě kolku je určena jako výrobek hrnčířského mistra Ciriuny. Jeho činnost patří až k závěrečnému období dílen, nyní je přijímána datace jeho výrobků od 50. do 70. let 2. stol. (Heiligmann 1990, 160; Faber 1994, 189-190; Groh – Sedlmayer 2006, 224; Mees 2002, 184) s možným přesahem až do 80. let 2. stol. Výrobky Ciriuny stratifikuje A. Faber v kastelu a vicu Regensburg-Kumpfmühl do fáze 2B (“Markomannenhorizontal“ se zánikem po r. 172 n.l. a před r. 179 n.l.); v legionářském táboře v Regensburgu (založeném v r. 179 n.l.) se totiž ještě vyskytuje, ale pouze sporadicky (Fischer 1994, 343-344).

Sigillata z Heiligenbergu na limitu a v barbariku

Produkce z Heiligenbergu je nejvíce rozšířena v Horní Germánii a sousedních provinciích; v hornogermánsko-raetském prostoru především v 1. pol. 2. stol. (Oldenstein-Pferdehirt 1983; Heiligmann 1990, 159; Faber 1994, 188), poté se zde spíše uplatňuje zboží ze střední Galie a hlavně z nových dílen v Rheinzabernu.²⁷ Vyskytuje se i na podunajském limitu, ale na norickém a panonském úseku zaujímá již jen velmi malý podíl. Z některých těchto lokalit však přesto zboží Ciriuny známe.²⁸

V celém barbariku jsou nálezy sigillaty z Heiligenbergu velmi vzácné (tab. 10, mapa 12). Mísa z Neratovic je v Čechách jediným zástupcem těchto dílen. Z Moravy známe též jediný exemplář - ze sídlištní lokality Strachotice, tento fragment je datován přibližně do stejného

²⁷ Tuto skutečnost dobře ilustruje např. soubor sigillaty z raetského limitního Straubingu – Sorviodura (Walke 1965, 28, Abb. 9).

²⁸ Např. z kastelu a vicu v Mautern-Favianis dohromady jen 4 ks (Gassner/Groh/Jilek/Kaltenberger/Pietsch/Sauer/Stiglitz/Zabehlicky 2000, 134; Groh – Sedlmayer 2006, 224), také z auxiliarkastelu v Carnuntu (Kandler - Zöchmann 1997, 106, 152, Tf. 20:1) nebo z Vindobony (Weber-Hiden 1996, 34), Arraboby i Ad Statuas (Gabler 1987, 53-55).

období (*Droberjar - Vokáč 2002, 68, obr. 5:1*). Tři fragmenty uvádí A. Stuppner (1994a, 288) ze severní části Dolního Rakouska – jeden fragment z dílny mistra Janu (140-150) a další dva zlomky připisuje Ciriunovi. Jeden z těchto dvou zlomků, sekundárně přepálený z lokality Grund, dává do pravděpodobné souvislosti s markomanskými válkami. Sigillata z Heiligenbergu není známa ze Slovenska, sarmatské oblasti východně Panonie, ani z území Polska.²⁹ Dalším fragmentem z neřímské Germánie je zlomek z lokality Eythra, Kr. Leipzig (východní část Německa), datovaný do 2. čtvrtiny 2. stol. (mistr Janu) – *Laser 1998, 11, 89*. Jako nález s nejistým určením uvádí S. Berke (1990, 69, 190, *Karte 19*) zlomek ze sídliště De Brillierij z holandské provincie Groningen.

	Oblast	Podíl TS z Heiligenbergu	Počet lokalit s TS z Heiligenbergu
I.	Čechy	1,3 %	1 lok. – 2,4 %
II	Morava	0,4 %	1 lok.
III.	Dolní Rakousko	1,3 %	3 lok.
IV.	JZ Slovensko	0	
V.	V Slovensko	0	
VI.	V Maďarsko	0	
VII.	Polsko	0	
VIII.	V Německo ³⁰	1 nález	1 lok.
IX.	SZ Německo	0	
X.	S Holandsko	1 nález	1 lok.
XI.	J Skandinávie	0	

Tab. 10: Procentuální podíl počtu nálezů TS z Heiligenbergu v jednotlivých oblastech barbarika. Údaje dle *Klanicová 2007, 179, tab. 6; Stuppner 1994a, 288, Abb. 1; Kuzmová 1997, 20; Kuzmová – Roth 1988, 132; Gabler-Vaday 1992; Tyszler 1999a; Laser 1998, 10-11; Erdrich 2001, 50-51; Berke 1990, 69, 190; Lund-Hansen 1987, 182*.

²⁹ Z území dnešního Polska byly z východogalsko-hornogermánské oblasti (kromě Rheinabernu) rozeznány pouze zlomky 2 nádob z dílen v Blickweileru (1 % nálezů) z jedné lokality kul. wielbarské a zlomky z 1 nádoby z dílen v Ittenweileru (0,5 % nálezů) z pohřebiště przeworské kultury (*Tyszler 1999a, 68-69*).

³⁰ R. Laser ale TS z Heiligenbergu vede ve skupině východogalské sigillaty, společně s nálezy z dalších dílen (La Madeleine, Chémery-Faulquemont, Blickweiler, Ittenweiler); dále vypočítává % podíl dle počtu lokalit, nikoliv na základě počtu kusů.

RHEINZABERN

Charakteristika produkce, analýza a datace

Také tyto dílny se nacházely v horním Porýní, na území provincie Germania Superior. Počátek výroby spadá mezi roky 140 - 150 n.l. (např. Mees 2002, 76-78), časná produkce je svázána s dílnami v Heiligenbergu a Ittenweileru. Někteří hrnčíři z Rheinzabernu nejdříve pracovali v těchto manufakturách. Masový export výrobků z Rheinzabernu začal po polovině 2. stol. a postupem času se z něj stalo největší středisko produkce sigillaty v severních provinciích římské říše. Konec produkce ještě není úplně vyřešen a mezi badateli panují rozdílné názory. Dle některých souvisí již s alamanskými vpády v r. 233 n.l. nebo s pozdějšími vpády v letech 259/260 n.l. F.-K. Bittner (1986, 251, 254) počítá s ukončením výroby mezi r. 260 - 275 n.l., také H. Bernhard (1981, 90) se domnívá, že útoky v letech 259/260 n.l. nepřinesly zničení dílen, jen zánik odbytišť, pro lokální trhy trvala produkce nejméně do dalšího vpádu r. 275 n.l. Později uvádí, že po r. 260 n.l. přestala masová výroba reliéfní sigillaty, ne však sigillaty hladké a zdobené vrubořezem nebo barbotinem (podobně také Mees 2002, 113). Menší produkce tohoto druhu TS zřejmě běžela až do pol. 4. stol., kdy ji opětovně germánské vpády v období vlády císaře Magnentia (350-353 n.l.) ukončily definitivně. Navíc od 20. let 4. stol. se již silně prosazovala pozdní argonská sigillata (Bernhard 2000, 141). Nicméně faktem zůstává, že podunajské provincie přestávají být dobrými odběrateli tohoto zboží již po r. 233 n.l., v důsledku úpadku rýnského limitu v letech 259/260 ztrácí Rheinzabern také tato odbytiště (Tyszler 1999a, 36-37).

Zařazení a datace jednotlivých výrobců z Rheinzabernu představuje jistý problém. Pro určování reliéfních motivů se všeobecně používá základní práce H. Ricken – Ch. Fischer (1963). Přehled kombinací použitých motivů dílenských okruhů jednotlivých výrobců je předložen v katalogu od W. Ludowici – H. Ricken (1942), kde jsou tyto dílenské okruhy seřazeny na základě relativní chronologie. Několik badatelů poté tuto předloženou chronologickou řadu různým způsobem přepracovávalo a dělilo do odlišných skupin (tento vývoj shrnut např. Tyszler 1999a, 37-38). Nejpoužívanějším se však stalo rozdělení H. Bernharda (1981), který vytvořil 3 velké skupiny jednotlivých výrobců (na základě používání více stejných matric určitým okruhem výrobců při použití statistických metod) a tyto ještě rozdělil na chronologické podskupiny (I a-b, II a-c, III a-c). F.-K. Bittner se pokusil o jinou koncepci chronologie. Především na základě analýzy TS z uzavřeného objektu 79/657 v Rheinzabernu rozdělil výrobce na dvě velké skupiny, předěl stanovil mezi Regina II (Bernhardova skup. IIa) a Julia I (Bernhardova skup. IIb) a časovou hranici mezi oběma skupinami datoval do let 190 - 210 n.l. (Julius I dle něj vyrobil své první série nádob kolem r. 210 n.l.). V rámci těchto dvou nově vytvořených skupin se sice držel relativní posloupnosti jednotlivých výrobců navržené H. Bernhardem, ale došlo zde k několika přesunům (Bittner 1986, zvl. 253-257, Tab. 10-11). Tyto přesuny v rámci Bernhardových skupin však nejsou badateli zabývajícími se nálezy TS v barbariku (Droberjar 1991; Kuzmová-Roth 1988; Kuzmová 1997; Gabler-Vaday 1992; Tyszler 1999a; Laser 1998; Erdrich 2001) akceptovány, přidrží se dělení H. Bernharda. Datováním Bernhardových skupin se zabývalo více badatelů (např. B. Oldenstein-Pferdehirt 1983); – výsledky jsou zohledňovány, ale Bernhardovy skupiny se akceptují dále (např. Gabler 2001, 122-123), z tohoto důvodu toto chronologické třídění používám též. Na základě studia nálezových celků s TS z Rheinzabernu, seriací výzdoby a dalších analýz navrhla nověji absolutní dataci také dvojice badatelů K. Kortüm – A. Mees (1998, zvl. s. 162). Přehledné shrnutí novějších návrhů absolutního datování TS z Rheinzabernu uvádí L. Tyszler (1999a, 38-46, Tab. X), která se snažila přijatelným způsobem zohlednit většinu návrhů absolutního datování – této datace se také přidrží (podobně také D. Gabler - 2001, 122-123).

Sigillata z Rheinzabernu v Čechách

Rozeznáno bylo pravděpodobně 32 kusů (22+10?) – tedy dvou pětinový podíl (41% - tab. 22) z určitelných nálezů sigillaty 1.- 3. stol. v Čechách. Pochází z 22 (15+7?) lokalit (20 sídlišť nebo pravděpodobně sídlišť, 2 lok. nezařazeny), což představuje dokonce 52,4 % (tab. 24). Nejvíce fragmentů pochází ze sídliště v jihočeském Sedlci (5 fragmentů + u dalších 5 nebylo rozpoznáno, zda se jedná o Rheinzabern či Westerndorf). Nálezy se vyskytují ve všech Germány osídlených oblastech (včetně jižních a jihozápadních Čech), větší koncentrace byla zaznamenána v Pražské kotlině + jejím širším okolí a v severozápadních Čechách (oproti středogalské TS je zde značný nárůst), naopak ve východní části středních Čech lokality se středogalskou TS mírně převažují (mapa 5). Je však nutné zde zmínit v 8 zlomcích dalších 7 kusů TS (nálezy představují 9 %) ze 4 lokalit, u kterých je provenience jen rámcově určena jako Rheinzabern/Westerndorf - tvarově jsou zastoupeny 2x Drag. 37, 2x Drag. 33 a 3 ks zůstaly tvarově neurčeny (tab. 14).

Počet reliéfní sigillaty (23 ks) téměř trojnásobně převyšuje počet tzv. hladké sigillaty (7-8 ks). Podobný poměr reliéfní a hladké TS z Rheinzabernu byl zjištěn v oblasti dnešního JZ Slovenska (401:115 zlomkům - *Kuzmová 1997, 25*) a v sarmatské oblasti východně Panonie tvoří reliéfní TS dokonce zhruba jen dvě třetiny, hladká třetinu – *Gabler-Vaday 1992, 133*); na Moravě je naopak reliéfní TS vůči hladké mnohem více (126:21 ks – *Klanicová 2007, 179*) a na území dnešního Polska bylo rozpoznáno tzv. hladké sigillaty jen několik zlomků, které tak zde tvoří jen velmi malé procento rheinzabernské produkce (*Tyszler 1999a, 38, Tab. XII*). V jiných oblastech barbarika toto poměrové zastoupení bohužel není uváděno.

Tvarové spektrum hladké TS je poněkud rozmanitější (tab. 11): jsou doloženy fragmenty 2 - 3 mělkých misek Drag. 31 - podtypy Ludowici Sa (Velké Přílepy – foto 48a-b, kresba 48a-b) a Sb (Chotěšov – foto 12, kresba 12), jedné mísy Drag. 32 (Stehelčeves – foto 40b, kresba 40b), tenkostěnné misky Drag. 41, podtyp Ludowici GSa (Sedlec – foto 38d, kresba 38d), mísy s vnější horizontální lištou pravděpodobně Drag. 44 (Nebovidy – foto 23, kresba 23) a mísy napodobující mortarium typu Curle 21 (Praha-Bubeneč/Podbaba – foto 38d, kresba 38d). Obě misky typu Drag. 33 (Beroun, Havlíčkova ul. – kresba 1a a Vrchnice – foto 50, kresba 50) byly určeny pouze rámcově jako Rheinzabern/Westerndorf (tab. 14).

č. lok.	LOKALITA	VÝZDOBA	TVAR	DATAČE
30.d)	Praha-Podbab	hladká TS	Curle 21 (?)	2. pol. 2. stol.
12.	Chotěšov	hladká TS	Drag. 31	pol. 2.– pol. 3. stol.
48.a)	Vel. Přílepy	hladká TS	Drag. 31 (= Ludowici Sa)	3. třet. 2. – 1. pol. 3. st.
48.b)	Vel. Přílepy	hladká TS	Drag. 18/31 nebo 31	pol. 2.– pol. 3. stol.
40.b)	Stehelčeves	hladká TS	Drag. 32	4. čtvrt. 2.– pol. 3. st.
38.d)	Sedlec	vrubořez	Drag. 41 (= Lu GSa)	pol. 2.– pol. 3. stol.
23.	Nebovidy, pila	hladká TS	Drag. 44 ? – Rheinzabern?	2. pol. 2. stol.
29.	Osice	hladká TS?	? – Rheinzabern ?	pol. 2.– pol. 3. stol.

Tab. 11: Přehled tzv. hladké sigillaty z Rheinzabernu.

Tvary nádob Drag. 31, 32 a 33 rheinzabernské produkce se hojně vyskytují i v okolním barbariku (u tvaru Drag. 32 se jejich distribuce předpokládá teprve po markomanských válkách); tvar. Drag. 44 je již vzácnější – zlomky 2 takovýchto nádob známe ze severní oblasti Dolního Rakouska (*Stuppner 1994b, 73*) a jedné z východní části dnešního Německa (*Laser 1998, 26, Tab. 7*). Tenkostěnná miska Drag. 41 s vrubořezem má analogii pouze v Dolním Rakousku, ta je však středogalské provenience (*Stuppner 1994b, 73*), několik fragmentů sigillaty s vrubořezem rheinzabernské produkce je doloženo z JZ Slovenska, pocházejí ale z jiných typů nádob (*Kuzmová-Roth 1988, 137; Kuzmová 1997, 27*). Miska typu Curle 21 (?),

napodobující mortaria, ale bez vnitřního zdrsnění, je v neřímské Germánii zatím zcela výjimečným exemplářem.

č. I.	LOKALITA	VÝROBCE	Bernhardova skup.
?13.	Koštice	Arvernicus-Lutaeus/o.Ceriala?	Ib (160/170 – 190/210)
7.a)	Dolánky	Lucanus (?) – určitě skup. Ia-b	Ib (po 178 – 190/210)
16.	Liběšovice	Comitalis II	Ib (po 178 – 190/210)
37.b	Přešťovice	Comitalis IV	IIa (po 175/178 – 210/220)
20.a	Lužice	Comitalis VI	IIa (po 175/178 – 210/220)
43.	Tišice	Mammilianus (?)	IIa (po 175/178 – 210/220)
38.i	Sedlec	Reginus II	IIa (po 175/178 – 210/220)
38.e	Sedlec	Attilus (?)	IIa (po 175/178 – 210/220)
30.f	Praha-Bubeneč	rámcově Bernhardova skup. IIa	IIa (po 175/178 – 210/220)
36.	Přerubence	Julius I	IIb (190/210 – před 233)
30.c	Praha – Bubeneč	Primitivus I nebo II	IIc (190/210 – před 233)
37.a	Přešťovice (sídlíště)	motiv Ri-Fi O220	Ib-IIc 170/178-210/220/233
4. c)	Černín	Perpetuus (?)	IIIb 210/220 – 235/245/260

Tab. 12: Rheinzabern – určitelné reliéfní zlomky Drag. 37 z Čech, seřazené dle Bernhardových skupin I-III.

č. lok.	LOKALITA	URČENÍ	TVAR	DATAČE
22.	Močovice	rámcově Rheinzabern	Drag. 37	pol. 2.– pol. 3. st.
26.	Nýřany	rámcově Rheinzabern	Drag. 37	pol. 2.– pol. 3. st.
38.l)	Sedlec	okruh typů T 136-138	Drag. 37	pol. 2.– pol. 3. st.
46.	Tuklaty	rámcově Rheinzabern	Drag. 37	pol. 2.– pol. 3. st.
3.a)	Čelákovice	rámcově Rheinzabern (?)	Drag. 37	pol. 2.– pol. 3. st.
3.c)	Čelákovice	rámcově Rheinzabern (?)	Drag. 37?	pol. 2.– pol. 3. st.
21.c)	Mikulovice	rámcově Rheinzabern (?)	Drag. 37	pol. 2.– pol. 3. st.
37.c)	Přešťovice	rámcově Rheinzabern (?)	Drag. 37	pol. 2.– pol. 3. st.
38.m)	Sedlec	rámcově Rheinzabern (?)	?	pol. 2.– pol. 3. st.
47.	Údlice	rámcově Rheinzabern (?)	Drag. 37	pol. 2.– pol. 3. st.
52.a)	Žalany	rámcově Rheinzabern (?)	Drag. 37	pol. 2.– pol. 3. st.

Tab. 13: Přehled zl. reliéfní TS z Čech, jen rámcově nebo pravděpodobně určených jako výrobek dílen v Rheinzabernu.

č. lok.	LOKALITA	DÍLNY	TVAR	DATAČE
1.a)	Beroun	Rheinzabern/Westerndorf	Drag. 33	2. pol. 2. stol.
50.	Vrchnice	Rheinzabern/Westerndorf	Drag. 33	1. pol. 3. st.
32.j)	Sedlec	Rheinzabern/Westerndorf	Drag. 37	pol. 2.- pol. 3. st.
32.n)	Sedlec	Rheinzabern/Westerndorf	Drag. 37? 2 zl	pol. 2.- pol. 3. st.
32.f)	Sedlec	Rheinzabern/Westerndorf	?	pol. 2.- pol. 3. st.
32.g)	Sedlec	Rheinzabern/Westerndorf	?	pol. 2.- pol. 3. st.
52.b)	Žalany	Rheinzabern/Westerndorf	?	pol. 2.- pol. 3. st.

Tab. 14: Přehled TS, jen rámcově určené jako Rheinzabern nebo Westerndorf .

V Čechách bylo možné blíže určit pouze 12-13 kusů reliéfní sigillaty, které pocházejí z mís tvaru Drag. 37 (tab. 12). Ostatní zlomky reliéfní sigillaty lze jen rámcově datovat do období pol. 2. – pol. 3. stol. (tab. 13). Z Bernhardovy časné skupiny Ia nebyl zatím s jistotou rozpoznán jediný fragment. Do skupiny Ib spadají 2-3 kusy. Dva z nich, připsané Lucanovi

(?) a Comitalovi II patří chronologicky již do druhé části této skupiny a měly by být datovány až do období po ukončení markomanských válek – *Kuzmová 1997, 22; Tyszler 1999a, 47; Kortüm-Mees 1998, 162; Gabler 2001, 123*. S otazníkem jsem zde ještě zařadil také zlomek z Koštic (viz katalog). Nebyl s jistotou připsán jednomu mistru, ale rámcově okruhu dílen první části skupiny Ib, jejichž výrobky se mohou objevovat již od 160/170 n.l. do počátku 3. století (*titíž*). Nejpočetnější je skupina II s 8-9 datovatelnými kusy. Nejvíce ze skupiny IIa (6 ks), které jsou datovány do období po markomanských válkách, do poslední čtvrtiny 2. a počátku 3. stol. Ze skupin IIb a IIc známe zatím pouze po jednom fragmentu, jsou datovány od konce 2. - 1. třetiny 3. století. Jedna z TS ze sídliště u Přešťovic mohla být jen rámcově přiřazena k mladší části skup. Ib nebo skup. II. Ze skupiny III registruji zatím jediný fragment (lok. Černín), který je již datován do závěrečné fáze masové výroby reliéfní sigillaty v Rheinzabernu.

Rheinzabernská sigillata v barbariku

K. Kuzmová (1997, 21-25, 90-92) vypracovala analýzu a interpretaci přísunu rheinzabernské sigillaty na území barbarika v oblasti předpolí provincie Panonie (severní část Dolního Rakouska, Morava, jihozápadní Slovensko a sarmatská oblast mezi Panonií a Dacií): časná rheinzabernská sigillata (Bernhardova skupina Ia), která je datována do období 148/153 – 170/178 (doba vlády císařů Antonia Pia a Marca Aurelia – tedy období před markomanskými válkami a jejich průběh) je zastoupena na JZ Slovensku 14,3 % ze všech nálezů určitého reliéfní sigillaty z Rheinzabernu; v Dolním Rakousku 10 %, na Moravě se změnilo z pův. 9,4 % (dle údajů *Droberjar 1991*) na aktuálních 6,1 % (*Klanicová 2007, 180*) a 9,4% v sarmatské oblasti (do tohoto období také datována první část skupiny Ib). Spojování těchto výrobků s obdobím před markomanskými válkami a také s jejich průběhem potvrzují nálezy ze zánikových horizontů v areálech vojenských táborů na limitu a také civilních osad v provinciích (srovnej např. již výše uváděnou situaci v Regensburgu v provincii Raetie – *Fischer 1994, 343-344*; další příklady uvádí např. *Kuzmová 1994, 247*). V porovnání počtu výskytu středogalské a rheinzabernské sigillaty v tomto období ve výše vymezené oblasti sledované *K. Kuzmovou* mírně převažuje středogalské zboží, zatímco v provinciích převažuje středogalská TS mnohem výrazněji. Zbývající část skupiny Ib (Comitalis I-III, Belsus I, Lucanus a Reginus II – Virilis) je datována do období od ukončení markomanských válek, tedy po r. 178/180 n.l. Na jihozápadním Slovensku zaujímají vzhledem k časné produkci mnohem menší podíl než na Moravě a v sarmatské oblasti, pro kterou *D. Gabler* počítá s přísunem rheinzabernské produkce spíše až po markomanských válkách. Největší zastoupení mají na JZ Slovensku výrobky skupiny IIa-c (49% rheinzabernské produkce), zvláště IIa. Na Moravě (63,4 %), v sev. části Dolního Rakouska (63 %) a v sarmatské oblasti (56%) dokonce převažují. Výroba sigillaty skupiny II spadá do pozdně antoninského a severovského období (skupina IIa: 175/178 – 210/220; IIb-c: 190/200 – 210/220/před r. 233) a její přítomnost znamená pravidelný a zvýšený přísun rheinzabernské sigillaty do oblastí širšího předpolí sevepanonské části limitu. Pozdně severovská sigillata skupiny III (210/230 – 235/260) se vyskytuje v této oblasti již mnohem méně – procentuálně se pohybuje mezi 11-13 % a odráží tak sice trvající, ale již omezený přísun sigillaty této provenience (**tab. 15**).

I v dalších oblastech barbarika vychází chronologizace přísunu velmi podobně: na území dnešního Polska sledujeme postupný nárůst od časného zboží - skupina Ia (10-11 nádob)³¹; skup. Ib (20-22 nádob) s největším množstvím ve skupině IIa (35-41 nádob), počet sigillaty patřící do skupin IIb-c mírně klesá a skupinu III zastupuje již jen několik nádob (*Tyszler 1999a, 47, Tab. X*). Ve východní části dnešního Německa tvoří skupina I 23,1%; skupina II opět převažuje – 59,8% a skupina III již jen 17,1% (*Laser 1998, Tab. 6*). V oblastech severně

³¹ K uváděným 10 – 11 nádobám časné skupiny Ia nověji přibyly nové nálezy – Cerialis I z lok. Pęcławice, stan. 5, woj. łódzkie (*Tyszler 2004a*) a Reginus I z pohřebiště v Deszczně, stan. 14, woj. lubuskie (*Tyszler 2010a*).

a severovýchodně od dolního toku Rýna (dnešní Holandsko, Dolní Sasko a Šlesvicko-Holštýnsko) je časná rheinzabernská sigillata zastoupena velmi sporadicky (2 kusy ze skupiny Ia a 2 kusy z Ib); největší podíl opět zaujímá skupina II (IIa – 10 kusů, IIb – 6 kusů, IIc – 11 kusů), která se objevuje teprve po markomanských válkách a ve skupině III (IIIa – 8 kusů, IIIb – 3 kusy) opět pozorujeme postupný úbytek (Erdrich 2001, 54-55, 57) – tab. 15.

Oblast	Bernhard. skup. I	Bernhard. skup. II	Bernhard. skup. III	Celkem
Čechy	3 ks / 25%	8 ks / 66,7%	1 ks / 8,3%	12 ks / 100%
Morava	20 ks / 24,4%	52 ks / 63,4%	10 ks / 12,2%	82 ks / 100%
Dolní Rakousko	23 ks / 26%	55 ks / 63%	10 ks / 11%	88 ks / 100%
JZ Slovensko	36 ks / 38%	47 ks / 49%	12 ks / 13%	95 ks / 100%
V Maďarsko	21 ks / 32%	37 ks / 56%	8 ks / 12%	66 ks / 100%
Polsko	min.32ks/28,1%	min.63/ 55,3%	19 ks/ 16,6%	min.114/ 100%
V Německo	19 ks / 23,1%	49 ks / 59,8%	14 ks / 17,1%	82 ks / 100%
SZ Německo + S Holandsko	4 ks / 9,5 %	27 ks / 64,3%	11 ks / 26,2%	42 ks / 100%

Tab. 15: Procentuální podíl počtu nálezů TS Bernhardových skupin I-III v jednotlivých oblastech barbarika. Údaje dle Klanicová 2007, 180-182; Kuzmová 1997, 25; Tyszler 1999a, 47, Tab. X; Laser 1998, Tab. 6; Erdrich 2001, 54.

Z přesněji určitelných fragmentů v Čechách nebyl zatím žádný přiřazen k časné produkci reprezentované výrobky mistrů Bernhardovy skupiny Ia, které jsou datovány do období před markomanskými válkami nebo jejich průběhu (cca 148/153 – 170/178). Přitom tato časná produkce je zastoupena jak v podunajských provinciích (např. norický kastel Lentia – Ruprechtsberger 1980, 122; raetský kastel Sorviodurum – Walke 1965, 31-32; již výše uváděná situace v Regensburgu – Fischer 1994, 343-344 nebo limitní lokality v Panonii – Kuzmová 1994, 247) tak i ve většině oblastí barbarika, zde jsou jedinými k Čechám analogickými výjimkami oblasti severně a severovýchodně dolního toku Rýna (skup. Ia reprezentována pouze ve 2 případech – Erdrich 2001, 55) a sarmatská oblast východně Panonie, kde se nachází až mladší výrobky skupiny Ib datované po markomanských válkách (Gabler-Vaday 1992, 133-134). Nerozeznání časné produkce³² ale může být v Čechách stavem výzkumu, neboť přesněji datovatelných fragmentů je zde v porovnání s jinými oblastmi zatím nízký počet.

V některých částech barbarika (Morava, jihozápadní Slovensko) byla bezprostředně po ukončení markomanských válek konstatována určitá krátkodobá stagnace v přísunu sigillaty (Droberjar 1991, 38; Kuzmová 1997, 91), což ale vzhledem k nízkému počtu datovatelných kusů nelze v Čechách prokázat. Zdá se, že hlavní přísun rheinzabernské TS do české kotliny trval od ukončení válečných událostí po začátek 3. stol. (chronologicky mladší část Bernhardovy skup. Ib³³ a skup. IIa) a posléze postupně slábnul až do pol. 3. stol. (skup. IIb-c a III) – tab. 12. Nejpočetnější výskyt TS ze skupiny II, zvláště IIa byl shledán také ve všech oblastech okolního barbarika, stejně tak klesající počet sigillaty III. skupiny (tab. 15).

Podobnou podílovou strukturu v rámci jednotlivých Bernhardových skupin zjišťujeme jak na limitu – např. kastel Mautern-Favianis (Bernhardova skup. I – 38,5 %, II – 46,1 %, III –

³² S otazníkem jsem do tabulek zařadil také frg. z Koštic, který byl nalezen v kontextu rané středověké obilnice (viz výše). Nebyl s jistotou připsán jednomu mistru, ale rámcově okruhu dílen první části skupiny Ib.

³³ Tato část skupiny Ib (Comitalis I-III, Belsus I, Lucanus a Reginus II – Virilis) je datována až do období od ukončení markomanských válek, resp. po r. 178 n.l. – Kuzmová 1997, 22; Tyszler 1999, 47a; Kortüm-Mees 1998, 162; Gabler 2001, 123.

15,4 % - *Gassner – Groh – Jilek – Kaltenberger – Pietsch – Sauer – Stiglitz – Zabehlicky 2002, 135, Abb. 154*), Regensburg – pohřebiště (skup. I – cca 28 %, II – 63 %, III – 9 % - *Fischer 1990, 46, Abb. 9*), tak i ve vnitrozemí provincií – např. v Raetii oblast u Ergoldingu, Landkr. Landshut (*Struck 1996, 49, Abb. 9*); ovšem jsou i výjimky – např. v kastelu Ellingen na hornogermánsko-raetském limitu naopak tvoří mírnou většinu již keramika Bernhardovy skupiny I - 52,7 % (skupina II pak 42,9 % a skupina III 4,4 %) – *Zanier 1992, 123, Tab. 6*.

Ve většině oblastí barbarika zaujímá rheinzabernská produkce největší podíl (**tab. 16, mapa 13**). Na Moravě tvoří dokonce většinu – 60,1 % (*Klanicová 2007, 179*), taktéž v severní části Dolního Rakouska – 58,5 % (*Stuppner 1994a, 288, 295 – Abb. 1*), na jihozápadním Slovensku je tento podíl menší – 39,9 % (*Kuzmová 1997, 21*), podobně na východním Slovensku – 44,4 % (*Kuzmová – Roth 1988, 148, Tab. XIII*) a v sarmatské oblasti východně Panonie tvoří jen 32,8 % (*Gabler-Vaday 1992, 133*), což je zde dáno větším zastoupením westerdorfské a pfaffenhofenské produkce. Na území dnešního Polska tvoří téměř polovinu – 47,5 % (*Tyszler 1999a, 69*), ve východní části Německa reliéfní rheinzabernská TS na lokalitách převažuje (55,7%) a hladká TS spolu s přesněji neurčenými zlomky zaujímá 33,5 % (*Laser 1998, 15*). V jižní Skandinávii je sice určené sigillaty menší počet, ale Rheinzabern naprosto převažuje (*Lund-Hansen 1987, 182*). Jiná situace ovšem panuje v oblastech severně a severovýchodně od dolního toku Rýna – v Dolním Sasku a Šlesvicku-Holštýnsku se podílí mezi nálezy „pouhými“ 18,8 % (převažuje zde totiž trevírské zboží s 34,4 % a středogalské zboží s 26,6 %), v jednotlivých oblastech Holandska zaujímá zhruba třetinový podíl (kromě provincie Groningen – 12,5%), ve všech má největší zastoupení trevírská TS (*Erdrich 2001, 50-51*). Situace odlišná od ostatních částí barbarika v těchto posledně jmenovaných oblastech souvisí s převahou trevírské sigillaty v blízkých provinciích Dolní a Horní Germanie (viz výše).

	Oblast	Podíl TS z Rheinzabernu
I.	Čechy	41 %
II	Morava	60,1 %
III.	Dolní Rakousko	58,5 %
IV.	JZ Slovensko	39,9 %
V.	V Slovensko	44,4 %
VI.	V Maďarsko	32,8 %
VII.	Polsko	47,5 %
VIII.	V Německo ³⁴	55,7 %
IX.	SZ Německo	18,8 %
X.	S Holandsko	12,5 – 36,9 % ³⁵
XI.	J Skandinávie ³⁶	63,6 %

Tab. 16: procentuální podíl počtu nálezů TS z Rheinzabernu v jednotlivých oblastech barbarika. Údaje dle *Klanicová 2007, 179; Stuppner 1994a, Abb. 1; Kuzmová 1997, 21; Kuzmová – Roth 1988, 148, Tab. XIII; Gabler-Vaday 1992, 133; Tyszler 1999a, Ryc 2; Laser 1998, 15; Erdrich 2001, 50-51; Lund-Hansen 1987, 182*.

³⁴ *R. Laser* ale vypočítává % podíl dle počtu lokalit, nikoliv na základě počtu kusů; navíc do statistik započítává neurčené kusy, které zde ovšem tvoří plných 33,8 % všech nálezů TS.

³⁵ *M. Erdrich (2001, 50-51)* rozlišuje v rámci Holandska 5 jednotlivých oblastí; v tabulce tedy pro zjednodušení uvádím jen procentuální rozmezí jeho výpočtů zastoupení reliéfní TS jednotlivých dílen.

³⁶ Ze sigillatových nálezů v jižní Skandinávii bylo určeno 11 ks: Lezoux 2 ks, Rheinzabern 7 ks a Westerdorf 2 ks (*Lund-Hansen 1982, 90, Abb. 19*) – z těchto určitelných jedinců tedy Rheinzabern tvoří 63,6 %.

Rheinzabernská produkce tedy mezi nálezy TS v Čechách zaujímá výsadní postavení jako v sousedních oblastech, kde je ale procentuální většinou podíl výraznější (Morava, Dolní Rakousko, Polsko, východní Německo). Podíl přes 40 % je totiž v Čechách zřejmě mírně podhodnocený, protože některé fragmenty byly na základě materiálu jen rámcově zařazeny do skupiny Rheinzabern/Westerndorf (tab. 14), která zaujímá 9 % všech nálezů (tab. 22).

WESTERNDORF

Charakteristika produkce, analýza a datace

Dílny ve Westerndorfu byly založeny nad řekou Inn na pohraničí Raetie a Norika, na území posledně jmenované provincie okolo r. 175 n.l., krátce po skončení prvních událostí markomanských válek. Vznikly jako filia Rheinzabernu, odkud pravděpodobně přišel hrnčíř Comitialis a snad později i Helenius. Rozeznávají se především dva velké dílenské okruhy. První je svázán s Comitialisem, se kterým spolupracovalo několik hrnčířů, z nichž je nejdůležitější Erotus. Začali s výrobou již krátce po r. 175 n.l. a jejich hlavní produkce spadá před r. 200 n.l. Druhá velká dílna náleží Heleniovi, který pravděpodobně zpočátku pracoval u Comitialise a následně utvořil vlastní dílnu, zřejmě ještě před r. 200 n.l., která produkovala během první třetiny 3. století. Působil zde ještě m.j. také Onniorix, který pracoval společně s Heleniem a následně vyráběl vlastní reliéfní zboží. Produkce westerndorfských dílen vyvrcholila na počátku 3. století a výroba může být s jistotou sledována do r. 233 n.l. (vpád Alamanů). Konec těchto dílen je otevřenou otázkou, není totiž jasné, zda skutečně podlely zničení okolo r. 233 n.l., protože pouze 2 km vzdálené dílny v Pfaffenhofenu pokračovaly v produkci i po vzpomínaných událostech. Existuje více teorií k podnětům založení výroben TS v této oblasti. Zřejmě to byla potřeba střediska, přenášejícího produkci do podunajských oblastí kvůli dalekému transportu výrobků z Rheinzabernu. Export probíhal tedy především do oblastí východně od Westerndorfu – provincie Norikum, Panonie, Dácie a Moesie a také oblasti barbarika severně od středního toku Dunaje. V provinciích se kumulují hlavně při limitu – především ve vojenských stanicích a osadách, ve vnitrozemí provincií se moc neobjevují, na rozdíl od výrobků z Rheinzabernu. Westerndorfské zboží bylo horší jakosti než rheinzabernské a též dekorace byla spíše jednodušší (Gabler 2001, 123-125; Tyszler 1999a, 50-52).

Pro určování výzdobných reliéfních motivů na nádobách produkovaných dílnami ve Westerndorfu se jednak používá již starší práce badatelky K. Kiss (1946-1948), především však studie H. J. Kellnera (1981) a D. Gablera - H. J. Kellnera (1993). Zde se také zabývají datací, kterou se řídím v této práci. Problematikou westerndorfské produkce se zabývali oba badatelé i v několika dalších pracích (např. Gabler - Vaday 1992, 148-151; Gabler 2001, 123-125).

Westerndorfská sigillata v Čechách

Na území Čech bylo zatím rozpoznáno pouze 7 fragmentů z 6 (3+3?) nádob, jež se podílí na určitelných nálezech TS 1.- 3. stol. v Čechách pouze 7,7 % (tab. 22). Pochází ze 6 sídlištních lokalit (14,3 % - tab. 24) – mapa 6.

č. lok.	LOKALITA	VÝROBCE	TVAR	DATACE
30.a-b	Praha- Bubeneč	podskup. Comitialis - Erotus	Drag. 37	4. čtvrtina 2. stol.
44.a)	Třebusice	podskup. Comitialis – Erotus	Drag. 37	4. čtvrtina 2. stol.
38. c)	Sedlec	Helenius	Drag. 37	195/200 – 230/233
21.b)	Mikulovice	Westerndorf ?	Drag. 33	175/180 – 230/233
28. b)	Opolany	Westerndorf ?	Drag. 37	1. třetina 3. stol. (?)
17.	Liteň	jen rámcově Westerndorf (?)	?	175/180 – 230/233

Tab. 17: Lokality s TS westerndorfské produkce v Čechách.

Přesněji určitelné kusy patří jen reliéfním nádobám Drag. 37. Zlomky z Prahy-Bubeneče patrně z jedné nádoby (foto 30a-b, kresba 30a-b) a zlomek z třebusického pohřebiště (foto 44a, kresba 44a) patří do 1. fáze westerndorfské produkce – do okruhu dílen Comitiala (cca poslední čtvrtina 2. stol.), zatímco fragment ze Sedlce (foto 38c, kresba 38c) a snad i z Opolan

(foto 28b, kresba 28b) spadají již do 2. fáze – okruhu Helenia (první třetina 3. století) – **tab. 17**. Podíl pouhých 7,7 % může ale v Čechách být podhodnocený, neboť některé fragmenty byly zařazeny jen rámcově jako Rhein Zabern/Westerndorf (**tab. 14**), která zaujímá 9 % všech nálezů (**tab. 22**).

Westerndorfská sigillata v barbariku

Zastoupení westerndorfské sigillaty se v jednotlivých částech barbarika velmi liší (**tab. 18**, **mapa 14**). Největší podíl tvoří v sarmatské oblasti mezi Panonií a Dacií – 34,7 % (*Gabler 2001, 123-124*), zhruba třetinu mezi všemi nálezy TS zaujímá také na jihozápadním Slovensku – 33,4 % (*Kuzmová 1997, 27*). Na území Polska je tento podíl čtvrtinový (25 % - *Tyszler 1999a, 69*), podobně i na východním Slovensku (22,2 % - *Kuzmová – Roth 1988, 148, Tab. XIII*); na Moravě je již mnohem nižší (16,6 % - *Klanicová 2007, 182*) a v severní části Dolního Rakouska již jen 12,9 % (*Stuppner 1994, 295, Abb. 1*). Celkově v těchto oblastech převládají výrobky Heleniova okruhu z 1. třetiny 3. století, i když poměr mezi nálezy Comitalova a Heleniova okruhu se v rámci jednotlivých regionů liší.³⁷ Pozdní zboží Onniorixe je sporadicky doloženo pouze v sarmatské oblasti, dále na JZ Slovensku (zde 4 % - *Kuzmová 1997, 28*) a jeden kus je registrován i z Moravy (*Klanicová 2007, 183*).

Z východní části dnešního Německa je znám zatím jediný fragment westerndorfské provenience (Comitalis) a tvoří tak mezi nálezy TS méně než 1 %; ojedinělé fragmenty byly také rozpoznány z Dánska a švédského Gotlandu (*Lund-Hansen 1987, 182*). V severozápadním Německu (Dolní Sasko a Šlesvicko-Holštýnsko) nebyl identifikován jediný fragment z Westerndorfu, stejně tak i v nadrýnské části Holandska (*Erdrich 2001, 50-51*).

	Oblast	Podíl TS z Westerndorfu
I.	Čechy	7,7 %
II	Morava	16,6 %
III.	Dolní Rakousko	12,9 %
IV.	JZ Slovensko	33,4 %
V.	V Slovensko	22,2 %
VI.	V Maďarsko	34,7 %
VII.	Polsko	25 %
VIII.	V Německo ³⁸	0,7 %
IX.	SZ Německo	0
X.	S Holandsko	0
XI.	J Skandinávie ³⁹	18,2 %

Tab. 18: Procentuální podíl počtu nálezů TS z Westerndorfu v jednotlivých oblastech barbarika. Údaje dle *Klanicová 2007, 182; Stuppner 1994a, Abb. 1; Kuzmová 1997, 27; Kuzmová – Roth 1988, 148, Tab. XIII; Gabler 2001, 123-124; Tyszler 1999a, Ryc 2; Laser 1998, 15; Erdrich 2001, 50-51; Lund-Hansen 1987, 182*.

³⁷ V sarmatské oblasti východně Panonie je poměr mezi výrobky Comitalova a Heleniova okruhu 30:61; na jihozápadním Slovensku 45:74; v Polsku je víceméně vyrovnaný, zatímco na Moravě 5:32 ve prospěch sigillaty mladšího okruhu (*Gabler 2001, 124; Klanicová 2007, 183*).

³⁸ *R. Laser* ale vypočítává % podíl dle počtu lokalit, nikoliv na základě počtu kusů; navíc do statistik započítává neurčené kusy, které zde ovšem tvoří plných 33,8 % všech nálezů TS.

³⁹ Ze sigillatových nálezů v jižní Skandinávii bylo určeno 11 ks: Lezoux 2 ks, Rhein Zabern 7 ks a Westerndorf 2 ks (*Lund-Hansen 1982, 90, Abb. 19*) – z těchto určitelných jedinců tedy Westerndorf tvoří 18,2 %.

Zjišťujeme tedy absenci westerndorfské produkce v západní části sledovaného barbarika a směrem na východ postupně přes sporadický výskyt až k třetinovému podílu mezi všemi nálezy TS na jihozápadním Slovensku v předpolí severopanonského limitu a v sarmatské oblasti východně Panonie. Čechy do tohoto obrazu postupného zvyšování výskytu této sigillaty od západu na východ víceméně zapadají. Tato situace je srovnatelná a vysvětlitelná právě velmi podobnou strukturou výskytu westerndorfské produkce v podunajských provinciích, zatímco v porýnských téměř chybí. Export probíhal především do oblastí východně od Westerndorfu – provincie Norikum, Panonie, Dácie a Moesie (na západ – do Raetie se dostávala tato TS jen sporadicky)⁴⁰ a také oblastí barbarika severně od středního toku Dunaje. V provinciích se kumulují hlavně při limitu – především ve vojenských stanicích a osadách, ve vnitrozemí provincií se moc neobjevují, na rozdíl od výrobků z Rheinzabernu. Westerndorfské zboží bylo horší jakosti než rheinzabernské a též dekorace byla spíše jednodušší (*Berke 1990, 68-69; Gabler 1983, Abb. 1; 2001, 123-125*).

---

⁴⁰ Možná to bylo způsobeno polohou Westerndorfu – Raetie totiž patřila ke galskému celnímu okrsku, zatímco Norikum, kde se nacházely i westerndorfské dílny, spadalo pod celní okrsek Illyricum (*Berke 1990, 68*).

PPAFFENHOFEN

Charakteristika produkce, analýza a datace

Výrobní v Pfaffenhofenu byly založeny na začátku 3. stol. ve vzdálenosti jen 2 km od dílen ve Westerndorfu (jako jejich filiálka) a produkovaly již zboží horší kvality s jednodušší dekorací. První fáze je svázána s činností mistra Helenia, pozdní fázi představují výrobky mistra Dicana. Na rozdíl od Westerndorfu pracovaly tyto dílny až do r. 259/260, nejpozději do 70. let 3. stol.

Odbytišti se staly podunajské provincie (Norikum, Panonie a také Dácie), kde toto zboží vystupuje především na vojenských stanovištích a osadách při limitu. Západně od svých dílen (ležely na hranicích Norika s Raetii) je nalézáno jen velmi zřídka (*Gabler 1978, 133-140; Tyszler 1999a, 60*).

Směrodatné pro dataci a analýzu reliéfní sigillaty jsou obě studie ze 60. let (*Kellner 1964; Christlein-Kellner 1969*) a práce *D. Gablera (1978)*.

Sigillata z Pfaffenhofenu v Čechách

Zatím jediný jistě rozpoznatý exemplář představuje starý nález z Lovosic (lok. č. 19 – [mapa 6](#)), který tak představuje pouze 1,3 % ze všech určitelných nálezů TS 1. - 3. stol. v Čechách (dle zastoupení na lokalitách 2,4 % - [tab. 22 a 24](#)).

Dle vejcovce typu Pfaffenhofen 1 (*Kellner 1964, Abb. 3:1*), laně typu Pfaffenhofen 23b (*Christlein-Kellner 1969, Abb. 18:2*) a části rozety Pons Aeni Abb. 21:11 ? (*Christlein-Kellner 1969*) se jedná o okruh Helenia, 1. pol. 3. stol. (*Christlein-Kellner 1969, 122-129, 156-158; Karnitsch 1971, 176; Gabler 1978, 119, 129-133; Tyszler 1999a, 59-60, 64*) – foto 19, kresba 19. Odpovídající analogie jsou známy jak z Panonie (*Gabler 1978, Abb. 7:4; 8:2; 12:13*; z Vindobony – *Weber-Hiden 1996, Taf. 165:2* či Carnunta – *Kandler-Zöchmann 1997, 166, Tf. 27:1*) a Norika (Iuvavum - *Karnitsch 1971, Taf. 59:4-5*), tak z oblastí barbarika (na polských žárových pohřebištích Konin a Zadowice – *Tyszler 1999b, 42-44, Tab. XXXI:1-6; 101-102, LXXXVI:4*); taktéž např. ve sbírkách muzea v Komárně (bohužel z neznámé lokality) – *Kuzmová 1992, 106, Tab. 53:619*.

Sigillata z Pfaffenhofenu v barbariku

Nejvýraznější zastoupení výrobků z Pfaffenhofenu zjišťujeme na území Polska, kde se podílí na nálezech TS 14 %⁴¹ (*Tyszler 1999a, 69, Ryc. 2*) a též na východním Slovensku – 15 % (*Kuzmová – Roth 1988, 148, Tab. XIII*); dále v sarmatské oblasti východně Panonie 7,6 %; na jihozápadním Slovensku 4,7 % (*Kuzmová 1997, 30*); v severní části Dolního Rakouska 2,5 % (*Stuppner 1994a, Abb. 1*); na Moravě byla tato TS rozpoznána již jen ve 3 případech ze 3 lokalit - 1,2 % nálezů (*Klanicová 2007, 183*) – z nedávného výzkumu sídliště Klentnice též pochází zlomek TS pozdní pfaffenhofenské produkce mistra Dicana (*Klanicová – Komoróczy 2008, 289*). V oblastech východního a severozápadního Německa a v Holandsku již není pfaffenhofenská TS zastoupena vůbec (*Laser 1998, 10; Erdrich 2001, 50-51*), takže existence zatím jediného jistě rozpoznatého zlomku mezi českými nálezy nemusí být nijak překvapivá ([tab. 19, mapa 15](#)).

---

⁴¹ Tento v rámci barbarika výraznější podíl potvrzují i další nové nálezy pfaffenhofenské produkce v Polsku: Dicanus z hrobu przeworské kultury ve Wiktorowě, pow. zgierski (*Moszczyński – Tyszler 2001*), Helenius nebo Dicanus z lok. Pęcławice, stan. 5, woj. łódzkie (*Tyszler 2004a*), Dicanus z dalšího pohřebiště przeworské kultury z Kolonie Rychłocice, pow. wieluński (*Tyszler 2006*) a dalších min. 5 ks (Helenius a Dicanus) z przeworského pohřebiště Gozdow stan. 1, pow. Zgierz, woj. łódzkie (*Tyszler 2010b, 192-194*).

	Oblast	Podíl TS z Pfaffenhofenu
I.	Čechy	1,3 %
II.	Morava	1,2 %
III.	Dolní Rakousko	2,5 %
IV.	JZ Slovensko	4,7 %
V.	V Slovensko	15 %
VI.	V Maďarsko	7,6 %
VII.	Polsko	14 %
VIII.	V Německo	0
IX.	SZ Německo	0
X.	S Holandsko	0
XI.	J Skandinávie	0

Tab. 19: Procentuální podíl počtu nálezů TS z Pfaffenhofenu v jednotlivých oblastech barbarika. Údaje dle *Klanicová 2007, 183; Stuppner 1994a, Abb. 1; Kuzmová 1997, 30; Kuzmová – Roth 1988, 148, Tab. XIII; Gabler-Vaday 1992; Tyszler 1999a, 69, Ryc. 2; Laser 1998, 15; Erdrich 2001, 50-51; Lund-Hansen 1987, 182.*

LOKÁLNÍ DÍLNY?

V souboru TS ze sídliště v jihočeském Sedlci se vymykají dva fragmenty pravděpodobně Drag. 37 svým materiálem netypické barvy a zvláštními profily; navíc relikty reliéfní výzdoby v podobě pásu trojlístých květů na jednom z nich představuje neznámý použitý vzor (foto 38h, kresba 38h a foto 38b, kresba 38b). Byl vysloven akceptovatelný názor, že buď jsou méně poznanou variantou výrobků z Rheinzabernu či Westerndorfu nebo také pochází z nějakých neznámých menších dílen v Noriku, Raetii či Panonii (*Košnar-Břicháček 1999a, 167-168*).⁴²

⁴² Tyto 2 zvláštní fragmenty s problematickým určením provenience do % podílů v rozbořích nezohledňují (zahrnují je do obecné skupiny neurčitelných kusů).

TVARY A VÝZDOBNÉ TECHNIKY TS 1.- 3. STOL.

Reliéfní sigillata

Z reliéfně zdobených nádob sigillaty 1. – 3. stol. byl identifikován pouze jediný tvar - mísa Drag. 37 (59 ks jistě určených nebo velmi pravděpodobných ze 74 tvarově určených kusů, tj. 79,7 % - tab. 21). Reliéfní mísy Drag. 37 převažují téměř ve všech částech barbarika (tab. 20). Na Moravě tvoří 85,1 % (kromě tvaru Drag. 37 doloženy též Drag. 29 a 30); v severní části Dolního Rakouska zaujímá reliéfní keramika 77,2 % (Drag. 37 + ojediněle Drag. 30); na jihozápadním Slovensku spolu s několika reliéfními mísami Drag. 30 dvě třetiny – 66 %; v sarmatské oblasti východně Panonie 71,4 % (taktéž Drag. 37 + několik kusů Drag. 30); na území Polska je to dokonce 95,6-96 % (Drag. 37 + po jednom kuse Drag. 29 a 30); ve východní části Německa také reliéfní mísy Drag. 37 zcela převažují (+ několik kusů Drag. 29, 30 a 11), procentuální podíl bohužel neuveden; ale v Holandsku tvoří jen těsnou většinu – 54%; a na sídlištích v Dolním Sasku necelých 40 % (Drag. 37 + několik kusů Drag. 30 a Drag. 11), hladká sigillata zde tedy převažuje, mísa tvaru Drag. 31 tvoří dokonce 30 % (Klanicová 184, tab. 5; Stuppner 1994b, 70, 72-73; Kuzmová 1997, 32; Gabler-Vaday 1992, 129; Tyszler 1999a, 70-72, Tab. 21-22; Laser 1998, 25-26; Erdrich 2001, 58-59, Tab. 3; Lund-Hansen 1987, 182). Velkou popularnost reliéfních mís Drag. 37 v barbariku vyvolalo zřejmě atraktivní zdobení širokým reliéfním dekorativním pásem a také funkčnost formy. Tento tvar je v Čechách zastoupen v nálezech všech produkčních center 1. – 3. stol. Stejně tak i v ostatních částech barbarika. V porovnání s barbarikem se tvarová struktura nálezů sigillaty na limitu odlišuje zhruba stejně početným zastoupením reliéfní a hladké TS - srovnej např. kastel Lentia na norickém úseku (Ruprechtsberger 1980) nebo kastel Sorviodurum na raetském úseku limitu (Walke 1965, 25-36).

Oblast	Podíl nálezů reliéfní TS	Reliéfní tvary
Čechy	79,7 %	pouze Drag. 37
Morava	85,1 %	Drag. 29, 30 a 37
Dolní Rakousko	77,2 %	Drag. 30 a 37
JZ Slovensko	66 %	Drag. 30, 30/37 a 37
V Maďarsko	71,4 %	Drag. 30 a 37
Polsko	95,6-96 %	Drag. 29, 30 a 37
V Německo	podíl neuveden	Drag. 11, 29, 30, 37
Dolní Sasko	39 %	Drag. 11, 30 a 37
S Holandsko	54 %	pouze Drag. 37
J Skandinávie	88,9 % ⁴³	pouze Drag. 37

Tab. 20: procentuální podíl počtu nálezů reliéfní sigillaty v jednotlivých oblastech barbarika. Údaje dle Klanicová 184, tab. 5; Stuppner 1994b, 70, 72-73; Kuzmová 1997, 32; Gabler-Vaday 1992, 129; Tyszler 1999a, 70-72, Tab. 21-22; Laser 1998, 25-26; Erdrich 2001, 58-59, Tab. 3; Lund-Hansen 1987, 182.

Hladká sigillata

V rámci tzv. hladké sigillaty jsem rozlišil 11 různých tvarových typů nádob (tab. 21). Nejvíce tvarů zastupují výrobky Rheinzabernu, které se také v Čechách podílejí na nálezech největší měrou. Tato skutečnost byla konstatována také ve většině dalších oblastí okolního barbarika (výjimkou je oblast dnešního Polska, Dolního Saska a Holandska). Naopak

⁴³ Ze sigillatových nálezů v jižní Skandinávii bylo tvarově určeno 9 ks: Drag. 37 8 ks, Drag. 54 1 ks (Lund-Hansen 1982, 90, Abb. 19) – z těchto určitelných jedinců tedy reliéfní Drag. 37 tvoří 88,9 %.

středogalská produkce, která v Čechách též zaujímá značný podíl, je zde tvarově chudá. Žádný z rozpoznávaných tvarů v Čechách nijak početně nevybočuje. Hladké mísy Drag. 18, 18/31, 31, 32 a 33 jsou tvary, které se na počtu hladké TS podílejí v okolních oblastech barbarika největším počtem.⁴⁴ Z těchto tvarů má chronologický význam Drag. 32 (sídliště Stehelčevy – foto 40b, kresba 40b), který sice začaly rheinzabernské dílny vyrábět již od 60. let 2. stol., ale v podunajských provinciích ještě není zastoupen ve vrstvách datovaných do období markomanských válek, tudíž se jeho distribuce do naddunajského barbarika předpokládá až po těchto válečných událostech (*Gabler – Pichlerová 1996, 103*).

Také poháry tvaru Drag. 54 (Dolánky – foto 7c, kresba 7c) byly zjištěny ve všech oblastech sledované části barbarika - na jihozápadním Slovensku dokonce patří k významněji zastoupeným druhům (*Kuzmová 1997, 32, Tab. 8*) a v Dolním Sasku sice na sídlištích tvoří jen 5 % mezi nálezy TS, avšak na pohřebištích dokonce 27 % (*Erdrich 2001, 59, Tab. 3*); v jižní Skandinávii je to dokonce jediný tvar zastupující hladkou sigillatu (*Lund-Hansen 1982, 84-85, Abb. 7*). Jemná miska Drag. 36 (nebo jí podobná Drag. 35, pouze menších rozměrů) je již vzácnějším zbožím (pohřebiště Třebusice – foto 44e, kresba 44e), přesto je doložena v Dolním Rakousku, jihozápadním Slovensku, dále v oblasti mezi Pannonií a Dacií, v Holandsku i Dolním Sasku. Zato výskyt tvarů Drag. 41 (sídliště Sedlec – foto 38d, kresba 38d) a 44? (Nebovidy – foto 23, kresba 23) má již velmi výjimečný charakter. Dva kusy Drag. 44 a jeden kus Drag. 41 registruje *A. Stuppner* z Dolního Rakouska (*1994b, 73*) a variantu Drag. 44 z východní části Německa *R. Laser* (*1998, 26, Tab. 7*).

Oba fragmenty časně sigillaty z Tuchlovic (foto 45, kresba 45) bohužel nelze určit s jistotou, nejspíše se jedná o talíř typu Drag. 17 nebo 15/17 (vyloučit nelze ani Drag. 16 či 18, tyto ale méně pravděpodobnější). Časnější jihogalská TS těchto tvarů se v barbariku téměř nevyskytuje, jako jediná analogie může posloužit fragment talíře z jihozápadního Slovenska, který byl pouze s otazníkem určen jako Drag. 16 (*Kuzmová 1997, 16, 32, Tab. 8*).

Dalším zcela výjimečným nálezem je fragment mísy typu Curle 21 z Prahy-Bubenče (foto 30d, kresba 30d). Tyto nádoby se podobají mortariím Drag. 43 nebo 45, jejich vnější povrch je také podobně horizontálně členěn, vnitřní povrch však zdrsňen není. Tento zlomek z Čech je ve sledované části evropského barbarika zatím ojedinělým zástupcem tohoto typu nádoby v technice TS. Co se týče mortarií, z Čech známe dva fragmenty z jedné nádoby Drag. 45 (podtyp Chenet 328b) nalezené na Závisti (foto 51g, kresba 51g), patří ale až k pozdní argonské sigillatě 4. - 5. století (viz kap. Pozdní produkce sigillaty v Čechách). Mortaria v technice TS se vzácně vyskytují téměř ve všech částech barbarika, kromě sarmatské oblasti východně Panonie. Překvapivě časté jsou v oblasti dnešního Holandska a severozápadní části Německa, kde tvoří téměř 10 % nálezů. Zatímco *D. Gabler* (*2001, 126-127*) v souvislosti s občasnými nálezy mortarií užitkové spotřební keramiky v barbariku uvažuje u části Germánů nad možností přebírání některých římských zvyklostí při přípravě pokrmů, *M. Erdrich* (*2001, 59*) tyto úvahy v důsledku nedostatků důkazů importu římských potravin odmítá, dle něj k získání a používání těchto nádob došlo na území provincií a až posléze se dostávají do barbarika.

Jak již bylo zmíněno, reliéfní sigillata mezi určitelnými kusy převažuje z více než třech čtvrtin, zbytek připadá na tzv. hladkou sigillatu, která je většinou nezdobená, u několika kusů ale bylo zjištěno použití jiných výzdobných technik. K nim patří barbotinová výzdoba v podobě rostlinných motivů aplikovaná na jemných nádobách typu Drag. 36 a Drag. 54 (foto

---

⁴⁴ Na Moravě jsou nejvíce zastoupeny mísky Drag. 18/31, 31 a 33; v severní části Dolního Rakouska především Drag. 31; na jihozápadním Slovensku Drag. 18, 18/31 a 31; v sarmatském barbariku naprosto převažují na rozdíl od jiných oblastí hlubší mísky Drag. 33 (jsou zde známy i jejich četné napodobeniny); na území Polska pak Drag. 18/31 a 31; ve východní části Německa Drag. 32 a 33; v Holandsku a Dolním Sasku zase v daleko největším počtu mísy Drag. 31 (*Klanicová 2007, 184, tab. 5; Stuppner 1994b, 73; Kuzmová 1997, 32; Gabler-Vaday 1992, 129; Tiszler 1999, 72; Laser 1998, 25-26; Erdrich 2001, 59*).

44e, kresba 44e a foto 7c, kresba 7c); barbotino na těchto typech nádob doloženo např. na jihozápadním Slovensku (*Kuzmová-Roth 1988, 142*). Další výzdobnou technikou je vrubořez, který napodoboval dekoraci skleněných nádob. Zdobena jím byla tenkostěnná miska Drag. 41 rheinzabernské produkce, pocházející ze sídliště v Sedlci (foto 38d, kresba 38d). Sigillata s vrubořezem se vzácně objevuje i v jiných částech barbarika, tvarově stejná analogie pochází pouze ze severní části Dolního Rakouska, ta je však středogalské provenience (*Stuppper 1994b, 73*), několik fragmentů sigillaty s vrubořezem rheinzabernské produkce je doloženo z jihozápadního Slovenska, ty ale pocházejí z jiných typů nádob (*Kuzmová-Roth 1988, 137; Kuzmová 1997, 27*).

TVARY	DÍLNY							Neurč dílny	Celkem (% podíl)
	JG	SG	T+H	Rh	R/W	We	Pfaf		
Drag. 17-15/17	1								1 (1,35%)
Drag. 18	1								1 (1,35%)
Drag.18/31		1?							1 (1,35%)
Drag. 31				2+1?					3 (4,1 %)
Drag. 32				1?					1 (1,35%)
Drag. 33					2	1?			3 (4,1 %)
Drag. 36								1	1 (1,35%)
Drag. 37		16+9?	2	17+6?	1+1?	3+1?	1	1+2?	59 (79,7%)
Drag. 41				1					1 (1,35%)
Drag. 44				1?					1 (1,35%)
Drag. 54		1							1 (1,35%)
Curle 21				1?					1 (1,35%)
Celkem	2	27	2	30	4	5	1		74 (100%)
Neurčitelný tvar		1?		2?	2+1?	1?			81

Tab. 21: Přehled zastoupených tvarů pocházející z jednotlivých výrobních center – TS 1.-3. stol. z 1. části katalogu (bez pozdní sigillaty a TS z mladších kontextů). **Vysvětlivky:** JG = jihogalská TS; SG = středogalská TS; T+H = Trevír + Heiligenberg; Rh = Rheinzabern; We = Westerndorf; R/W = Rheinzabern/Westerndorf; Pfaf. = Pfaffenhofen; Neurč = neurčitelná provenience.

Kolky a graffita na sigillatě z Čech

Na 3 nádobách máme též doloženy kolky výrobců – byly nalezeny na 3 lokalitách a pochází ze 2 různých dílen. V jednom případě je to fragment hladké nádoby nejspíše Drag. 18/31 z Berouna – Havlíčkovy ulice (kresba 1b), na jehož dně je zachována bohužel jen část kolku s posledními třemi písmeny "...API" – pravděpodobně se jedná o středogalského mistra jménem MAPI(LLUS) - *Jančo 2004, 478-480, obr. 5:10*. Druhý kolek se nachází v horní části výzdobného pásu reliéfní mísy Drag. 37 z Neratovic (foto 25, kresba 25) a nese nápis CIRIVNA F – patří tedy mistru Ciriunovi z dílen v Heiligenbergu (F ve významu latinského fecit – udělal, vyrobil) - *Horáková-Jansová 1929, 43-46, obr. 19*.

Třetí kolek známe nově z východočeského sídliště Mikulovice – zde byl umístěn též na míse Drag. 37 přímo ve výzdobném poli, zachovala se 4 písmena ve druhé části kolku, otisknutá retrograficky: ..TVCI (foto 21a, kresba 21a). Původní celou podobu jména nám pak již spolehlivě rozšifrovaly četné odpovídající analogie – LAXTUCI – viz např. *CGP: Pl. 97:1,2,3,4,6,7* (nejlépe *Pl. 97:2*) a *Pl.100:23,24*; výborná analogie též na zlomku Drag. 37 ze Sorviodura, dnešního Straubingu (*Walke 1965, 30, Tf. 12:3*). Dále ze známé lokality Regensburg-Kumpfmühl pochází také jen část kolku [LAXT]VCI (retrograficky) na míse Drag. 37 (*Fischer 1981, 95, Abb. 17:94; Faber 1994, 198*). Z okolí Regensburgu je to ještě fragment s celým kolkem LAXTVCISS (opět retrograficky) - *Fischer 1990, 53, Tf. 1 C,2*.

Mikulovickou sigillatu tedy můžeme se vší pravděpodobností připsat středogalskému mistru jménem Laxtucissa, čemuž odpovídají i použité reliéfní motivy (*Sedláček – Halama – Jílek 2008, 166-168, obr. 4:3, foto 2*).

Nádoby s kolky výrobců nejsou v barbariku nálezem nijak vzácným. Zajímavé je, že na spodcích dvou nádob TS z Čech s kolky se také vyskytují tzv. graffita X formy (Beroun – Havlíčkova ul. a Neratovice), jež byly na nádoby vyrývány zřejmě až během jejich používání (více viz kap. Jak vysvětlit nález sigillatové nádoby z Neratovic? – podkap. Graffiti).

STRUKTURA NÁLEZŮ SIGILLATY V ČECHÁCH

Z výše uvedených statistických důvodů (kap. Struktura a metodické pojetí katalogu + Statistika a jejich metodická úskalí) zde procentuální podíly nálezů z jednotlivých dílen v rámci 1. části katalogu vypočítávám bez neurčitelných jedinců a bez TS z mladších kontextů. Protože tzv. pozdní sigillata (pozdní argonská a severoafrická produkce 4. – 5. stol.) je v Čechách zastoupena v relativně vyšším počtu a v nálezech určité TS tak tvoří více jak 11 % podíl (na rozdíl od většiny ostatních oblastí barbarika, kde se na celkovém počtu podílí jen nepatrně - pouze s výjimkou středního Porýní, Pomohani a Holandska – Berke 1990, 96-98, Abb. 11-13), rozpočetl jsem procentuální nálezové podíly jak bez pozdní sigillaty (tedy pouze 78 ks určité sigillaty 1. – 3. stol. – tab. 23), tak včetně této sigillaty (pak tedy 88 ks veškeré určité sigillaty 1. – 5. stol. – tab. 24). Domnívám se, že relevantnější srovnání s většinou ostatních oblastí barbarika skýtá uvedený první výpočet bez započtení pozdní TS (tab. 23).

DÍLNY								Celkem
JG	SG	T	H	Rh	Rh/W	We	Pfaf.	
2	18+10?	1	1	22+10?	7	3+3?	1	78 ks
2,5%	35,9%	1,3%	1,3%	41%	9%	7,7%	1,3%	100%

Tab. 22: Podíl zastoupení jednotlivých produkčních center 1.- 3. stol. v Čechách v počtech kusů TS a procentech (započítáváno pouze 78 kusů ze 42 lokalit z 1. části katalogu – bez neurčitelných jedinců, tzv. pozdní TS a TS z mladších kontextů - pouze s výjimkou zl. z Koštic) - viz výše. Vysvětlivky: JG = jihogalské dílny, SG = středogalské dílny, T = Trevír, H = Heiligenberg, Rh = Rheinzabern, Rh/We – sigillata, která nebylo možné rozlišit, zda pochází z Rheinzabernu nebo Westerndorfu, Pfaf = Pfaffenhofen.

DÍLNY										celkem
JG	SG	T	H	Rh	Rh/W	We	Pfaf.	Arg	TSch	
2	18+10?	1	1	22+10?	7	3+3?	1	5+3?	2	88 ks
2,3%	31,8%	1,1%	1,1%	36,4%	8%	6,8%	1,1%	9,1%	2,3%	100%

Tab. 23: Podíl zastoupení jednotlivých produkčních center v Čechách v počtech kusů a procentech, včetně pozdní sigillaty (započítáváno pouze 88 kusů ze 45 lokalit z 1. části katalogu – bez neurčitelných jedinců a TS z mladších kontextů - pouze s výjimkou zl. z Koštic) - viz výše. Vysvětlivky: viz předchozí tab. 23; Arg = argonské dílny, TSch – terra sigillata chiara (severoafická produkce).

Zajímavé srovnání však také představuje výpočet procentuálního podílu jednotlivých dílen za základě jejich zastoupení na lokalitách. Zde jsem metodicky postupoval stejně – tedy jednak vypočítávám procentuální podíly jen v rámci určité sigillaty 1. – 3. stol. (bez neurčitelných ks, TS z mladších kontextů a tedy bez pozdní sigillaty – tab. 25), ve druhé tabulce je do výpočtů zahrnuta i pozdní argonská a severoafrická produkce (tab. 26).

JG	SG	T	H	Rh	Rh/W	We	Pfaf.	LOKALITY
2	14+7?	1	1	15+7?	4	3+3?	1	počet lok.
4,8%	50%	2,4%	2,4%	52,4%	9,5%	14,3%	2,4%	% podíl

Tab. 24: Podíl zastoupení jednotlivých produkčních center 1. – 3. stol. v Čechách (bez pozdní TS) dle počtu lokalit (započítáváno pouze 78 kusů ze 42 lokalit z 1. části katalogu - viz výše).

JG	SG	T	H	Rh	Rh/W	We	Pfaf.	Arg	TSch	lokality
2	14+7?	1	1	15+7?	4	3+3?	1	2+1	2	počet
4,4%	46,7%	2,2%	2,2%	48,9%	8,9%	13,3%	2,2%	6,7%	4,4%	% podíl

Tab. 25: Podíl zastoupení jednotlivých produkčních center v Čechách (včetně pozdní TS) dle počtu lokalit (započítáváno pouze 88 kusů ze 45 lokalit z 1. části katalogu - viz výše).

Jak již vyplynulo z výše hodnocených jednotlivých dílen, největší podíl v rámci sigillaty 1. – 3. stol. zaujímá zboží ze střední Galie (nálezově více jak třetina, jsou však zastoupeny na každé druhé lokalitě) a hlavně z Rheinzabernu (přes 40 %) – dohromady tvoří dokonce přes tři čtvrtiny nálezů (a to dalších 9 % musíme připsat keramice určené rámcově jako Rheinzabern-Westerndorf). Všechny další dílny jsou zastoupeny výrazně menším podílem – téměř s 8 % z nich ještě mírně vybočuje Westerndorf, ale výskyt všech zbývajících musíme již označit jako sporadický. Pokud bychom do těchto podílů započítali i pozdní sigillatovou produkci, pozdní argonská sigillata by sice svým počtem předčila i Westerndorf a tvořila by pak 3. nejzastoupenější dílenskou oblast, ovšem v procentuálním výskytu na lokalitách by naopak skončila až za westerndorfskými výrobky.

STRUKTURA SIGILLATY NA VYBRANÝCH LOKALITÁCH V PROVINCIÍCH

Za hlavní východiska přisunu římských výrobků do Čech je důvodně považována západní část norické části limitu, nejspíše Lauriakum (Lorch-Enns) nebo oblast mezi Lauriakem a Lentii (Lincem), v úvahu připadá též Arelape, Favianis (Mautern), apod. Existují též domněnky pro přisun přes jihozápadní Čechy, vycházející z některého střediska v raetské části limitu (např. dnešní Straubing nebo Regensburg) a v poslední době se také uvažuje o částečném přisunu do Čech přes Moravu, tedy z Carnunta, Vindobony či Brigetia (viz dále i s příslušnými citacemi, kap. Směry dovozu sigillaty do Čech a způsoby jejího přisunu).

Pro hlubší srovnání jsem tedy vybral soubor sigillaty z římského kastelu Lentia (dnešní Linec) na norickém úseku a soubor z kastelu a vicu Sorviodurum (dnešní Straubing) na raetském úseku římského limitu. Kvůli dalším směrům přisunu připadajícím též v úvahu dále připojuji údaje s procentuálními podíly souborů nálezů sigillaty z vybraných dalších 10 provinciálních lokalit (většina se nachází na limitu, ale některé též ve vnitrozemí) z provincií Horní Germánie, Raetie, Norikum, Panonie a pro zajímavost též ze vzdálené Dolní Moesie (tab. 26, mapa 16).

Lentia (dn. Linec)

Soubor sigillaty z tohoto kastelu a jeho nejbližšího zázemí na norickém úseku limitu souhrnně zhodnotil E. Ruprechtsberger (1980), další menší kolekce publikoval později (1992; 2005). Procentuální podíly však přebírám z jeho první práce, neboť obsahuje největší počet hodnocené keramiky. Na rozdíl od nálezů z Čech zde mírně převažuje tzv. hladká sigillata (142 ks hladké TS a 112 ks reliéfní TS). Je zastoupena 20 tvary hladké nezdobené TS (v Čechách zatím doloženo 14 tvarů). Zdobení vrubořezem je stejně jako v Čechách doloženo jen jedním fragmentem (Drag. 54) a barbotino na několika zlomcích nádob Drag. 36 a 53 (podobně v Čechách - barbotino na nádobách Drag. 36 a 54, ta je tvarově Drag. 53 příbuzná). Mezi hladkou nezdobenou TS jsou nejvíce zastoupeny tvary Drag. 18/31, 32, 33, 27 a Ohl 3 (kromě časných tvarů Drag. 27 a Ohl 3 se ostatní také významněji podílí na českých nálezech hladké TS). Zbývající tvary jsou doloženy vždy jen v několika málo kusech (shodné s Čechami jsou zde tvary již zmíněné Drag. 36, 54, dále mortarium Drag. 45 a mísa Drag. 44; a další, které v Čechách chybí; naopak zde zatím schází tvary Drag. 17 či 15/17 (?), Drag. 41 a Curle 21) – Ruprechtsberger 1980, 77-78.

Procentuální zastoupení jednotlivých produkčních center bylo hodnoceno zvlášť u hladké a zvlášť u reliéfní sigillaty. Z obou těchto tabulek ale vyplývá, že největší zastoupení mají výrobky dílen v Rheinzabern (reliéfní TS – 32 %; hladká – 22,5 %), tedy o něco méně než v Čechách (min. 41 %). Na rozdíl od Čech jsou v Lentii doloženy již časné výrobky Bernhardovy skupiny Ia, které jsou datovány ještě před markomanské války. Naopak pozdní zboží datované do 3. čtvrtiny 3. stol. zde zatím chybí. Co do počtu je na druhém místě středogalské zboží (reliéfní – 29,5 %; hladká 21,1 %), opět mírně menší podíl oproti Čechám (35,9 %). V Lentii se ve větším počtu objevuje již v trajánsko-hadriánském období, v Čechách jen ojediněle. Mezi českými nálezy nejvíce zastoupené výrobky Cinnama a Paterna se ve významnějším množství objevují také v Lentii. Na rozdíl od situace v Čechách byl v Lentii zjištěn větší podíl jihogalské produkce (reliéfní – nejméně 25 %, hladká – 3,5 %) a také je zde zastoupena časná – italská sigillata (pouze hladká TS – 14,1 %). Mezi českými nálezy se totiž jihogalská produkce podílí pouhými 2,5 % a italská není zastoupena vůbec. Ovšem sigillata východogalsko-hornogermánských dílen (mimo Rheinzabern) byla zjištěna v Lentii jen v několika případech (reliéfní – 3,6 %; hladká – 7 %), podobně jako v Čechách (2,5 % = 2 kusy – TS z Heiligenbergu i v Lentii, trevírská nikoli). Také nepatrné zastoupení westerndorfské sigillaty je obdobný (v Čechách rozpoznáno 6 ks, v Lentii pouze jediný

připsaný Comitialovi) – *Ruprechtsberger 1980, 119-123*. Pozdní sigillata zatím v Lentii zjištěna nebyla (fragment talíře severoafrické TSCh však nalezen v blízkém Lauriacu - *Ladstätter 1998, Abb. 3*).

Sorviodurum (dn. Straubing)

Sigillatu z tohoto kastelu a přilehlého vicu na raetském úseku limitu zpracoval N. Walke (*1965, 25-36*). Reliéfní zboží (nádoby typu Drag. 29, 30, 37 a 78) tvoří 56 % a mírně tak převažují nad sigillatou hladkou, jejíž tvarová variabilita je podobná výše popsané v Lentii. Na rozdíl od Lentie jsou zde však doloženy fragmenty talíře typu Drag. 15/17 (tento tvar nebo jeho úzce příbuzná forma pochází z Tuchlovic) a také vzácně se vyskytující tenkostěnná miska Drag. 41 s vrubořezem (tato identifikována na sídlišti v Sedlci).

Procentuální zastoupení jednotlivých dílenských komplexů uvádí pouze u reliéfní sigillaty. A tady zjišťujeme v porovnání s Lentii rozdíly, danými zřejmě jinou geografickou polohou kastelu, nacházející se daleko více západněji. Největší podíl zaujímá jihogalská produkce (34 %) a to od vespasiánského po trajánské období. Počtem nálezů na těsném druhém místě jsou výrobky rheinzabernské proveniencie, které tvoří 30 % nálezů, tedy velmi podobný podíl jako v Lentii. Silně je zde zastoupena již časná produkce z období před markomanskými válkami a jejich průběhu, po markomanských válkách zde dochází k výraznějšímu útlumu dovozu TS z Rheinzabernu, její přísun se postupně zvedá a během 1. pol. 3. stol. se zde opět nacházela ve velkém množství, ale intenzity přísunu časně produkce již nedosáhla; pozdní produkci po pol. 3. stol. reprezentuje jen málo fragmentů (viz graf – *Walke 1965, 32, Abb. 12*). Středogalskou sigillatu zastupuje zhruba pětina nálezů (19 %), tedy méně než v Lentii i Čechách. Začíná se objevovat od trajánské období, její nálezy s pokračujícím 2. stoletím postupně přibývají a v největším množství se v Sorvioduru vyskytují ve 2. pol. tohoto století. Z výrobků mistrů zjištěných v českých nálezech zde konstatujeme opět nádoby Cinnama a Paterna, ale také Quintiliana, Lactucissy a tzv. Hrnčiče malého s.⁴⁵ Zboží východogalsko-hornogermánských dílen (mimo Rheinzabern) se podílí na nálezech TS 17%, tedy mnohem více než v Lentii i Čechách. Objevují se zde hlavně v 1. pol. 2. stol., v jeho druhé polovině již v daleko menším množství. Z jednotlivých dílen je pro nás zajímavé pouze zboží z Heiligenbergu, které je zde zastoupeno v nezanedbatelném množství výrobky několika mistrů, mj. také Ciriuny. Westerndorfská produkce v Sorvioduru nebyla zjištěna vůbec. Tento fakt tolik nepřekvapuje, když víme, že westerndorfské zboží bylo exportováno především východním směrem (Sorviodurum se nachází západně od Westerndorfu).

Saalburg (SZ část hornogermánsko-raetského limitu)

Zcela nové zpracování vicu, který patří ke známému kastelu Saalburg, představila C. Moneta (*2010*). Protože se ovšem při starých výzkumem důsledně inventovaly nálezy sigillaty pouze s kolkem (u ostatních nelze rozlišit, zda pochází z vicu nebo kastelu), zpracování TS se týká pouze hladkých tvarů s kolkou výrobce, i tak je jich registrováno 535 ks. Jihogalské (2,7 %) a středogalské (1,6 %) produkce hladké TS zde bylo nalezeno málo, také Rheinzabern je zastoupen jen 12,7 %; největší díl zaujímají dílny východogalsko-hornogermánské oblasti – dohromady téměř 70 % (z nich nejvíce Madeleine 12,1 %, Blickweiler-Eschw. 17,5 % a Trevír 11,4 %), skladbu ještě doplňuje argonská sigillata (11,2 %). Co se týče tvarů, více než polovinu tvoří misky Drag. 18/31 (258 + 32 ks), dále Drag. 27 (76 + 29 ks), Drag. 32 (49 + 16 ks) a Drag. 33 (46 + 10 ks); ostatní tvary již jen sporadicky (Drag. 15/17, Curle 15, Curle 23, Drag. 39 a Drag. 46) – *Moneta 2010, 167-170, Tab. 5-6*.

⁴⁵ U fragmentu z Kutné Hory-Sedlce nebylo rozhodnuto, zda se jedná o výrobek Mercatora II nebo právě tzv. Hrnčiče malého s.

Regensburg-Kumpfmühl

Tento auxiliární kastel a vicus založený ve flaviovském období, zanikl v 70. letech 2. stol. v přímé souvislosti s událostmi markomanských válek v Raetii. Z této skutečnosti se tedy odvíjí poněkud odlišná skladba sigillatových nálezů: jihogalská TS zabírá nadpoloviční část - 61 %, středogalská se podílí 21,3 %, východogalsko-hornogermánská potom zhruba 7,5 % (mj. Heiligenberg 1,8 %) a Rheinzabern (pouze skupina Ia) cca 10 %. Z lokality je ovšem též doložena TS z období po fungování kastelu – kromě 1 ks z Westerndorfu tato patří výhradně Rheinzabernu (skupiny Ib, II a III) - *Faber 1994, 160-161, 190, Tab. 1, 10-11.*

Ovilava (dn. Wels)

Z tohoto důležitého římského města (municipium) v severozápadní části provincie Norikum reliéfní sigillatu zpracoval *P. Karnitsch (1959)*, další soubory zveřejnil *A. Trapp (1991, 80-182)*, procentuální podíly vytáhla *I. Weber-Hiden (1996, 28, Abb. 7)*. Více než pětinu tvoří jihogalská TS (La Graufesenque – 14 %, Banassac – 7,1 %), čtvrtinu středogalská (Lezoux – 25,5 %) a rheinzabernská téměř polovinu (47,6 %). Východogalsko-hornogermánská TS sice tvoří jen velmi malou část, ale zastoupeno je několik dílen (nejvíce Heiligenberg – *Karnitsch 1959, 244-250*), stejně tak Westerndorf (1,9 %) a Pfaffenhofen (0,5 %) – což zřejmě koresponduje s faktem, že zboží z těchto posledních dvou mladších dílen se distribuovalo spíše jen do limitních oblastí (viz výše).

Favianis (dn. Mautern)

Geograficky zajímavý je pro Čechy tento limitní kastel na norickém úseku limitu. *I. Weber-Hiden (1996, 28, Abb. 7)* uvádí ve svém přehledu (vychází zřejmě z nepublikované disertace *A. Kaltenberger*) pro jihogaskou sigillatu dohromady 22,7 % (14,9 % La Graufesenque, 7,8 % Banassac), pro středogalskou TS 25,1 %, Rheinzabern 44,3 %, Westerndorf 3,2 % a Pfaffenhofen pouze 0,4 %. Později byl publikován další soubor sigillaty, ale ten obsahuje pouze 47 ks určitého reliéfní TS (*Gassner – Groh – Jilek – Kaltenberger – Pietsch – Sauer – Stiglitz – Zabehlicky 2002, 146*).⁴⁶ Další nové informace přineslo komplexní zpracování přílehlého vicu Ost – výzkumy 1997-1999 (zde obsáhla kap. k TS - *Groh – Sedlmayer 2006, 210-252*), ovšem v porovnání vicu a kastelu jsou v podílech jednotlivých dílen i větší rozdíly (*Groh – Sedlmayer 2006, Tab. 88*).

Vindobona (dn. Vídeň)

Velký soubor vhodný pro srovnání představuje zpracování reliéfní sigillaty z legionářského tábora a canabae ve Vindoboně (*Weber-Hiden 1996*), která ležela již v provincii Panonie, v blízkosti hranic s Norikem. Nálezy sigillaty začínají již italskou produkcí (0,24 %) a jihogalské zboží tvoří téměř 16 % (10,3 % La Graufesenque a 5,6 % mladší Banassac). Podíly sigillaty z dalších dílen vykazují značnou podobnost vůči podílům zjištěných v Čechách - středogalská TS z Lezoux se ve Vindoboně podílí třetinou (30,6 % - v Čechách 35,9 %), Rheinzabern dvěma pětinaми (39,5 % - v Čechách 41 %); východogalsko-hornogermánské dílny jsou zastoupeny jen méně kusy z Blickweileru, Ittenweileru a Heiligenbergu. (cca 2 % - v Čechách dohromady 2,5 %); TS z Westerndorfu 9 % (v Čechách 7,7 %) a Pfaffenhofenu 2,5 % (v Čechách 1,3 %) – *Weber-Hiden 1996, 27-35, Abb. 7*. Zcela nová data máme nyní k dispozici z výzkumů vojenských kasáren legionářského tábora v letech 1995-1998, struktura TS se však od již dříve zjištěné příliš neliší (italská a jihogalská TS 10,9 %, Lezoux 30,6 %, Rheinzabern 42 %, Westerndorf 6,9 %, Pfaffenhofen 4,6 % a severofarická produkce 5 % - *Mosser 2010, 267-269, Fig. 57*).

⁴⁶ La Graufesenque 17% (8 ks), jihogalská 10,7% (5 ks), Banassac 2,1% (1 ks), Lezoux 31,9% (15 ks), Heiligenberg 4,3% (2 ks), Rheinzabern 31,9% (15 ks), Pfaffenhofen 2,1% (1 ks).

Carnuntum (dn. Petronell)

Z tohoto významného vojenského tábora v SZ části Panonie při limitu používám procentuální podíly sigillaty, které použila pro srovnání s blízkou Vindobonou I. *Weber-Hiden (1996, 28, Abb. 7)*. Nutno však dodat, že později byly publikovány další soubory nálezů TS (*Kandler-Zöchmann 1997; 2001; Gugl – Kastler 2007*); též TS z pohřebiště (*Ertel – Gassner – Jilek - Stiglitz 1999*). Podíly z jednotlivých výrobních oblastí se vůči blízké Vindoboně mírně odlišují – produkce z Rheinzabernu je více dominantní (47 %), zatímco středogalská (27 %) a westerndorfská TS (5 %) má podíly menší.

Gerulata (dn. Rusovce)

Provinciální město v panonské části limitu, největší soubor TS odtud zpracovala dvojice *D. Gabler – M. Pichlerová (1996)* – z jejich rozboru vyplývá, že jihogalská reliéfní i hladká sigillata tvoří 14,02 %, středogalská TS 30 %, rheinzabernská pouze 23,3 %, westerndorfská 5,7 %, Pfaffenhofen 3,9 % a po 1 ks je zastoupen Heiligenberg a Schwabmünchen.

Brigetio (dn. Szöny) a Aquicum (okraj dn. Budapešti)

Dalšími důležitými body na panonském limitu byl legionářský tábor Brigetio (přehled TS viz *Weber-Hiden 1996, 30, Abb. 9*: italská TS 0,5 %, La Graufesenque 5 %, Banassac 1,5 %, Lezoux 27 %, východogalská TS 6 %, Rheinzabern 46 %, Westerndorf 14,5 %) a dále původně vojenský tábor, posléze římské město Aquicum – odtud z tzv. Herkulovy vily zpracoval sigillatu *D. Gabler (1977, 49-50)*: italská TS též jen 0,5 %, La Graufesenque 4,5 %, Banassac 7,5 %, Lezoux 23,5 %, Rheinzabern 37 %, Westerndorf 17 % a Pfaffenhofen 4 %.

Provincie Moesia Inferior (sev. Bulharsko)

Tato provincie na dolním toku Dunaje je sice již středoevropskému prostoru poněkud vzdálena, ale může být pro naše účely ilustrativní právě kvůli velkým vzdálenostem, ze kterých sem musela být sigillata dovážena, navíc před několika lety byly celkově zpracovány nálezy sigillaty 1.- 3. stol. z 12 lokalit jak z limitní zóny, tak z vnitrozemí této provincie (*Dimitrova-Milčeva 2000*) – autorka uvádí procentuální podíly jednotlivých dílen u hladké a reliéfní sigillaty zvlášť, pro naše srovnání používám pouze výsledky reliéfní TS – zde kromě 1 ks Drag. 29 italské sigillaty je zajímavý poměrně velký podíl jihogalské (52 ks – 33,55 %), který je větší než v případě středogalské produkce (35 ks – 22,58 %) a dokonce Rheinzabenu, jehož keramika zde tvoří jen necelou pětinu (30 ks – 19,35 %). Východogalsko-hornogermánskou sigillatu zastupují jen 3 ks (Mittelbronn a snad Heiligenberg/Rheinzabern), produkci z dílen ve Westerndorfu a Pfaffenhofenu hodnotí dohromady (28 ks – 18,06 %) a též registruje 6 ks TS z regionálních dílen z Panonie a Moesie Superior (3,87 %) - *Dimitrova-Milčeva 2000, 14-17, Abb. 1, Tab. 5-7*.

Struktuře nálezů TS v Čechách se tedy procentuálními podíly jednotlivých dílen nejvíce blíží situace zjištěná na lokalitách v Noriku – zejména v Lentii, překvapivě podobná je ale též ve Vindoboně, jediným výraznějším rozdílem je přítomnost většího množství jihogalské produkce – to je ovšem oproti sporadickým dokladům v barbariku pravidlem téměř na všech těchto sledovaných provinciálních lokalitách či oblastech (někde dokonce tvoří největší část nálezů – Regensburg-Kumpfmühl, Sorviodurum a Moesia Inferior). Zde vybrané lokality na raetském a hornogermánském limitu (Sorviodurum, Regensburg-Kumpfmühl a Saalburg) se liší od Čech výrazným podílem výrobků východogalsko-hornogermánské produkce (mimo Rheinzabern), na úkor sigillaty ze střední Galie a Rheinzabernu, v podstatě zde chybí zboží z Westerndorfu a Pfaffenhofenu. Naopak tuto mladou produkci z dílen na pomezí Norika a Raetie vykazují lokality z Panonie (Gerulata, Brigetio, Aquicum) a Moesie Inferior.

Podíly hladké a reliéfní sigillaty většinou jsou v limitních lokalitách vyrovnané, zatímco v Čechách, tak jako i v okolních oblastech barbarika, drtivě převažují reliéfně zdobené nádoby. Tvarová variabilita hladké TS ale mezi českými nálezy zase o tolik chudší není.

	Lokalita	I + JG	SG	VG/HG	Rh	We	Pfaf.	ostat.
1	Saalburg	2,7 %	1,6 %	69,1 %	12,7 %	-	-	13,9%
2	Regensburg	61,2 %	21,3 %	ca7,5 %	ca10 %	1 ks	-	
3	Sorviodurum	34 %	19 %	17 %	30 %	-	-	
4	Lentia	25 %	29,5 %	3,6 %	32 %	0,9 %	-	8,9 %
5	Ovilava	21,1 %	25,5 %	3 %??	47,6 %	1,9 %	0,5 %	
6	Favianis	22,7 %	25,1 %		44,3 %	3,2 %	0,4 %	
7	Vindobona	16,1 %	30,6 %	2 %	39,5 %	9 %	2,5 %	
8	Carnuntum	13 %	27 %		47 %	5 %	2 %	
9	Gerulata	14,1 %	30 %	do 1 %	23,3 %	5,7 %	3,9 %	20 %
10	Brigetio	7 %	27 %	6 %	46 %	14,5%	-	
11	Aquincum	12,5 %	23,5 %		37 %	17 %	4 %	
12	Moesia Inferior	34,2 %	22,58%	1,94 %	19,35%	18,06 %		3,9 %

Tab. 26: Podíl zastoupení jednotlivých produkčních center v procentech na vybraných lokalitách či oblastech římského limitu či v provinciích. Pokud bylo procentuální zastoupení hodnoceno zvlášť u hladké a zvlášť u reliéfní sigillaty, uvádím pouze procentuální podíl reliéfní sigillaty. Někde byla do výpočtů podílů zahrnuta i neurčitelná TS, podíly jednotlivých dílen jsou tudíž u těchto mírně podhodnocené. Údaje dle: *Moneta 2010, Tab. 5; Faber 1994, Tab. 1, 10-11; Walke 1965, 26, Abb. 9; Ruprechtsberger 1980, 119; Weber-Hiden 1996, 27-35, Abb. 7; Gabler – Pichlerová 1996, 89-109; Gabler 1976; Dimitrova-Milčeva 2000, Tab. 5.* Vysvětlivky: I = italské dílny, JG = jihogalské dílny, SG = středogalské dílny, VG/HG = východogalské a hornogermánské dílny (kromě Rheinzabernu), Rh = Rheinzabern, Pfaf = Pfaffenhofen.

POZDNÍ PRODUKCE TS V ČECHÁCH (ARGONSKÁ A SEVEROAFRICKÁ SIGILLATA)

Charakteristika argonské pozdní sigillaty

Argonská sigillata byla v dílnách mezi horními toky řek Meuse a Aisne (v SV části dnešní Francie) produkována již ve 2. a 3. století. Není zcela jasné, zda výroba pozdní kolkované Terry sigillaty navázala na časnější produkci bez přerušení nebo až po nějakém hiátu během 3. nebo začátku 4. stol. (Gabler 1988, 24). Základem poznání tohoto typu pozdní produkce TS je téměř sto let stará práce W. Unverzagta (1919), kde shromáždil celkem 222 různých kolkových vzorů. Na jeho studii navázal G. Chenet (1941), který přidal další kolky (č. 223 – 354) a věnoval se zde také tvarové typologii (kolkované i hladké argonské TS), platné dodnes. Kromě kolkované a hladké sigillaty se vzácně vyskytovala také malovaná TS. Kolková výzdoba se uplatňovala jen na několika typech nádob, naprosto převládaly jednoduché mísy pokračující z dříve oblíbeného sigillatového zdobeného tvaru Drag. 37 (Alzey, typ 1 dle Unverzagta; typ 320 dle Cheneta) – kolková výzdoba se objevuje z cca 95-98% právě na tomto tvaru argonské sigillaty (Bakker 2002a, 110; 2002b, 37, pozn. 4). W. Hübener na konci 60. let již uváděl více než 400 kolkových vzorů (Hübener 1968, 244) a jejich počet neustále narůstá dalšími výzkumy (např. viz Piton – Bayard 1977). W. Hübener rozdělil tehdy známé kolkové vzory do 8 skupin, které též jednotlivě ohraničil chronologicky (produkce vzorů každé skupiny trvala dle něj max. 25-35 let) v celkovém rozmezí cca 320 – 430/440 n.l. (1968, 257-266, 279-282, Bild 22-39, 42). Kolkové vzory pokročilého 4. a 5. stol. také časově rozdělil D. Bayard, a to do 4 fází (1990). Datací distribucí argonské TS v severní Francii se též věnovali např. P. Blaszkiewicz a C. Jigan (1991). Později se začalo ukazovat, že problematika je daleko komplexnější, tzv. Hübenerovy skupiny mají platnost pouze v omezené míře (např. jednotlivé vzory početné Hübenerovy skupiny 3 – “reinen Schrägstrichmuster“ jsou nyní datovány v širokém rozmezí od počátku kolkované TS okolo 320 n.l. až po pol. 5. stol. – Bakker 2001a, 99) a každý jednotlivý kolkový motiv se musí z hlediska výrobního i datačního hodnotit zvlášť (např. nověji hodnocené nálezy z Wormsu – Bakker 2001b, 27-32, pozn. 30 nebo Kolína n. Rýnem – Bakker 2002a, 109; 2002b, 37-40).

Samotnou výrobu kolkované argonské sigillaty vsadil již W. Unverzagt (1919, 39) do časového úseku od začátku 4. do pol. 5. stol.; stejného rozmezí se později držel i W. Hübener (1968, 242). Dnes však již platí, že konec výroby nastal až během 2. pol. 5. stol. (Bakker 2002b, 37-39). Je známo několik dílen, rozptýlených v okruhu o průměru cca 20 km – hlavně Lavoye, Vauquois, Les Aillers, Châtel-Chéhéry, Avocourt a Allieux-Clairière (Hübener 1968, 243). Poměrně nově jsou zpracovány dílny v Les Allieux (Feller – Brulet 1998) a v Avocourt (Brulet – Feller 2003).

Územní rozšíření zjišťujeme především v prostoru mezi Rýnem, Atlantikem a Seinou (část území provincie Gallia, Gallia Belgica, Germania Inferior a Superior), dále v JV části provincie Britannia (Hübener 1968, 266-267, 284, 296-298, Abb. 1; Bakker 2001b, 27). V Raetii se vyskytuje již daleko méně (známe ji např. z lokality Lorenzberg bei Epfach – Pohl 1969, či ve Straubingu – Moosbauer 2005, 51-52); v Noricu pouze sporadicky a z Panonie ji uvádí D. Gabler (1988, 25-26, Abb. 12) pouze ze tří lokalit (Vindobona a Carnuntum na limitu a lokalita Keszthely – Fenékpuszta u JZ okraje Balatonu).

Distribuci a imitace argonské pozdní TS i její keramické konkurenty již před časem shrnul P. van Ossel (1994). Lokální výroba imitací kolkované sigillaty je známa z více míst – např. z Trevíru a okolí tzv. Rotgestrichene Keramik (záležitost pokročilého 5. stol.) – Bakker 2002b, 40 nebo tzv. Helvetische Sigillata s podobným kolkováním – 1 zlomek pochází např. z Augsburgu (Bakker 2001a, 99, Abb. 46:25).

Již delší dobu také probíhá ambiciózní projekt *Corpus der rädchenverzierten Argonnensigillata* (Bakker 2001a, 99, 101), kde je k r. 2011 registrováno téměř 16 000

známých kusů této keramiky - na projektu se podílí L. Bakker (Augsburg), W. Dijkman (Maastricht) a P. van Ossel (Paříž).

Kolky zdobená sigillata tvoří jen část pozdní argonské produkce, hladká sigillata se objevuje ve více tvarech, jenž lze datovat pouze rámcově na základě typologie (užívá se stále základního dělení, které vypracoval G. Chenet - 1941).

Charakteristika severoafrické pozdní sigillaty

Anglický termín pro severoafrickou sigillatovou produkci zní “African Red Slip ware“ (zkratka ARS), zatímco v Itálii se používá označení “terra sigillata chiara” (zkratka TSCh) nebo “light terra sigillata” k odlišení tohoto keramického zboží od klasické evropské sigillaty s tmavým červeným nebo hnědočerveným povlakem a vysokým leskem, neboť povrch africké sigillaty bývá méně lesklý a spíše oranžový.

Pro třídění tvarů a výzdoby severoafrické sigillaty se používá systému tzv. Hayesových skupin dle základní studie – *Hayes 1972*. Dosud nejsoubornější katalog představuje zpracovaná keramika ze severotuniských dílen v El Mahrine (*Mackensen 1993*).

TSCh začala být vyráběna koncem 1. stol. n.l. ve více dílnách na území dnešního Tuniska a Alžírsku, nejvýznamnější z nich stály v okolí Kartága. Středomoří bylo zásobováno touto keramikou nejméně do konce 6. stol., výroba ustala až v 7. stol. Někteří badatelé předpokládají samostatnou dílnu v Itálii či dokonce Dalmácii (*Gabler 1982, 322-324*).

V menším, ale nezanedbatelném množství se tyto výrobky začínají objevovat již před polovinou 3. století v Panonii, jejich počet roste během 4. století a dostávají se sem ještě ve století pátém. Jsou nalézány především uvnitř této provincie, méně ale také podél dunajského limitu - např. Carnuntum a Vindobona – odtud novější nálezy severoafrické TS (*Mosser 2010, 276-277; Ladstätter 2007, 254-257⁴⁷*) a také z Aquinca (*Lassányi – Vámos 2011*). Příčinu jejich přisunu vidí D. Gabler v krizi porýnských provincií, která propukla před pol. 3. stol. následkem germánských vpádů. Velké výrobní středisko ve Westerdorfu bylo pravděpodobně zničeno při alamanských vpádech r. 233 n.l. a jeho produkce buď úplně skončila, nebo byla výrazně omezena (viz výše). Postupné omezení výroby sledujeme následkem opakujících se vpádů také v nejdůležitějším dílenském komplexu – v Rheinabernu. A tak jediným významnějším centrem zůstalo Pfaffenhofen, které však kvalitou ani množstvím nedokázalo nahradit zboží oslabených a zničených dílenských komplexů. Ztráta konkurenceschopnosti těchto západních dílen umožnila severoafrickému zboží pronikat do podunajských provincií, dříve se tu téměř nevyskytuje (*Gabler 1988, 30*). Severoafrická sigillata i lampy se vyskytují také v Noriku, především v jeho vnitrozemí, jak vyplývá z map rozšíření některých typů ve studii o nálezech tohoto typu v Ovilavě od S. Ladstätter (*1998, Abb. 2-3*). Nejblíže Čechám jsou doklady těchto výrobků právě z Ovilavy a Lauriaka. Nálezy TSCh známe také z Raetie, jsou zde datovány od pokročilého 3. stol. do počátku 5. stol. (*Mackensen 2007*). V porýnských provinciích dále na západ jsou pak již daleko vzácnější (několik fragmentů známe např. z Trevíru, dále pohřebiště z území dnešního Kolína anebo z legionářského tábora na území dnešního Bonnu) – *Bakker 1980, 623-624*. Tyto oblasti byly zaplaveny především sigillatou pozdní argonské produkce. D. Gabler (*1988, 32-34*) si všiml, že hranicí rozšíření mezi sigillatou argonské a severoafrické provenience je řeka Inn, tedy hranice mezi provinciemi Norikum a Raetie. Od Innu na západ naprosto převládá argonnská produkce a TSCh zde patří k výjimečným nálezům, zatímco přesně

---

⁴⁷ Severoafrickou sigillatu zde registruje ze 2 časových horizontů: z pokročilého 3. – začátku 4. stol. a potom z pokročilého 5. – časného 5. stol.; pozdní produkce pokročilého 5. – 6. stol. zde zatím prokázána nebyla (z Norika je ovšem i tato keramika známa) – *Ladstätter 2007, 254-255*.

opačnou situaci zjišťujeme v podunajských provinciích východně řeky Inn.⁴⁸ Severně od tohoto uvažovaného pomyslného rozmezí právě leží Čechy.

Lokality s nálezy pozdní sigillaty z Čech (mapa 7)

Podrobně jsou jednotlivé nálezy pozdní TS popsány v katalogové části (uvádím jeho čísla), zde připojuji další informace důležité v rámci zde řešené problematiky.

ZÁVIST, k. ú. Lhota, obec Dolní Břežany (okr. Praha-západ, Středočeský kraj)

Charakter lokality: rozsáhlé výšinné sídliště. Charakter nálezů (včetně mnoha předmětů římské proveniencí) svědčí pro velký význam této lokality, podmíněný nejen strategickou polohou, ale snad i politicko – správními a ekonomickými důvody (*Jansová 1971; Motyková – Drda - Rybová 1982, 449-450; 1991; Droberjar 2008, 163; Sakař 1980, 121-2*).

Argonská sigillata

1. (katalog č. 51c): pozdní argonská kolkovaná sigillata, spodní část mísy tvaru Chenet 320 (foto 51c, kresba 51c). Kolková výzdoba – pravděpodobně vzor Unverzagt/Chenet 163 (viz typář *Unverzagt 1919, Tf. VI:163* – viz kresba 51c). Datace: 1. pol. 5. stol., velmi pravděpodobně spíše užší časový interval 420/425 – 450 n.l. (*Bakker 2001b, 29; 2002b, 38*).

Tento kolkový vzor byl užíván v těchto argonských dílnách: Vauquois, Les Allieux a Châtel-Chéhéry (*Bakker 2002b, 38*). Další nálezy s kolkem Unv./Ch. 163: např. Maastricht (NL); Herstal, Tongeren (B); Bavay, Rouen, Paris, Vireux-Molhain (F); Echternach, Luxemburg (L); Alzey, Bonn, Boppard, Breisach, Kellmünz/Iller, Köln (St. Severin Grab 65), Krefeld-Gellep, Trebur („Kriegergrab“), Trier (7 nádob) (D) a další (*Bakker 2001b, 29, pozn. 51; 2002b, 38, pozn. 1-3*). K r. 2011 je evidováno již téměř 110 nádob s užitým kolkem Unv./Ch. 163 (*informace L. Bakker, Römisches Museum Augsburg*).

2. (katalog č. 51d): pozdní hladká argonská sigillata; okraj mísovité nádoby tvaru **Chenet 324**, snad Chenet 324e (*Chenet 1941, Tf. 14; Brulet - Feller 2003, 383, Fig. 57:76-79*) – foto 51d, kresba 51d. Datace: 4.- 5. stol.

3. (katalog č. 51e): pozdní argonská sigillata; dva slepené okrajové zlomky mísovité nádoby s vně ovaleným okrajem (prům. ústí cca 200-220 mm) – foto 51e, kresba 51e; do úvahy připadají pouze tyto tvary: **Chenet 319** (nezdobené hladké misky, tyto ale bývají menšího průměru ústí mezi cca 9,5 až 13 cm – *Chenet 1941, Tf. 13; Brulet - Feller 2003, 380, Fig. 56:55-59*) nebo **Chenet 320** (kolkované misky, různé velikosti - průměr ústí mezi 12 až 25 cm - *Chenet 1941, Tf. 13; Brulet - Feller 2003, 380, Fig. 56-57:60-75*) či **Chenet 324** (nezdobené misky s horizontální lištou, průměr ústí většinou kolem 20 cm - *Chenet 1941, Tf. 14; Brulet - Feller 2003, 383, Fig. 57:76-79*). Datace: 4.- 5. stol.

4. (katalog č. 51f): pozdní argonská sigillata; okrajový zlomek mísovité nádoby s vně ovaleným okrajem (průměr ústí cca 200-220 mm) – foto 51f, kresba 51f. Určení a datace: totožné jako u předchozího fragmentu č. 3.

5 (katalog č. 51g): pozdní sigillatová produkce; 2 zlomky okraje a těla třetí misky (**mortaria**) – foto 51g, kresba 51g. Určení: mortarium vychází z klasického tvaru Drag. 45 (*O&P, 216-217, Pl. LXXIV*). Paralely lze najít v římském Podunají a hlavně Porýní (např. *Gose 1976, 14, č. 154* - datace do pol. 4. stol.); velmi dobré analogie nacházíme také u mortarií pozdní argonské sigillaty (nejdou však chronologicky příliš citlivá: 4. – 5. stol.) – především tvar **Chenet 328b** (*Chenet 1941, Tf. 15*); srovnej např. také analogická mortaria z Lorenzbergu (*Pohl 1969, 159, Tf. 30:20*). Datace: 4.- 5. stol.

⁴⁸ Dokonce se zamýšlí, že tato situace mohla být také způsobena odlišnými celními oblastmi, jejichž hranice ležela právě na Innu (*Gabler 1988, 32-34*).

6 (katalog č. 51h): hladký zlomek z části dna a těla nádoby neurčitelného tvaru s malým podstavným prstencem (foto 51h, kresba 51h). Určení: dle materiálu zřejmě pozdní (argonská ?) sigillata; rámcově 4.-5. století.

Další fragmenty pozdní argonské TS?

Autoři výzkumu označili v nálezových zprávách z jednotlivých sezón dalších několik zlomků jako sigillatu – tyto jsem původně uvedl i ve své diplomové práci (*Halama 2004, 63-64*). Jedná se ovšem o menší fragmenty, většinou se značně setřelým povrchem, které nyní po zkušenostech jako TS hodnotit pravděpodobně nelze:

A 2309 - sonda A 29, sektor 3, z povrchové drnové vrstvy (*Drda – Rybová 2001a*); popis: hladký zlomek z těla neurčitelné nádoby (v. 33 mm, š. 38 mm, s. 6 mm), materiál jemně plavený (se zrnky ostřiva), oranžové barvy; povrch tvoří oranžový povlak, mírně lesklý (*Halama 2004, obr. 6:4*).

F 2075 - brána D (příkop před jižním křídlem brány D a přilehlý pahorek), sonda F 22, JZ polovina sektoru 4, hloubka 10-20 cm; odsud zlomky germánské keramiky z pozdní d. římské – d. stěhování národů a železná přezka (*Rybová - Drda 1997, 126, č. 642; Drda – Rybová 1995*). Popis: dva hladké spleené zl. z těla nádoby neurčitelného tvaru (v. 56 mm, š. 48 mm, s. 4 mm), materiál jemně plavený, horšího výpalu (střep na lomu stíratelný), oranžové barvy; povrch setřelý, oranžové barvy (*Halama 2004, obr. 6:6*).

1/64-200 - SZ část akropole, sonda A 18/2, ze svrchní vrstvy obj. 3/64. Z tohoto objektu dále např. čepel pozdně římského železného nože, zl. pozdně římského mortaria a zl. nádob z pozdní d. římské – d. stěhování národů (*Drda – Rybová 2000*). Popis: velmi malý zlomek z těla neurčitelné nádoby (rozměry 25x24 mm, s. 4 mm), materiál horšího výpalu (střep na lomu stíratelný), cihlově oranžové barvy; povrch jen mírně lesklý, tmavě hnědočervený (*Halama 2004, obr. 6:5*).

V nálezových zprávách jsou zmiňovány ještě další zlomky TS, tyto jsem však zatím neměl možnost revidovat, např.:

A 2377 – fragment okraje TS(?) pochází ze střední části akropole, SZ části sondy A 33, hloubky 30-40 cm. Z této sondy opět germánská keramika pozdní d. římské - d. stěhování národů, pravděpodobně i zl. provinciálních nádob a další nálezy (*Drda - Rybová 2001b, 104; Drda – Rybová 1999*).

Severoafriická sigillata

Katalog č. 51i: zlomek tvarově hůře určitelné nádoby s kolkovou výzdobou v podobě části čtvercové mřížky mezi dvěma relikty palmových listů (foto 51i, kresba 51i). Jak již bylo upozorněno (*Halama 2007, 206, 214*), fragment autoři výzkumu mylně klasifikovali též jako pozdní argonskou TS (*Motyková – Drda - Rybová 1991, 62, fig. 6:1*).⁴⁹ Ovšem dle typické kolkové výzdoby části opakujícího se motivu čtvercové mřížky mezi dvěma palmovými listy (typáře viz *Hayes 1972, Fig. 38 a 42; Mackensen 1993, Taf. 1-4, 8* - velmi malá část zachované výzdoby nedovoluje fragment přesněji zařadit; analogie *Mackensen 1993, Taf. 36-40; Saguí 1980, Fig. 89* – obr. 1:2) se však pravděpodobně jedná o talířovitý tvar s vnitřní výzdobou pozdní severoafriické produkce – tzv. terru sigillatu chiaru, jež byla vyráběna hlavně v oblasti Kartága. Datace: 4. – 5. stol.

TS pochází z malého objektu v prostoru za severním křídlem hlavní brány D (sonda F 13 - sektor 4); objekt obsahoval další, zatím nepublikované nálezy z pozdní d. římské – d. stěhování národů; z tohoto prostoru pochází také ojedinělé nálezy 2 spon (jedna s podvázanou patkou) a železné přezky ze stejného období (*Motyková – Drda - Rybová 1991, 62; Drda – Rybová 1995*).

⁴⁹ Je třeba sebekriticky uvést, že tohoto špatného určení se držela i má diplomová práce (*Halama 2004, 64, 92-93, tab. 12*).

Další druhy terry sigillaty ze Závisti

Dva menší zlomky TS (katalog č. 51a-b) a fragment vykuřovadla našel r. 1963 jeden z náhodných návštěvníků výzkumů na oppidu na ploše mezi sondou A 11 a nejvyšším bodem hradiště u tzv. Kamenného stolu, které později odevzdal vedoucímu výzkumu (*Jansová 1966, 154; 1975, 74*). Charakterem materiálu a povrchu se oba fragmenty téměř shodují. Jsou však blíže neurčitelné, materiálem odpovídají sigillatě 2. – 3. stol.; pouze subjektivně by je snad šlo řadit nejspíše ještě k středogalské sigillatě 2. stol. I třetí ze souboru těchto náhodně nalezených fragmentů – okraj římsko-provinciálního vykuřovadla je datován do 2. – 3. stol. (*Sakař 1980, 121; Jančo 2003, 270*).

PRAHA - ZLIČÍN (Praha 5, kraj Praha) – katalog č. 35

Charakter lokality: největší pohřebiště ze starší fáze doby stěhování národů v ČR (177 kostrových pohřbů vinařické skupiny). Pohřebiště předběžně datováno do druhé a třetí třetiny 5. stol., nyní probíhá detailní zpracování (*Vávra – Kubálek – Jiřík – Kuchařík 2007; Jiřík – Vávra 2008, 517-519; Vávra – Jiřík – Kuchařík – Kubálek 2009*).

Kontext: menší kostrový hrob č. 76/obj. 609. Na západní straně hrobové jámy nad terénními lavicemi výklenek, kde byly uloženy milodary – celá zachovalá miska TS a skleněný pohár. Do hrobové jámy byl patrný druhotný vkop, zřejmě byl tedy vykraden.⁵⁰

Určení: pozdní hladká argonská sigillata; celá miska tvaru **Chenet 319**, nejspíše Chenet 319a (*Chenet 1941, Tf. 13; Brulet - Feller 2003, 380, Fig. 56: 56-58*) – foto 35, kresba 35. Datace: 4.- 5. stol.

V dalším hrobě byl nalezen fragment pravděpodobně též pozdní argonské sigillaty (zatím nerevidováno) - *Vávra – Jiřík – Kuchařík – Kubálek 2009, 225*.

PRAHA - KBELY (Praha 9, kraj Praha) – katalog č. 33

Charakteristika lokality: polykulturní lokalita, nálezy z doby římské se vyskytovaly v několika sídlištních objektech a hlavně v půdní vrstvě. Bylo též identifikováno několik zlomků římsko-provinciální keramiky, bohužel jsou značně fragmentární a téměř všechny pocházejí ze špatně datovatelných vrstev, s výjimkou části šedé prstencové misky z obj. 319 (*Malyková – Bursák – Pecinová 2011*).⁵¹

Určení: z plochy BD1, vrstvy v sondě E16 (*titíž, 151-152, obr. 8:1*) pochází fragment okraje mísovité nádoby s vně ovaleným okrajem (prům. ústí cca 210 mm). Charakter materiálu a povrchu svědčí pro pozdní sigillatu, snad argonské produkce. Tvarově jde o mísovitou nádobu, podobně jako u fragmentů č. 3 a 4 ze Závisti můžeme uvažovat o nádobách Chenet 319, 320 nebo 324, vzhledem k většímu prům. ústí spíše jen **Chenet 320** nebo **324** (*Chenet 1941, Tf. 13-14; Brulet - Feller 2003, 383, Fig. 56-57:55-79*) – foto 33, kresba 33.

Datace: s přihlédnutím k faktu, že na lokalitě není zastoupeno období stěhování národů by snad bylo možné interval zkrátit na průběh 4. století.

Z různých míst kulturní vrstvy (ze sond G10, F9 a G27) také pochází další 3 jednotlivé zlomky stěn tvarově neurčitelných nádob (*Malyková – Bursák – Pecinová 2011, 152-153, obr. 8: 2,4,6*), které též mají jemně plavený materiál hnědooranžové až žlutooranžové barvy a zbytky hnědočerveného méně kvalitního povlaku (vně je vždy zachován lépe, uvnitř jsou po něm jen stopy; na vnitřní straně zlomku ze sondy F9 - ze sáčku č. 466 navíc zbytky povlaku spíše působí dojmem násobných paralelních pruhů). Ani v jednom z těchto případů se o sigillatu zřejmě nejedná.

⁵⁰ Za doplňující informace děkuji autorům výzkumu M. Kuchaříkovi a J. Vávrovi (Labrys, o.p.s.).

⁵¹ Za doplňující informace a možnost studia materiálu děkuji D. Malykové a D. Bursákovi (Archeologický ústav Praha).

SLAVHOSTICE (okr. Jičín, Královéhradecký kraj) – katalog č. 39

Charakter lokality: sídliště z doby římské + dva pozdní importy - zlomek TS a část lampy (Sakař 1956, 62; Motyková-Šneidrová 1967, 41-42; Jančo 2001, 166, 170).

Kontext: náhodný nález sigillaty na poli (polní práce); mj. zde také nalezena část pozdně antické lampy. Tuto poprvé blíže popsal J. Marsa jako křesťanskou lampu (se schematizovaným písmenem omega na spodku) patřící k tzv. africkým typům a vzhledem k malému stupni zachování ji šíře datoval do 4.-6. stol. (Marsa 1974, 24). Později byla určena jako lampa typu Hayes Ib/Atlante VIII severoafrické produkce z Kartága či okolí s datací do 4.-5. stol. (Jančo 2001, 166, 170, 173, obr. 1:10). Toto určení je nyní, zdá se, akceptováno (např. Jiřík – Jílek 2009, 66).

Určení: tři slepené zlomky dna a stěny plochého tenkého talíře TS na prstencovité nožce; na dně talíře probíhají dvě soustředné kružnice z dvojitých pásů vysekávaných rýžek, mezi nimi část kruhového kolku – zobrazuje rovnoramenný kříž s šipkovitě zakončenými rameny, který lemuje kruhová obruba z perliček a krátkých tyčinek (foto 39, kresba 39). Fragment se dosti odlišuje tvarem, výzdobou i barvou a charakterem materiálu od známé produkce dílen římských evropských provincií a již VI. Sakař jej zařadil do okruhu severoafrické Terry sigillaty chiary (Sakař 1970, 41). M. Jančo se domnívá, že zlomek pravděpodobně patří do Hayesovy skupiny D (Jančo 2002, 21), která je v severních provinciích zastoupená v největším počtu (D. Gabler zmiňuje více zlomků skupiny D s kolkovou výzdobou v Panonii); produkována byla od 2. pol. 3. až do pol. 5. stol. (Gabler 1982, 318). Ovšem některé panonské fragmenty s podobnou výzdobou kružnic tvořenou pásem krátkých rýžek nebo fragmenty s kruhovými kolky mezi rytými kružnicemi jsou řazeny do Hayesovy skupiny A, která je datována do 4. a 1. pol. 5. stol. (Gabler 1982, 316, Abb. 1:2-3; 3:4-5). Lze snad též uvést zlomek talíře s kolkem mezi násobnými rytými kružnicemi stylu skupiny A(II), datovaný do 2. pol. 4. – 1. pol. 5. stol. z norické Ovilavy (Ladstätter 1998, 52-54, Abb. 1:8). Podobný styl kolkové výzdoby pochází i z pozdně římské pevnosti Iatrus na dolním Dunaji (provincie Moesia inferior). Tento zlomek s kruhovými kolky mezi dvěma násobnými soustřednými kružnicemi (z krátkých rýžek?) určuje M. Mackensen k přechodnému stylu skupiny Hayes A(III)/E(I) a spadá tedy zřejmě do 2. čtvrtiny nebo kolem poloviny 5. století (Mackensen 1991, 88, Abb. 3:55) - obr. 1:4.

Všechny výše zmíněné obdobné příklady kolkové výzdoby jsou ovšem slavhostickému nálezu poněkud vzdálené, nutno přiznat, že plně odpovídající analogie neposkytuje ani jeden z hlavních katalogů severoafrické sigillaty (Hayes 1972; Mackensen 1993, Abb. 5, Tf. 21:19-20, 22) a nebyl zatím uspokojivě nalezen ani v dostupné literatuře o TS v jiných oblastech římského světa.

Zajímavý a datačně důležitý však může být postřeh kolegy J. Jiříka, který motiv křesťanského kříže v kruhovém kolku srovnává s hlavním motivem mozaiky v kupoli basiliky San Apollinare ze 6. stol. v Classe u Ravenny (Jiřík 2008, 159) – obr. 1:3.

Všichni badatelé, kteří se nějakým způsobem dotkli těchto pozdně antických nálezů zlomku sigillatového talíře a lampy ze Slavhostic, zdůrazňují jejich možnou souvislost co se týče datace, místa produkce a tudíž způsobu dovozu. Problematický je ovšem fakt, že z místa nálezu, ani okolí, zatím neregistrujeme nálezy z pozdní doby římské či období stěhování národů (časově nejbližší pochází pouze ze stupně C2) - Jiřík 2008, 159-160, Abb. 2. Lehce ošidně tak může působit otázka autenticity nálezových okolností.

Určení: okruh severoafrické Terry sigillaty chiary; jen rámcově 4.- 5. (až 6.?) stol.

LOKALITA	KONTEXT	PROVENIENCE	TVAR	DATA
Závist – TS č. 1 (51c)	sonda A 33 - obj. 6/79 (kúlová j.)	pozdní argonská TS kolek Unv./Chenet 163	Chenet 320	1. pol. 5. stol. 420/425 – 450
Závist – TS č. 2 (51d)	sonda A 26/10	pozdní argonská TS	Chenet 324	4. – 5. stol.
Závist – TS č. 3 (51e)	sonda A 27/1	pozdní argonská TS	Chenet 319/320/ 324	4. – 5. stol.
Závist – TS č. 4 (51f)	sonda A 29	pozdní argonská TS	Chenet 319/320/ 324	4. – 5. stol.
Závist – TS č. 5 (51g)	sonda A 48	pozdní argonská? TS	Drag. 45 / Chenet 328b	4. – 5. stol.
Závist – TS č. 6 (51h)	sonda F 20	pozdní argonská? TS	neurčitelný	4. – 5. stol.
Závist – TS chiara (51i)	sonda F 13	pozdní severoafrická TS chiara - kolky	talířovitý tvar	4. – 5. stol.
Praha - Zličín	hrob č. 76	pozdní argonská TS	Chenet 319	4. – 5. stol.
Praha - Kbely	sonda E16 – z vrstvy	pozdní argonská? TS	Chenet 319/320/ 324	4. stol. ?
Slavhostice	nález z pole	pozdní severoafrická TS chiara - kolky	talíř	4. – 5. / 6. stol.

Tab. 27: Jisté nálezy pozdní sigillaty v Čechách.

Nejisté, neurčitelné nebo nerevidované nálezy pozdní TS (?)

BŘEZNO (okr. Louny, Ústecký kraj) – katalog č. 53

Charakter lokality: sídlištní struktury z doby stěhování národů a časně slovanského období. Germánské osídlení datováno od konce 5. do pol. 6. stol..

Kontext: zlomek TS nalezen ve výplni polozemnice č. LXVIII, v mechanické vrstvě 1. Z keramiky zcela převažují zlomky nádob vyráběných v ruce nad jen několika zlomky nádob na kruhu točených; dále z výplně pochází přeslen, bronz. náramek, kostěné šídlo, zvířecí kosti a z proplavení zeminy získána zrna obilí (*Pleinerová 1965, 495-500, 517, 523-526; 1971, 706; 2007*).

Určení: hladký fragment části těla neurčené nádoby TS (?) zatím nebylo umožněno revidovat, dle černobílé fotografie jej nelze relevantně posoudit. Autorka výzkumu zřejmě na základě ohlazení lomových ploch soudí, že byl v době stěhování národů druhotně upraven a odkazuje na nálezy zlomků TS upravených jako závěsek z hrobů stěhování národů v Lovosicích, Dobroměřicích a ze sídliště v Nebovidech (*Pleinerová 1972, 24, 27; 2007, 73, Taf. 36:2*). Je tedy možné, že TS byla užívána (druhotně?) delší dobu a doba její výroby by tak teoreticky mohla být i staršího data (foto 53).

VELKÉ PŘÍLEPY (okr. Praha-západ, Středočeský kraj) – katalog č. 49

Lokalita: ze dvou míst ve východní části katastru obce pochází z novějších výzkumů celkem čtyři fragmenty TS. Z výzkumu z r. 1995 ve svahu na pravém břehu Podmoráňského potoka (č.p. 173) zahloubené chaty (obj. 206) jsou to 3 zlomky hladké TS (zřejmě Drag. 31 – Rheinabern? – viz katalog č. 48). Další zlomek TS pochází z vrstev rozsáhlého objektu 2/99 zkoumaného na levém břehu Podmoráňského potoka (viz dále). Území nivy Podmoráňského potoka nese v tomto prostoru intenzivní stopy osídlení z průběhu starší a mladší d. římské i d. stěhování národů (*Smejtek - Vojtěchovská 1997, 9, 15, Obr. 1; Vojtěchovská 2006, 314*).

Kontext: 1 zl. TS z vrstev rozsáhlého objektu 2/99 s bohatým zvrstvením výplně, který byl zkoumán sítí ručně kopaných sond. Jedná se o soustavu jam s nálezy keramiky převážně d. římské (jako starší příměs také keramické zlomky ze starších pravěkých kultur), zlomkem TS (sonda 1/9-10; hloubka 100-120 cm), 2 zl. importované keramiky d. stěhování národů (hliněná plastika ptačí hlavičky jako součást ucha džbánu a těla z tohoto džbánu z okrovo-hnědé leštěné hlíny – pravděpodobně import z 5.- 6. stol. z Podunají);⁵² dále železná struska, kosti, mazanice, kámen, uhlíky. V obj. 2/99 také mj. odkryt žárový hrob z počátku ml. d. římské (st. C1) a též zbytek železářské pece. Zdá se, že vrstva od úrovně dnešního terénu do hloubky 80 cm v náplavových vrstvách obsahovala osídlení období stěhování národů, ale byla skrývkou zcela zničena. Objekt 2/99 byl zkoumán při záchranném výzkumu (provedeném r. 1999 I. Vojtěchovskou ze Středočeského muzea v Roztokách) SV od obce, nad silnicí do Úholiček ve svahu na levém břehu Podmoránského potoka (č.p. 64/7) - *Vojtěchovská 2000, 113-116; 2003, 3-5; 2006, 314-315; Jančo 2003, 270; Rypka 2007, 98.*

Popis: (v. 43 mm, š. 47 mm, s. 6-9 mm), keramická hmota jemně plavená, tvrdě pálená, cihlově červené barvy; povrch velmi špatně zachovalý, zevnitř zcela obitý, z vnější strany lépe zachovaný, původně snad hnědočervené barvy.

Určení a datace: hladký zlomek těla nádoby neidentifikovatelného tvaru je blíže neurčitelný (2. – 5. stol.); vzhledem k velmi špatné zachovalosti nelze vyloučit pozdní produkci nebo pouze nějakou provinciální imitaci TS (foto 49, kresba 49).

ZÁHOŘÍ u Žatce (okr. Louny, Ústecký kraj) – katalog č. 67

V ručně psaných poznámkách VI. Sakaře nalezena zmínka o fragmentu TS ze Záhoří (Dreihöfen), který pochází z původní tzv. Benešovy sbírky, později odkoupené NM Praha.

Lokalita: k této lokalitě evidovány ze stejné sbírky kromě pravěké keramiky též po jednom zlomku nádob z latěnu a doby stěhování národů (*katalogizační systém DEMUS – NM Praha*).

Určení: zlomek vně ovaleného okraje a hladkého pásu mísovité nádoby (vnější prům. ústí cca 240 mm) tvarově sice nejvíce odpovídá variantám sigillatového tvaru Drag. 37, ovšem netypicky malá síla těla mísy (pouze 4 mm) v kontrastu s výraznějším ovalením okraje, horší keramický materiál a hlavně méně kvalitní, spíše hnědooranžový povlak bez lesku tento fragment mírně odlišuje od klasické sigillatové produkce 1. – 3. stol. Spíše by mohlo jít buď o blíže místně neurčitelnou pozdní sigillatovou produkci nebo též o nějakou jinou provinciální pozdní produkci (imitaci) misek vycházejících z typu Drag. 37 či Chenet 319 – 320 (foto 67, kresba 67).

V kontextech doby stěhování národů – ze 3 kostrových hrobů registrujeme v Čechách 3 zlomky sigillaty s provrtem upravené jako jednoduché závěsky (Dobroměřice, okr. Louny a Lovosice, okr. Litoměřice – *Halama 2007, 196, 201-202, obr. 3:1 a 11:8* + nově Hostivice u Prahy). Tyto nejsou součástí této kapitoly, neboť v jejich případech nejde o pozdní sigillatovou produkci, ale pouze o jejich druhotné použití v mladších obdobích (viz kap. Změna funkce terry sigillaty).

Argonská pozdní sigillata v barbariku

TS z blízkosti porýnského limitu

V germánském barbariku se pozdní argonská sigillata vyskytuje zvláště v oblastech severně a severovýchodně od rýnského limitu, především v jeho blízkém předpolí (nejvíce při dolním toku řeky Mohan) - *Hübener 1968, 283-284, Abb. 1*. V části této oblasti na území dnešního

---

⁵² Římsko-provinciální produkce je ovšem nejistá, může jít o okruh sarmatské (sarmatsko-hunské) keramiky – nelze zatím posoudit, neboť není publikována kresba či foto této keramiky (*za informace děkuji L. Rypkovi*).

Bavorska byla již před časem registrována pozdní argonská TS ze sídlišť **Gaukönigshofen-Tüchelhausen**, Kr. Würzburg (*Berke 1990, 146*), **Stockstadt**, Kr. Aschaffenburg (*Berke 1990, 169*), **Würzburg**, Kr. Würzburg (*Berke 1990, 170*); z kostrových hrobů v **Aschaffenburg**, Kr. Aschaffenburg (*Berke 1990, 134*), **Thüngersheim**, Kr. Würzburg (*Berke 1990, 170*) a z blíže nespecifikovaných lokalit **Frankenwinheim**, Kr. Schweinfurt (*Berke 1990, 145-146*), **Geldersheim**, Kr. Schweinfurt (*Berke 1990, 147*) a **Zeckendorf**, Kr. Bamberg (*Berke 1990, 170*). Více zlomků pozdní argonské TS pochází z lokality doby stěhování národů **Kahl am Main**, Kr. Aschaffenburg v dolním Pomohání jen několik km od římských kastelů, a to jak z pohřebiště, tak i ze sídliště (*Teichner, 1999, 87-92, Tf. 1, 13, 21-23, 51, 56, 59*).

Z jižní části přilehlého Hessenska (střední tok řeky Lahn) zřejmě pochází pozdní TS ze sídliště DSN **Leihgestern**, Kr. Gießen (*Berke 1990, 155*).

Dále na severozápad, na pravobřeží Rýna (část dnešního spolkového státu Nordrhein-Westfalen) je nejznámější lokalitou s přítomností pozdní argonské kolkované TS známé pohřebiště **Rheindorf**, Kr. Rhein-Wupper-Kreis (*Beck – Geuenich – Steuer 2003, 536*).

Nejnovější data máme díky projektu “Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum“ z oblasti Vestfálska, odkud pozdní kolkovanou argonskou TS *S. Berke* nyní uvádí z více lokalit – sídlišť: **Ardey**, Kr. Soest (*CRFB-D7, 70-77, Tf 27:2*), **Beelen**, Kr. Warendorf (*CRFB-D7, 234, Tf. 34:6*), **Borken**, Kr. Borken (*CRFB-D7, 196-197*), pravděpodobně **Büderich**, Kr. Soest (*CRFB-D7, 84*), **Erin**, Kr. Recklinghausen (*CRFB-D7, 213-214, Tf. 33:2-4*), **Harpn**, Kr. Bochum (*CRFB-D7, 37-41*), sídliště i pohřebiště **Herzebrock**, Kr. Güterloch (*CRFB-D7, 129, Taf. 30:4*), **Lembeck**, Kr. Recklinghausen (*CRFB-D7, 221*), **Münster**, Kr. Münster (*CRFB-D7, 192*), **Schmedehausen**, Kr. Steinfurt (*CRFB-D7, 231*) a **Westick**, Kr. Unna (*CRFB-D7, 88, Tf. 28:14,18-19*).

TS z nitra barbarika

Dále na sever, severovýchod a východ do nitra germánského barbarika je již výskyt pozdní argonské sigillaty velmi zřídka ([mapa 17](#)):

Mahndorf, Kr. Bremen (Dolní Sasko) - z žárového pohřebiště pozdní doby římské – začátku d. stěhování národů jsou zlomky z tvarů pravděpodobně Chenet 320, 324 a 43/51 (*CRFB-D4, 26, Tf. 3:3*).

Deersheim, Kr. Halberstadt (Sasko-Anhaltsko) – v kostrovém hrobě č. 10 z pozdní fáze doby stěhování národů ze sklonku 5. – zač. 6. stol. fragmenty mísy s kolkovou výzdobou (Unverzagt 87, resp. Chenet 208), z dílen Allieux-Clairière, 1. třetina 5. stol. (*Laser 1998, 34, 57, Tab. 9, Tf. 1:9 a 14:1; CRFB D6, Tf. 94:3a-b*).

Siebleben, Ot. von Gotha, Fundplatz 7 (Duryňsko) – sídliště pozdní d. římské, zl. argonské kolkované TS ze sklonku 4. stol. – 1. třetiny 5. stol. (*Laser 1998, 72, Tf. 5:30*).

Wangenheim, Kr. Gotha (Duryňsko) – sídliště z mladší až pozdní d. římské, pochází z něj 44 zl. TS, z nichž 2 jsou určeny jako argonská kolkovaná TS (zl. tvaru Chenet 320) z 2. pol. 4. – 1. třetiny 5. stol. (*Laser 1998, 77-78, Tf. 6:23*).

Weberstedt, Kr. Langensalza (Duryňsko) – sídliště z průběhu d. římské, pochází z něj 10 zl. TS, z nichž 1 je zl. těla Chenet 320 argonské kolkované TS z poslední čtvrt. 4. – zač. 5. stol. (*Laser 1998, 79-80, Tf. 7:1*).

Seebach, Kr. Mühlhausen (Duryňsko) – sídliště z mladší až pozdní d. římské, zde nalezeno 28 zl. TS, z nichž 1 zl. těla Chenet 310 argonské kolkované TS z poslední čtvrt. 4. – zač. 5. stol. (*Laser 83-84, Tf. 8:6*).

Nitra-Párovské Háje - nejvýchodnější argonská TS v barbariku

Jeden fragment kolkované TS (zřejmě okraj mísy Chenet 320 s reliktem kolku ve spodní části – obr. 2:1) známe dokonce z jihozápadního Slovenska, tedy předpolí panonského limitu.

Byl nalezen na lokalitě Nitra – Párovské háje (okr. Nitra) při stavbě plynovodu (výzkum K. Pieta 1972) - *Kuzmová – Roth 1988, 73*. V 1. pol. 3. stol. zde vzniká germánská osada (mj. nálezy TS), kontinuálně přetrvává do 4. stol., kdy osídlení kulminuje a sídlištní aktivity jsou zde silné i v časně fázi doby stěhování (přesto zde zřejmě není doložena přímá kontinuita osídlení – *Pieta – Ruttkay 1997, 150*). V 1. třetině 5. stol. byly Párovské Háje významným výrobním střediskem, kde se kromě keramiky (hrnčířské pece) pracovalo též ve větším měřítku s kovy - metalurgické dílny, nálezy polotovarů a nástrojů (*Pieta 1987, 386; 1993, 80, 88*).

V katalogu nálezů TS na Slovensku byl fragment na základě části kolku s motivem ondřejského kříže obecně zařazen do Hübenerovy skupiny 5 (*Kuzmová – Roth 1988, 140-141, obr. 16:15*), která byla dříve datována do 2. pol. 4. stol. (resp. 355/360 – 390/395 n.l. - *Hübener 1968, 279-280, Abb. 42*). Jak jsem uvedl na začátku předkládaného článku, ukázalo se, že Hübenerovy skupiny mají jen omezenou platnost a že je třeba posuzovat jednotlivé kolkové vzory zvlášť. I přes zachovalou malou část se domnívám, že relikv kolku by mohl nejspíše odpovídat vzoru Unverzagt 53 (*Unverzagt 1919, Tf. 3:53*) – obr. 2:2; vzory Unverzagt 41, 51, 124-126 jsou již méně analogické.

Několik TS s kolkem Unverz./Chenet 53 uvádí nověji L. Bakker z Wormsu a Westhofenu (*Bakker 2001b, 28, Nr. 13, 14, 45, 70, Abb. 29*). TS s jednotlivými vzory s ondřejským křížem původní Hübenerovy skup. 5 datuje nejčastěji do pokročilého 4. a prvních desetiletí 5. stol.; jako nejmladšího zástupce právě uvádí vzor Unverz./Chenet 53 z dílen ve Vauquois, který datuje až do 1. pol. 5. stol. Tato datace by pak spíše korespondovala se sídlištní fází časně doby stěhování národů v Nitře-Párovských hájích (1. třetina 5. stol.).

Severoafriická pozdní sigillata v barbariku

Nálezy TSCh v barbariku musíme označit za velice ojedinělé ([mapa 18](#)):

Tiszaföldvár - Ziegelei, Kom. Szolnok – z této lokality v oblasti sarmatského barbarika východně Panonie pochází zlomek plochého talíře tvaru Hayes 63 = Lamboglia 9B, typu TS chiara D z poslední čtvrtiny 4. stol.; autoři se zamýšlí, zda se jedná o TS chiara ze severní Afriky nebo Itálie (*Gabler-Vaday 1986, 27, 67-69, Abb. 37:1*).

Bratislava-Dúbravka, okr. Bratislava – v předpolí severopanonského limitu, na této lokalitě s římskými kamennými stavbami byl nalezen fragment talíře Hayesovy skupiny C z 1. pol. 4. stol. (*Kuzmová 1997, 45, 119, Tf. 9:11*).

Cífer-Pác, okr. Trnava - taktéž lokalita s římskými kamennými stavbami severně panonského limitu, fragmenty 3 plochých talířů (dva určeny jako typ Hayes 45) z 1. pol. 4. stol. (*Kuzmová 1997, 51, 121, Tf. 12:1-2*).⁵³

Kietrz, woj. opolskie, stan. 7 – pohřebiště przeworské kultury v jižním Polsku, z výkopů v r. 1933 z blíže neznámého místa pochází mj. 5 zl. talířovité nádoby s povrchem i keramickou hlinou barvy červenožluté, na vnitřní straně výzdobný pás vysekávaných rýžek (obr. 1:6). B. Rutkowski jej datoval do 3.- 4. stol. a jako jemu tehdy známou analogii uváděl právě již zmíněný fragment pozdní TS z českých Slavhostic (*Rutkowski 1960, 62, Tab. X:2*). V pozdějším novém zpracování polských nálezů TS již revidován nebyl (*Tyszler 1999b, II, 39*). M. Jančo jej sice rámcově určil jako plochý talíř skupiny Hayes D (*Jančo 2002, 21-22*), nicméně takovéto určení pouze na základě ne příliš kvalitní černobílé fotografie z katalogu B. Rutkowskeho může být velmi ošemetné.

⁵³ Na konferenci Archeologie barbarů 2011 v Brně jsem byl slovenskými kolegy upozorněn také na keramický fragment s kolkovou výzdobou z římské stanice ve Stupavě (*Staník – Turčan 2000, obr. na s. 26*). Podle hnědošedé barvy povrchu a podoby kolku se však o argonskou pozdní sigillatu nejedná. Fragmenty s podobnými kolky zmiňuje např. D. Gabler z panonského kastelu Quadrata-Barátföldpuszta (ovšem glazované), které hodnotí jako panonské (snad přímo z Carnunta?) imitace argonské kolkované sigillaty a datuje je do 2. pol. 4. stol. (*Gabler 1988, 28-30, Abb. 9:1 a 10*).

Kahl am Main, Kr. Aschaffenburg – z této již výše zmíněné lokality v dolním Pomohání byl na sídlišti doby stěhování národů v chatě 2 nalezen stěp z mísy tvaru Hayes 91, který lze datovat do konce 4. a 5. stol. (*Teichner, 1999, 92, Tf. 13:18*).

Pozdní TS v severní části Dolního Rakouska

Tzv. pozdně antickou sigillatu z této oblasti uvádí *A. Stuppner* ze 2 lokalit – č. 68 (Oberleis, Oberleiserberg) a č. 84 (Ringelsdorf, Kuse), ale bohužel nespecifikuje, o jakou dílenskou produkci se jedná (*1994b, 76, 79, Karte 1*).

Vyhodnocení výskytu pozdní TS v Čechách

Z území Čech tedy známe dva nálezy severoafrické TS chiary ze dvou lokalit – z výšinného sídliště Závist u Prahy a ze Slavhostic ve východních Čechách. Pozdní severoafrická sigillata je severně Dunaje a Rýna ojedinělá, české lokality jsou zatím v naddunajské části barbarika nejzápadnějšími ([mapa 18](#)). V obou případech se jedná o fragmenty z talířovitých tvarů s vnitřní kolkovou výzdobou, bohužel přesnější datace je prozatím nejasná ([tab. 27](#)). Nepomohou nám ani jejich archeologické kontexty, neboť rozsáhlý výzkum na Závisti bohužel není vyhodnocen a charakter lokality Slavhostice zůstává otázkou.

Ve Slavhosticích se našel ještě další pozdní výrobek severoafrických dílen – fragment lampy typu Hayes Ib/ Atlante VIII s datací 4.-5. stol., zhotovenou pravděpodobně dílnami v okolí Kartága (viz výše). Dalším severoafrickým keramickým výrobkem z území Čech je lampa typu Bailey Q 1969 EA z lokality Úherce (okr. Louny). Pravděpodobně byla vyrobena během 2.-3. stol. alexandrijskými dílnami v Egyptě. Z této (východní) části Středomoří také pochází syrsko-palestinská lampa Modrzewska-Marciniak typ III ze 2. pol. 4. – 5. stol., nalezená ve Starých Čivicích, okr. Pardubice (*Jančo 2001, 166, 173-174*).

V barbariku též známe nálezy alexandrijských mincí (tetradrachem) – jde o tzv. provinciální, autonomní ražby, určené k lokálnímu oběhu na území římského Egypta. V Čechách je nověji registrováno 15 mincí ze 13 nálezů, většina byla ražena během 2. pol. 3. stol.; většinou byly součástí depotů, ukládaných zde až v průběhu 4. stol., výjimečně později. Hromadný nález z Markvartic, datovaný dobou ukrytí do poslední třetiny 4. stol., je lokalizován jen několik km SZ od Slavhostic (*Militký 2005, 3, 8, 10, tab. 1, obr. 2*). Ve spektru oběživa nehrály alexandrijské ražby v severních provinciích žádnou významnou roli (přehledy jejich výskytu – *Jančo 2002, 31-33*). Nálezy těchto mincí v římském impériu mimo Egypt jsou tedy nejspíše dokladem jejich importu prostřednictvím jednotlivců. Do barbarika se dostávaly téměř jistě zprostředkovaně přes severní provincie. J. Militký také rozvíjí úvahy o důvodech jejich většího uplatnění v barbariku, neboť atraktivitu mohl povzbuzovat jejich dojem coby masivních platidel. Domnívá se, že přísun mincí do středoevropského barbarika ve 3. – 4. stol. se odehrával hlavně prostřednictvím římsko-germánského obchodu (*Militký 2005, 12-13*).

Pokud ponecháme stranou ony nejisté, neurčitelné nebo nerevidované nálezy snad též pozdní TS (Březno, Velké Přílepy a Záhoří u Žatce), zjišťujeme, že všechny nálezy argonské pozdní sigillaty registrujeme pouze v rámci Pražské kotliny ([mapa 7 a 17](#)). Ze dvou hrobů ji známe z nově zkoumaného pohřebiště doby stěhování národů v Praze-Zličíně (celá miska tvaru Chenet 319 a fragment další nádoby), datačně je ukotveno do období vinařické skupiny. V germánském barbariku sice převažují nálezy argonské pozdní TS ze sídlištního prostředí, ale nachází se i na pohřebištích a to jak v blízkosti limitu (např. Rheindorf, Kahl am Main), tak i dále od provincií (Mahndorf v Dolním Sasku, Deersheim v Sasku-Anhaltsku). Další nový nález, tentokrát ze sídlištního prostředí, poskytla lokalita Praha-Kbely (avšak není jisté, zda jde přímo o argonskou produkci).

Fragmentů z nejvíce nádob argonské TS bylo vyzvednuto při systematickém dlouhodobém výzkumu na polykulturní výšinné lokalitě Závist u Prahy, z kontextů fází osídlení v pozdní

době římské a době stěhování národů. Zlomky nádob mísovitých tvarů Chenet 324, 319/320/324 + mortaria Drag. 45/Chenet 328b (tab. 27) + možné další zatím nerevidované sice nelze přesněji datovat (4. – 5. stol.), ale jejich větší počet a širší rozptyl na lokalitě však naznačuje důležitou informaci o zdejším zřejmě běžnějším používání této keramiky. Datačně stěžejní je spodní část mísy tvaru Chenet 320 s kolkovou výzdobou, pravděpodobně se vzorem Unverzagt/Chenet 163, který je třeba datovat do 1. pol. 5. stol., úžeji snad až do rozmezí 420/425 – 450 n.l. Zda výskyt datačně obtížněji zařaditelných fragmentů chronologicky souvisí také spíše až s 5. stol. bude možné posoudit až po komplexním zpracování tohoto rozsáhlého výzkumu. Zároveň je třeba znovu připomenout, že zde byl nalezen též fragment pozdní sigillaty ze zcela odlišné produkční oblasti – severní Afriky. Jedinou další lokalitou v barbariku s přítomností pozdní argonské i severoafrické TS je sídliště a pohřebiště Kahl am Main v dolním Pomohání a není snad bez zajímavosti, že v textu jsou na základě keramiky zmíněny vztahy k vinařické skupině (Teichner 1999). Značný význam výšinné lokality na Závisti naznačují i další předměty římské proveniencí (keramika, zlomky skleněných i bronz. nádob) - Motyková – Drda - Rybová 1991.

Na sklonku doby římské a v době stěhování národů se stává využívání výšinných poloh v barbariku obvyklejším jevem. Známe je v různých regionech – hodně Porýní, Pomohání, v naddunajských oblastech, Karpatská skupina, také v černjachovské oblasti (k problematice výšinných lokalit nověji viz např. sborník Steuer – Bierbrauer 2008). Na části z nich se vyskytují také předměty pozdně římské proveniencí, především keramika – více takovýchto lokalit známe opět z Porýní (např. Zähringen u Freiburgu - Hoeper – Steuer 1999, 222-223) a Pomohání (Hübener 1968, 283); z Podunají je slavný zejména dolnorakouský Oberleiserberg u Ernstbrunnu (od 2. pol. 4. stol. a hlavně v 5. stol. doložený knížecí dvorec, který bývá spojován s pozdně svěbskou elitou - Stuppner 2002; 2009, 86-90) a Schiltern (Trnka 1981). Na Moravě máme pozdní římské importy (fragmenty pozdně provinciální glazované keramiky a skleněných nádob) doložené na výšinných sídlištích DSN Staré Zámky v Brně-Líšni, Hradisko v Brně-Obřanech a Skřipina u Mohelna (Droberjar 2002a, 28-29, 185).

V Čechách byly předměty římsko-provinciální produkce ještě kromě Závisti rozpoznány na skalní výšinné lokalitě Karlovice - Čertova ruka u Semil (přezka, zl. skla), s nálezy nyní řazenými do 2. třetiny 5. stol. (Jiřík 2008, 164-173). V samotné Pražské kotlině se za výšinné sídliště DSN považuje též Petřín.

Přítomnost fragmentů více nádob pozdní argonské sigillaty a zároveň severoafrické TS na sídlišti Závist u Prahy je tedy ve středoevropské části barbarika zcela ojedinělým jevem a je zřejmě podmíněna výjimečným postavením lokality v rámci středních Čech v době stěhování národů. Jediný lépe datovatelný zlomek s kolkovou výzdobou lze chronologicky spojit s obdobím vinařické skupiny. Co se týče argonské sigillaty z Prahy-Zličína, hrobové celky sice nejsou ještě detailně vyhodnoceny, ale pohřebiště je datováno taktéž do období vinařické skupiny. Jistá koncentrace pozdní sigillaty tak může podporovat význam Pražské kotliny v této fázi doby stěhování národů (chronologie viz Droberjar 2008, obr. 96; významné lokality a mapa *tentýž*, 160-161, obr. 93), na její důležitost poukazují nejen staré výzkumy větších pohřebišť (Dejvice 6 - Podbaba, Kobylisy, Veleslavín – Droberjar 2005, 821-822, 829, 839) či bohatších hrobů (Radotín 3, Libeň 1 – Droberjar 2005, 830-831, 837), pozdní importy konce 4. – 1. pol. 5. stol. (skleněné nádoby a přezky z Porýní, keramické džbány a bronz. tordované náramky z Podunají; mince ze 4.-5. stol. – Droberjar 2005, 802-807) a též honosný zlatý náramek typu Tournai-Blučina z širší oblasti Prahy (Droberjar 2001, 517, 525), tak i nové výzkumy pohřebišť (Litovice - Pleinerová 2006 a hlavně Zličín - Vávra – Kubálek – Jiřík – Kuchařík 2007; Jiřík – Vávra 2008) a též sídlišť (Kobylisy – Frolík – Jílek – Jiřík – Urbanová 2011). Je tedy jen škoda, že klíčová lokalita Závist u Prahy, nejen z pohledu nálezů pozdní sigillaty, zůstává stále odborně nevyhodnocená.

VÝVOJ PŘÍSUNU TERRY SIGILLATY DO ČECH

Nejčasnější sigillatou objevující se v nálezech v Čechách jsou výrobky jihogalských dílen – zatím byly rozeznány pouze 3 fragmenty ze 2 nádob (tvoří pouhé 2,5% všech nálezů TS 1.- 3. stol. – [Tab. 4](#)) na 2 lokalitách (tj. 4,8% ze všech lokalit – [mapa 3](#)). Z těchto 2 TS byl navíc blíže datován pouze fragment z jihočeského sídliště Sedlec (3. třetina 1. stol.), zlomky TS talíře ze sídliště Tuchlovice nemohou být datovány blíže než obecně do průběhu 1. stol. a přesněji nelze zařadit ani domácí germánskou keramiku z příslušné sondy.

Podobně slabé zastoupení, rozdílné datování výroby, tvarová variabilita a přítomnost jen v některých regionech byla zjištěna i v okolních oblastech barbarika (viz výše – [tab. 5](#), [mapa 9](#)). Časný výskyt provinciální užitkové keramiky v Čechách je také minimální a špatně újeji datovatelný – z průběhu 1. stol. je uváděno pouze několik málo zlomků nádob (1 zl. pochází taktéž z tuchlovického sídliště – *Motyková-Šneidrová 1970*) a jedna italská terakota, ostatní keramika spadá až do 2. stol. (spíše jeho 2. pol.) či mladších období (*Sakař 1994, 30*; *Rypka 2007, Tab. 4*; *Droberjar 2007, 53*). Odlišnou situaci zjišťujeme u bronzových nádob. V rámci doby římské se dostávají do Čech v největším množství během stupně B1a (*Droberjar 2007, 43-45, tab. 3-5*), od konce 1. třetiny 1. stol. n.l. se jejich přísun dramaticky snížil (v souvislosti s koncem tzv. Marobudovy říše – rozpad tohoto celku je v přímé souvislosti se ztrátou prioritního postavení Markomanů sídlících v Čechách též ve sféře přísunu římského zboží – *Hečková 1982, 37*) a až do pol. 2. stol. je jejich výskyt v Čechách nízký (*Karasová 1998, 61, Grafík 1*). Téměř úplná absence sigillaty v období tzv. Marobudovy říše (st. B1a) v porovnání s výrazným výskytem nejen bronz. nádob, ale také spon, opaskových garnitur a dalších římských výrobků (*Droberjar 2007, 41-43, tab. 1-2*) je vysvětlitelná minimálním zastoupením italské a jihogalské sigillaty také na území pozdějších podunajských provincií Norika a Raetie, odkud právě k přísunu TS do Čech docházelo.

Jihogalská produkce se výrazněji dostává do těchto provincií teprve ve 2. pol. 1. stol. a dosahuje zde největšího rozšíření v jeho poslední čtvrtině a 1. čtvrtině 2. století (viz výše). V tomto období se však přítomnost sigillaty v Čechách nijak nezvyšuje; původně také nízká přítomnost jiných římských výrobků postupem doby začíná pozvolna narůstat (nový souborný přehled *Musil 2008, 106-110*). Minimální přísun TS do Čech lze tedy podobně jako v oblastech barbarika severně a východně Panonie spojovat spíše jen s příležitostným kontaktem, který byl zřejmě zprostředkován s postupným vznikem podunajského limitu, dále postupnou změnou koncepce politiky císaře Domitiána ve vztahu k barbarským kmenům a intenzivní stavební činností při stabilizaci severní hranice Impéria za Trajána a Hadriána (*Kuzmová 1997, 17, 86-87*; *Hečková 1982, 24-26*).

Situace se ovšem pozvolna mění od 2. čtvrtiny 2. stol., kdy do podunajských provincií začíná proudit středogalské zboží ve větším objemu a vytlačuje tak pozdní jihogalskou produkci, reprezentovanou především dílnami v Banassacu (tyto výrobky zatím v Čechách identifikovány nebyly). Největší počet sigillaty nalezené v Čechách byl vyroben právě v průběhu 2. století – datačně sem spadají všechny nálezy středogalské provenience (takto bylo určeno ve 34 zlomcích 28 kusů TS - 35,9 % sigillatové produkce 1.- 3. stol. – [tab. 8](#)), dále ojedinělé kusy z Trevíru a Heiligenbergu i část produkce dílen v Rheinabenu i Westerdorfu. Blíže datovatelných (tj. připisovaných konkrétním mistrům) je zhruba polovina kusů středogalské sigillaty ([tab. 6](#)); tyto vesměs patří výrobkům dílenského komplexu v Lezoux. Ostatní jsou jen rámcově datovány do průběhu 2. stol., některé z nich blíže do jeho 2. poloviny. Přesněji datovatelné fragmenty nádob mistrů Ianuaria I, Mapilla (?) a okruhu Quintiliána dokládají počátek přísunu středogalské sigillaty již ve 2. čtvrtině 2. stol.; hlavní doba přísunu tohoto zboží však spadá do 3. čtvrtiny 2. stol. – toto období je prokázáno hlavně četnějšími výrobky Cinnama, též Laxtucissy a Paterna II (tyto výrazně zastoupeny jak v okolních částech barbarika, tak i na limitu). V průběhu markomanských válek zřejmě přísun

sigillaty středogalské proveniencie do Čech i okolních částí barbarika v podstatě končí, tato situace též odpovídá zjištěním v podunajských provinciích (srovnej např. výsledky bádání v Raetii – *Fischer 1994, 344*) – viz dále. Také ojedinělý zlomek trevírských dílen z Prahy-Vršovic je datován do 2. třetiny 2. stol. a celá mísa heiligenberské produkce z Neratovic byla vyrobena mistrem Ciriunou v 50.- 70. letech 2. stol.

Největší zastoupení má sigillata z dílenských komplexů v Rheinzabernu; bylo rozeznáno nejméně 32 kusů (41 % sigillatové produkce 1. – 3. stol. - [tab. 22](#)) z nejméně 22 lokalit, což představuje dokonce 52,4 %. Zjišťujeme je ve všech intenzivněji osídlených oblastech Čech, včetně nových dokladů v Čechách jihozápadních ([mapa 5](#)). Zboží z Rheinzabernu představuje nejvýraznější množství jak v okolních oblastech barbarika (procentuální podíly se však v rámci regionů odlišují – [tab. 16](#)), tak na podunajském limitu. Tomuto množství též odpovídá v Čechách nejvíce rozeznávaných tvarů hladké sigillaty ([tab. 11](#)), reliéfní mísy Drag. 37 však tvoří tři čtvrtiny. Konkrétním mistrům nebo Bernhardovým skupinám se z nich podařilo určit 13 kusů ([tab. 12](#)). Ostatní zlomky reliéfní sigillaty lze jen rámcově datovat do období pol. 2. – pol. 3. století (jen ojediněle blížeji do 2. pol. 2. st. – [tab. 13](#)); tvary hladké TS jsou chronologicky méně citlivé, většinou spadají do období od poloviny nebo od 3. třetiny 2.- do pol. 3. stol. (s výjimkou tvaru Drag. 32, který se v barbariku objevuje až po markomanských válkách). Z přesněji určitelných fragmentů nebyl zatím žádný přiřazen k časné produkci reprezentované výrobky mistrů Bernhardovy skupiny Ia a části Ib, které jsou datovány do období před markomanskými válkami nebo jejich průběhu. Přitom tato časná produkce je zastoupena jak v podunajských provinciích, tak i ve většině oblastí barbarika (viz výše). Nerozeznání časné produkce ale může být v Čechách způsobeno stavem výzkumu, neboť přesněji datovatelných fragmentů je zde v porovnání s jinými oblastmi zatím nízký počet.

V některých částech barbarika (Morava, jihozápadní Slovensko) byla bezprostředně po ukončení markomanských válek konstatována určitá krátkodobá stagnace v přísunu sigillaty (*Droberjar 1991, 38; Kuzmová 1997, 91*), což ale vzhledem k nízkému počtu datovatelných kusů nelze v Čechách prokázat. Zdá se, že nejintenzivnější přísun TS do české kotliny nastal krátce po ukončení válečných událostí v posledních dvou dekadách 2. století a první čtvrtině století následujícího (část Bernhardovy skup. Ib a skup. II) a posléze postupně slábnul až do pol. 3. stol. (z Rheinzabernu TS Bernhardovy skup. III). Nejpočetnější výskyt TS ze skupiny II, zvláště IIa byl shledán také ve všech oblastech okolního barbarika, stejně tak klesající počet sigillaty III. skupiny a podobně tak v podunajských provinciích ([tab. 15](#)).

V období největšího přísunu rheinzabernské produkce se v Čechách objevuje také zboží z nově založených dílen ve Westerndorfu; ovšem zatím registrujeme pouze 7 fragmentů z 6 nádob (7,7 % sigillatové produkce 1.– 3. stol. - [tab. 22](#)), nalezených na 6 lokalitách (14,3 % - [mapa 6](#)). Dvě byly určeny jako výrobek Comitalova okruhu (4. čtvrtina 2. stol.) a jedna patří mladšímu Heleniovu okruhu (1. třetina 3. stol.) – [tab. 17](#). Přesný podíl rheinzabernské a westerndorfské sigillaty je ale v Čechách zřejmě mírně zkreslený, protože některé fragmenty byly na základě materiálu jen rámcově zařazeny do společné skupiny Rheinzabern/Westerndorf, kterou tvoří fragmenty 7 nádob, tj. 9 % ([tab. 14](#)).

Hlavní přísun sigillaty do Čech tedy začíná před pol. 2. stol. a trvá min. do konce 1. třetiny 3. stol. (produkce středogalská, východogalsko-hornogermánská, Rheinzabern, Westerndorf a Pfaffenhofen), vytrácí se kolem pol. 3. stol. ([tab. 40](#)). V období tohoto hlavního výskytu sigillaty v Čechách dochází také k největšímu přísunu provinciální užitkové keramiky (*Sakař 1994, 30; Jančo 2003, 292-293*), též ke zvýšenému přísunu bronzových nádob (*Karasová 1998, Grafik 1*) a dalších římských předmětů, mj. spon (*Droberjar 1999a, 5; Pecinová 2008, 64*). Oživení dovozu římských výrobků do barbarika proběhlo zřejmě v důsledku změny římské politiky ve vztahu k barbarským kmenům a především v důsledku stabilizace, postupné romanizace a urbanizace podunajských provincií během 1. pol. 2. století. Pro Čechy geograficky důležitá provincie Norikum prošla hospodářskou prosperitou za vlády Hadriána

(117-138) a Antonina Pia (138-161) – *Droberjar 2002a, 215*. Zdá se, že největší přísun sigillaty a dalších předmětů římské proveniencie nastal po markomanských válkách – v pozdně antoninském období a hlavně za vlády Severovců pravděpodobně vlivem hospodářské konjunktury podunajských provincií (důležitou roli hrála zvýšená produkce dílen v Rheinzabernu a nově založené dílny ve Westerndorfu i Pfaffenhofenu) a normalizace hospodářsko-společenských vztahů se svěbskými Germány (*Dobiáš 1964, 273-274; Droberjar 1989 a 1991, 38; Hečková 1982, 24; Kuzmová-Roth 1988, 151; Kuzmová 1997, 91-92*). Pozvolný úbytek a nakonec přerušení přísunu TS do barbarika během 2. třetiny 3. stol. je v přímé souvislosti s krizí porýnských provincií a Raetie, která propukla před polovinou 3. století následkem germánských vpádů (hl. opakované útoky Alamanů z let 233 a 259/260 n.l. – viz výše). Postupně došlo ke zničení (nebo alespoň výraznému omezení produkce) nejvýznamnějších dílenských komplexů v Rheinzabernu a Westerndorfu (*Gabler 1988, 30*). Není jasné, zda se po ukončení přísunu sigillaty dostává do Čech ve 2.pol. 3. stol. nějaká provinciální užitková keramika, řada nálezů totiž nemůže být přesněji datována než obecně do průběhu 2.- 3. stol. (*Rypka 2007, 22*). Na Moravě provinciální keramika datovaná do 2. pol. 3. stol. identifikována byla – poháry se zprohýbanými stěnami. Zřídka charakter dovozu římských výrobků souvisí s prohlubující se hospodářsko-společenskou krizí římské říše a zhoršujícími se vztahy s Germány. U těchto se rozvíjí domácí keramika točená na kruhu, která snad svými tvary mohla nahradit keramiku provinciální (*Droberjar 1989, 110*).

K menšímu zvýšení přísunu předmětů římské proveniencie (provinciální keramika, zvláště glazovaná a mortaria, keramické lampy, pozdní sigillata, skleněné nádoby) dochází ještě ve 4. stol., zvláště jeho 2. polovině, a ve století následujícím - zprvu v důsledku vojensko-politické situace a zdokonalování obranyschopnosti podunajské hranice především v období Valentiniána (*Dobiáš 1964, 280*), později také pravděpodobně s rozsáhlým pohybem a přesuny skupin osob na konci doby římské a v počínajícím období stěhování národů a nakonec v kontextu prosperity vinařické skupiny v Čechách. Ze 4 lokalit máme také doklady sigillaty pozdní produkce ([mapa 7](#)). Nejvíce zlomků pochází z výšinného sídliště na Závisti u Prahy, z nichž 4 – 6 bylo určeno jako pozdní argonská sigillata ([tab. 27](#)). Jen jeden fragment s kolkovou výzdobou mohl být přesněji datován, a to do 1. pol. 5. stol. (úžeji snad 420/425 – 450 n.l.), ostatní kusy jen rámcově do 4. – 5. století. Další fragment patří k severoafrické produkci (terra sigillata chiara). Tyto nálezy doprovázelo větší množství fragmentů provinciální užitkové keramiky (především mortarií) a dalších římských výrobků (fragmenty skleněných a bronzových nádob), které tak dokládají výjimečné postavení této lokality na sklonku římského období a ve starší fázi doby stěhování národů. Druhý nález pozdní severoafrické sigillaty pochází ze Slavhostic. Z novějšího výzkumu rozsáhlého kostrového pohřebiště vinařické skupiny v Praze-Zličíně máme celou misku pozdní argonské produkce a zatím posledním nálezem pozdní sigillaty je okrajový zlomek z Prahy-Kbel.

MARKOMANSKÉ VÁLKY A JEJICH MOŽNÝ ODRAZ V SIGILLATOVÝCH NÁLEZECH Z ČECH

Otázka, zda vůbec, případně v jaké míře a jakým způsobem, se sigillata dostávala do oblastí barbarika i v průběhu markomanských válek, patří k často řešeným úvahám (stejně tak v případě jiných druhů artefaktů římského původu – viz *Musil 2008, 110*).

Jak již bylo uvedeno, výroba většiny sigillaty nalezené v Čechách spadá do rozmezí od pol. 2. stol. do konce 1. třetiny 3. stol. (*tab. 40*). Vzhledem k tomu, že markomanské války probíhaly v 60.-70. letech 2. stol. (166 – 180 n.l. – shrnutí informací např. *Dobiáš 1964; Kehne 2001* – zde uvedena obsáhlá literatura; nověji *2009*), nevyhneme se zde otázkám, zda se do Čech nějakým způsobem dostávala sigillata také v tomto válečném období. V Čechách rozpoznané výrobky většiny středogalských mistrů - Cinnamus, Laxtucissa, Paternus II, případně Mercator II (*tab. 6*) a též mistr Ciriuna z Heiligenbergu se totiž datací své činnosti s obdobím markomanských válek částečně překrývají; naopak časně rheinzabernské zboží datovatelné před r. 180 zde zatím prokázáno nebylo. Abychom mohli situaci lépe posoudit, je třeba se nejprve seznámit s tím, jak je tato problematika ve vztahu k sigillatovým nálezům nahlížena na těch úsecích limitu, částech provincií i v oblastech barbarika, kde k válečným událostem prokazatelně došlo (*Böhme 1975*).

Výskytem sigillaty v tzv. zánikových horizontech v podunajských provinciích, které se spojují s markomanskými válkami, se zabýval *D. Gabler*, svou pozornost zaměřil především na Panonii. Středogalskou keramiku mj. mistrů Cinnama, Laxtucissy a Paterna uvádí např. ze zánikových horizontů v Carnuntu (jedná se o druhotně přepálené fragmenty středogalské TS těchto mistrů z civilního města - *Gabler 1994, 356, 359*), z Aquinca (známý depot TS z požárové vrstvy z civilního města, který se skládal z 61 ks - m.j. též zastoupen Paternus, kromě dalších středogalských mistrů zde byly identifikovány i výrobky Cobnerta a Ceriala z Rheinzabernu – *Juhász 1936; Gabler – Kocztur 1977, 75, Tab. I; Gabler 1994, 357*), anebo lokality Pécsvárad. Zatímco ve východní části Panonie uvažuje hlavně o souvislostech s vpádem Sarmatů kolem r. 178 (m.j. se odvolává na zprávy Cassia Dia), v západní části Panonie a východním Noriku počítá hlavně s vpádem Markomanů r. 170 (*Gabler 1994, 356-359, 366, Tab. 1*).

V provinciích Raetie a Horní Germánie se *T. Fischer* pokusil sledovat tzv. zánikové horizonty časově srovnatelné se zánikovým horizontem kastelu a vicu v Regensburg – Kumpfmühlu (po r. 172 n.l. a před r. 179 n.l.). Z požárových vrstev této lokality pocházela často přepálená sigillata středogalské provenience (zejména zastoupen Cinnamus, ale mj. i Laxtucissa a Paternus II), dále TS z dílen v Heiligenbergu (mj. Ciriuna) a z Rheinzabernu (pouze skup. Bernhard Ia) - *Fischer 1994, 343-344 a dále; nověji 2009*. Zajímavé informace v podobě spektra nálezů sigillaty pro nás představuje též nedaleký vojenský tábor Eining-Untersfeld z horizontu markomanských válek (fungoval v průběhu 70. let 2. stol.) - bylo zde rozeznáno zboží z Heiligenbergu, Rheinzabernu (určitelná TS patřila mistrům Bernhardových skupin Ia, Ib, ale v jednom případě i skup. II), středogalská provenience byla reprezentována pouze 1 ks Drag. 38 s kolkem Laxtucissy (*Jütting 1995, 182-183, 187*). Jmenovat lze ještě další lokality (viz *Fischer 1994; Mees 2002, 74*).

Konec dovozu středogalské produkce do oblastí provincie Raetie předpokládá *T. Fischer* kolem r. 180 n.l. (není již zastoupena v legionářském táboře, založeném r. 179 n.l. v Regensburgu – *Fischer 1994, 343-344*), podobná zjištění se vztahují i na Norikum a Panonii - v pozdně antoninských vrstvách po markomanských válkách se vyskytují již jen výjimečně (např. *Stuppner 1994a, 287-288; Ruprechtsberger 2005, 190*). Na konci markomanských válek export v podstatě ukončily i dílny v Heiligenbergu – zatímco jsou jejich výrobky zastoupeny ještě v “markomanském horizontu“ – fázi 2B v kastelu a vicu Regensburg-

Kumpfmühl (*Faber 1994, 189-190*); v legionářském táboře v Regensburgu (založeném v r. 179 n.l.) se vyskytují již jen sporadicky (*Fischer 1994, 343-344*).

Shrneme-li, z horizontu ukotveném na řadě limitních lokalitách do období markomanských válek, pochází mj. sigillata i těch mistrů, které registrujeme v Čechách (Lezoux – Cinnamus, Laxtucissa, Paternus; Heiligenberg – Ciriuna), nemůžeme však zároveň s jistotou tvrdit, že k jejich přisunu docházelo na tyto lokality pouze až v tomto horizontu – viz např. středogalské výrobky Laxtucissy – je sice doložen např. v raetském táboře Eining-Untersfeld, který vznikl až na začátku 70. let 2. stol. (viz výše) nebo na lok. Regensburg – Kumpfmühl je fragment TS s kolkem tohoto mistra stratifikován do periody 2 a fáze 2B (“Markomannenhorizont“); ovšem přisun jeho zboží do Raetie je datován v širším rozmezí od 145/160 až do 70-tých let 2. stol. (*Faber 1994, 184, 198*).

Co se týče barbarika, pro oblasti Moravy, sev. části Dolního Rakouska, jihozápad. Slovenska i Polska se počítá pravděpodobně se sice redukovaným, ale nepřerušným přisunem středogalské a časně rheinzabernské sigillaty i v tomto válečném období (*Droberjar 1991, 35; Klanicová 2007, 185; Stuppner 1994b, 75; Kuzmová 1994, 245-248; 1997, 91; Krekovič 1994; Tyszler 1999a, 73*). Ale např. dle A. Stuppnera (*1994a, 288, 290-291*) se středogalské výrobky Cinnama a Paterna II dostávaly na germánské území Dolního Rakouska severně od Dunaje během 3. čtvrtiny 2. stol. - většinou ještě před začátkem markomanských válek. Do pravděpodobné souvislosti s markomanskými válkami dává pouze jeden ze dvou zlomků mistra Ciriuny (z dílen v Heiligenbergu), a to sekundárně přepálený z lokality Grund (navíc jako *terminus ante quem*).

Zajímavé jsou ty oblasti barbarika, ve kterých je v římských ofenzivních fázích markomanských válek prokázána přítomnost římské armády. Nejblíže Čechám leží Morava (z bohaté literatury např. *Tejral 2008*), kde se za ústřední římskou vojenskou základnu důvodně pokládá lokalita Hradisko u Mušova, podle nejnovějších vyhodnocení výzkumů je nyní datována do úzkého časového horizontu mezi r. 172 – 180 n.l. (*Komoróczy 2008, 424-425; 2009, 121-124*). Nálezy Terry sigillaty odsud nověji shrnula S. Klanicová – většinu (186 zl.) tvoří středogalská TS, z dílen v Lezoux bylo rozeznáno 16 mistrů – z nichž nejvíce kusů patří právě mistrům Cinnamus (6+4? ks) a Paternus (6+3? ks); 1 kus byl dokonce připsán Mercatorovi II. Datačně bylo konstatováno zastoupení v rámci Heiligmannových chronologických skupin v časovém rozpětí od ojedinelého zlomku již ze skupiny II (2. čtvrtina 2. stol.), přes nejpočetnější skupinu III (od 140 n.l.), IV (od 160 n.l.) až po nejmladší skupinu V (1 ks - Mercator II). Některé fragmenty (3 ks Cinnamus – z těchto jeden již z rané produkce 135 – 145 n.l., 3 ks Paternus, 1 ks Casurius) jsou sekundárně přepáleny (hl. z tzv. dílenského areálu). V mnohem menším počtu (35 zl.) se na Hradisku nachází sigillata z Rheinzabernu, rozeznáni byly pouze 4 výrobci z časných fází dílen – Bernhardových skupin Ia a Ib – *Klanicová 2008, 439-445, tab. 1-2*. Již v této práci konstatovala, že je na Hradisku zastoupeno mnohem více různých středogalských mistrů, které naopak téměř nejsou z germánských moravských lokalit známy, což by odpovídalo větší či odlišné poptávce (*tatáž, 446*).

Stejná badatelka poté publikovala studii, ve které podává detailní přehled zastoupení TS na jednotlivých germánských sídlištích v širším okruhu kolem římského Hradiska u Mušova. Z analýz jí vyplynulo (*Klanicová 2010a, 149 a obr. 7*), že na rozdíl od sigillatového spektra z Hradiska (široká škála středogalské TS + časná produkce Rheinzabernu), se na germánských sídlištích v okolí vyskytuje pouze omezený počet středogalské a časně rheinzabernské TS v kontrastu s mnohem četnějším mladším zbožím z Rheinzabernu a keramikou z Westerndorfu, příp. i Pfaffenhofenu. Druhotné přenesení některých kusů sigillaty z římského Hradiska nevylučuje pouze u nálezů na germánských sídlištích v jeho bezprostřední blízkosti (např. zlomky Cinnama – jeden je přepálený a Pugna na lok. Pasohlávky, U Vodárny), kde se též vyskytují části římských cihel prokazatelně z Hradiska

pocházejících + další římské artefakty; není také bez zajímavosti, že časná rheinzabernská TS (známá i z Hradiska) je zatím registrována pouze ve 4 ks v osadách položených od římské základny nejbližší (Klanicová 2010a, 143, 146; 2010b, 607).

Ikdyž se účast Germánů z Čech v těchto válkách předpokládá (např. Droberjar 2002a, 80; Fischer 2009, 109-110, Abb. 1), na území Čech prozatím nebyla přítomnost římské vojenské síly prokázána (Salač 2008, 126). Ovšem i tak hypotézy ohledně teoreticky možného římského zásahu do nitra Čech existují, naposledy jednu takovou, především ve vztahu k lokalitě Vliněves, U kříže (okr. Mělník) vyslovil M. Jančo (2005) – k tomu velmi kriticky R. Korený (2006). Protože M. Jančo za jeden z důkazů předložené teorie považuje i část nálezů terrý sigillaty z Čech, je nutné zde k tomuto zaujmout stanovisko. Ponechme nyní stranou jeho argumenty vycházející ze studia historických či epigrafických pramenů a věnujme se pouze argumentaci spojené se sigillatou: M. Jančo se domnívá, že středogalská sigillata z Lezoux se do Čech dostala buď na začátku markomanských válek formou kořisti Germánů při jejich útocích do provincií nebo naopak až na konci těchto válek společně s rheinzabernskou sigillatou skupin Ib – II, která se do Čech dle něj mohla dostat s římským vojskem v letech 179 – 180 n.l. Germáni poté mohli sigillatu zanechanou v opuštěných táborech posbírat a odnést do svých sídlišť (2005, 450-451). Jak jsem již uváděl, středogalskou sigillatu částečně se dobou výroby překrývající s markomanskými válkami představují nálezy mistrů Cinnamus, Laxtucissa a Paternus II, event. Mercator II (tab. 6). Přítomnost této TS je sice registrována v zánikových horizontech spojovaných s markomanskými válkami na limitu a v provinciích, nicméně se do těchto oblastí dostávala i před tímto horizontem (např. Laxtucissa v Raetii – viz výše). Stejný fakt musíme přimout i pro barbarikum – zatím nemůžeme nijak doložit, zda se středogalské zboží, dobou výroby spadající do zhruba 3. čtvrtiny 2. stol., dostávalo ke Germánům před anebo v průběhu válečného konfliktu. To, že k přisunu většiny sigillaty 2. pol. 2. stol. došlo na barbarská území postižená římskou invazí nezávisle na pobytu římských jednotek, nepřímou vyplývá z výše zmíněné analýzy S. Klanicové (2010a) nálezového spektra TS z germánských sídlišť v oblasti kolem římské vojenské základny Hradisko u Mušova na jižní Moravě. Co se týče rheinzabernské sigillaty, nálezy časné Bernhardovy skupiny Ia (cca 148/153 – 170/178) v Čechách zatím nedisponujeme, ze starší části skup. Ib (zasahující dobou výroby i markomanské války) je registrován pouze 1 fragment z Koštic, navíc pochází z mladšího kontextu (slovanská zásobní jáma). Nejvíce určitelných kusů TS z Čech máme z mladší části skup. Ib (po 178 – 190/210) a IIa (po 175/178 – 210/220) – tab. 12. Tato sigillata se na konci markomanských válek skutečně začíná objevovat (např. 1 zl. skup. IIa z již uvedeného raetského tábora Eining-Unterfeld - Jütting 1995, 183), ovšem do oblastí naddunajského barbarika se pravděpodobně dostává až po r. 180 (viz výše kap. Rheinzabern - Kuzmová 1997, 22; Tyszler 1999a, 47; Gabler 2001, 123). Vzpomeňme též znovu na římskou vojenskou základnu na jižní Moravě Hradisko u Mušova, opuštěnou pravděpodobně římskou armádou až v r. 180, kde sigillata skupiny IIa ještě naprosto absentuje (Klanicová 2008, 442-445). Nemůžeme sice tedy teoreticky vyloučit objevení se sigillaty mladší části skup. Ib a skup. IIa v Čechách na samém konci markomanských válek, což však v žádném případě zároveň nemůže sloužit jako důkaz přisunu sigillaty těchto skupin pouze a jenom v tomto úzkém časovém úseku, neboť ukončení výroby TS mladší části skup. Ib se předpokládá až na konci 2. stol., u skup. IIa dokonce až v prvních desetiletích 3. stol.

Problémem je, že markomanské války trvaly v porovnání s možnostmi absolutní datace TS jen krátce, navíc nehledě k otázkám spojeným s úvahami nad uplynulou dobou mezi výrobou nádoby a její distribucí na území barbarika či k otázkám doby jejího používání a možnostem datování nálezových kontextů. Z těchto i výše uvedených důvodů zatím nemohou být určitelné nálezy TS v Čechách používány jako podpůrné argumenty při hypotézách podobného charakteru, jako představil M. Jančo. Při pokusech řešení konkrétních

historických otázek pomocí interpretace archeologických nálezů totiž většinou nastávají potíže kvůli odlišnému charakteru pramenů obou těchto vědních disciplín.

Domnívám se, že jediný sigillatový nález, jehož přísun do Čech by mohl být s větší pravděpodobností spojován s událostmi markomanských válek, je celá mísa mistra Ciriuny z Heiligenbergu, nalezená v Neratovicích (okr. Mělník). Mistr Ciriuna sice produkoval keramiku od 50. až do min. 70. let 2. stol., nicméně pro Čechy neobvyklá provenience, druhotně vyrytá značka (graffiti), oprava nádoby a zvláštní uložení svědčí pro nestandardní směr a hlavně způsob jejího přísunu (viz podrobná analýza a argumentace - *Halama 2010a* + kap. Jak vysvětlit nález sigillatové mísy z Neratovic?). Musíme se smířit s faktem, že v případě středogalské sigillaty mistrů Cinnama, Laxtucissy, Paterna II, příp. Mercatora II nelze (zatím?) rozhodnout, zda se do Čech dostaly před markomanskými válkami, či až v jejich průběhu, anebo průběžně během celé 3. čtvrtiny 2. stol.

SMĚRY DOVOZU SIGILLATY DO ČECH A ZPŮSOBY JEJÍHO PŘÍSRUNU

Problematika komunikací

Přes provincii Norikum se ke Germánům sídlícím v české kotlině, která představuje vcelku uzavřený geografický celek, dostávalo pravděpodobně nejvíce předmětů římské provenience, za hlavní východisko přísrunu těchto výrobků do Čech je důvodně považováno Lauriakum (Lorch-Enns) nebo oblast mezi Lauriakem a Lentií (Lincem) - Sakař 1994; Hečková 1982, 38; Košnar-Břicháček 1999a, 169; Zavřel 1999, 504; Droberjar 2002a, 214. Zde totiž ústila tzv. norická stezka, která na jihu vycházela z Aquileie a šla přes Virunum k dunajské hranici (např. Musil 2008, 110, obr. 73; Sakař 1959, 252). Tomuto také odpovídá struktura nálezů sigillaty z jednotlivých produkčních oblastí v Lentii, která je dosti podobná výše konstatované struktuře TS v Čechách (viz výše, tab. 26); jediným výraznějším rozdílem je přítomnost většího množství jihogalské produkce v tomto norickém kastelu (Ruprechtsberger 1980). Dále bývá často uvažováno o prostoru dvojice kastelů Boiodurum a Batavis (dn. Pasov), které se už nacházely na hranici Raetie a Norika. Z obou těchto míst na limitu probíhal transport zřejmě přes oblast jižních Čech dvěma trasami – tzv. Lineckou (vycházející z prostoru mezi římskou Lentií a Lauriakem) a pak Zlatou stezkou (vycházející z dnešního Pasova) – mapa 19 – směry A + B (Zavřel 2007, 277-279, obr. 15). V antických pramenech (Klaudius Ptolemaios)⁵⁴ je zmiňováno jako jedno z výchozích míst severního obchodu též Arelape (Musil 2008, 112), které leží na limitu mezi Lauriakem (Enns) a Favianis (Mautern). V podobném směru je zmiňována též případná stezka Českomoravskou vrchovinu (tzv. Vitorazská stezka spojující JV Čechy s oblastí Křemže na Dunaji), odkud registrujeme nálezy římských mincí (Dačice, J. Hradec, Kunžak, Počátky, Pomezí) – zatím je ovšem silně hypotetická a dosud nijak nedoložená, zatím zde nejsou doklady germánského osídlení (Zavřel 2007, 278-279). Struktura TS z východněji položeného Mautern-Favianis by však tomuto dalšímu předpokládanému spojení do Čech neodporovala (viz výše, tab. 26).

V jižních Čechách jsou důležitá především sídliště s větším počtem nálezů sigillaty i římské spotřební keramiky – Sedlec⁵⁵ a Přešťovice.⁵⁶ B. Dubský uvádí, že na žárovém pohřebišti v Přešťovicích byl v hrobě č. 22 „při kostech nalezen malý úlomek terry sigillaty“ (1937, 46). Fragment je bohužel pravděpodobně nerevidovatelný, neměl jej k dispozici již ani V. Sakař, který Dubského stručnou informaci pouze přebíral (1956, 60; 1970, 39) a tak již zřejmě nelze věrohodnost tohoto zajímavého nálezu ověřit. Dále zůstávají otázkou zlomky TS s nejasným náleзовým původem snad z Nišovic či Volyňska – analýza a posouzení pravděpodobnosti jejich primárního nálezu v jižních Čechách viz Halama 2009b. Není jisté také bez zajímavosti, že Nišovice a Volyně leží na tzv. vimperské větvi Zlaté stezky. Z jihočeského regionu disponujeme též i dalšími druhy nálezů římské provenience (shrnutí viz Zavřel 2007; nové nálezy viz Zavřel 2011, 468-469, obr. 16), zcela převládají mince, jejichž náleзовý katastr se dále rozšiřuje (Militký 2007; Militký – Zavřel 2009).

V poslední době se též objevily doklady výskytu TS na sídlištních lokalitách v jihozápadních Čechách (Chotěšov a Nýřany – Košnar - Břicháček 1999a, 169), oba fragmenty pravděpodobně pochází z Rheinzabernu. V této souvislosti lze nejspíše počítat s trasou z některého střediska v raetské části limitu (např. dnešní Straubing nebo Regensburg) – mapa 19 – směr C. Podíly sigillaty z jednotlivých produkčních center na raetském limitu se

⁵⁴ Výkladu díla K. Ptolemaia na našem území věnoval především E. Šimek; později R. Květ (Řehák – Květ 1993, obr. 1).

⁵⁵ Sídliště vydalo zatím největší počet TS z Čech – 17 zlomků z max. 16 nádob; zastoupeny jsou různé provinciální výrobní oblasti či centra (jihogalská, středogalská, Rheinzabern, Westerndorf), kromě reliéfního tvaru Drag. 37 byly identifikovány i hladké tvary Drag. 18 a 41 (Košnar – Břicháček 1999a).

⁵⁶ Všechny 3 fragmenty lze pravděpodobně připsat rheinzabernské produkci (Halama 2008, 212-213).

od složení v Čechách odlišují více.⁵⁷ V případě přísunu sigillatové mísy z Heiligenbergu by však tato spojnice představovala nejprímější spojení. Fakt, že tento směr od Dunaje mohl mít v době římské určitý význam, značně také podporují nové nálezy římských spon na Domažlicku a Plzeňsku (*Droberjar – Řezáč 2009, 871; Droberjar – Metlička – Řezáč 2011, 316-319, obr. 2-3*) – autoři uvažují o několika přechodech Šumavy a Českého lesa (hl. Folmava a Všerubský průsmyk). Nechybí ani nálezy římských mincí (2. stol.) z druhé strany zemské hranice – z bavorské strany povodí toků Regenu a Náby směřujících k Regensburgu (*Oliva - Burian - Nemeškalová-Jiroudková - Tejral 1986, Karte C*).

Některé sigillatové výrobky mohly do Čech přicházet z Podunají též přes Moravu, nejspíše tzv. Trstěnickou stezkou, jak např. již pro augustovské období předpokládá *E. Droberjar (2006, 51)*. Později s kolegou *D. Víchem* publikovali nové nálezy časně římských importů (např. z Jevíčka-Předměstí), které tak mohou být svědectvím nejen o vzájemném vztahu oblastí Moravy a Čech, ale především ukazují na směr římského importu ze středního Podunají do Čech. Navíc některé luxusní předměty římské proveniencí jasně naznačují přítomnost (či pohyb) germánské aristokracie i v těchto okrajových oblastech labsko-germánské osídlení (*Droberjar – Vích 2009, 243*). Nové nálezy z tohoto prostoru se však netýkají zdaleka jen časně doby římské. Jak na středním toku řeky Loučné, tak na obou stranách českomoravského pomezí je totiž nově nejvýrazněji nálezově zastoupen závěr stupně B2 – období kolem markomanských válek. Zcela zásadní budou výsledky výzkumu pohřebiště z 2. pol. 2. stol. s bohatými římskými importy Jevíčko-Předměstí 6 (předběžně *Droberjar – Vích 2011*). Ve východní části východních Čech a přilehlé části severozápadní Moravy se v posledních letech podařilo zjistit řadu lokalit z doby římské s výrazným zastoupením importů z vyspělého římského prostředí dokládajících komunikační význam tohoto prostoru. (*Vích 2010, 721, 723*). Tento fakt potvrzují např. i nové informace ze sídliště v Chotusicích, kde byla nalezena mince Hadriána, spona Almgren 43 a frg. prstencovitá miska - chotusické sídliště ležící již na V okraji středních Čech, tedy poskytlo doklady, že i do této oblasti pod Železnými horami nedaleko rozhraní s Moravou, proudily ve 2. stol. importy (*Valentová – Šumberová 2007, 787*). K tomuto předpokladu výrazně přispívají nové nálezy sigillaty z germánských sídlišť ve východních Čechách - Osice (1 ks TS, Rheinzaubern?) a hlavně Mikulovice u Pardubic (již 3 ks TS, Lezoux – Laxtucissa, Rheinzaubern a Westerdorf?), kde na jako jedné z mála českých lokalit registrujeme sigillatovou produkci ze 3 různých dílenských oblastí. Z obou těchto zmíněných lokalit navíc pochází i další artefakty římského původu (*Sedláček – Halama – Jílek 2008; Sedláček – Kašpárek – Jílek 2010; Novák – Sigl 2007; Sigl 2008*). Je tedy vysoce pravděpodobné, že část sigillatové produkce se dostávala do Čech také přes Moravu, tedy napojením na tzv. jantarovou stezku vstupující na barbarská území ze západních částí Panonie ([mapa 19 – směr D](#)). Přesto se domnívám, že většina sigillatového zboží do Čech mířila přímo ze západních částí Norika, neboť zdejší lokality vykazují největší shody spektra nálezů sigillaty vůči zjištěným podílům TS z různých dílenských oblastí nalezených v Čechách (viz výše, [tab. 22 a tab. 26](#)).

V případě ojedinělého žárového hrobu s částí Drag. 33 z Vrchnice (pol. 3. stol.) se uvažuje, že jde o celek v Čechách cizorodý, neboť část misky točené na kruhu germánské produkce má období v sasko-duryňské oblasti. Také u misky Drag. 33 uvažují *L. Košnar* a *P. Braun* o možnosti jejího přísunu do Čech přes Duryňsko - kvůli jejímu tvaru, jež se hojně vyskytuje právě v Duryňsku (což novější analýzy potvrzují – *Laser 1998, 25, Tab. 7*), zatímco v Čechách je poměrně vzácný. Fakt, že římské artefakty mohly putovat do a z Čech také zprostředkovaně skrze sasko-duryňskou oblast podporují detektorové nálezy (2 římské spony a bronz. náramek) z Krušných hor, naznačující využívání tzv. Chlumecké stezky přes

⁵⁷ Např. v Sorvioduru (Straubing) má největší podíl jihogalského zboží a výrazný podíl zaujímá též východogalsko-hornogermánská produkce (mimo Rheinzaubern) - viz výše ([tab. 26](#)).

Naklérovský průsmyk (*Čížmář 2008*) – [mapa 19](#) – směr E. V průběhu min. 1. tisíciletí př.n.l. sice fungovalo spojení labskou vodní cestou, pro dobu římskou však dosud není doložené; stejně jako hypotetické spojení podél Ohře do Pomohani (*Salač 2008, 112*).

Problematika způsobu přísunu TS

Při řešení otázky, jakým způsobem se sigillata dostávala z provincií do barbarika, se většina badatelů přiklání k různým variantám obchodního styku (např. *Peškař 1978, 66*; *Kuzmová 1997, 93-95*; *Droberjar 1991, 34-38*; *2007, 57-58*; *Gabler 2001, 127*; *Tyszler 1999a, 71-72*; *Berke 1990, 90, 108-109*; *Eggers 1951, 75-77*; *Kunow 1980*). Uvažuje se hlavně o těchto variantách: římské výrobky včetně sigillaty mohli přinášet do barbarika římscí obchodníci (a to zřejmě i v dobách neklidných, jak vyplývá z některých antických pramenů, např. *Caesarovy Zápisky o válce galské*); dále je též předpokládána aktivita obchodníků či zprostředkovatelů germánských; pro oblasti barbarika sousedících s provinciemi se také počítá s možnostmi barbarů získávat sigillatu přímo na trzích při limitu - pro oblast jihozápadního Slovenska s tímto počítá *E. Krekovič (1994, 240)*, pro sarmatské území východně Panonie *D. Gabler (2001, 127)*, *VI. Sakař* takovéto vztahy předpokládal téměř ve všech úsecích římského limitu (*1994, 14* - shrnuje zde k tomuto i zmínky antických autorů – hl. Cassia Diona a Tacita); též *Berke 1990, 90, 108*, který dále předpokládá, že nárůst výskytu TS v barbariku souvisí též s podporou římského státu tohoto předpokládaného obchodu. Pro intenzívnější vztahy výše uvedeného charakteru by mohla svědčit odkrytá sídliště v jižních Čechách se zvýšeným množstvím sigillaty a provinciální užitkové keramiky (Přešovice a Sedlec).⁵⁸

Výskyt veškeré sigillaty v barbariku ovšem zřejmě nelze spojovat výhradně s obchodními aktivitami či vzájemnou směnou. Některé výrobky se do barbarika mohly dostávat jako válečná kořist (ovšem i tato se poté mohla stávat předmětem obchodu – viz *Caesarovy zmínky o Germánech v jeho Zápiscích o válce galské - Titz 2007, 612*), tributy, subsidie, politické a diplomatické dary (keimelia) či spolu s germánskými bojovníky sloužícími v římském vojsku (shrnutí včetně odkazů na antické a epigrafické prameny např. *Droberjar 2007, 58-60*). Tyto formy přísunu předmětů římské provenience do oblastí barbarika S a SV dolního toku Rýna preferuje *M. Erdrich (2001)*, který tak odmítá nějaké formy římsko-germánských obchodních vztahů téměř úplně nebo jen ve velmi omezené míře. Přísun římských výrobků probíhal dle něj jen v jednotlivých, chronologicky oddělených obdobích (hl. přísun TS datuje pouze do 3. třetiny 2. stol.; předtím ani potom se zde dle něj téměř nevyskytuje). Tyto názory se u nás snažil na příkladu římské keramiky aplikovat na poměry české oblasti *M. Jančo (2003; též 2006)*. Posléze dokonce naznačil myšlenku, že v Čechách existenci jak sigillaty středogalské, tak rheinzabernské TS Bernhardovy skup. Ib, Ila-c je možno spojovat většinou právě jen s válečnými událostmi časově velmi krátkého horizontu markomanských válek (*2005, 450-452*) – viz předchozí kapitola. Sigillatu pocházející z českých lokalit však nelze klást do tak úzkých horizontů, které vymezil *M. Erdrich* nebo dokonce *M. Jančo*,⁵⁹ neslučují se s tím jak nové nálezy časnější středogalské provenience, tak přibývající nálezy naopak mladší TS z dílen v Rheinzabernu, Westerndorfu a dokonce Pfaffenhofenu. Domnívám se, že k přísunu sigillaty do Čech docházelo z největší části v důsledku hospodářsko-obchodních vztahů, při nichž důležitou roli snad mohly hrát zvýšené

⁵⁸ *S. Berke (1990, 90)* dále poukazuje na četnější přítomnost hladkých tvarů TS v dnešním Holandsku, severně od Rýna, což podle něj může též znamenat, že sigillata v této oblasti nemusela platit za tolik luxusní zboží a že barbari mohli brát keramiku ze stejných zdrojů jako levobřežní římské obyvatelstvo. Také v Čechách bylo nyní rozpoznáno pestřejší zastoupení tvarů hladké sigillaty (viz výše).

⁵⁹ K těmto názorům zaujal kritický postoj např. *E. Droberjar (2007, 58)*; také *B. Komoróczy* ve svém nebulikovaném příspěvku prosloveném na II. protohistorické konferenci v Českých Budějovicích (21.-24.11.2006), kde mj. dokládal pro oblast Moravy přítomnost římských výrobků jak na sídlištích st. B2, tak i na sídlištích zakládaných od st. C1.

pohraniční styky. Nepřímým důkazem může také být zjištěná relativní rozšířenost na českých lokalitách, rozptýlených ve všech tehdy osídlených oblastech a též poměrně větší počet germánských sídlišť s přítomností římské užitkové keramiky, jež je navíc doložena společně se sigillatou na min. 17 lokalitách z 1. části katalogu (tab. 30). Některé výrobky se sem snad mohly dostat jako válečná kořist, odměna či politický dar, ale zřejmě jen v omezené míře - snad by v tomto směru šlo uvažovat o neratovickém nálezů mísy z Heiligenbergu (argumentace viz dále, kap. Jak vysvětlit nález sigillatové mísy z Neratovic?). Domnívám se ovšem, že tyto formy přisunu jsou reálnější spíše v jiných typech římských výrobků, neboť např. součástí kořisti si lze těžko představit předměty, které vyžadovaly zvláštní obaly, zejména právě keramické a skleněné nádoby (*Droberjar 2007, 58*). Složitostmi forem vztahů jak římsko-germánských, tak vnitrogermánských a s nimi svázanými pohyby předmětů římské i germánské proveniencí v barbariku se nověji zvláště pro období po Commodově míru zabývá *J. Tejral (2006 - k sigillatě viz s. 153-157, souhrnně s. 165-166)*. Obecně k problematice obchodu v pravěku, možnostem a metodám jejího zkoumání je zajímavá studie *V. Salače*, který mj. upozorňuje na omezenou schopnost badatelů rozlišit, zda nález představuje doklad obchodu/směny či snad dovoluje jinou interpretaci a připomíná rozdílné názory badatelů např. na úlohu obchodu v římské říši (*Salač 2006, 36-37*).

ČETNOST SIGILLATY V ČECHÁCH A SROVNÁNÍ S OKOLNÍMI OBLASTMI

V 1. části katalogu eviduji 103 kusů (nádob) sigillaty (celkem ale 112 zlomků a celých nádob – pouze dvě: Neratovice a Praha-Zličín) z 52 lokalit (tab. 1 a 2) a do 2. části soupisu jsem zařadil dalších 23-24 ks z 15 buď zatím nerevidovatelných (badatelsky nepřístupných) lokalit ze standardních archeolog. výzkumů, dále staré již nerevidovatelné nálezy s nejistým určením a nakonec staré nálezy s nejistou lokalizací (tab. 3). Celkově tedy může jít až o 125-126 ks (nádob) terry sigillaty z 67 lokalit.

Z dalších oblastí barbarika jsou uváděny následující množství nálezů TS:

Morava: 589 zlomků z 93 lokalit (*Klanicová 2007, 175-176, tab. 2*)

JZ Slovensko: 1246 nálezů ze 114 lokalit – ale 1005 TS pochází z germánského prostředí a 241 TS ze 4 lokalit s římskými stavbami a germánskými objekty - Bratislava-Děvín, Bratislava-Dúbravka, Stupava a Cífer-Pác (*Kuzmová 1997, 9, 11, 13*).

V a střední Slovensko: z geograficky i kulturně nesourodých částí východního, středního a severního Slovenska se uvádí 26 lokalit se sigillatou (*Kuzmová – Roth 1988, 16-126, mapa*).

Dolní Rakousko (sev. část): 381 zlomků ze 69 lokalit (*Stuppner 1994b, 70, 79*).

Sarmatská oblast vých. Panonie: 539 sigillat z 253 lokalit (*Gabler – Vaday 1992, 85, 129*).

Polsko: ze 150 lokalit celkem 2430 zlomků, ale analýza proběhla na počtu 1230 celých či zrekonstruovaných nádob a zlomcích (zbytek tvoří neurčitelné nezdobené části reliéfní sigillaty, eventuelně hladké sigillaty a zlomky menší než 1cm²), celkový počet sigillaty odhaduje na 313 až 343 nádob (*Tyszler 1999a, 19, 21, 68-70*).

V Německo: TS ze 142 lokalit, celkový počet kusů či zlomků neuveden (*Laser 1998, 10, 28, Tab. 1*).

SZ Německo + Holandsko: v přehledu zastoupených tvarů *M. Erdrich* uvádí 311 zlomků z Dolního Saska a 659 zlomků z Holandska, ovšem zřejmě bez Provincie Friesland a zřejmě bez tvarově neurčitelných zlomků (*Erdrich 2001, 58-59, Tab. 3*). Ze zhruba stejně starého soupisu římských nálezů (*CRFB-D4*) vyplývá, že v rámci Dolního Saska TS pochází z 85 lokalit; v oblastech Šlesvicka-Holštýnska jsou nálezy TS doloženy v 29 kusech pouze na 5 lokalitách (*DRFB-D5, 42-44, 50-51, 61-62, 103-105, 124, Beilage 1*). Z Holandska *S. Berke* dříve uváděl 109 sigillatových nálezů pouze ze 30 sídlišť (*1990, 190-199*).

Skandinávie: TS je známa z 11 lokalit – ze 17 celků, více zlomků z min. 17 nádob (*Lund-Hansen 1982, 75, 95-99, Abb. 2; 1987, 182, Karte 78*).

Vestfálsko: na tomto území zpracoval zcela nově katalog všech římských nálezů *S. Berke* (*CRFB-D7*). Pokud z katalogu extrahujeme data týkající se sigillaty, zjistíme, že TS odtud pochází z 68 lokalit, celkový počet kusů či zlomků lze však zjistit jen velmi obtížně.

Bavorsko: zde je nutné stále ještě vycházet ze shrnující práce *S. Berkeho*, který v prostoru povodí řeky Mohan shromáždil nálezy TS z celkem 24 lokalit, ze kterých pochází 78 sigillat (*Berke 1990, 133-170*).

Hesensko: i v této oblasti jsem použil práci *S. Berkeho*, nová shrnující data mi odtud nejsou známa. Celkově se jedná o min. 22 TS z 15 lokalit (*Berke 1990, 131-171; Eggers 1951, 138*).

Pravobřeží středního Porýní (V část spolkového státu Nordrhein-Westfalen, části Nordrhein a SV část spolk. státu Rheinland-Pfalz): naposledy souhrnně máme odtud informace opět z práce *S. Berkeho* (*1990*), z katalogu vyplývá, že zde musíme počítat s 20 lokalitami, ale s min. sedmi desítkami nálezů TS (neboť na pohřebišti Rheindorf byla sigillata součástí 39 hrobů - min. ze 46 nádob) - *Berke 1990, 163-168; Beck – Geuenich – Steuer 2003, 534-536; Gechter - Kunow 1983; Eggers 1951, 126*.

V Evropa (od řeky Prut na západě přes Dněstr, Dněpr a Don až po Volhu na východě): nálezy TS se dle katalogu *V. Kropotkina* vyskytují na 124 lokalitách. Po vyloučení antických center v severním Černomoří je tento poměr zredukovaný na 75 nalezištích (*Hečková 1982, 22-23; Kropotkin 1970, 76-85, 151 – obr. 4*).

V Čechách tedy vychází celkový průměr poměrně přesně 2 ks sigillaty na 1 lokalitu. Podobný poměr vykazuje Polsko a také sarmatská oblast východně Panonie; snad i Hesensko. Ve všech regionech germánského barbarika blízko limitu je však počet sigillaty několikanásobně vyšší než počet lokalit (např. na JV Slovensku téměř 11x – *Kuzmová 1997, 14, Tab. 1*; na Moravě více než 6x – *Klanicová 2007, Tab. 2*; v sev. části Dolního Rakouska cca 5,5x).

Pokud tedy posuzujeme hustotu nálezů sigillaty v jednotlivých oblastech na základě množství kusů této keramiky, Čechy se svým počtem pouze okolo jedné stovky kusů působí ve srovnání s okolními oblastmi barbarika poměrně chudě; pokud však tyto oblasti srovnáme na základě počtu lokalit s nálezem TS, není již rozdíl tak markantní – na počet lokalit se pak Čechy blíží např. Vestfálsku či sev. části Dolního Rakouska. Sousední Morava sice počtem nálezů TS převyšuje Čechy více než 5x, ale počtem lokalit už to není ani dvojnásobek. Můžeme tedy v rámci Čech konstatovat poměrně značný rozptyl sigillatových nálezů, což vyplývá i z procentuálního srovnání podílů lokalit dle počtu sigillaty (*tab. 28*) – 1 ks TS totiž registrujeme na plných dvou třetinách českých lokalit, zatímco na Moravě a JZ Slovensku to není ani polovina jejich lokalit. Množství mezi 2 až 10 ks TS se v podstatě v Čechách vyskytuje na zbývajících třetině lokalit, počet nad 10 ks známe pouze z jedné lokality (jihočeský Sedlec). Na Moravě a JZ Slovensku je lokalit s počtem TS nad 10 ks více a dokonce jsou známy i lokality s počtem nad 100 ks. Shodnější situaci k Čechám však zjišťujeme v sarmatském barbariku mezi Panonií a Dácií, což je pozoruhodné, neboť součástí této oblasti je na rozdíl od Čech předpolí podunajského limitu.

TS/lokality	ČECHY	Morava	JZ Slovensko	V Maďarsko
1 ks	67,3 %	44,6 %	42,7 %	74,3 %
2 – 10 ks	30,8 %	43,5 %	40,9 %	21,3 %
11 – 100 ks	1,9 %	10,9 %	15,4 %	1,5 %
nad 100 ks	-	1,1 %	1,9 %	0,3 %

Tab. 28: Procentuální podíly lokalit dle počtu terry sigillaty. Údaje dle: *Klanicová 2007, 175-176, Tab. 3; Kuzmová 1997, 15, Tab. 2*.

Z 52 lokalit v 1. části katalogu se tedy 1 ks TS nachází na 35 z nich a 2 TS na dalších 8, což tvoří dohromady 82,7 % a pokud přidáme dalších 5 lokalit se 3 TS, jedná se již o 92,3 % všech lokalit. Naleziště s počtem vyšším než 3 ks jsou v Čechách velmi sporadické – i ve srovnání s vedlejší Moravou, která těž nepřilehala přímo k limitu (podrobné srovnání viz *tab. 29*).

3 ks sigillaty jsou zjištěny na těchto 5 sídlištních lokalitách: Čelákovice, Černín, Dolánky, Mikulovice a Přešťovice – co se týče provenience, pouze v Mikulovicích jsou snad zastoupeny 3 produkční oblasti, v Čelákovících, Černíně a Dolánkách 2 produkční oblasti a v Přešťovicích máme zastoupenou pouze TS z Rheinzabernu. Na pohřebišti v Třebusicích se 6 ks TS však kvůli jejich zlomkovitosti a přepálení byla bezpečně rozeznána jen 1 dílna (Westerndorf). Na rozlehlém sídlišti v Praze-Bubenči/Podbabě se 6-7 ks lze počítat se 3 dílenskými oblastmi (středogalská TS, Rheinzabern a Westerndorf), stejně tak na výšinném sídlišti Závist u Prahy (středogalské dílny?, pozdní argonská a severoafrická sigillata). Nejvíce různých produkčních oblastí či dílen bylo rozeznáno na jihočeském sídlišti Sedlec (5

– jihogalské a středogalské dílny, Rheinzabern, Westerndorf a lokální blíže nerozpoznané dílny?). Lokality se 3 a více ks sigillaty se nachází ve všech intenzivněji osídlených oblastech Čech, pouze s výjimkou Čech jihozápadních. Ovšem lokality s četnějším výskytem TS (nad 5 ks) se nachází pouze ve středních a jižních Čechách.

ČECHY				Morava		
počet TS	počet lokalit	% lokalit	lokality	počet TS	počet lokalit	% lokalit
1 ks	35	67,3 %	viz katalog	1 ks	41	44,6 %
2 ks	8	15,4 %	viz katalog	2 ks	10	10,9 %
3 ks	5	9,6 %	viz katalog	3 ks	12	13 %
4 ks	-			4 ks	3	3,3 %
5 ks	-			5 ks	3	3,3 %
6 ks	1	1,9 %	Třebusice	6 ks	4	4,3 %
7 ks	1	1,9 %	Bubeneč	7 ks	1	1,1 %
8 ks	-	-		8 ks	5	5,4 %
9 ks	1	1,9 %	Závist	9 ks	2	2,2 %
16 ks	1	1,9 %	Sedlec	11 ks	1	1,1 %
				15 ks	1	1,1 %
				17 ks	1	1,1 %
				18 ks	1	1,1 %
				20 ks	1	1,1 %
				21 ks	1	1,1 %
				25 ks	1	1,1 %
				28 ks	1	1,1 %
				41 ks	1	1,1 %
				58 ks	1	1,1 %
				106 ks	1	1,1 %

Tab. 29: Počet terry sigillaty na lokalitách v Čechách (pouze údaje z 1. části katalogu) a na Moravě (dle Klanicová 2007, 175-176, Tab. 3).

REGIONÁLNÍ ODLIŠNOSTI V RÁMCI ČECH

Vzhledem k menšímu počtu nálezů TS sice nelze provádět detailní analýzu s výpočty podílů jednotlivých dílen, zastoupených tvarů, apod. v rámci menších geografických regionů, tak jako na JZ Slovensku vypracovala K. Kuzmová (1997, 56-85), nicméně můžeme se pokusit alespoň o rámcová srovnání bez přesnějších procentuálních výpočtů. Pro tento účel jsem vymezil 5 regionů, některé jejich hranice nejsou určeny striktně geograficky, ale zohledňují spíše koncentrace lokalit s nálezy sigillaty (mapa 20).

Severozápadní Čechy

Tento region zaujímá povodí řek Ohře a Bíliny a úsek Labe mezi ústími těchto dvou řek. Vyskytuje se zde 11 lokalit z 1. části katalogu a 6 lokalit z 2. části katalogu. Jihogalská produkce tu zastoupena není, středogalská sigillata byla zjištěna pouze na 2 lokalitách (Dolánky a Lužice) a nálezy z východogalsko-hornogermánských dílen (mimo Rheinzabern) v regionu také zatím neznáme. Zdaleka nejsilnější zastoupení zde vykazují výrobky z Rheinzabernu (na 7 z 11 lokalit 1. části katalogu), navíc u TS z dalších 2 lokalit (Vrchnice a Žalany) nelze určit, zda se jedná o Rheinzabern či Westerdorf – ze samotného Westerdorfu zatím není žádný přesvědčivý nález. Ovšem jediný doklad TS z Pfaffenhofenu pochází právě z této oblasti (Lovosice). Pouze hypoteticky lze uvažovat o pozdní sigillatě 4. – 5. stol. v případě Března a Záhoří u Žatce.

Téměř na všech lokalitách se našly jen 1 – 2 ks sigillaty, jedinou výjimkou jsou Dolánky se 3 ks – co do množství TS na lokalitách jde tedy o oblast spíše chudší. Shrneme-li, je zajímavé, že naprostou většinu určitelné sigillaty tvoří keramika z Rheinzabernu, další 2 prokázané výrobní oblasti (středogalské dílny a Pfaffenhofen) jsou totiž zastoupeny sporadicky.

Střední Čechy

Jde o centrální oblast Čech – dolní tok Berounky, dolní tok Vltavy – na západě až po Rakovnicko (lok. Přerubence), na východě až po Českobrodsko (lok. Tuklaty) a oblast Polabí mezi soutokem Labe s Jizerou a soutokem Labe s Vltavou. Registruji zde 25 lokalit z 1. části katalogu a 2 lokality z 2. části katalogu. Jihogalské dílny byly rozpoznány na lokalitě Tuchlovice. Sigillata ze středogalských dílen je zde poměrně silně zastoupena (11 lokalit z 1. části lokalit), navíc z Prahy-Vršovic pochází trevírská TS z východní Galie a z Neratovic heiligenberská TS z Horní Germánie, obě sigillaty jsou datovány podobně jako většina zdejší určitelné středogalské TS. Sigillatu z Rheinzabernu zjišťujeme z 9 lokalit, u jedné lokality (Beroun, Havlíčkova ul.) nelze rozhodnout, zda se jedná o Rheinzabern či Westerdorf. Z westerdorfských dílen známe jinak TS ze 3 lokalit (dokonce z pohřebiště – Třebusice), keramiku z Pfaffenhofenu zde absentuje. Jistě není bez zajímavosti, že se ve středočeské oblasti vyskytuje většina pozdní sigillaty z Čech – pozdní argonská produkce byla navíc zatím rozeznána pouze odsud.

Nejen počtem lokalit s TS a zastoupených výrobních oblastí, ale také množstvím sigillaty na lokalitách jsou střední Čechy nadprůměrné – kromě 1 lokality (jihočeský Sedlec) se zde totiž nachází všechny ostatní naleziště s více než 5 ks TS (Třebusice, Praha-Bubeneč/Podbaba a Závist) a z 5 lokalit se 3 ks leží dvě také tady (Černín a Čelákovice).

Východní Čechy

Zde poněkud uměle vymezený region zabírá povodí horního toku Labe a povodí Cidliny až po jejich soutok, dále včetně Kolínska a Čáslavska. Nálezy TS odsud známe z 11 lokalit 1. části katalogu a ze 4 lokalit 2. části katalogu. Jihogalské zboží tu není zastoupeno, zato keramika ze střední Galie se vyskytuje na 7 lokalitách, oproti pouze 4 lokalitám

s rheinzabernskou sigillatou. Westerndorf je zastoupen na 2 lokalitách (Opolany a Mikulovice). Ze Slavhostic máme doklad pozdní severoafrické produkce.

Podobně jako v severozápadních Čechách se na zdejších lokalitách vesměs vyskytují 1 - 2 ks sigillaty, jedinou lokalitou se 3 ks (ale 9 zlomky) je nově zkoumané sídliště v Mikulovicích u Pardubic (navíc zřejmě odtud TS pochází ze 3 různých výrobních oblastí), které se nachází nejvíce jihovýchodněji a mohlo by naznačovat komunikační směr k Moravě.

Jižní Čechy

Oblast sice nejvíce excentrická v rámci Čech, ale zároveň nejbližší k norickému úseku římského limitu. Známe odtud jen 2 lokality z 1. části katalogu (Sedlec a přešťovické sídliště) a další 2 (Nišovice a přešťovické pohřebiště), ovšem máme zde v nálezech zastoupeno až 5 různých výrobních oblastí – jihogalské a středogalské dílny, Rheinzabern, Westerndorf a snad i nějaké blíže nerozeznané provinciální lokální dílny.

Průměrem počtu ks TS na lokalitu je oblast v Čechách vysoce nadprůměrná – v Sedlci totiž registrujeme zlomky ze 16 nádob, v Přešťovicích na sídlišti 3 ks a též v Nišovicích (či Volyňsku – jihočeský původ je bohužel nejistý) 3 ks.

Jihozápadní Čechy

Všechny 3 lokality se koncentrují mezi dolními toky Mže a Radbuzy. Z každé z nich pochází pouze 1 zlomek TS – na sídlištích Chotěšov a Nýřany se jedná o Rheinzabern; u fragmentu ze Stříbra je pouze rámcové určení Rheinzabern/Westerndorf, navíc nález pochází z mladšího kontextu.

Z hlediska počtu lokalit, množství kusů sigillaty na nich a zastoupených jednotlivých výrobních oblastí je nejvýraznější zde uměle vymezená oblast středních Čech, která se tak z úzkého pohledu výskytu římské keramiky typu terra sigillata jeví jako centrální, hlavní (ovšem může zčásti jít o stav výzkumu – přece jenom k nejvíce archeologickým výzkumům zřejmě dochází v Praze a jejím širším okolí) – [mapa 20](#). Druhou zásadní oblastí jsou jižní Čechy sice s minimem lokalit, ale s nadprůměrnými počty kusů sigillaty, čímž by mohly odpovídat své předpokládané roli lokalit situovaných při komunikacích spojujících Norikum a centrální oblasti Čech. Pracovně vymezená oblast východních Čech začala z hlediska nálezů sigillaty v posledních letech nabývat na důležitosti díky novým výzkumům (Nebovidy – Vaňkát, Osice a především Mikulovice) a povrchovým sběrům (Dobřichov, Tatce) – hustota lokalit začíná vzrůstat, ikdyž průměrným množstvím ks sigillaty na lokalitách se středočeské oblasti zatím rovnat nemohou. Možná překvapivě poměrně chudě vůči jiným regionům se počtem kusů TS na lokalitách i zastoupených výrobních oblastí zatím jeví Čechy severozápadní – jakoby co se týče přísunu sigillaty do Čech stály poněkud stranou. Jedinou výjimku zde představují Lovosice na řece Labi, odkud zatím mohla být revidována pouze část nálezů TS (viz 2. část katalogu). Z jihozápadních Čech máme nálezů nejméně, ovšem mohou ukazovat na další komunikační směr a to k raetskému úseku limitu.

NÁLEZY TS ZE SÍDLIŠTNÍCH LOKALIT; JEJICH CHARAKTERISTIKA

Terra sigillata pochází v Čechách většinou z areálů germánských sídlišť (takto označeno nejméně 40 z 52 lokalit v 1. části katalogu a min. 8 z 15 v 2. části katalogu), z pohřebišť či ojedinělých hrobů jen výjimečně (viz dále, kap. Terra sigillata v germánských hrobových nálezech a na pohřebišťích v Čechách). Jejich rozptyl se víceméně překrývá se známým rozsahem germánského osídlení doby římské (Motyková-Šneidrová 1967, *Karte 1*; Zavřel 1999, *obr. 3-4*; Droberjar 1999a, *Tab.1:3*; 2002a, *mapa na přebalu*; Salač 2008, *obr. 1*; Droberjar 2008, *obr. 74*) a také s rozložením jiných druhů předmětů římské provenience (Sakař 1970, *mapa*; Oliva-Burian-Nemeškalová-Jiroudková-Tejral 1986, *Karte B, C*; Karasová 1998, *Karte 1*; Jančo 2003, *mapa 2-4*). Novějším významným poznatkem jsou objevy sídlištních lokalit s přítomností TS v jihozápadních Čechách, mezi dolními toky Mže a Radbuzy a zcela nově přibyly nálezy sigillaty ze sídlišť zkoumaných ve východní části východních Čech (Osice a Mikulovice).

Bohužel téměř u poloviny těchto sídlištních lokalit disponujeme velmi nedostačujícími informacemi, poněvadž část z nich známe jen z povrchových sběrů, část ze starých nedostatečně dokumentovanými výzkumů či pouze prostorově velmi omezených výzkumů. Přesto bychom se měli pokusit alespoň o jejich rámcovou charakteristiku. Můžeme vyjít z konstatování V. Sakaře, který kdysi ve své studii o nálezech sigillaty v českém prostředí charakterizoval sídlištní lokality takto (1956, 66): „S nádobami vyrobenými v technice TS se nejčastěji setkáváme na rozlehlých sídlišťích, kde je dosvědčeno zpracování železa (struska, železářské pece) nebo se objevují význačnější nálezy spon a dovezených skleněných předmětů. Některá menší sídliště jsou položena na břehu řeky v místech, kde lze důvodně očekávat brod.“ Naznačil tedy, že TS většinou pochází z takových sídlišť, které lze označit za jaksi významnější a to z dle těchto kritérií – velká rozlehlost sídliště, doklady zpracování železa, přítomnost dalších artefaktů římské provenience a výhodná poloha z hlediska brodů či komunikací. Pokusme se tedy podívat na sídliště s TS z těchto stejných pohledů:

a) velikost sídliště - tuto kategorii lze posuzovat na základě dostupných informací jen velmi špatně, nehledě na metodická úskalí (např. jak určit „průměrnou velikost“, vícefázovitost mnohých lokalit, apod.), nanejvýše lze několik sledovaných sídlišť označit jako rozsáhlejší (mezi takové by snad mohly patřit lokality Beroun, Lovosice, Mikulovice, Močovice, Neratovice, Opolany, Praha – Bubeneč/Podbaba, Přešťovice, Sedlec, Stehelčevy, Tišice, Tuklaty, Velké Přílepy, Závist), ani tak nemáme jistotu zda se nám takto jeví jen na základě stavu výzkumu. Ještě těžší by však bylo pokusit se zjistit, zda se sigillata naopak vyskytuje i na sídlišťích „podprůměrné velikosti“ – což se obávám, že v podstatě relevantně zjistit nelze.

b) přítomnost dalších předmětů římské provenience - ze 40 sídlišť z 1. části katalogu byly objeveny ještě jiné římské výrobky na 26 z nich (tedy na 65 % z nich) – **tab. 30**.

	Ř keramika	Ř spony	Ř sklo	mince	bronz. nádoby
počet lokalit	17 lok.	10 lok.	6 lok.	5 lok.	4 lok.
% zastoupení	42,5 %	25 %	15 %	12,5 %	10 %

Tab. 30: Přehled výskytu dalších artefaktů římské provenience na českých sídlišťích s nálezem sigillaty.

Mezi nimi převažují nálezy římské spotřební keramiky, které se společně se sigillatou vyskytly na 17 lokalitách (42,5 %), římské spony byly přítomny na 10 lokalitách (25 %), dále se častěji vyskytly fragmenty skleněných nádob (6 lokalit – 15 %), mince (5 lokalit – 12,5 %) také zlomky bronzových nádob (4 lokality – 10 %) a vzácněji jiné římské výrobky. Počet registrovaných kovových nálezů římské provenience však bude na těchto sídlišťích

pravděpodobně podhodnocený – poslední dobou se totiž vlivem používání detektorů kovů ukazuje, že většina kovových artefaktů se na sídlišťích zachovala v povrchových vrstvách a tradiční terénní výzkumy je tak většinou nedokázaly zachytit (k tomu např. *Droberjar 2007, 42-43*; + *vlastní zkušenosti v rámci práce regionálního archeologa*).

c) doklady železářské výroby a práce s barevnými kovy - železářské pece byly identifikovány na cca čtvrtině lokalit s nálezem sigillaty a železářská struska nejméně na další desítku, to je nejméně polovina všech těchto sídlišť (zároveň na většině z nich byly nalezeny kromě sigillaty ještě další druhy římských výrobků). Sídlíšťe v Berouně, Praze – Bubenci/Podbabě, Stehelčevsi a snad i v Tuklatech se odlišují větším počtem prozkoumaných pecí, intenzivní železářská výroba byla navíc zjištěna i na sídlišťích v jejich blízkém okolí (v Berouně snad také doloženo zpracovávání neželezných kovů). Ovšem naopak z některých jiných lokalit s objeveným větším počtem baterií železářských pecí nálezy sigillaty absentují (např. Praha-Dubeč nebo Říčany). Dalším problémem, který dané srovnání velmi ovlivňuje, je opět stav výzkumu jednotlivých lokalit.

Bohužel též struktura a organizace železářské výroby v době římské není zatím dostatečně vyjasněna (k tomuto tématu naposledy *Salač 1999, 107-108*). V. *Salač* konstatuje, že sice byla v Čechách zaznamenána sídlíšťe, která se zřejmě na tuto výrobu zaměřovala, na druhou stranu však se zdá, že strusky na germánských lokalitách doby římské představují celkem běžný nález, což by zase svědčilo pro značné rozšíření železářské produkce na sídlišťích (registrovány již desítky osad s doloženým hutněním železa). Dle něj tedy zatím nelze rozhodnout, zda bylo železářství v době římské rozptýlené a velká část sídlišť takto víceméně soběstačná, nebo jestli se výroba koncentrovala do několika sídlišť, která zásobovala ostatní sídlíšťe. Zvýšená výroba v určité oblasti byla zřejmě zapříčiněna přítomností ložisek železné rudy (např. na Berounsku). K hlavním oblastem této činnosti patřily střední a severozápadní Čechy (viz mapa *Droberjar 2002a, 96*), dosud však nelze pozorovat hromadnou výrobu pro rozsáhlejší území (*Salač 2008, 59-61*).

Doklady práce s barevnými kovy jsou zatím v Čechách mnohem řidší, nicméně i s jejich významem je třeba počítat; z lokalit s nálezem TS tuto výrobu registrujeme např. v Berouně-Havlíčkově ul. nebo Čelákovcích (*Jančo 2000, 244; 2004; Salač 2008, 63-64*).

d) výhodnost polohy - poloha těchto sídlišť je ve vztahu k lokalitám v nejbližším okolí značně rozdílná. Některá se nacházejí v blízkosti větších pohřebišť či jen ojedinělých hrobů s častou přítomností předmětů římské provenience nebo v blízkosti jiných osad výjimečných významnějšími doklady železářské výroby, přítomností římských výrobků či zvláštních nálezů nebo svou rozlohou. V okolí několika z nich však lokality takového charakteru zatím zjištěny nebyly nebo dokonce jsou stopy osídlení v jejich okolí zatím minimální (např. Chotěšov, Nýřany, Osice, Přerubence či Slavhostice).

Některá sídlíšťe se však pravděpodobně nacházela ve výhodných polohách poblíž předpokládaného klíčového brodu nebo na významnější nadregionální komunikaci. V této souvislosti lze uvažovat o lokalitách Beroun, Praha Bubeneč/Podbaba, Sedlec, Lovosice, Černín, Mikulovice, Neratovice, Obříství, Tišice a Velké Přílepy; z 2. části katalogu by k takovýmto patřily Soběsuky a Stradonice.

Přes všechna metodická úskalí snad přesto můžeme značnou část sídlíšťních lokalit s nálezem sigillaty charakterizovat jako sídlíšťe významnějšího rázu - většinou s více z následujících atributů: větší rozloha, doklady intenzivnější železářské výroby či zpracování barevných kovů, přítomnost dalších římských výrobků (především spotřební keramiky) a výrazná dopravně komunikační funkce. Ovšem známe také sigillatu ze sídlišť, kde zatím takovéto atributy zjištěny nebyly a neznáme ani žádnou lokalitu významnějšího charakteru v blízkém okolí. Jejich nárůst by mohl ukazovat, že římská keramika (obecně) nebyla v germánských osadách v Čechách výrobkem tolik výjimečným.

SÍDLIŠTĚ S NEJVÍCE NÁLEZY SIGILLATY V ČECHÁCH

Počet nad 5 ks sigillaty zatím v Čechách registrujeme na 4 lokalitách – 7 zlomků (6 ks TS) bylo nalezeno v areálu pohřebiště v Třebusicích (k tomu viz kap. Terra sigillata v germánských hrobových nálezích a na pohřebištích v Čechách), zlomky pravděpodobně z min. 9 nádob pochází z výšinného sídliště Závist u Prahy (většinu z nich však tvoří pozdní sigillata, která již nespadá do období hlavního přísunu TS do barbarika ve 2. – 3. stol. – viz kap. Pozdní produkce sigillaty v Čechách); zde se tedy budu věnovat pouze 2 zbývajícím sídlištím Sedlec a Praha-Bubeneč/Podbaba.

Sedlec (okr. České Budějovice, Jihočeský kraj)

Sedlec představuje zatím největší známé sídliště doby římské v jižních Čechách (z odhadovaných cca 4-5 ha prozkoumána zhruba 1/5) a je datováno do stupňů B2 – C3 (těžiště zřejmě ve st. C1-C2). Výzkumy v 80. letech minulého století odkryly několik polozemnic, nadzemních kúlových staveb, objekt se dvěma hutnickými pecemi a množství sídlištních jam. Kromě početných zlomků TS se zde našly fragmenty nejméně 6 nádob provinciální užitkové keramiky a také zlomky skleněných nádob (*Břicháček-Braun-Košnar 1991, 436-445; Košnar-Břicháček 1999a, 161-168*).

Dosud bylo nalezeno 17 zlomků TS z maximálně 16 nádob, které reprezentují nejméně čtyři výrobní centra (*tab. 31*). Fragment misky Drag. 18 je jediným zástupcem jihogalské produkce a zároveň jediným zástupcem tzv. hladké sigillaty. Středogalským dílnám patří fragmenty tři nádob, z nichž dvě jsou připsány Cinnamovi a jedna Quintiliánovu okruhu. Nejvíce zlomků pochází z výrobního centra v Rheinzabernu (nejméně 5 kusů, z nichž dva spadají do Bernhardovy skupiny IIa), fragment jedné nádoby byl vyroben Heleniem působícím ve Westerndorfu, přičemž dalších 4-5 kusů bylo na základě materiálu jen rámcově přiřazeno k dílnám Rheinzabern/Westerndorf. Fragmenty dvou nádob se poněkud běžným nálezům vymykají, oba nebo alespoň jeden by mohl být výrobkem nějakých lokálních méně známých dílen. Drtivá většina patří reliéfním mísám Drag. 37, několik nebylo tvarově určeno, dále nalezen fragment hladké misky Drag. 18 a vzácný nález tenkostěnné misky Drag. 41 zdobené vrubořezem.

Poměrové složení nálezů TS ze Sedlce dle provenience víceméně odpovídá celkové situaci zjištěné v Čechách. Výroba misky Drag. 18 jihogalské produkce spadá do poslední třetiny 1. stol. n.l. a je tak nejčasnějším a zároveň časově ojedinělým kusem sigillaty v Sedlci. Fragmenty z Lezoux jsou datovány do 2. století, jeden již do jeho druhé čtvrtiny, dva do 3. čtvrtiny, resp. do let 140-170 n.l., tedy ještě do období před markomanskými válkami či do jejich průběhu. Přesněji určitelné zlomky rheinzabernské produkce byly vyrobeny mistry Bernhardovy skupiny IIa, jejíž výrobky jsou kladeny do období po r. 175/178 – 210/220 n.l. Heleniova produkce ve Westerndorfu patří již 1. třetině 3. století. Všechny ostatní fragmenty mohly být pouze rámcově datovány do pol. 2. – pol. 3. stol., období největšího přísunu TS do Čech. Lépe datovatelnou sigillatu ze Sedlce můžeme rozdělit do tří chronologických vrstev – poslední třetina 1. stol. n.l. (ojedinělý fragment jihogalské provenience), období 2. a 3. čtvrtiny 2. stol. (středogalská produkce) a období od závěru markomanských válek – poslední čtvrtina 2. – 1. třetina 3. stol. (přesněji datovatelná rheinzabernská a westerndorfská produkce). Přísun TS na tuto lokalitu byl tedy dlouhodobějšího a početnějšího charakteru, určitou roli mohla hrát relativní blízkost provincie Norikum, odkud pravděpodobně docházelo k přísunu velké části římských výrobků do Čech přes Budějovicko tzv. Lineckou stezkou (právě na okraji Budějovické pánve se lokalita Sedlec rozkládá). Dokonce byly vysloveny úvahy, že lokalita mohla plnit funkci osady s tržištěm, navštěvovanou buď římskými nebo alespoň germánskými kupci (*Košnar-Břicháček 1999a, 169; Zavřel 2007, 277-278, obr. 15*).

Kat.	Objekt	Kontext	Tvar	Provenience	Datace
38.k	obj. II/87	st. C1	Drag. 18	jihogalské dílny (hladká TS)	3. třet. 1. st.
38.p	obj. III/87	st. C2	Drag. 37	Lezoux; okruh Quintilianův	125-150
38.a	o 16-17/80	st. C1	Drag. 37	Lezoux; Cinnamus	140-170
38.o	obj. 49/87	nedatov.	Drag. 37	Lezoux; Cinnamus	140-170
38.e	kul. vrstva	nedatov.	Drag. 37	Rheinzabern; Attilus (?) - Iia	180 - 220
38.i	ze sběrů	nedatov.	Drag. 37	Rheinzabern; Reginus II - Iia	180 - 220
38.l	obj. II/87	st. C1	Drag. 37	Rheinzabern; okruh T136-138	ca 150-250
38.d	o. 210/84	nedatov.	Drag. 41	Rheinzabern (hladká TS)	ca 150-250
38m	obj. II/87	st. C1	neurčen	Rheinzabern	ca 150-250
38.c	obj. 24/80	st. C1-C2	Drag. 37	Westerndorf; Hellenius	195-230
38.f	obj. I/84	st. C1-C2	neurčen	Rheinzabern/Westerndorf	ca 150-250
38.g	obj. II/85	st. C1-C2	neurčen	Rheinzabern/Westerndorf	ca 150-250
38.j	o. 302/86	nedatov.	Drag. 37	Rheinzabern/Westerndorf	ca 150-250
38.n	obj. I/87	st. C3	Drag. 37?	Rheinzabern/Westerndorf	ca 170-270
38.b	o 16-17/80	st. C1	Drag. 37 ??	Rheinzabern/Westerndorf nebo lokální prov. produkce?	ca 150-250
38.h	o. 278/86	nedatov.	Drag. 37	lokální dílny ??	ca 150-250

Tab. 31: Přehled nálezů TS ze Sedlce (srovnáno dle dílen).

Praha-Bubeneč/Podbaba (Praha 6, kraj Praha)

V dnešní Podbabě a Bubenci, na břehu Vltavy v severní části Pražské kotliny, se nacházel rozsáhlý komplex sídlišť z průběhu doby římské (od časné doby římské po období stěhování národů, převážně však 2. - 3. stol.). Je třeba zmínit nezvyklé množství železářských pecí - železářská výroba mohla uspokojovat potřebu širšího okolí a lokalita patří k největším střediskům germánského železářství u nás. Ruda nepocházela z dalekého okolí, nejspíše byla sbírána v šareckém údolí. Z lokality pochází poměrně dosti nálezů římské proveniencí - více druhů provinciální spotřební keramiky (*Rypka 2007, tab. 1*), spony (norické s prolamovaným zachycovačem); mince (bronzový stříbrem plátovaný denár Faustiny Mladší s provrtem k zavěšení, redukovaný follis císaře Constanta z let 337-340 a redukovaný bronz. follis císaře Constantia II. z let 330-335 a zřejmě další kusy ze starých výzkumů), bronz. cedník (*Šnajdr 1898, 206-208; Jíra 1898, 152; 1910, 22-23; Motyková-Šneidrová 1967, 38; Sakař 1956, 60; 1970, 37; 1980, 122; Jančo 2003, 274-276; Droberjar 2002, 258; 2005, 818-819*). Lokalita je významná také mohutností zachovalých kulturních souvrství. Mezi další aspekty musíme počítat jedinečnou geografickou polohu lokality - samotná Pražská kotlina totiž měla neobyčejný význam z hlediska dálkových komunikací, k přechodu Vltavy se tu zřejmě nabízelo několik brodů - navíc ten zřejmě nejdůležitější se nacházel poblíž sídliště v Bubenci, jak se předpokládá minimálně pro středověk (*Klápště 2005, 342-344*).

Z lokality máme aktuálně k dispozici 7 fragmentů TS, které pochází min. ze 6 nádob. Bohužel část nálezů sigillaty pochází ze starých výzkumů *J. A. Jíry* na pozemcích p. Reisera a Mauthnera pískovně, postrádáme tak bližší nálezové okolnosti a neznáme přesně původní nálezy z těchto kontextů - dle popisů se zdá, že některé fragmenty byly zřejmě nalezeny v kulturních vrstvách. Druhá část sigillatových nálezů byla získána až zcela novými záchrannými výzkumy - 2 fragmenty opět v rámci kulturních vrstev, 1 fragment (navíc přesněji určitelný - č. 30.f) ze zásobní jámy s germánskou keramikou - po zpracování tohoto čerstvého výzkumu (2011) se tak zde naskytá důležitá možnost datace kontextu. Fakt, že část zlomků sigillaty pochází z kulturních vrstev nás ale staví před metodickou otázku, zda výjimečnost množství nálezů TS na této lokalitě nesouvisí právě se stavem jejího zachování,

neboť na většině jiných germánských sídlišť existenci původní kulturní vrstvy již dnes postrádáme.

Ze všech nálezů byly rozpoznány 3 různé výrobní oblasti (tab. 32) – 2 pravděpodobné exempláře ze střední Galie bohužel nelze datovat blíže; nejvíce (zřejmě 3 kusy) TS patří dílnám v Rheinzaubernu (2 ks lze datovat do jednotlivých fází Bernhardovy skupiny II – 3. čtvrtina 2. – 1. čtvrtina 3. stol.) a poslední 2 zlomky (nelze ovšem vyloučit, že pochází z jediné nádoby) byly vyrobeny v rámci Comitialova okruhu ve Westerdorfu. Tvarově se téměř ve všech případech jedná o reliéfní mísy Drag. 37, výjimkou je zlomek snad tvaru Curle 21 z nádoby napodobující mortaria. Na rozdíl od Sedlce odsud zatím sigillatu registrujeme z užšího časového horizontu – cca od pol. 2. stol. (do 3. čtvrtiny 2. stol. totiž spadá drtivá většina TS středogalské proveniencie v barbariku) po 1. třetinu 3. stol.

Kat.	Objekt	Kontext	Tvar	Provenienc	Datace
30.e	kult. vrstva	nezprac.	Drag.37?	středogalské dílny?	2. stol.
30.g	kult. vrstva	nezprac.	Drag. 37	středogalské dílny?	2. stol.
30.f	zásob. jáma	nezprac.	Drag. 37	Rheinzaubern, Bernhard.skup. IIa	178 – 210/220
30.c	starý nález	?	Drag. 37	Rheinzaubern, Primitivus I-II, Bernharova skup. IIc	190/210 – před 233
30.d	starý nález	?	Curle 21?	Rheinzaubern ?	2. pol. 2. stol.
30.a	starý nález	?	Drag. 37	Westerdorf, Comitialis– Erotus	4. čtvrt. 2. stol.
30.b	starý nález	?	Drag. 37	Westerdorf, Comitialis– Erotus	4. čtvrt. 2. stol.

Tab. 32: Přehled nálezů TS z Prahy-Bubenče/Podbaby (srovnáno dle dílen).

Srovnáme-li celkově obě tyto české lokality se zatím největším počtem nálezů sigillaty 1.-3. stol., lze konstatovat následující:

- patří k rozlehlejší sídlištím
- vyskytuje se na nich větší množství artefaktů římské proveniencie a ve více druzích
- na obou disponujeme doklady železářské výroby (ovšem ve větší míře pouze na pražské lokalitě)
- leží na místech s velmi důležitou komunikační funkcí
- sigillata pochází z více výrobních oblastí (Praha-Bubeneč/Podbaba – 3 oblasti, Sedlec – až 5 oblastí)
- kromě obecně v barbariku oblíbených reliéfních mís Drag. 37 se na obou vyskytují tvary na germánských lokalitách velmi ojedinělé (Sedlec – Drag. 41 s vrubořezem, Praha-Bubeneč/Podbaba – Curle 21)

Sídliště s větším množstvím nálezů sigillaty v okolním barbariku

Také v okolních částech barbarika se některé lokality odlišují velkým počtem fragmentů od ostatních lokalit. Na Moravě pochází ze sídliště Vlčnov–Dolní Němčí (okr. Uherské Hradiště) 106 zlomků TS, dále se počtem ještě vyjímají sídlištní lokality Uherský Brod s 58 zlomky (*Droberjar 1991, 25, Abb. 2*) a nověji Strachotice, okr. Znojmo (41 zlomků). Dle *E. Droberjara* je zajímavé, že Vlčnov-Dolní Němčí a Strachotice⁶⁰ se nacházejí spíše na okrajích hlavních sídelních zón a obchodních spojnic (*Droberjar - Vokáč 2002, 65*). Na jihozápadním Slovensku se fragmenty v počtu několika desítek našly na více lokalitách, ale na dvou sídlištích se počítají ve stovkách – z Povedimi pochází 206 kusů a z Chotína-Délihegy dokonce 234 kusů (*Kuzmová 1997, 64-77*); s nimi jsou srovnatelné dvě sídlištní lokality

⁶⁰ Sigillata z této lokality byla získána pouze opakovanými sběry. Kromě početných zlomků domácí germánské keramiky byl získán také obrovský soubor provinciální užitkové keramiky a také zlomky skla (*Droberjar-Vokáč 2002, 63-64*).

v sarmatské oblasti mezi Panonií a Dácií – Gyoma se 110 kusy a nověji Dunakeszi-Alagi Major se 123 kusy (*Gabler 2001, 121*). Tentýž badatel si všiml, že vzdálenost od limitu zřejmě nehraje nejdůležitější roli. Zatímco Dunakeszi (něco přes 10 km SV od Aquinca) a Chotín (7 km od Kelemantie) leží velmi blízko limitu, Pobedim a Gyoma jsou vzdáleny od provincie několik desítek km. A zase z některých intenzívně prozkoumaných sídlišť v těsné blízkosti limitu pochází relativně malé množství sigillaty. Dle *D. Gablera (2001, 127)* množství TS na lokalitách v barbariku závisí jednak samozřejmě na stavu výzkumu této určité lokality a pak na výhodnosti jeho geografické polohy a vlastnímu ekonomicko-politickému významu. Také ve východní části dnešního Německa známe několik sídlišť s větším počtem kusů sigillaty – z lokalit Mühlberg a Sonneborn jich pochází více jak čtyřicet (*Laser 1998, 6*).

DRUHY SÍDLIŠTNÍCH OBJEKTŮ S NÁLEZEM SIGILLATY

Množství nálezů TS sice bylo na sídlišťích v Čechách nalezeno buď pouze v rámci povrchových sběrů nebo starých nálezů či výzkumů, kdy nebyly kontexty zaznamenány, přesto se můžeme pokusit alespoň o stručný přehled těch sídlišťních nálezů, u kterých kontext známe. U 54 ks sigillaty 1. – 5. stol. ze sídlišťního prostředí tedy nálezový kontext evidujeme ([tab. 33](#)):

	Zahl. chata	Zásob. jáma	Sídl. jáma	Kůlová jáma	Kulturní vrstva
počet TS	21 ks	2 ks	12 ks	4 ks	15 ks
%	38,9 %	3,7 %	22,2 %	7,4 %	27,7 %

Tab. 33: Zastoupení sídlišťních nálezů sigillaty z Čech v jednotlivých druzích kontextů (celkem 54 ks TS).

Nejvíce nálezů sigillaty tedy pochází z výplní objektů, interpretovaných jako zahloubená chata (jedná se o téměř dvě pětiny všech případů). Obecně ze sídlišťních jam (bez bližšího rozpoznání jejich funkce) máme k dispozici 12 ks (22,2 %), pouze ve dvou případech šlo o zásobní jámu (3,7 %) a ve 4 případech o jámu kůlovou (7,4 %).

Více jak čtvrtina TS byla nalezena v rámci kulturních vrstev na sídlišťích (15 ks – 27,7 %) – příznačné ovšem je, že značnou část těchto nálezů tvoří TS ze 2 lokalit – Praha-Buneneč/Podbaba a výšinné sídliště Závist. Archeologické terény v Bubenči a Podbabě se díky příhodným podmínkám právě vyznačují zachováním kulturních souvrství z pravěku i protohistorických období; systematický výzkum na Závisti zase probíhal na nyní zalesněné lokalitě, kde nedošlo k novověké stavební činnosti a kulturní vrstvy tak měly šanci se zde uchovat. Stojíme tedy před otázkou, zda spíše nelze předpokládat, že většina fragmentů sigillaty byla na českých sídlišťích deponována právě v kulturních vrstvách, ale na řadě lokalit se tyto kontexty nedochovaly (eroze, orba, stavební činnost) a v rámci záchranných výzkumů dříve povrchová souvrství nebyla zkoumána (odstranění mechanizací na podloží – výzkum pouze zahloubených objektů). O původně větším podílu sigillaty z kulturních vrstev by mohly svědčit i četnější povrchové sběrové nálezy (min. 11 ks), získané v areálech sídlišť, které se nyní nacházejí na zemědělsky obdělávané půdě (zde většinou pravděpodobně došlo k rozorání těchto vrstev).

CHRONOLOGIE SÍDLIŠTNÍCH OBJEKTŮ S NÁLEZY PŘESNĚJI DATOVATELNÉ TERRY SIGILLATY

Životnost sigillatových nádob

Životností nádob v technice terra sigillata se již zabývalo více badatelů se snahou stanovit průměrnou dobu jejich užívání. V. Sakař (1969a, 206-207) pracoval s poznatky vyplývajícími tehdy z nových závěrů G. Simpson, jež stanovila dobu životnosti TS v prostředí římských provincií na průměrných 30 let. Ovšem později se začalo ukazovat, že se spíše jednalo o kratší dobu, I. Huld-Zetsche (1993, 42) počítá s průměrnou životností v provinciích 5-10 let. Nálezové soubory sigillaty pak zde slouží k ověření datace stratifikovaných kontextů (viz např. Kronberger 1997, 77-98). V barbariku je situace samozřejmě složitější, jednak nevíme, jak dlouho po vyrobení nádob docházelo k jejich transportu do barbarika a také se lišily účely jejich užívání, což vyplývá z jejich různých nálezových kontextů – např. v oblastech przeworské a wielbarské kultury dnešního Polska L. Tyszler (1999a, 72) důvodně uvažuje spíše o používání TS jako hrobového daru, méně jako stolního nádobí – tato funkce naopak pravděpodobně převládala v našich oblastech, kde se vyskytuje téměř výhradně v sídlištním prostředí. V některých případech byla doba používání TS zřejmě poměrně vysoká, jak vyplývá z některých hrobových celků nebo i dobře datovatelných sídlištních kontextů. Svědectví o dlouhém používání nádob TS, získaná rozbořem většinou bohatých hrobů však zřejmě nebudou obecně platná, spíše jde o výjimečné případy přežívání těchto římských výrobků (Sakař 1969a, 206). Pro oblasti barbarika severně a severovýchodně dolního toku Rýna (dnešní Holandsko a severozápadní Německo) počítá M. Erdrich u římské keramiky v době jejího největšího přísunu ve 2. pol. 2. stol. s životností zpravidla období jedné generace (Erdrich 2001, 103), tomuto závěru by neodporovaly ani pozorování z oblastí naddunajského barbarika (viz dále).

Datace sídlištních kontextů s TS v sousedních oblastech barbarika

Jak již bylo zmíněno výše, v oblastech Polska s TS pocházející převážně z hrobů a pohřebišť je řešení otázky chronologie značně odlišné, základní studii k datovatelné TS z uzavřených dobře chronologicky ukotvených hrobových celků představuje práce A. Burscheho (1992). Vzhledem k časté přítomnosti a množství římské keramiky v sídlištních germánských objektech na JZ Slovensku zde byla těmto kontextům věnována náležitá pozornost, naposledy např. soubor ze zahloubené chaty ve Velkém Meděru (Varsik 2008) nebo vybrané objekty s TS ze Zohora a Bratislavy – Devínskej novej vsi (Elschek 2008). Lépe určitelná sigillata zde tedy výrazně napomáhá dataci sídlištních objektů (např. datace sídlištních objektů na lok. Štúrovo (Beljak – Kolník 2008, 142). Také na sousední jižní Moravě se sigillata na některých sídlištních nachází ve větším množství a jsou též zpracovány objekty se sigillatou z již více sídlišť, z nověji zkoumaných zejména sídliště v Klentnici (Klanicová – Komoróczy 2008) nebo objekt z Hrubčic (Fojtík – Klanicová 2009); proto lze v řadě případů pracovat s dobře datovanými sídl. objekty s nálezy TS (viz např. Tejral 2008b, 82, 84, 90, 92).

Datace sídlištních kontextů s TS v Čechách

Vzhledem k většině nálezů sigillaty vyrobené v průběhu 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol. je pro dataci sídlištních kontextů nejdůležitější chronologie domácí germánské keramiky závěru st. B2b a st. C1 – C2, příp. ještě C3. Jistý chronologicko-metodologický problém představuje 2. pol. 2. stol., resp. období kolem markomanských válek. Pro toto krátké období plné kulturních změn byl v některých oblastech germánského barbarika vyčleněn tzv. přechodný stupeň B2/C1 (Polsko, Morava, JZ Slovensko), v Čechách se jej pokusil vymezit na základě analýzy hrobových celků zejména E. Droberjar (Droberjar 1999a, 2008, 135). Zdá se ovšem, že

v sídlištním materiálu tento stupeň rozeznat nelze (Salač 2008, 118, obr. 12). Zatímco germánské keramice mladšího úseku starší doby římské byla v rámci typologie, výzdoby a chronologie pozornost věnována (Motyková-Šneidrová 1967), podrobnou komplexní analýzu pro mladší a pozdní dobu římskou dosud postrádáme, zvláště co se týče keramického materiálu ze sídlišť. Pro třídění sídlištní keramiky stupně C1 se však i v Čechách často používá studie vypracovaná na základě moravského materiálu (Droberjar 1997a), jinak jsme odkázáni jen na publikace jednotlivých lokalit či výzkumů (např. Turnov-Maškovy zahrady, sídliště Turnov B ze stupňů C1b – C2 – Droberjar – Prostředník 2004).

Stav našich znalostí o chronologii sídlištních objektů s nálezem přesněji určitelné TS v Čechách musíme bohužel označit za velmi neuspokojivý. Jednak objektů s potřebnou kombinací – tedy lépe datovatelný materiál z objektu + nález přesněji datovatelné sigillaty není mnoho, navíc řada z těchto pro chronologii vhodných objektů pochází buď ze starších nezpracovaných výzkumů badatelsky nyní nepřístupných, anebo naopak z výzkumů nových, nacházejících se aktuálně teprve ve stavu zpracování.

Několik dalších objektů zase splňuje jen jednu z podmínek (lépe datovatelný materiál z objektu), sigillatu z těchto objektů můžeme totiž datovat jen rámcově (uvedeno dle katalog. čísel; další informace, příp. odkazy na literaturu viz katalog): **3a Čelákovice** – zl. Drag. 37 (Rheinzabern?) jen rámcově dat. do 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol. pochází se zahloubené chaty s germánskou keramikou st. C1; **21b Mikulovice** – zl. Drag. 33 (Westerndorf?) jen rámcově dat. do 4. čtvrtiny 2. stol. – 1. třetiny 3. stol. pochází ze sídlištní jámy s germánskou keramikou st. B2b – C1; 46 Tuklaty – spodek Drag. 37 (Rheinzabern) jen rámcově dat. do 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol. pochází ze sídlištní jámy s germánskou keramikou a dalšími železnými artefakty st. B2 – C1; **48a Velké Přílepy, V od obce** – 2 zl. Drag. 31 (Rheinzabern?) jen rámcově dat. do 2. pol. 2. stol. – 1. pol. 3. stol. pochází ze zahloubené chaty s nálezy chronologicky ukotvenými hlavně na základě spony do st. C1.

Naopak, máme samozřejmě též nálezy přesně určitelné sigillaty, která sice pochází ze sídlištního objektu, jehož nálezy okolnosti však nejsou spolehlivé nebo takovýto nelze ani na základě průvodního materiálu datovat přesněji - např. středogalská TS (Lezoux, Laxtucissa: 150 – 170/180 n.l.) ze starého výzkumu v Hostíně, kdy objekt evidentně obsahoval superpozice časově různých kontextů, germánská keramika odsud vykazuje široký chronologický rozptyl (viz rámcová analýza – Sedláček – Halama – Jílek 2008, 171-173, obr. 11) – obr. 17.

Kat.	LOKALITA	OBJEKT	KONTEXT	URČENÍ TS	DATAČE
3b	Čelákovice	zahl. chata	st. C1	Lezoux, Cinnamus	140 - 170
4a	Černín	zásobní jáma	st. B2b – C1	Lezoux, Cinnamus ovolo CGP: Pl. 47:1	150/155- 170/175
4c	Černín	zahl. chata	st. B2b – C1	Rheinzabern, Perpetuus?	210/220 – 235/245/260
21a	Mikulovice	sídl. jáma	st. B2b – C1	Lezoux, Laxtucissa	150 – 170/180
38k	Sedlec	zahl. chata	st. C1	jihogalská TS	3. třetina 1. stol.
38p	Sedlec	zahl. chata	st. C2	Lezoux – okruh Quintilianův	125 - 150
38a	Sedlec	zahl. chata	st. C1	Lezoux, Cinnamus	140 - 170
38c	Sedlec	zahl. chata	st. C1-C2	Westerndorf, Helenius	195 - 230

Tab. 34: Přehled přesněji datovatelné TS z Čech v datovatelných sídlištních objektech.

Celkem tedy registrujeme pouze 8 chronologicky zařaditelných sídlištních objektů (publikovaných nebo alespoň částečně mi badatelsky zpřístupněných) s nálezem přesněji určitelné sigillaty ze 4 germánských osad (tab. 34):

Sedlec – odtud pochází jak nejvíce nálezů TS v Čechách, tak i nejvíce námi sledovaných objektů (4). Bohužel jsou zatím datovány pouze předběžně (*Košnar – Břicháček 1999a*). Pro srovnání je především zajímavé, že z těchto vybraných 4 objektů pocházející sigillata patří celkem 3 různým dílenským oblastem.

Mikulovice – novými výzkumy byly získány 3 ks TS (ale 10 fragmentů), chronologicky přesně určitelná je sigillata ze sídlištní jámy č. 165/2007 – obsahovala 7 zlomků z jediné nádoby středogalské provenience s kolkem Laxtucissy (150 – 170/180 n.l.). Objekt ovšem nenabídl mnoho dalších nálezů – kromě zvířecích kostí a mazanice pouze 18 zl. germánské keramiky datovatelných do průběhu st. B2b – C1 (*Sedláček – Halama – Jílek 2008, 164, 170-171, obr. 5*). – obr. 19.

Čelákovice – díky novým výzkumům z tohoto sídliště nyní také disponujeme 3 ks TS a stejně jako v Mikulovicích je přesněji určitelný pouze 1 z nich – ze zahloubené chaty (obj. č. 40) pochází TS středogalské provenience, pravděpodobně výrobek mistra Cinnama (140 – 170 n.l.). Kromě TS tvořily další nálezy z objektu zlomky mazanice, strusky, uhlík a hlavně domácí v ruce robená germánská keramika. Díky laskavosti autorů výzkumu (J. Špaček a P. Snítily, M. Čelákovice) jsem mohl průvodní nálezy shlédnout – jedná se o několik desítek zlomků germánské keramiky – materiál většinou hrubší s povrchem zahlazovaným, méně často hladkým, ojediněle až leštěným. Výzdoba je jak plastická – hrubé nehtovité vrypy a barbotino, tak vhloubená - vertikální i horizontální úzké žlábků a rýhy, dále horizontální řady krátkých vertikálních nebo horizontálních úzkých vrypů; na 5 zlomcích z jedné nádoby s mírně esovitým profilem je mezi dvěma horizontálními úzkými žlábků pomocí trojnásobných šikmých širších rýh vytvořen pás trojúhelníků (obr. 18). Soubor lze předběžně přiřadit k náplni vymezených moravských stupňů B2/C1 a C1 dle studie *E. Droberjara (1997)*, dekor pásu trojúhelníků již však naznačuje mladořímský stupeň C1 (viz např. *Droberjar 1997, Tf. 139:3* – Mušov; *Droberjar 1999, Tab. 21 – 3:5 a 4:1* – Pňov nebo *Rybová 1979, 8:1* – Plotiště n. Labem nebo i Turnov-Maškovy zahrady, sídl. Turnov B – *Droberjar – Prostředník 2004, Tab. 6:4, 9:15, 22*).

Černín – také nově zkoumané sídliště se 3 ks TS, z nichž jsou přesněji určitelné 2 ks. Výzkum ještě nebyl komplexně publikován, laskavostí autora výzkumu (D. Stolz, ÚAPPSC) mi však byly poskytnuty kresby vybrané germánské keramiky z obou objektů:

Zásobní jáma (obj. č. 178) poskytla zl. TS z dílen v Lezoux, (Cinnamus, ovovalo *CGP: Pl. 47:1* – 150/155 – 170/175 n.l.). Štíhlá vysoká nožka poháru (obr. 20:1) by ještě měla patřit stupni B2 (*Motýková-Šneidrová 1967, Beilage 1:6; Salač 2008, obr. 40:4*), ostře profilovaná mísovitá nádoba (obr. 20:5) nejlépe odpovídá kódu 2332, podobné nádoby řadí *E. Droberjar* v moravském materiálu do jeho stupňů B2 a B2/C1 (*Droberjar 1997, Abb. 36, 61, 64*); výzdobu rytých křížků (obr. 20:3) označuje jako kód 291 (Mušov, chata II), kterou datuje již do st. C1 (*Droberjar 1997a, Abb. 19:291, Taf. 137:15*).

Zahloubená chata (obj. č. 36) poskytla zl. TS z Rheinzabernu, pravděpodobně Perpetuus (Bernhardova skupina III b: 210/220 – 235/245/260 n.l.). Keramika není příliš výrazná, obsahuje jednoduché mísy s mírně zataženým či rozevřeným okrajem, též s okrajem ovaleným (obr. 21:1-2, 9-10), hrncovitou nádobu se zataženým okrajem (obr. 21:11), esovitě profilovaný hrnec (obr. 22:3); s výzdoby se uplatňují především protáhlé vrypy a důlky (obr. 21:4-5, 8), které známe ze st. B2 i C1 (*Salač 2008, obr. 41; Droberjar 1997a, Abb. 16-27*).

Ve většině těchto sledovaných sídlištních objektů (TS z Čelákovic, Černína, Mikulova a TS ze dvou zahloubených chat ze Sedlce - tab. 34) datace fragmentů sigillaty zhruba odpovídá dataci objektů, ve kterých byly nalezeny (nebo se alespoň koncové období výroby TS datačně

dotýká počátku určeného relativně-chronologického stupně daného objektu). Doba výroby dvou fragmentů TS (jeden zl. jihogalské a druhý časně středogalské provenience) ze dvou polozemnic ze sídliště v Sedlci (obj. II/87 a III/87 – č.kat. 38.k+p) je cca o sto let starší než datace objektů, ve kterých byly nalezeny. Pokud se nejedná o intruzi, pak by byla tak dlouhá doba životnosti na germánském sídlišti spíše výjimečná. Z chronologicky analogických situací můžeme zmínit např. fragment jihogalské sigillaty (datované do období vlád Nera či Vespasiána – 54-79 n.l.) nalezené na moravském sídlišti Komořany ve výplni germánské chaty Z-9 datované do stupně C1a (*Droberjar 1991, 27-28*). Nálezy starších kusů sigillaty v mladších kontextech na germánských sídlištích v naddunajském barbariku bývají spíše interpretovány jako sekundární příměs (intruze), než jako doklad dlouhé životnosti TS v barbariku (např. obj. 106 z Velkého Mederu – *Varsik 2008, 300*).

Nálezy sigillaty v sídlištních objektech v Čechách tedy napomáhají jejich dataci, ale nemohou být, tak jako v naddunajském barbariku, jednou z hlavních chronologických opor, neboť na rozdíl od sídlišť na JZ Slovensku či jižní Moravě s vyšším výskytem římské keramiky většinou představují jediný kus římsko-provinciální produkce v daném objektu (a často i na sídlišti!), takže riziko eventuality sekundární příměsi je tak větší.

JAK VYSVĚTLIT NÁLEZ SIGILLATOVÉ MÍSY Z NERATOVIC? Možnosti interpretace a kontext zajímavého nálezu

V r. 1927 došlo při těžbě písku v pískovně p. L. Černého v Neratovicích (okr. Mělník, Středočeský kraj) k rozrušení polykulturní lokality s důležitými archeologickými situacemi, zachráněna byla bohužel jen část nálezů (od dělníků je zajistil J. Böhm). Jako nejzajímavější může být směle označena dnes již slavná celá reliéfní mísa v technice terra sigillata. Návštěvníci archeologické expozice Národního Muzea v Praze ji stále mohou obdivovat v části věnované době římské.

Nález zachovalé nádoby sigillaty ihned vzbudil náležitou pozornost, vždyť do té doby byly z území Čech známy jen ojedinělé zlomky této římské keramiky z několika málo lokalit (*Buchtela - Niederle 1910, 85*). Mísa se dodnes nevymyká jen svou celistvostí, neobvyklou proveniencí, dokladem opravy, přítomností kolku výrobce i ryté značky (tzv. graffito), ale také zřejmě zvláštním uložením do země. Nálezové okolnosti jsou bohužel poněkud zamlžené a tak i po více než 80 letech od objevu stále nevíme, jak zvláštní nález interpretovat. Můžeme se však pokusit využít všech dostupných původních informací, analýz archeologických nálezů a jejich kontextů z této lokality i použitelných analogií.

Výklady v odborné literatuře

Nálezy od dělníků převzal tehdy mladý J. Böhm,⁶¹ předměty však nepublikoval, ale např. v článku věnovanému výzkumům v blízkých Tišicích na okraj zmiňuje také výkopy v Neratovicích, které odkryly mj. „římské sídliště s jedinečnou u nás sigillatou.“ (*Böhm 1928, 8*).

L. Horáková-Jansová,⁶² která první provedla detailní analýzu mísy TS a germánských nádob píše, že při práci v pískovně p. Černého byl stržen větší počet sídelních jam z doby římské. V jedné jámě spolu se sigillatou, prý mezi dvěma pískovcovými kameny, byly - podle sdělení dělníků – ještě 2 nádoby (amfora a soudečkový hrnec), které hodnotí jako tvary vyskytující se pravděpodobně pouze na germánských sídlištích (*Horáková-Jansová 1929, 43, 46; 1930, 21, 25-26*).

Jako nález ze sídlištní jámy (s poznámkou „neověřitelná“) zařadil mísu TS do svého soupisu výskytu tohoto druhu keramiky v Čechách i *H. Preidel (1930a, 169)*. B. Svoboda nepovažoval nálezové okolnosti TS mísy z Neratovic za bezpečně zjištěné (*1948, 128*). V. Sakař nejdříve počítá s nálezovým celkem těchto tří nádob (s datací do 2. pol. 2. stol.) v rámci germánského sídliště (*1956, 58-60*); později uvádí, že celá mísa TS pochází z některé rozrušené jámy v rámci sídliště s tím, že vztah k dalším uváděným nálezům (germánská amfora a soudečkovitý hrnec) je nejasný (*1970, 34*).

K. Motyková-Šneidrová (1967, 32) též považuje nálezovou souvislost mezi těmito nádobami za nejistou, ovšem zmiňuje navíc původní *Böhmovu* informaci získanou od dělníků, že mísa TS byla nalezena spolu se dvěma mlýnskými kameny. Konstatuje, že obě celé nádoby (mísa TS a amfora) jsou v literatuře považovány za sídlištní nálezy, ale připomíná další informaci dělníků o údajných bílých zbytcích (spálených kostí?) na dně amfory a v této

⁶¹ V r. 1927 bylo *J. Böhmovi* (1901–1962), později uznávanému archeologovi, teprve 26 let. Studium archeologie měl již za sebou (1919–1924 na FF UK v Praze) a od r. 1923 pracoval ve Státním archeologickém ústavu v Praze (r. 1939 zde nahradil *K. Buchtelu* ve funkci ředitele) – *Sklenář 2005, 82*. Více o osobnosti *J. Böhma* v člancích z kolokvia “Jan Filip, Jaroslav Böhm a český pravěk. Kolokvium u příležitosti 100. výročí narození obou badatelů“ (ARÚ Praha, 7.2. 2001), které byly publikovány v 53. ročníku *Archeologických rozhledů* (2001).

⁶² Archeoložka *L. Jansová* (provd. *Horáková*) byla tehdy velmi mladá (1904–1996), studium archeologie na FF UK v Praze ukončila teprve v r. 1928. Začínala v pravěké oddělení Národního muzea (pomocná vědecká síla 1924–1928) a v letech 1929–1934 působila též jako *J. Böhm* ve Státním archeologickém ústavu (*Sklenář 2005, 257*).

souvislosti upozorňuje na odkrytí mladořímského žárového hrobu na pozemku p. Kučery nedaleko této lokality, který by mohl naznačovat existenci pohřebiště v bezprostřední blízkosti rozrušeného sídliště.

Ve známé Encyklopedii k době římské se o sigillatové míse píše pouze v souvislosti s germánským sídlištěm (*Droberjar 2002, 214*).

Nálezové okolnosti, aneb jeden důležitý dopis

V pískovnách na levém břehu Labe docházelo při těžbě písku k archeologickým nálezům, u kterých bohužel nebyl přítomen odborník.⁶³ Až v srpnu 1927 navštívila naleziště komise, jejímž členem byl *J. Böhm*. Ten zajistil od dělníků část objevených předmětů a o návštěvě Neratovic napsal dopis řediteli St. archeologického ústavu Praha *K. Buchtelovi*.⁶⁴ Dopis došel do arch. ústavu dne 24.8. 1927 a později byl zaevidován jako NZ č.j. 762/27 (obr. 3).⁶⁵

Slovutný pane řediteli,

Komise v Neratovicích měla nečekáný úspěch. Jedná se o dvě naleziště na mírně zvýšeném pravém břehu Labském. V prvé cihelně nalezen byl přiložený džbánec zvoncových pohárů, který podle výkladu nálezce má prý jakési písmo na dně. Jsou to opravdu jakési čáry, původní, jak jsem se mohl přesvědčiti, ačkoliv původně měl jsem podezření, že jsou sekundární. Vznik jejich je patrně náhodný.

V druhé cihelně nalezena byla celá řada nádob, kostí apod. Zachována jest celá amforovitá nádoba napodobující klassické vzory antické. Je černá, mírně hlazená, na dně byly prý jakési bílé zbytky, patrně zbytek žárového hrobu. Nádoba je těžká masivní, ??⁶⁶ a materiálem římská. Výška 27 cm. Celá zachovaná, mírně otlučená.

Mísa terra sigillata má původní otvory ku zdrátování. V jakém poměru byla k amfoře, nemohl jsem pro nejisté výpovědi nálezce zjistiti. Nad mísou ležely prý dva mlýnské kameny, jeden z ?ruly?. Rozměry a zpracování rovněž svědčí pro římský původ.

Materiál je čistý písek, pracovati se dá tak snadno, jako na oné ???. Pískovna patří p. Lad. Černému, mladému člověku, který dal ochotně povolení ku výkopu s podmínkou, že ornice se dá stranou. Kopati mohli bychom snad kdykoliv. Doporučovalo by se, pane řediteli kdybyste sem přijel, třeba ve čtvrtek se podívat, z Kaberny na naleziště je pouze asi 20 minut.

S výrazem úcty Vám oddaný, Jaroslav Böhm

P.S. Ve střepech je jedna nádoba – černá, velká, podobného asi tvaru jako urna v Lobkovicích.

Z dopisu vyplývá několik důležitých skutečností, se kterými budeme postupně pracovat v následujícím textu.

⁶³ *K. Sklenář* např. uvádí germánskou (?) amforovitou nádobu, kterou *L. Černý* (majitel pískovny) údajně daroval muzeu v Brandýse již 28.2.1927 (Ulož.: M Brandýs - č.přír. 652/81; st.č.inv. 1265) - *Sklenář 1982, 307*.

⁶⁴ *K. Buchtela* (1864-1946) byl nejbližším spolupracovníkem *L. Niederleho* a spoluvůrce systému tzv. univerzitní školy na přelomu 19. a 20. stol. Po *L. Niederlem* se stal v letech 1924-1939 ředitelem Státního archeologického ústavu (*Sklenář 2005, 99*). Z hlediska dějin bádání je jistě zajímavá velmi zdvořilostní formulace *Böhmova* dopisu, ze které vyplývá jeho mladická úcta a respekt vůči osobě mnohem staršího zasloužilého badatele *K. Buchtely*. Ovšem o desetiletí později, kdy již *J. Böhm* dělal *K. Buchtelovi* ve St. arch. ústavu zástupce, nastal mezi oběma archeology konflikt, zapříčiněný odlišnými představami koncepce St. arch. ústavu. V r. 1939 prý odmítl *K. Buchtela* předat funkci ředitele přímo do rukou *J. Böhma* a předání se formálně uskutečnilo převodem funkce přes osobu *J. Pasternaka*, od něhož ji *J. Böhm* převzal.. (*Smetánka 2008, 740*).

⁶⁵ Za umožnění studia této a dalších NZ děkuji vedení ARÚ Praha a pracovníkům oddělení Archiv nálezových zpráv.

⁶⁶ Dva otazníky označují vždy jedno slovo, které jsem z dopisu nedokázal přečíst.

Získané a zmíněné nálezy

Ve sbírkách NM Praha se z předmětů doby římské předaných dělníky J. Böhmovi dochovaly pouze ty, které pak popisuje ve své práci *L. Horáková-Jansová* a hodnotí je jako nálezy z jednoho objektu (1929, 43, 46; 1930, 21, 25-26): okrajová část hrncovité nádoby (inv. č. 40243), celá mísa TS (inv. č. 40244) a celá amforovitá nádoba (inv. č. 40245).

Jak je ovšem z dopisu J. Böhma patrné („...v jakém poměru byla mísa k amfoře, nemohl jsem pro nejisté výpovědi nálezce zjistit“), předměty dochované ve sbírkách NM nelze hodnotit jako artefakty z **uzavřeného nálezového celku**, ale pouze jako nálezy, které jsou součástí **souboru** (dle pojetí *Vencl 2001*). Bohužel v odborné literatuře stále v citacích obíhá pojetí *L. Horákové-Jansové*, hodnotící všechny tyto tři nádoby v rámci jednoho archeologického objektu.⁶⁷

Amforovitá nádoba

Böhmem zmiňovanou amforu můžeme díky popisu, uvedené výšce a zobrazení s jistotou ztotožnit s amforovitou nádobou s inv.č. 40245:

V ruce dělaná celá amforovitá nádoba s hraněným ven vyhnutým okrajem a konickým mírně prohnutým hrdlem, které je odsazeno od těla, dno rovné. Obě kolínkovitě zalomená ucha čtyřhranného průřezu nasedají pod okrajem a nad maximální výdutí. Materiál je hrubší, s drobnými kamínky, šedé barvy. Hladký povrch bez výzdoby, vně barvy hnědé, místy až šedočerné (pod okrajem a na spodní části); uvnitř barvy šedočerné. Rozměry – výška 25,6 cm, prům. ústí 13,6 – 14 cm, průměr spodku 13 cm, síla okraje 0,8 – 0,9 cm. Stav dochování – celá, ale ze spodu naprasklá; doplňovaná sádrou jen v místech olámaného okraje a na jednom místě na výduti; na dvou místech odlomený povrch (obr. 4).

V době svého nálezu amforovitá nádoba představovala spíše ojedinělý tvar germánské keramické produkce, *L. Horáková-Jansová* však už tehdy znala pozoruhodně velmi podobnou nádobu z Močovic (obr. 6:1),⁶⁸ č. kat. 76 (okr. Kutná Hora), která se navíc též našla celá, spolu s další celou nádobou na nožce a dvěma fragmenty jiných nádob v kulturní jámě (*Jansová 1929, 25, obr. 12 dole; Horáková-Jansová 1930, 25-26*). Obsah jámy později datovala *K. Motyková-Šneidrová* do stupně B2 (1967, 30; 1968, 195-196, obr. 8). *L. Horáková-Jansová* (*Jansová 1929, 25*) uváděla ještě (stejně jako *H. Preidel – 1930a, 153-155*) jinou celou ale menší amforovitou nádobu z Prahy-Hrdlořez, tato však náleží již mladší d. římské a je typově odlišná (*Šneidrová 1953, 96, Tab. XVII:2*).

Také další postupně přibývajících analogické nálezy z Čech pocházejí ze sídlištního prostředí, jedná se ale již jen o torza či fragmenty. Většina z nich je datována do stupně B2 – např.: ze Slavhostic – obr. 6:2 (*Motyková-Šneidrová 1967, 42, Beilage 1:29; Šneidrová 1953, 96, Tab. XVI:1*), Dřetovic, trati Na Blatech, chaty 1 (*Pleiner 1960, 205, obr. 18:13, 22:13*), Záluží u Čelákovic, trať U Rybníka, z jámy (*Motyková-Šneidrová 1960, 172-173*), Čelákovice, z polozemnice (*Jančo 2000, 233*), Stradonic, chaty XXXI - obr. 6:3 (*Motyková-Šneidrová 1962, 142-143, obr. 10:10*), nověji snad z Chotusic, obj. 20 - jámy (*Valentová - Šumberová 2007, 783-786, obr. 3:10*) či z oblasti jižních Čech (*Zavřel 1999, 497*). Některé nálezy zlomků amforovitých nádob (sídliště v Roztokách a ve Stodůlkách – obr. 6:4 – *Pleiner 1960, 189-190, 198, obr. 9: vlevo 10 a vpravo 7*) však zřejmě prozrazují i jejich užívání v časně d. římské.

Analogické amforovité tvary jsou dobře známy i ze sídlištních kontextů sousední Moravy, *I. Peškař* je vkládal do náplně stupně B2 (1978, 64). Ve studii *E. Droberjara* (1997, 98, Abb.

⁶⁷ Často tak byla a je amforovitá nádoba datována právě s pomocí sigillatové mísy – viz *Sakař 1956, 59*; naposledy např. *Valentová – Šumberová 2007, 786*.

⁶⁸ Obdobná je i výška – 27 cm; liší se jen dovnitř prohnutým hrdlem. Dle tvarové typologie moravského vybraného materiálu *E. Droberjara* je analogická jeho typu 1605, který datuje do moravského stupně B2/C1 (*Droberjar 1997, 98, 184-185, Abb. 31, Tf. 33*).

31) neratovickému exempláři nejlépe odpovídá jeho typ 1602, eventuelně 1604 nebo 1605, které datuje do moravských stupňů B2 a B2/C1. Oproti českým nálezům se ovšem často vyskytují s rytou výzdobou na výduti (obr. 6:5-6).⁶⁹

V tehdy málo známém amforovitém tvaru germánské produkce byly viděny snahy o imitace antických předloh (*Jansová 1929, 25*). Později sice *V. Sakař* správně poukázal i na časný výskyt amforovitých nádob (Stodůlky), ale některé exempláře (Vícemilice) dle něj „prozrazují vcelku přesvědčivě, že vznikly jako ohlas provinciální keramické výroby“ (*1958, 110-111*). Nyní se již v těchto dvouuchých germánských nádobách přímé imitace římské keramiky nehledají (*Droberjar 1997*), resp. z germánského prostředí střední Evropy je v nedávné shrnující studii k problematice germánských imitací římských nádob uváděna toliko jediná a to ještě z okolí kastelu Zugmantel (*Hegewisch 2005, 93, Abb. 5:6*).

Germánské amforovité nádoby analogické neratovickému nálezu tedy v Čechách známe ze sídlišť. Proto je velmi zajímavá Böhmová zpráva, že „na dně byly prý jakési bílé zbytky, patrně zbytek žárového hrobu.“ Nádoba se navíc zachovala celá.

Hrcovitá nádoba

L. Horáková-Jansová (1929, 45, obr. 19:4) publikovala v rámci neratovických nálezů z r. 1927 též okrajovou část větší nádoby, nalezenou prý rovněž s TS. Je uložena ve sbírkách NM pod inv.č. 40243, v době mého studia však nebyla přístupná. V Inventární knize NM se však uchovala její kresba (obr. 5) a popis (shodující se s popisem v evid. systému DEMUS): *hrubá bezuchá nádoba s mírně zataženým okrajem (prům. 280 mm). Zachována jen horní část (zach. výška 250 mm). Svisle prsty hlazená.*

Tuto nádobu ovšem *J. Böhm* ve svém dopise vůbec nezmiňuje, je však možné, že je pouze obsažena v obecném výčtu „V druhé cihelně nalezena byla celá řada nádob, kostí apod.“; spíše ji tedy přímo s nálezem sigillaty spojovat nelze.

Mísa terry sigillaty

Byla již několikrát podrobně popsána (*Horáková-Jansová 1929, 43-45, obr. 19; Sakař 1956, 58-59, obr. 5; 1970, 34; Halama 2007, 203, 210, obr. 2, Tab. 11, mapa 1 a 3*); proto jen stručně (fota 25, kresby 25): celá mísa Drag. 37 s reparačními otvory; povrch místy značně setřelý. Reliéfni výzdoba, kolek CIRIVNA F (retrograficky),⁷⁰ graffito X formy. Dle použití reliéfních motivů a především dle kolku byla mísa určena jako výrobek Ciriuny z dílen v Heiligenbergu.⁷¹ (detailnější popis viz katalog).

Datace a rozšíření

Jak již bylo výše podrobněji uvedeno v kap. Hornogermánské dílny (Heiligenberg), činnost Ciriuny patří až k závěrečnému období dílen, nyní je přijímána datace jeho výrobků od 50. do 70. let 2. stol. (*Heiligmann 1990, 160; Faber 1994, 189-190; Fischer 1994, 343-344; Groh – Sedlmayer 2006, 224*) s možným přesahem až do 80. let 2. stol. Sigillata z Heiligenbergu je nejvíce rozšířena v Horní Germánii a sousedních provinciích (*Heiligmann 1990, 159; Faber 1994, 188*), vyskytuje se i na podunajském limitu, ale na norickém a panonském úseku zaujímá již jen velmi malý podíl. Z některých těchto lokalit však přesto zboží Ciriuny

⁶⁹ Např. nádoba z Přítluk (obr. 6:5) – *Peškař 1978, Tab. IV:16*; z Komořan (obr. 6:6) – *Droberjar 1997, Tf. 33:13* nebo Vícemilic – *Šneidrová 1953, obr. 10a*.

⁷⁰ Na TS z Čech známe kolek ještě na dně talíře snad Drag. 18/31 z Berouna – Havlíčkovy ulice (*Jančo 2004, 478-480, obr. 5:10*) a nově z Mikulovic – zde též na míse Drag. 37 přímo v hlavním výzdobném poli a v retrografické podobě (*Sedláček – Halama – Jílek 2008, 168, obr. 4:3, foto 2*).

⁷¹ Nejlepší analogie viz *Forrer 1911, Tf. XX:7*; nověji např. v kastelu Mautern - Favianis (*Gassner/Groh/Jílek/Kaltenberger/Pietsch/Sauer/Stiglitz/Zabehlicky 2000, Abb. 159:TS 11*); kolek viz *Forrer 1911, Tf. XV – Nr. 14a* nebo *Frey 1993*.

známe.⁷² V celém barbariku jsou nálezy sigillaty z Heiligenbergu velmi vzácné (viz výše, [tab. 10](#)), mísa z Neratovic je v Čechách jediným zástupcem těchto dílen.

Je všeobecně přijímáno, že nejvíce předmětů římské proveniencí se dostávalo do středních Čech přes provincii Norikum (viz výše, kap. Směry dovozu sigillaty do Čech a způsoby jejího přisunu), v poslední době se též objevily doklady výskytu TS na sídlištních lokalitách v jihozápadních Čechách (Chotěšov a Nýřany - *Košnar-Břicháček 1999, 169*), oba fragmenty pravděpodobně pochází z Rheinzabernu (viz katalog). V této souvislosti lze nejspíše počítat s trasou z některého střediska v raetské části limitu (např. dnešní Straubing nebo Regensburg). Fakt, že tento směr od Dunaje mohl mít v době římské určitý význam, značně podporují nové nálezy římských spon na Domažlicku a Plzeňsku (*Droberjar – Řezáč 2009, 871*). Při řešení otázky, jakým způsobem se sigillata dostávala z provincií do barbarika, se většina badatelů přiklání k různým variantám obchodního styku (např. *Kuzmová 1997, 93-95; Droberjar 1991, 34-38; Gabler 2001, 127; Tyszler 1999a, 71-72; Berke 1990, 90, 108-109*); některé výrobky se do barbarika zřejmě také dostávaly jako politické a diplomatické dary, válečná kořist či spolu s germánskými bojovníky sloužícími v římském vojsku, apod.

Úvaha: TS z Heiligenbergu je tedy v Čechách z produkčního hlediska jevem ojedinělým, proto mísa z Neratovic může svědčit spíše o nestandardním směru i způsobu jejího přisunu a to nikoliv z norického úseku limitu (zde se totiž výrobky Ciriuny z Heiligenbergu téměř nevyskytují), nýbrž nejspíše z prostoru hornogermánsko-raetského – tedy pravděpodobně přes jihozápadní Čechy. V této souvislosti je zajímavé, že právě východní úsek severního pohraničí Raetie a Horní Germánie byl v období markomanských válek (nádooba je datována do 50.-70. let 2. stol.) vystaven útokům Germánů (Fischer 1994, 345-350).

Graffiti

Na spodu nádoby uvnitř podstavného prstence byla již po vypálení, sekundárně v průběhu užívání, vyryta značka (tzv. graffito) jednoduché X formy s jedním ramenem kratším (foto 25, kresba 25), což je zatím pouze jeden ze dvou dokladů výskytu graffita na TS nalezené na území Čech. Graffito X formy bylo vyryto také na spodku talíře snad Drag. 18/31 z Berouna – Havlíčkovy ulice (obr. 7:1; pravděpodobně Lezoux, 120-150 n.l. – *Jančo 2004, 463-469, obr. 5:10*). V prostředí barbarika jsou nálezy TS s graffiti velmi vzácné.⁷³ Z Čech známe graffita X formy ještě na jiném druhu římských výrobků – na bronzových nádobách.⁷⁴

Četné analogie však nacházíme u nálezů TS v prostředí římských provincií (např. v norickém Welsu – Ovilavě - *Trapp 1991, 182, Tf. 50/II*), zvláště v oblastech při limitu - graffita X formy vyryté na dnech nádob TS známe např. z Brigetia (obr. 7:2 – *Borhy - Számadó 1999, Tf. 5:2, 7:3*; také na stěnách nádob užitkové provinciální keramiky – *Tf. 10:1,2*), Arrabony nebo Carnunta (*Hainzmann - Visy 1991, Kat.-Nr. 191, 201, 208*) a mnoha

⁷² Např. z kastelu a vicu v Mautern-Favianis dohromady jen 4 ks (*Gassner/Groh/Jilek/Kaltenberger/Pietsch/Sauer/Stiglitz/Zabehlicky 2000, 134; Groh – Sedlmayer 2006, 224*), také z auxiliarkastelu v Carnuntu (*Kandler - Zöchmann 1997, 106, 152, Tf. 20:1*) nebo z Vindobony (*Weber-Hiden 1996, 34*).

⁷³ Několik graffit v podobě nápisů známe z JZ Slovenska (z lok. Trebatice, Štúrovo – *Kuzmová-Roth 1988, obr. 31:25,26*; z M v Betliare – *obr. 31:27*, ale není jasná lokalizace; dále pak z lokality s římskými stavbami - Cífer-Pác - *Kuzmová 1997, 12:4*); z oblasti Slezska máme fragment stěny nádoby s graffitem X formy z lok. Opatów (*Tyszler 1999b, Tab. 60:2*); ze sarmatského pohřebiště na lok. Endröd-Szujókereszt pochází mísa Drag. 33 s graffitem X formy na jejím spodku (*Gabler-Vaday 1992, 104, 132, Abb. 16:1,2*), také známe imitaci mísky Drag. 33 s graffitem X formy na jejím spodku z lokality Jászódsza, Kom. Szolnok (*Gabler-Vaday 1986, 56, Abb. 25:2*). Neurčitelný zbytek graffita nese také zlomek TS nalezený na jihomoravské lokalitě Mikulov (*Droberjar 1989, Tab. 44:12*).

⁷⁴ Např. na spodku rukojeti bronz. pánve z žárového hrobu z Kostomlat nad Labem (*Droberjar 2002, 136*) či na spodku bronz. vědra östlanského typu E 40 (41?) z žárového hrobu ze Zdic u Hořovic nebo také na spodku rukojeti naběračky z výbavy bohatého kostrového hrobu z Prahy 6 – Bubenče, zde se však snad blíží podobě římské číslice XXI (*Sakař 1965, 150-152, obr. 2:6 a 3:9,10; 1994, 48, kartogram 9; Droberjar 2007, 44*).

dalších limitních lokalitách.⁷⁵ Takovéto a jiné různé sekundární značky se v provinciálním prostředí neobjevují pouze na keramice, ale na širokém spektru předmětů (kovových a skleněných nádobách, kostěných výrobcích, zbraních, voj. výstroji, etc.) a většinou označovaly majitele či sloužily jako identifikační znak, v některých případech jako početní znak. Tato graffita mají různou podobu, od nápisů po jednoduché liniové značky. Graffita X formy a jiné jednoduché značky pravděpodobně pocházely od osob, které buď neuměly psát nebo žily v prostředí, kde takovéto sloužily především jako identifikační, rozeznávací značky pro uživatele, většinou ne jako důkaz vlastnictví. K tomuto často docházelo ve vojenském prostředí (*Visy 1991, 41; Bakker – Galsterer-Kröll 1975, 51-56; Galsterer 1983, 15-18*). Kromě sídlištních lokalit známe značky X-formy na sigillatě také z římských hrobů (např. v Raetii: *Struck 1996, 79, 83*).

*Úvaha: vzhledem k mizivému výskytu graffit na sigillatě v barbariku je pravděpodobnější, že ke vzniku značky došlo u neratovické mísy ještě v římském prostředí (kde se tak dalo běžně). Zřejmě tedy šlo o použitý výrobek, což by svědčilo proti přenosu obchodem.*⁷⁶

Oprava nádoby

Na neratovické nádobě dále zaujmou stopy její opravy v podobě tří dvojic reparačních otvorů, díky nimž byla mísa znovu zcelena po odlomení větší části okraje a stěny (foto 25).

Z nedávného výzkumu sídliště v poloze V Rybníčkách na jižním okraji Čelákovic známe okrajový fragment mísy Drag. 37 s pozůstatkem nedokončeného pokusu o provrtání blízko levé hrany zřejmě za účelem její opravy. V případě též nedokončeného provrtu na malém zlomku TS z jihočeského sídliště v Sedlci mohlo jít jak o opravu tak i o výrobu závěsku. U sigillaty s provrtem z Hřivic, Dobroměřic, Lovosic, Hostivic, Pražského hradu a pravděpodobně i Nebovid se ale jedná o fragmenty druhotně upravené jako závěsky (viz katalog).

I v dalších oblastech barbarika najdeme fragmenty sigillaty s reparačními otvory: v soupise TS na Moravě je uváděno 7 takovýchto zlomků TS s provrty ze 7 sídlištních lokalit (*Droberjar 1991, 34*), další takový zlomek byl nověji objeven na sídlišti v Pasohlávkách (*Klanicová 2010b, 604, obr. 2:2*); dále můžeme zmínit 2 okrajové zlomky z lokality Biała, woj. Łódzkie a 1 zlomek z pohřebiště Spicymierz, woj. łodzkie z území dnešního Polska (*Tyszler 1999b, Tab. 1:11,12; 71:8*); původně snad také okrajový zlomek ze sídlištní lok. Uichteritz, Kr. Weissenfels z východní části dnešního Německa (*Laser 1998, 64, Taf. 3:5*), část mísy Drag. 37 ze sídl. lok. Gajary, okr. Bratislava-venkov z území jihozápadního Slovenska (*Kuzmová-Roth 1988, 33, obr. 8:1a,b*), také ze sarmatského prostředí – např. zl. Drag. 37 z pohřebiště Táborfalva – Posta Flur, Kom. Pest, Kr. Dabas (*Gabler-Vaday 1986, 26, Abb. 6:7*) a z dalších několika lokalit (*Gabler-Vaday 1992, Abb. 7:12, 9:1 a 10:11,16*); na sídlištní lokalitě Dunakeszi – Alagi Major⁷⁷ byly zjištěny opravy u zlomků hned tří nádob (*Gabler 2001, Abb. 2:6, 3:4,5*); reparační otvory jsou i na sarmatské nádobě pouze imitující misku typu Drag. 33 z lok. Kecskemét – Köncsög, Kom. Bács-Kiskun (*Gabler-Vaday 1986, 56, Abb. 24:8*). Doklady oprav se samozřejmě neomezovaly jen na sigillatu, lze jmenovat i jiné druhy římských výrobků – např. bronzové nádoby⁷⁸ či kovové součásti oděvů.⁷⁹

⁷⁵ Naší neratovické X značce s jedním kratším ramenem je např. velmi podobná značka na dně poháru z kastelu Niederbieber; nádoba je datována na konec 2. – 1. pol. 3. stol. (*Bakker/Galsterer-Kröll 1975, 79 – G.Nr. 86 – obr. 7:3*).

⁷⁶ Srovnej podobnou interpretaci ve spojitosti existence značek (několik nápisů včetně jména) na dně stříbrné mísky z výbavy slavné mušovské hrobky (*Košnar 2005, 233; Peška – Tejral 2002*).

⁷⁷ Zároveň se jedná o lokalitu se zatím největším počtem zjištěných fragmentů TS (123 ks) ze všech sarmatských sídlišť; leží v předpolí Aquinca, ve vzdálenosti 3,5 km od Dunaje (*Gabler 2001, 138*).

⁷⁸ Některé několikanásobné opravy pak také dokládají, že ani tak nebylo těmto předmětům ubráno z jejich prestižního významu – viz např. bronz. vědro Eggers 24 a mísa Eggers 70 ze známé mušovské hrobky (*Künzl - Künzl 2002, 357, 362-364*).

Opravy především nádob pomocí reparačních otvorů nejsou vsutku ničím výjimečným, ve střední Evropě k nim docházelo již od neolitu;⁸⁰ z germánských sídlišť ve středočeském Polabí jmenujme např. okrajové fragmenty z Tuklat či z Kutné Hory – Karlova, polohy A (Valentová - Šumberová 2005, 129-130, obr. 8:13). Že opravované nádoby mohly též tvořit výbavu germánských žárových hrobů dokládá např. celek z Milovic (okr. Břeclav) datovaný do pokročilé 2. pol. 2. – začátku 3. stol. (Tejral 2006, 162, Abb. 32:1).

Doklady oprav jsou u sigillaty ovšem časté také na území provincií a v oblastech na limitu – zmiňme např. z norické Lentie 2 fragmenty spojované svorkami ze slitiny olova a zinku (Ruprechtsberger 1992, 69-70, Tf. 1:3-4) nebo z panonského tábora Brigetio část mísy Drag. 37, spojovanou svorkami z čistého olova (Juhász 1935, T. LVII:2). Nejbližší pozoruhodně odpovídající analogií neratovické nádoby je ovšem celá mísa Drag. 37 z pohřebiště v raetském Straubingu - Sorvioduru⁸¹ se třemi dvojicemi reparačních otvorů, které řeší zcelení nádoby úplně stejným způsobem – obr. 8 (Warmser – Flügel - Ziegeus 2000, 348, Kat. 65b). Je známo, že v provinciích působili řemeslníci – specialisté, kteří se opravami přímo zabývali (Ruprechtsberger 1992, 69).

Úvaha: K opravám nádob z terry sigillaty docházelo poměrně často, a to jak v barbariku, tak v provinciálním prostředí. Zde nelze přesně rozhodnout, ale k poškození a opravě nádoby tedy klidně mohlo dojít ještě na území provincií, před jejím transportem do Čech (viz výborná analogie ze Straubingu).

Celistvost nádoby

Mísa z Neratovic se svou celistvostí vymyká ostatním nálezům TS z kontextů doby římské v Čechách, snad až na nález části misky Drag. 33, jež byla původně součástí výbavy mladořímského žárového hrobu z lokality Vrchnice v SZ Čechách. Celek však byl poškozen – rozvlečen buldozerem, velká část misky TS byla následně slepena ze 6 fragmentů, nelze tedy vyloučit, že byla původně do hrobu uložena v celistvém stavu (Braun - Košnar 1981, 233-238, obr. 2:3). Naprostá většina nálezů sigillaty pochází v Čechách ze sídlišť a jsou tedy pouze ve fragmentárním stavu; nejvíce zlomků (7) z jedné nádoby pochází z objektu v Mikulovicích ve vých. Čechách (Sedláček – Halama - Jílek 2008). Celá mísa sigillaty byla nedávno vyzvednuta z kostrového hrobu č. 76 v Praze – Zličíně, jde ale již o tzv. pozdní argonskou produkci 4.- 5. stol. (tvar Chenet 319 – Halama 2007, 204, 214) a pohřebiště patří době stěhování národů (Vávra – Jiřík – Kubálek - Kuchařík 2007, obr. 10).

Ze sousedního území Moravy neznáme žádný nález celistvé nádoby TS⁸² a celé sigillatové nádoby jsou vzácné v podstatě z celého barbarika; v drtivé většině sloužily jako popelnice v hrobech či v nich byly uloženy jako přídatky – k této problematice podrobněji viz dále (kap. Nálezy TS z hrobů a pohřebišť v Čechách). Jedinou výjimkou v oblastech osídlených Germány, kdy se celá TS nádoba nenašla v hrobě, je německá lokalita Gross Ballhausen, Kr. Langensalza – mísa Drag. 37 zde sloužila jako schránka na depot římských mincí (Laser 1998, 4, 79). Zřejmě zatím nejvíce celých nádob TS v porovnání s ostatními částmi evropského barbarika pochází ze sarmatské oblasti v Potisí mezi provinciemi Panonie a Dácie, tato oblast je však již Čechám vzdálena místně i kulturně. I zde většinu z nich máme z hrobů a to především hladkou sigillatu tvaru Drag. 33; několik málo celých nádob dokonce známe ze sídlišť, jedná se ale opět o hladké tvary – Drag. 33 (Gabler - Vaday 1986, 12, 22,

⁷⁹ Např. nález zápony noricko-panonské proveniencie s upevňovacím kováním (Garbsch G2d a B1a) na sídlišti Bratislava-Trnávka dokládá stopy po opravě pomocí dvou svorek (Kvetánová 2006, 359).

⁸⁰ Např. na sídlišti kultury s vypíchanou keramikou v Horkách n. Jizerou je z rozsáhlého objektu č. 36 celkem 8 střepů s reparačními otvory (některé z nich jsou nedokončené) – Davidová 2009, 35, obr. 44:13-21; 47:6); nově se problematiku reparací pravěkých nádob pokusil uchopit M. Novák (2011).

⁸¹ Nádoba nalezena v hrobě č. 59/78; jedná se o výrobek dílny Januararia z Rhein Zabern, dat. do 2. pol. 2. století.

⁸² Z Moravy ale známe celý dochovaný džbán spotřební provinciální keramiky, který pochází z hrobového celku na pohřebišti v Šitbořicích (hrob č. 6 – konec 2. – zač. 3. stol.) – Vlach 2010, 96.

Abb. 9:3, 6) a Drag. 18/31 (Gabler - Vaday 1992, 128, Abb. 11:1), u dalších neznáme okolnosti nálezů.

V provinciích a na limitu se celé tvary sigillaty nacházejí na sídlištích, v depotech (ze 2. pol. 2. stol. jsou známé sigillatové depoty např. z Aquinca - Juhász 1936 či z Gorsia - Gabler - Kocztur 1977) a nejvíce v hrobech. Sigillata vůbec bývá na provinciálních pohřebištích poměrně silně zastoupena - např. v Carnuntu, na pohřebišti jižně od civilního města, se sigillata (dat. převážně do 2. pol. 2. - začátku 3. stol.) našla zhruba ve třetině odkrytých hrobů (žárových a několika kostrových). Vyskytovala se většinou ve fragmentech (přepálených i nepřepálených), ale i v celistvém stavu (Ertel - Gassner - Jilek - Stiglitz 1999, 35-36, 92-94, Abb. 4, Tab. 7). V Raetii lze v podobném duchu poukázat třeba na pohřebiště v Regensburgu - Castra Reginē (von Schnurbein 1977, 28-37, Fundliste 10-11) nebo již zmíněném Straubingu - Sorvioduru s též opravovanou celou mísou Drag. 37 z hrobu č. 59/78 (Warmser - Flügel - Ziegau 2000, 348, Kat. 65b). Na pohřebišti v Rottweilu, Kapellenösch - municipiu Arae Flavia byl prozkoumán kostrový hrob mladého muže s výjimečnou výbavou - dokonce 17 většinou celými nádobami sigillaty (Hensen - Ludwig 2005, 375, Abb. 501).

Úvaha: z prostředí germánského barbarika tedy neznáme jedinou celou sigillatovou nádobu, která by pocházela ze sídlištního objektu. Kromě mísy Drag. 37 ve východoněmeckém Gross Ballhausenu, sloužící jako schránka na mincovní depot,⁸³ se všechny ostatní známé celé nádoby našly pouze v hrobech, a to žárových i kostrových. Nezdá se mi proto v tomto ohledu pravděpodobné, že by celá mísa z Neratovic představovala nález z běžné sídlištní jámy.

Mlýnské kameny

Z dopisu J. Böhma je též velmi zajímavá informace, přímo se vztahující k sigillatové míse: „nad mísou ležely prý dva mlýnské kameny, jeden z ?ruly?⁸⁴“. Tyto kamenné artefakty se sice nedochovaly, J. Böhm je však zřejmě musel vidět (ale již ne in situ), jinak by snad nenapsal: „Rozměry a zpracování rovněž svědčí pro římský původ“ Jaké mlecí zařízení ale měl přesně na mysli? - drtidla asi ne, ty by těžko přirovnával dle rozměrů a zpracování k římským mlýnkům. Domnívám se, že nám zde popsal ruční mlýnek rotační, obvykle se skládající právě ze dvou kamenů - ležáku a běhounu. Na limitu a v provinciích se v této době používaly běžně, co ale v barbariku - jak pravděpodobný je ve středních Čechách jejich nález?

Rotační mlýnky v germánských Čechách?

Pátráním v archeologické literatuře se dobereme výsledku, že zatímco době laténské a časně slovanskému období byla v Čechách věnována v tomto směru poměrně intenzivní pozornost, době římské se toto badatelské úsilí téměř vyhnulo.⁸⁵ Proto jsme se nedávno s kolegou T. Zemanem pokusili shromáždit doklady nálezů rotačních mlýnků z kontextů doby římské a stěhování národů v Čechách a na Moravě (Halama - Zeman 2009).

⁸³ V Čechách a na Moravě jsou z doby římské známy především mincovní depoty, nemincovní (většinou kovových předmětů) jsou velmi ojedinělé (Droberjar 2002, 47-48); některými badateli bývají za depot také považovány 2 soubory zbraní ze Sendražic (okr. Hradec Králové) z období markomanských válek s nejasnými náleзовými okolnostmi (Rybová 1972), mohlo totiž též jít o rozrušené žárové hroby (Droberjar, 290-292). Na jihozápadním Slovensku se ale našlo v poslední době několik nemincovních depotů - lok. Čataj, Beckov, Zohor (Bazovský 2007, 253-254) a nejnověji v Dunajskej Lužnej (Bazovský 2010) - zde též aktuální stav depotů na Moravě a JZ Slovensku + obecně k problematice.

⁸⁴ Toto slovo je v dopise špatně čitelné, pravděpodobně se jedná o druh kamene "rula".

⁸⁵ Jen okrajově jsou zmiňovány některé nálezy spadající snad do kontextů doby římské v pracích věnovaných období laténskému nebo časně slovanskému; více prostoru věnovala římskému období pouze M. Beranová (1963) v práci zabývající se přímo pravěkými žernovy. Některé jednotlivé nálezy jsou publikovány roztroušeně v archeologické literatuře bez bližšího zhodnocení.

Ruční rotační mlýnky (průměr mezi 30-40 cm) používaly v provinciích jak římské legie, tak i civilní obyvatelstvo. Dále existovaly velké těžké rotační mlýny otáčené zvířaty nebo více muži a také vodní mlýny (výběr literatury např. *RGA 1978, Bd. 20, 288-294; Junkelmann 1997, 114-127; Gudea 1997; Shaffrey 2006*). V porýnské provincii Germania superior, oblasti Eifelu, mezi dnešními městy Mayen a Kottenheim probíhala v době římské rozsáhlá těžba kvalitního kamene – bazaltu (čediče); export žernovů je odsud doložen už v pozdním latěnu – i do Čech.⁸⁶ Mlýnky byly exportovány na velké vzdálenosti nejen do okolních provincií, ale i do barbarika⁸⁷ (*RGA 1978, Bd. 19, 470-473; Erdrich 2001, 118, Abb. 11-13; Mangartz 2008*).

Od starší doby římské se hlavně u Germánů žijících v pobřežních oblastech Severního moře objevují rotační mlýnky z bazaltu, které byly importovány právě z provinciálního střediska této výroby v oblasti Eifel. Nejvíce je jich registrováno z Dolního Saska – byly identifikovány z více než 2 desítek lokalit (*CRFB-D4, 216-217*). Již ve starší době římské se ve svobodné Germánii též řídce objevují nálezy rotačních mlýnků z místních hornin. Vznikaly jednak jako jednoduché podomácky vyrobené napodobeniny vycházející z provinciálních, nebo ještě z keltských předloh (*Krüger 1983a, 502*), ale v některých oblastech docházelo také k typologicky nezávislému vývoji. Užívání rotačních mlýnků Germány stoupá od 3. stol. n.l. (*Leube 2009, 38-45*). Jednak někde patrně trvá jejich přísun z provincií, také ale významně stoupají doklady místní germánské výroby (ve větším měřítku na území przeworské a černjachovské kultury); důkaz v podobě polotovarů i zcela hotových mlýnků máme též ze známého sídliště ve Flögeln u Cuxhafenu (Kr. Wesermünde) v Dolním Sasku (*Krüger 1983b, 151*). Dále např. ze sídliště ve Waltersdorf (Kr. Königs Wusterhausen) ve středním Německu pochází nejen fragmenty několika mlýnků, ale též celá zachovalá sestava ležáku a běhounu (*Krüger 1987, 76, 90, Abb. 62, Taf. 8b*).

Soupis przeworských lokalit s nálezy rotačních mlýnků předložil *J. Wielowiejski (1960, Tab. I)*. Nejvíce jich pochází z oblastí dnešního jižního Polska (především Slezsko a Malopolsko), kde od 1. do 4. stol. sledujeme vzrůstající počet rotačních mlýnků, který kulminuje v pozdně římském období; používaly se ale též na Kujavách či v Mazovsku – na několika lokalitách byla dokonce prokázána jejich výroba. (*Wielowiejski 1981, 369-371, Ryc. 181*). Jako surovina byl používán hlavně granit (žula), méně též pískovec.

V sousedních severních oblastech (kultura luboszycká a wielbarská) se nálezy rotačních mlýnků objevují v daleko menším počtu (*Kokowski 2004, 74-75*). Naproti tomu v černjachovské kultuře se kamenné žernovy nacházejí prakticky na každém sídlišti, přičemž se uvažuje, že mlýnařství nebylo podomáckým řemeslem, ale specializovaným výrobním odvětvím soustředěným většinou na okraj sídlišť (*Vinokur 1970, 244; Magomedov 2001, 282, Rys. 81:14-16*). Také na území dnešního Slovenska, jak ve východní části, tak i v jihozápadní nebyly rotační mlýnky neznámé (shrnutí lokalit viz *Halama - Zeman 2009, 490; Hajnalová – Varsik 2010, 183-191, Obr. 1 a 4, Tab. 2*). Nejnověji byly publikovány např. dva běhouny (z místního pískovce) ze sídlištních jam č. 65 a 200, nalezené při výzkumu germánského sídliště v Branči (*Kolník – Varsik - Vladár 2007, 29, Tab. 73:5, 149:19*). Oba objekty jsou datovány do starší doby římské.

Nálezy rotačních mlýnků na Moravě aktuálně zpracoval kolega *T. Zeman (Halama - Zeman 2009)*: starý zajímavý nález, ale nyní nedohledatelný, představuje zlomek běhounu z Pavlova, datovaný do starší doby římské (*Černohorský 1957, 502; Beninger 1934, 95-96*), vyrobený z bazaltu z rakouského Oberpullendorfu. Jistější nálezy představují žernovy z novějších

⁸⁶ Jedná se o mlýny z čediče (bazaltu) typu Mayen z lokalit Třebušice a Starý Kolín (třebušický žernov vykazuje bezpečně technologické znaky porýnské provenience) - *Waldhauser 1981, 199, 202*; nové zhodnocení za využití přírodovědných metod - *Wefers – Gluhak 2010*.

⁸⁷ Jinde však mohl proces fungovat i obráceně – nalezené žernovy z vicu Ost z Mautern-Favianis na norickém limitu byly vyrobeny z granitu (žuly), který se vyskytoval severně od Mautern – tedy již v oblastech svobodné Germánie a na limit se mohl dostávat obchodem (*Groh – Sedlmayer 2006, 414*).

archeologických výzkumů germánských sídlišť ve Vícemilicích (*Kalousek - Pernička 1956, 49; Droberjar 2002a, 364*), Uherském Brodě, Mikulčicích (*Zeman 1999, 168*) a v Drnholci (*Jelínková 1981; 1982, 58*), které jsou všechny datovány do 2.- 4. stol. Dva fragmenty žernovů vyráběných z místního slepence se našly i na sídlišti pozdní doby římské v Kostelci na Hané (*Vachútová 2007, 406-407*). Další nálezy rotačních mlýnků přinesly archeologické výzkumy sídlišť mladší doby římské v Pasohlávkách (výzkum *B. Komoróczyho* z r. 2006 – *Halama – Zeman 2009, 502-503*), v Klentnici (*Klanicová – Komoróczy 2008, 280*) a zejména komplexní zpracování sídliště z pozdní doby římské ve Zlechově, v jehož inventáři bylo identifikováno celkem 80 ks fragmentů žernovů (*Zeman 2008, 137, 222*). Z období stěhování národů je zmiňován fragment žernovu ze sídliště v Uherčicích (*Tejral 1982, 70, 219*). Zvláštní nálezy představují žernovy z hrobu č. 15 na pohřebišti doby stěhování národů v Šaraticích (*Droberjar 2002a, 323-324; Staňa 1956, 29, obr. 39*) a z žárového hrobu (?) z Kelčic na Prostějovsku (*Gottwald 1924, 121*).

Oklikou se konečně dostáváme k **Čechám** (*tab. 35*). V laténské kultuře byly rotační mlýny běžně užívány v oppidálním období (LT C2 – LT D1) a snad i nedlouho před ním (*Waldhauser 1981, 211*).⁸⁸ Nejvíce zjištěných germánských objektů se žernovy spadá do plaňanské skupiny grossromstedtské kultury (stupně A doby římské) – tvarově ještě odpovídají laténské typologii mlýnků a byly také vyrobeny ze stejných surovin – většinou z ryolitu (křemenného porfyru; nový název ignimbrit). Známe je ze sídlišť v Čechách jižních, středních, východních i severozápadních: 3 běhouny z **Dubu-Javornice** (*Parkman - Zavřel 2003*), fragment běhounu z **Prahy – Křeslic** (*Polišenský 2006, 275, obr. 8:1*), běhoun z **Nového Bydžova – Chudonic** (*Waldhauser 1981, 159, obr. 5:48*), ležák z objektu VI v **Jenišově Újezdě** (*Motyková-Šneidrová 1963, 22; Waldhauser 1981, 157*) a 2 ležáky z objektu č. 2019/87 v lok. **Soběsuky 1** (*Holodňák - Mag 1999, 403, obr. 2:7 a 9; Halama - Zeman 2009, 496-498, obr. 9:5-6; 11*).

Zdá se, že obsah zásobní jámy č. 3604/91 s fragmentem běhounu z lokality **Soběsuky 2** (*Holodňák - Mag 1999, 418, obr. 5:6*) je mírně mladší, můžeme ji s velkou pravděpodobností zařadit do mladší fáze stupně A až stupně B1 (*Halama - Zeman 2009, 498-500, obr. 9:4, 12*). Mladší než stupeň A je již pravděpodobně chata s polovinou ležáku ze sídliště 1. stol. n.l. v **Tuchlovicích** (*Motyková-Šneidrová 1970, 236-238, obr. 11:3*).

2 ležáky a 1 běhoun z jedné zásobní jámy ze severočeských **Braňan** (nový nepublikovaný výzkum M. Sýkory z r. 2006) jsou již typologicky zcela odlišné, nálezy z objektu nebyly sice ještě podrobně zhodnoceny, nicméně dle shlednuté keramiky a také spony bude výplň datovatelná pravděpodobně do průběhu stupně B1 (*Halama - Zeman 2009, 491, obr. 8:4*). Kompletní mlýnek (ležák a běhoun) vydala zásobní jáma germánského sídliště v **Černíně**, které zde existovalo ve 2. pol. 2. až 1. pol. 3. stol. (*Stolz 2005, 4-5, 72, 75, 86-93; Stolz – Matoušek 2006, 173-174*) – obr. 9.

Z mladší doby římské (st. C1-C2) jsme dosud nedisponovali zatím žádným dokladem výskytu rotačních mlýnků v Čechách, zcela nově však byly fragmenty z rotačního mlýnku nalezeny na dně mladořímské zásobní jámy v rámci výzkumu v **Obříství** u Mělníka (*Beneš, v tisku*). Další exempláře registrujeme až z kontextů pozdní doby římské (st. C3) a období stěhování národů. Zásobní jáma s údajně dvěma žernovy z **Kouřimi** (*Šolle 1966, 241, obr. 7, tab. IV:1,3-4*) obsahovala vedle nepočetných málo signifikantních zlomků keramiky také hřeben s trojúhelníkovitým držadlem (Thomas typ II, snad varianta 1 - s poměrně vysokým držadlem), který se vyskytoval ve 4.- pol. 5. stol. (*Thomas 1960*). Do přechodného st. D1 datoval na základě keramiky P. Zavřel (*1990, 55-57*) objekt ve **Zlivi** s 5 kusy běhounů. Složitější byla situace v **Praze – Ruzyni**, neboť soujámí č. 340 je sice interpretováno jako neolitický hliník, z jeho výplně však byly získány také početné zlomky keramiky zařazené do

⁸⁸ Zde vytvořen i náleзовý katalog keltských rotačních mlýnků v Čechách. Mezi další základní práce k této problematice je třeba uvést alespoň: *Fröhlich - Waldhauser 1989; Salač 1996 a Holodňák - Mag 1999*.

časné fáze doby stěhování národů. Nález neúplného ležáku s nimi pravděpodobně časově souvisí; latén a raný středověk na lokalitě zastoupen nebyl (*Kuchařík – Bureš – Pleinerová - Jiřík 2008, 207, 228-229, obr. 9:340; informace M. Kuchaříka; Halama - Zeman 2009, 496, obr. 8:6*).

Další nálezy žernovů zmiňuje starší literatura, většinu z nich však dnes již nelze verifikovat či přesvědčivě datovat jejich kontext (např. z lokalit Praha-Bubeneč a Podbaba, Blažim, etc.) a u jiných již nelze ověřit, zda se jednalo o rotační mlýnek nebo o drtidlo (např. staré nálezy z Nebovid nebo Opolánek) – výčet těchto případů viz *Halama - Zeman 2009, 507-508*.

Lokalita	Datace kontextu	Kontext	Surovina	Typ
Lužice	? LT D2a	zahl. chata	ryolit	ležák L 3
Dub - Javornice	R A – st. fáze	sídl.obj. – dílna?		3 běhouny (B1?)
Jenišův Újezd	R A	zahl. chata (?)	ryolit	ležák L 3
Nov.Bydžov-Chudonice	R A	sídl. jáma	ryolit	běhoun B 6
Praha - Křeslice	R A	sídl. jáma		zlomek běhounu
Soběsuky 1 – a)	R A	zahl. chata	ryolit	ležák L 1
Soběsuky 1 – b)	R A	zahl. chata	písk.t.Černovice	ležák L 3
Soběsuky 2	A ml.fáze–B1	zásobní jáma	arkóza	běhoun B 2
Tuchlovice	R A/B1-B2a	zahl. chata	vyvřelina	ležák L3 (?)
Braňany	R B1?	zásobní jáma		2 ležáky + běhoun
Černín	R B2b – C1	zásobní jáma	granodiorit až diorit	ležák provrt. + běhoun s lištou
Obříství	R C1-2?	zásobní jáma	zatím neurčeno	zlomky ležáku
Kouřim	R C3 – D2	zásobní jáma	neurčeno	2 žernovy
Zliv	D 1	sídl. jáma	hlubocká ortorula	běhouny – 5 ks
Praha - Ruzyně	D2	sídl. soujámí	zatím neurčeno	nedovrt. ležák

Tab. 35: Nálezy žernovů v kontextech doby římské a stěhování národů z Čech (srovnáno chronologicky).

Úvaha: ruční rotační mlýnky ve svobodné Germánii rozhodně nebyly neznámým předmětem. Nález „mlýnských kamenů“ (= pravděpodobně 2 ks rotačního mlýnku) v Neratovicích vzhledem k našim současným znalostem možný byl.⁸⁹ Časově odpovídající analogií v rámci Čech je sestava ležáku a běhounu ze sídliště v Černíně (okr. Beroun).

Druhý život drtidel a rotačních mlýnků

Žernovy, ale také drtidla, byly často druhotně používány k jiným než mlecím účelům⁹⁰ a to i mimo sídlištní kontext. Již v neolitu někdy drtidla sloužila k vymezení míst posvátné povahy – obětních skříněk (lok. Postoloprty) či hrobů (lok. Těšetice-Kyjovice), doklady jsou i pro dobu bronzovou (lok. Praha-Troja) – *Sklenář – Sklenářová - Slabina 2002, 80-81*; nově také víme o halštatském hrobě (lok. Prostějov – Čechůvky) – *Fojtík 2007, 202, 210-211*.

Dva zajímavé případy máme z období laténu. Ve Střelcích u Jevišovic v trati Výhon byl zjištěn kostrový hrob, který obsahoval hliněné závaží a „okrouhlý žernov s důlkem uprostřed“ (*Procházka 1937, 48*) – jedná se o celý ležák z ortoruly (analýza a popis *Čižmář - Leichmann 2007, 116, 124*). Na Hostýně byl mlýnský kámen součástí depotu – v r. 1913 se našlo asi 10-12 celých železných kos, které byly uloženy pod ležákem (*Čižmář - Leichmann 2007, 110*).

⁸⁹ Navíc přímo z této polohy zatím není známá ani laténská, ani raně středověká komponenta (*Kabát - Zápotocký 1962, 2, 16; Sklenář 1982, 304*).

⁹⁰ Ovšem mohly být též zřejmě používány i coby nástroje rituálního mletí (*Makkay, J. 1978*).

Z doby římské je třeba zmínit starý nález z Kelčic (dnes Vranovice-Kelčice, okr. Prostějov). V písečníku, nacházejícím se v trati Nivy u vrbců, odkryl rolník J. Vymlátil červenou nezdobenou popelnici bez milodarů, přikrytou mlýnským kamenem - běhounem (*Gottwald 1924, 121*) - žárový hrob? Oba předměty jsou uloženy v prostějovském muzeu (i.č. 6714) a tak je kolega T. Zeman mohl zhodnotit v rámci již zmíněného soupisu (*Halama - Zeman 2009, obr. 17:2*); dle vázovité nádoby objekt datuje do mladší až pozdní doby římské.⁹¹ Kameny obecně někdy mohly být součástí hrobů – např. v Litoměřicích byl popelnicový žárový hrob z pozdní doby římské obložen basaltovými kameny a uložený v kruhové jámě (*Droberjar 2002a, 158*); jáma obložená kameny ve Starém Hrozenkově představovala zřejmě symbolický (kenotafický) hrob (*Zeman 2001, 89*). Zajímavý kostrový hrob (č. 15) byl odkryt v Šaraticích (okr. Vyškov) na pohřebišti z doby stěhování národů. Nad hrudí mrtvého byla vybudována jakási kamenná schránka ze tří žernovů (dva byly umístěny při stěnách a třetí, největší byl položen přes ně). Již od vykradení hrobu byla schránka v destrukci (*Staňa 1956, 26-29, obr. 39*). Též z raného středověku máme doklady výskytu žernovů v hrobech.⁹²

Charakteristika lokality a další nálezy z doby římské

Poloha s nálezem sigillatové mísy – tedy původní pískovna p. L. Černého se nacházela za severní zdí potravinářské továrny firmy GEC, na ppč. 406 v kat.ú. Neratovice. Polykulturní lokalita zřejmě zasahovala na sousední parcelu č. 407 patřící již f. GEC a ležící též za onou severní zdí – *Horáková-Jansová 1929, 43*; *Kabát - Zápotocký 1962, 2* (jejich poloha 1); *Sklenář 1982, 307* (jeho poloha č. 83/2b). Předválečná továrna GEC (později krátce Biochema) stála na území dnešního rozlehlého podniku Spolana, který se nyní rozkládá při Labi severně od Neratovic a východně od Libiše – na kat. území obou těchto obcí.

Charakteristika lokality a jejího nejbližšího okolí byla již dříve velmi dobře popsána: areál Spolany se nachází na slabě vyvýšené plošině, která je vlastně torsem říční terasy. Plošina je od východu sevřena regulovaným tokem Labe a od severu a západu ji obepíná slepé labské rameno dávno již mimo několik močálovitých míst vysušené a změněné v louky a pole. Podle tvaru zákrutu tohoto starého ramene je patrné, že se stáčelo k východu a přetínalo území Spolany na dvě části. Na jihu odděluje Spolana jiné bývalé říční rameno od míst, kde stojí staré Neratovice. Celkovou situaci podává nejstarší katastrální mapa z r. 1842 (obr. 10) a mapa II. vojenského mapování⁹³ (obr. 11). Původní terénní situace není ještě zkreslena zastavěním a naopak ji zvyrazňuje barevné odlišení polí, pastvin, lesů, luk a vod, přičemž louky se zpravidla kryjí s rozsahem starých labských meandrů (*Kabát - Zápotocký 1962, 1, obr. 1*).

Lokalita je tedy situována na levém břehu Labe, přímo proti ústí Košáteckého potoka do Labe a jižně od něj, snad u významného brodu proti Mlékojedům a Tišicům (*Sklenář 1982, 307*). Nadmořská výška činí cca 165 m. Neratovicko geomorfologicky patří do celku Staroboleslavské kotliny (erozně denudační sníženina při stř. toku Labe mezi ústím Vltavy a Lysou n. Labem) v rámci Středolabské tabule (*Demek 1987, 59, 71, 472*).

Pokračující výzkumy na lokalitě

Dopis *J. Böhma* řediteli Archeologického ústavu měl bez pochyby odezvu, neboť pískovny začaly být vedeny v evidenci – následně tam byl zachráněn obsah 10 kulturních jam. Většinu jich prokopali dělníci, část prozkoumal hned v září 1927 *J. A. Jíra*. Nálezovou zprávu později zpracovala *L. Horáková-Jansová*, která uvádí, že se jednalo o pískovnu firmy GEC (*NZ č.j.*

⁹¹ V této souvislosti zmiňuji pro zajímavost i žárový hrob v Polepech u Litoměřic, neboť zde byla popelnice pro změnu překryta štítovou puklicí... (*Zápotocký 1969a*).

⁹² Např. ze Staré Kouřimi byl publikován objekt (hrob č. 151), ve kterém mj. ležely 2 žernovy vedle sebe (*Šolle 1966, 273-274, tab. V:1*).

⁹³ Toto tzv. Františkovo mapování v měřítku 1:28800 probíhalo v Čechách v letech 1842-1852.

90/31).⁹⁴ Prokopané objekty zařadila K. Motyková do mladší doby římské (*Motyková-Šneidrová 1967, 32*), v souboru se ale vyskytují i zlomky s výzdobou charakteristickou pro starší dobu římskou.⁹⁵ Později byly v keramickém materiálu rozpoznány fragmenty provinciální keramiky – snad nejméně 4 ze 3 nádob.⁹⁶

ARÚ Praha prováděl v pískovných záchranný výzkum i v r. 1928 pod vedením A. Ševčíka. V pískovně p. Černého byl v dubnu nalezen „jelení paroh a trochu střepů římských“ (dnes zřejmě nerevidovatelných); po bezvýsledné práci se začalo „kopat v pískovně druhé, která jest též majetkem p. Černého.“ přičemž se našly „jen jednotlivé střepy“ (nespecifikuje jaké). A 30.5. mu bylo p. Černým telefonicky hlášeno, „že v pískovně továrny GEC nalezeny opět zvoncové poháry..“ (NZ č.j. 559/29).⁹⁷

Se systematickým výzkumem pokračoval A. Ševčík na podzim téhož roku, ale pouze „v pískovně továrny GEC.“ Kromě hrobů kultury zvoncových pohárů (kostrové i žárový) a jam únětické i knovízské kultury zaznamenal též několik nálezů z doby římské (NZ č.j. 560/29).⁹⁸ Nejzajímavější byl obsah jámy prozkoumané 26.9., kde „v šedě popelové jámě byly nalezeny střepy ze tří nádob a drtidlo.“ Nálezy 3 zbytků nádob – vykuřovadla (?) a dvou nezdobených hrncovitých nádob (později zrekonstruovaných a doplněných) a drtidla z této jámy později podrobně popsala do samostatné nálezové zprávy L. Horáková-Jansová (NZ č.j. 614/30) a K. Motyková je zařadila do náplně stupně B2 (*Motyková-Šneidrová 1967, 32, Taf. 24:1-2,4*).

Záchranný výzkum menšího rozsahu, vyvolaný pokračující těžbou písku (není uvedeno, ve které pískovně), provedla následujícího roku 1929 ve dnech 26.8. – 5.9. L. Horáková-Jansová (NZ č.j. 3631/50).⁹⁹ Kromě dalších hrobů k. zvoncových pohárů evidován materiál z porušených sídlištních jam jak kultur únětické a knovízské, tak i keramika z doby římské (*Anonym 1931, 98; Sklenář 1982, 308-309*).¹⁰⁰

⁹⁴ Jedná se o tyto nálezy z doby římské: množství zlomků keramiky, 2 hliněné přesleny, kamenné brousky, zlomky žel., kostěný nezdobený hřeben polokruhovitý ze tří destiček spojených 9 železnými nýtky, kostěná jehla, zvíř. kosti, 8 škeblí.

⁹⁵ Např. zlomky zdobené svazky obloukovitých hřebenových rýh (NZ 90/31, obr. 2:10-11) z jámy č. 6 – ostatní keramika zde ale mladořímská, stejně tak kostěný hřeben; dále zlomky zdobené horizontálními nebo šikmými řadami čokovitých vrypů či důlků (NZ 90/31, obr. 1: 3,8-9) z jam č. 1-2.

⁹⁶ Z jámy č. 8 rozpoznal Vl. Sakař šedožlutý zlomek dna s částí podstavného kruhu provinciální nádoby a datoval ji do pozdní doby římské (*Sakař 1980, 122; NZ č.j. 90/31, 4, obr. 3:15*). M. Jančo (2003, 268) ovšem míní, že nádoba patří do okruhu tzv. jemné žlutooranžové keramiky a datoval ji do 2. stol. (podobně *Rypka 2007, 57*). Dále ze stejné jámy určuje M. Jančo pouze dle vyobrazení (NZ 90/31, 4, obr. 3:13-14) jako druh jemné šedé keramiky 2 zlomky z jedné misky s plastickými vodorovnými žebry a také ji datuje do 2. stol. (*Jančo 2003, 274*). L. Rypka se domnívá, že by se mohlo jednat o derivát prstencovité misky (2007, 57). Zlomek okraje na kruhu vytáčené nádoby s plastickým žebrem z jámy č. 6 (NZ 90/31, 2, obr. 2:6) interpretuje M. Jančo jako zástupce provinciálních prstencovitých misek (2003, 278) a opět ji datuje do 2. stol. L. Rypka prstencovou misku řadí do okruhu jemné šedé keramiky (2007, 56-57).

⁹⁷ S počtem pískoven je to poněkud problematické – J. Böhm zmiňuje v dopise K. Buchtelovi z r. 1927 pískovny dvě, přičemž u první majitele neuvádí, druhá patřila p. L. Černému (firmu GEC vůbec nezmiňuje - NZ č.j. 762/27). Ovšem A. Ševčík v r. 1928 jasně popisuje nálezy ze 3 pískoven – 2 patřily p. Černému a 1 firmě GEC.

⁹⁸ Dne 24.9. prozkoumal mj. jámu z doby římské se střepy; 26.9. další jámu z d. římské; 29.10 byla „odkryta skupina kamenů, po jejímž levém boku byla nalezena jedna nádobka římská bez okraje, dva větší střepy, jeden střep s vlnicí a provrtaný. Po pravé straně na povrchu kamenu kostěné šídlo a přeslen. Zem pod kameny byla černá, místy popelavě černá. Jinak prázdná.“ Hned 30.10. v těsné blízkosti – „asi ¾ m od nakupených kamenů našel jsem spáleniště a v něm v jamce spálené kosti lidské, tedy žárový hrob. Poněvadž nález nacházel se jenom 38 cm hluboko, byla asi nádoba převezena a léty odorána, takže se nenašel z ní ani střep.“ Zde nemůžeme vyloučit ani žárový hrob z doby římské, zvláště když byl odkryt v blízkosti nálezů minimálně jedné nádoby z doby římské z předchozího dne.

⁹⁹ Nálezová zpráva je bohužel stručná a zmatená – kultura římská, druh nálezů pův. napsáno žárový hrob a pak připsáno „jámy“.

¹⁰⁰ Mísovitá nádoba zdobená degenerovaným meandrem; leštěná mísovitá nádoba na duté podstavě, s výčnělkem a rytou podstavou a polovina hrncovité nádoby.

V únoru r. 1938 došlo na dvoře továrny GEC (tedy zřejmě jižně od pískoven) k narušení mj. sídlištních jam z doby římské s nálezy zlomků keramiky (*Sklenář 1982, 310*).¹⁰¹

Západně od pískoven (do 200 m), na pozemcích kat. č. 420-421 (dnes taktéž plocha Spolany), byl r. 1943 při stavbě továrny proveden záchranný výzkum ARÚ Praha (*J. Kabát*) polykulturní lokality (*Kabát - Zápotocký 1962, 5-12, obr. 1* – jejich poloha 8). V jámě II se našly kromě eneolitické keramiky též germánské střepy (*Kabát - Zápotocký 1962, 9, 13, obr. 12:3,5,6*). Vyobrazenou keramiku můžeme na základě jejich tvarů a výzdoby datovat do starší doby římské (pravděpodobně do stupně B2).

Na někdejším pozemku p. Kučery (dnes také Spolana) na hranici s kat. územím Libiš (tedy velmi blízko severně od sledované polohy) byl při kopání v příležitostně pískovně kolem r. 1930 objeven mladořímský žárový hrob (*Sklenář 1982, 309*) – v hliněné urně se nacházely dvě stříbrné samostřílové spony s vysokým zachycovačem zdobené zlatem, hliněný přeslen a pozůstatky kremace dospělého člověka (*Svoboda 1948, 84, obr. 9:17, tab. XIX:1-4*). Hrob je datován do 1. pol. 3. stol. (*Droberjar 2002a, 214*).

Shromážděné poznatky o nalezišti můžeme shrnout konstatováním, že na tomto poměrně rozsáhlém území (pískovny p. Černého i f. GEC – kat. č. 406 a 407, jižně dvůr továrny GEC, západně pozemky kat.č. 420-421) máme z doby římské doloženy intenzivní sídlištní aktivity od 2. po 4. století s doloženými římskými keramickými importy. Pohřební aktivity nám reprezentuje zatím jediný bohatší žárový hrob (st. C1) ze severního okraje lokality (býv. pozemek p. Kučery na pomezí s k.ú. Libiš). To, že nemusel být ojedinělý, nám teoreticky může naznačovat nález A. Ševčíka z 30.10.1928 nedatovaného reliktu žárového hrobu ¾ m od torza nádoby z d. římské (viz výše). A pokud se znovu vrátíme k dopisu *J. Böhma* z r. 1927, mohla by v této souvislosti zaujmout jeho zmínka o nálezu jedné nádoby ve střepích („černá, velká, podobného asi tvaru jako urna v Lobkovicích“). V tomto období byl totiž v Lobkovicích (pouze cca 2 km jižně od pískoven – viz komponenta č. 6) objeven při výkopu základu domku čp. 44 žárový hrob (který by popisem odpovídal),¹⁰² a to právě z doby římské (blíže nedatovaný) - v hliněné urně tvaru vejčité zásobnice se našly jen zbytky kremace dospělého člověka (ulož. M Brandýs st.č.i. 190/1283 - dar obec. školy Lobkovice 5.9. 1927) - *Sklenář 1982, 220* a *NZ č.j. 1280/35*. Ve stejném dopise také *J. Böhm* píše o jakýchsi bílých zbytcích („patrně zbytek žárového hrobu“) uvnitř germánské amforovité nádoby, která se zachovala v celku.

Úvaha: z lokality máme doklady jak sídlištních aktivit v době římské, tak zřejmě i aktivit pohřebních. Podobně datované hrobové celky v těsné blízkosti sídlištní komponenty by nemusely vadit. Takový případ známe např. ze sídliště v Olomouci-Neředíně (st. C2 – D1), kde se přímo v jeho areálu našel jeden soudobý hrob žárový a jeden kostrový (*Kalábek 2005, 206, 211, 214*).

Soudobé lokality a nálezy v nejbližším okolí

V následujícím přehledu uvádím lokality a nálezy z Neratovic a sousedních katastrů, datačně spadajících do 2. – 3. stol. n.l. (nebo blíže nedatované v rámci doby římské). Tím pádem jsou zde záměrně opomenuty i jinak významné lokality (např. pohřebiště Tišice nebo sídliště Mlékojedy) z časnějších či naopak mladších období (obr. 12).

k.ú. Neratovice:

– u některých artefaktů z doby římské nám jejich torzovité nálezové okolnosti nedovolují uvést v rámci katastru Neratovic přesnější lokalizaci: silnostěnná hlazená nádoba bez okraje

¹⁰¹ Odkazuje pouze na NZ č.j. 1550/38, kterou jsem však v archivu NZ ARÚ Praha nenalezl.

¹⁰² Ovšem je třeba zmínit, že r. 1921 byl v Lobkovicích při kopání hrobu na novém hřbitově zjištěn hrob ze střední d. bronzové – hnědá vejčitá amfora (v. 26 cm) a jehlice (*Sklenář 1982, 223*). Tato nádoba přirovnání *J. Böhma* odpovídá méně.

(dar Fr. Stránský 1912); zlomky keramiky (náhodné nálezy žáků ZDŠ před r. 1970 – pole kolem Neratovic, především území závodu Spolana) – *Sklenář 1975, 97; 1982, 305-306.*

1 – popisovaná lokalita s nálezem mísy TS v areálu dnešního závodu Spolana.

2 - v 60. letech minulého století byl při stavbě tenisových dvorců u jezu elektrárny Spolany nalezen bronzový sestercius císaře Trajána (89-117) – *Sklenář 1982, 307.*

3 - při hranici k.ú. Byškovice, na ppč. 103 objeven při těžbě písku r. 1943 kostrový hrob údajně z doby římské (?) – v oválné jámě (125x85; hl. 110 cm) ležela zřejmě dětská kostra v poloze S-J, při trupu na levé straně nalezena malá miska (*Sklenář 1982, 314.*)

k.ú. Libiš:

4 - na začátku 30. let 20. stol. se na dvoře domku čp. 305 našly pravděpodobně v narušené kulturní vrstvě keramické fragmenty ze starší doby římské a zvířecí kosti (*Horáková-Jansová 1932, 94-95; Motyková-Šneidrová 1967, 27; Sklenář 1982, 194.*)¹⁰³

5 – v prosinci r. 1992 při výkopu el. a tel. kabelu podél odbočky ze silnice Praha – Mělník do Libiše (SZ od obce; staveniště čerpací stanice poh. hmot – ZM 10, 12-22-18, 296:354, 312:340) byly v profilu zdokumentovány sídl. objekty z doby laténské a římské (*NZ č.j. 3047/93 – Dreslerová 1993*). Následně v zimě 1993 prozkoumal V. Salač na stavbě čerpací stanice polykulturní lokalitu, mj. d. římská – železářská pec (*NZ č.j. 4131/93 – Salač 1993*). Na ploše JV čerpací stanice proběhl v r. 1996 geofyzikální průzkum (*R. Křivánek*) a záchranný výzkum polykulturní lokality, vč. doby římské (*Křivánek 1998 a informace F. Lavala*).

k.ú. Lobkovice:

6 – již výše zmiňovaný předválečný nález žárového hrobu při kopání základů domku čp. 44; jako urna spálených pozůstatků dospělého člověka posloužila vejčitá zásobnice (dar obec. školy Lobkovice 5.9. 1927? - *Sklenář 1982, 220; NZ č.j. 1280/35 – Horáková-Jansová 1935*); hrobový celek nelze v rámci doby římské blíže datovat (*Droberjar 2002a, 158*).

Pravý labský břeh:

k.ú. Kozly:

– v dnes již nezjištěných místech u obce bylo při regulaci Labe (r. 1926 či dříve) nalezeno železné kopí s tulejkou z doby římské (*Sklenář 1982, 144*).

7 – v místech písečného přesypu Sahara mezi Kozly a Mlékojedy (hlavně svah na J ke starému Labi) byly sběry zjištěny mj. i sídlištní aktivity z doby římské (zl. keramiky) – *Böhm 1928, 12; Sklenář 1982, 146.*

k.ú. Mlékojedy:

8 – S od železniční trati a V od rozvodny došlo při výkopu pro kabel k nálezů spodku pohárku datovaného do starší doby římské (*Sklenář 1982, 278*).

9 – při starých sběrech (1928) na nejvyšším místě pole J. Jenyše (ppč. 505) objeveny zl. keramiky a bronz. jehlice z doby římské (*Sklenář 1982, 278*).

10 – S od obce mezi Labem a k. 166,0 objevil S. Vencl ve stěně průkopu pro kabel tři sídlištní jámy s fragmenty keramiky z doby římské (*Sklenář 1982, 278*).

k.ú. Tišice:

– z darů statkáře F. Stránského (1909-1910) existují předměty z doby římské (keramická nádoba a zlomky, bronz. jehlice, kroužek, náramek a zlomky), pocházející z katastru Tišic, ale nelze vyloučit ani kat. Mlékojedy (*Sklenář 1982, 378*).

11 – na pravém břehu Košáteckého potoka, na polích především ppč. 325 (poloha U Kaberny), dále ppč. 314 a 330/1, již od 20. let minulého století různými akcemi (výzkumy R. Šanovec 1927-28; ARÚ Praha a americké expedice 1929-1934, ARÚ 1938; arch. dohledy 1983-84; povrchové sběry) prozkoumán neupřesněný větší počet sídlištních objektů, též železářská pec, etc. Kromě nálezů keramiky a strusky je zmiňována bronz.

¹⁰³ K. Sklenář má tuto lokalitu pravděpodobně zdvojenou – jako 1h, kde cituje K. Motykovou a jako 1i, kde cituje L. Jansovou a NZ ARÚ, obě badatelky přitom evidentně popisovali stejné nálezy z té samé lokality.

jehlice s profilovanou hlavicí a jelení paroh. Jedná se o rozsáhlejší sídliště s delším trváním v průběhu 1. stol. a pravděpodobně i 2. stol. (*Böhm 1928, 9; Motyková-Šneidrová 1963, 60; Sakař 1970, 41-43; Sklenář 1982, 381-5; 1994, 89*).

- 12** – v místě kafilerie, ppč. 331/50 poblíž studny objeveny r. 1950 dva žárové hroby z doby římské (?), kromě keramiky se našla železná jehlice. Stejněho roku byl cestou od kat. 161 na Červená píska při sběrech *F. Proška* získán zl. keramiky z doby římské (*Sklenář 1982, 387-8*).
- 13** – v korytě Labe na rozhraní k.ú. Tišice a k.ú. Libiš nalezena mladořímská bronz. spona s podvázanou lichoběžníkovou nožkou (*Svoboda 1948, 120; Sklenář 1982, 389*).
- 14** – při rozšiřování těžby v místní pískovně SZ od Červeného mlýna probíhal v letech 1996-98 záchranný výzkum ARÚ Praha,¹⁰⁴ který mj. odkryl část germánského sídliště, převážně snad ze starší doby římské (2 chaty, několik jam, pec, železářský objekt; z nálezů zl. keramiky, mazanice, struska, železo, zv. kosti). Do tohoto období lze také dle *J. Turka* zařadit hrobovou jámu menších rozměrů s dnes již zcela neidentifikovatelným pohřbem; našla se zde pouze miniaturní bronzová (měděná) jehlice. (*Turek 1997, 237; 1998, 227; 2000, 207-208; Dreslerová 1998, 228*). Později plošné záchranné odkryvy ARÚ Praha pokračovaly – v r. 2003 (*P. Foster – M. Kuna*, ppč. 331/20-31, pískovna f. Pikaso s.r.o.; ZM 10, 12-22-19, 134:364) mj. prozkoumáno 5 kostrových a 2 žárové hroby (keramika, 2 bronz. spony, jantar. korálky) z mladší d. římské (*Kuna 2006, 297*); v r. 2005 (*P. Foster – M. Kuna – D. Marešová*, ARÚ Praha, ppč. 331/29-34, S část pískovny f. Pikaso s.r.o.; ZM 10, 12-22-19, 126:368, 124:373, 126:374, 122:385, 126:386, 132:382) zachycena sídlištní komponenta (polozemnice?) s nálezy keramiky, 2 ker. přeslenů a zl. kostěné jehlice z d. římské (*Foster – Kuna – Marešová 2008, 279*). Další sídlištní objekty z doby římské v tomto prostoru byly prozkoumány nedávno (*P. Foster – M. Kuna*), z tohoto zatím nezveřejněného výzkumu mi byl k publikování poskytnut fragment sigillaty ze zahloubené chaty (obj. č. 2668). Jedná se o výrobek dílen v Rheinzabernu, pravděpodobně mistr Mammilianus (Bernhardova skupina IIa – po r. 175/178 – 210/220 n.l.) – *Halama 2009, 876-877, obr. 1:2 a 2:1* (viz katalog).

k.ú. Tuhaň:

- 15** – v r. 1921 při zakládání hájku za myslivnou byly rozrušeny žárové hroby z doby římské; dochovaly se pouze zlomky nádob (*Sklenář 1982, 392*).

Poměrně husté osídlení v daném období tohoto pro účely předkládané práce uměle vymezeného mikroregionu odpovídá jeho centrální lokalizaci v rámci tehdy nejintenzivněji osídlených oblastí Čech (srovnej *Motyková-Šneidrová 1967, Karte 1; Droberjar 1999, Tab. 1:3; 2002a – mapa na přebalu; Zavřel 1999, obr. 3-4; Salač 2008, obr. 1; Droberjar 2008, obr. 74*); stejně tak četná přítomnost různých předmětů římské provenience (srovnej *Sakař 1970, map 1; Oliva – Burian – Nemeškalová-Jiroudková – Tejral 1986, Karte B, C Karasová 1998, Karte 1; Jančo 2003, mapa 1; Halama 2007, mapa 1-2*).

Pro neratovické sídliště s nálezem sigillatové mísy byla bezesporu velmi důležitým činitelem bezprostřední blízkost toku Labe, která mohla otevírat jeho nejen hospodářské možnosti (na význam Labe jako komunikační a obchodní trasy bylo již upozorněno – *Zápotocký 1969b, 277-278, 330*).¹⁰⁵ Významný brod proti rozsáhlému starořímskému sídlišti

¹⁰⁴ (1996 – *J. Turek*, ppč. 331/3, ZM 10, 12-22-19: 172:325; 1997 – *P.J. Foster a D. Dreslerová*, S od výzkumu 1996 a vlevo od silnice Stará Boleslav – Mělník, vedle skladiště popílku Spolany Neratovice, ZM 10, 12-22-19: 161:348, 148:345, 147:344, 146:334, 167:338; 1998 – *J. Turek, P.J. Foster*, u J hranice pískovny, bezprostředně se tak přiblížil k ppč. 323-329 souvisejícími s Červeným mlýnem – Kabernou, ZM 10, 12-22-19: 159:319, 161:310, 183:319, 179:326).

¹⁰⁵ Pro předcházející období – dobu laténskou – viz *Salač, V. 1997: Význam Labe pro česko-saské kontakty v době laténské. Archeologické rozhledy 49, 462-494*.

v poloze U Kaberny na pravém břehu Košáteckého potoka předpokládal už *J. Böhm* (obě sídliště jsou položena téměř proti sobě ve vzdálenosti asi 2 km a leží těsně na poslední terase svírající inundační území Labe), který upozornil na mimořádnou příznivost přechodu i na četnost římských nálezů v blízkém okolí (*Böhm 1928, 12*). Domněnku o důležitém přechodu pak opakovali i jiní (např. *Sklenář 1982, 307*); díky nedávným intenzivním výzkumům ARÚ Praha známe nyní další sídlištní (mj. s nálezem fragmentu sigillaty) i hrobové komponenty severně od zmiňované polohy U Kaberny (viz výše – Tišice, komponenta 14).

Závěrečné shrnutí k nálezům sigillatové mísy z Neratovic

V předchozím textu v touze pokusit se zjistit více o výjimečném nálezě celé sigillatové mísy z Neratovic jsem pracoval s informacemi ve třech propojujících se úrovních: 1. analýza sigillatové mísy, nálezů a nálezových situací z této polohy a přehled soudobých lokalit v nejbližším okolí; 2. rozbor dopisu *J. Böhma*, který zachytil nálezové okolnosti s nejmenším časovým odstupem; 3. hledání analogií ke zjištěným jevům, vyplývajících z analýzy mísy, dalších nálezů a archeologických situací z této polohy i okolí.

Se shrnutím začneme u samotné mísy TS – její provenience (hornogermánské dílny v Heiligenbergu) je v sigillatových nálezích z Čech naprosto ojedinělá. Mohla by ukazovat jiný směr (i způsob) jejího přísunu, než jsou tradičně uváděny, tedy nikoliv z norického úseku limitu, ale spíše z prostoru hornogermánsko – raetského, snad přes jihozápadní Čechy. Druhotně vyrytá značka (graffiti) X-formy vyrytá na spodku nádoby spíše svědčí proti přenosu obchodem, mísa byla pravděpodobně na území provincií nějakou dobu používána. Těžko říci, zda lze stejným způsobem uvažovat i o provedené opravě nádoby – k ní mohlo dojít jak v barbariku, tak již na území provincií, což by mohlo být vzhledem k pozoruhodné analogii ze Straubingu dokonce pravděpodobnější. Poslední kategorií tvořící její nálezovou výlučnost je celistvost nádoby. Až na lokalitu Gross Ballhausen, kde mísa TS sloužila jako schránka na mincovní depot, byly všechny ostatní známé celé nádoby sigillaty v germánském barbariku součástí hrobů, častěji žárových, ale také kostrových; ze sídlištního prostředí neznáme jediný případ.¹⁰⁶ Z dopisu *J. Böhma* mj. vyplývá, že sigillatová mísa byla údajně překryta „dvěma mlýnskými kameny, jejichž rozměry a zpracování rovněž svědčí pro římský původ“ – ikdyž se tyto nezachovaly, je důvodné se domnívat, že měl na mysli nejspíše kameny ručního rotačního mlýnku. Ty nebyly v germánském barbariku neznámé, jejich nálezy jsou doloženy i pro Čechy – analogií ze stejného období představují nálezy ze sídliště v Černíně (okr. Beroun). Žernovy (ale i drtidla) kromě funkce mletí někdy druhotně sloužily ke zcela jiným účelům, také mimo sídlištní prostředí. Zajímavým případem je pravděpodobně mladořímský žárový hrob z Kelčic (Morava), kde byla popelnice překryta běhounem.

Poloha nálezů neratovické mísy byla součástí rozsáhlé polykulturní lokality, kde z doby římské máme doloženy intenzivní sídlištní aktivity od 2. po 4. století, včetně přítomnosti dalších římských keramických importů. V blízkosti se zřejmě nacházely žárové hroby – jistý na pozemku p. Kučery, existence dalších by mohly naznačovat obě zmínky v dopise *J. Böhma* (bílé zbytky – „patrně zbytek žárového hrobu“ – v germánské amforovité nádobě a dále střepy z nádoby přirovnávané k urně z Lobkovic) a také vzpomeňme na výzkum *A. Ševčíka* – ve dnech 29.-30.10. 1928 mj. objevil nedatovaný žárový hrob odkrytý v těsné blízkosti torza nádoby z doby římské a dalších střepů). Významnost lokality zřejmě byla podtržena bezprostřední blízkostí toku Labe a existencí komunikačně důležitého brodu.

Domnívám se, že dovoz sigillatové neratovické mísy se udál nestandardním způsobem, dle datace pravděpodobně v období kolem markomanských válek (kořist?, odměna?), mísa byla poté navíc uložena nestandardním způsobem (žárový hrob?) na v té době snad významnější

¹⁰⁶ Výjimkou v barbariku je kulturně odlišné sarmatské prostředí na území v prostoru mezi Panonií a Dácií (viz výše).

lokalitě. Při hodnocení jsem se snažil mít na zřeteli vždy co největší míru pravděpodobnosti předkládaných interpretací, vycházejících z provedených analýz a nalezených analogií.

TERRA SIGILLATA V GERMÁNSKÝCH HROBOVÝCH NÁLEZECH A NA POHŘEBIŠTÍCH V ČECHÁCH A V EVROPSKÉM BARBARIKU: CELKOVÉ SROVNÁNÍ

Při průběžném zpracovávání nálezů terry sigillaty na území Čech jsem měl možnost také zhodnotit dosud nepublikované fragmenty TS ze známého pohřebiště v Třebusicích (*Halama 2007, 199-200, 205*), které tak v Čechách zmnožily dosud řídké doklady výskytu této římské keramiky v germánských hrobových kontextech. Na Moravě před nedávnem došlo k objevu zlomků TS na pohřebišti Modřice u Brna (*Kos 2004, 184; Klanicová 2007, 176*) a též k celkovému podrobnému zhodnocení pohřebiště v Šitbořicích (*Vlach 2010*), odkud je známo zatím nejvíce kusů sigillaty (*Droberjar – Kazdová 1993*) v rámci barbarských pohřebišť v naddunajském prostoru (Čechy, Morava, Slovensko, severní část Dolního Rakouska, část Maďarska). Nové informace máme též k oblastem v dnešním Polsku (*Tyszyler 1999* a další články k novějším objevům TS), JZ Slovensku (*Kuzmová 1997*) a také k územím některých spolkových zemí Německa v rámci pokračujícího projektu *Corpus der römischen Funde im europäischem Barbaricum*. Naskýtá se nám tak vhodná příležitost celkového srovnání fenoménu výskytu terry sigillaty v hrobech či na pohřebištech v jednotlivých oblastech převážně germánského barbarika ([mapa 21](#)).

Sigillata z hrobů a pohřebišť v jednotlivých oblastech barbarika

I. ČECHY

Terra sigillata pochází v Čechách většinou z areálů germánských sídlišť (viz výše), z 52 lokalit z 1. části katalogu identifikujeme TS pouze z 6 nebo 7 pohřebišť či ojedinelých hrobů a z dalších 15 nejistých nebo neověřených lokalit s nálezem TS z 2. části katalogu se jedná o 1 pohřebiště ([mapa 8, tab. 36](#)).

KONTEXT DOBY ŘÍMSKÉ:

Třebusice (okr. Kladno, Středočeský kraj) - z areálu této známé rozsáhlé germánské nekropole (téměř 900 žárových hrobů) se podařilo identifikovat 7 zlomků TS (max. ze 6 nádob); bohužel žádný fragment nebyl nalezen v rámci nějakého hrobového celku, vždy jen při starých sběrech v areálu lokality. V Čechách je to případ zcela ojedinelý. Fragmenty již byly analyzovány (*Halama 2007, 199-200, 205, obr. 7:1-6*), určitelný byl pouze zlomek těla mísy Drag. 37 z dílen ve Westerndorfu – Comitialova okruhu, podskupina Comitialis – Erotus (4. čtvrtina 2. stol.); dva okrajové zlomky jsou pravděpodobně z mísy Drag. 36 zdobené barbotinem, jejich sekundární přepálení nedovoluje bližší určení v rámci jiho/středo/východogalských dílen (2. stol.?). Další 4 různé fragmenty pocházejí z těl nádob neurčitelného tvaru a neurčitelné provenience, vesměs jsou sekundárně přepáleny. – fota 44, kresby 44.

Vrchnice (okr. Chomutov, Ústecký kraj) – rozrušený žárový hrob novorozence či kojence. Kromě jiných milodarů obsahoval větší část mísky Drag. 33, spleené ze 6 přepálených fragmentů (Westerndorf/Rheinzabern) a m.j. část mísky na nožce točené na kruhu germánské produkce. *L. Košnar a P. Braun (1981, 232-238, obr. 2:3)* předpokládají, že v případě mísky točené na kruhu jde o import ze sasko-duryňské oblasti; též *J. Jiřík* vidí její obdobu v produkci v Posáli, ve stupni C2 (*Hušťák – Jiřík 2009, 336*). Také u mísky Drag. 33 uvažují *L. Košnar a P. Braun* o možnosti jejího přísunu do Čech přes Duryňsko - kvůli jejímu tvaru, jež se hojně vyskytuje právě v Duryňsku (což novější analýzy potvrzují – *Laser 1998*,

25, Tab. 7), zatímco v Čechách je vzácný.¹⁰⁷ K uložení hrobu do země mohlo dojít pravděpodobně kolem poloviny 3. století, nejpozději ve stupni C2 (foto 50, kresba 50).

? **Přešťovice (okr. Strakonice, Jihočeský kraj)** - B. Dubský (1937, 46) zmiňuje na tomto rozsáhlém žárovém pohřebišti fragment TS jako součást žárového hrobu č. 22 (mělce uložená rozrušená miska ještě obsahovala spálené zlomky kostí a slitek modrého skleněného korálku). B. Dubský pokládal kvůli korálku hrob za ženský, k misce uvádí analogii z pohřebiště v Dobřichově-Třebické z 2. pol. 3. stol. Byl to prý jeden z mála hrobů s výbavou. Hrobový celek je již několik desítek let nerevidovatelný (také Vl. Sakař ve svých soupisech již pouze přebíral informace od B. Dubského, aniž by nález viděl - Sakař 1956, 60; sigillatu zatím nenašel ani P. Zavřel, který nyní lokalitu kompletně zpracovává), nelze tudíž tento nález považovat za jistý.

? **Neratovice (okr. Mělník, Středočeský kraj)** – z této lokality pochází známá celá mísa Drag. 37 (Horáková-Jansová 1929), bohužel s nejasnými nálezovými okolnostmi. Zajímavému nálezu jsem věnoval zvláštní studii (Halama 2010a) – domnívám se, že dovoz sigillatové mísy se udál nestandardním způsobem, dle datace pravděpodobně kolem období markomanských válek (kořist?, odměna?), mísa poté navíc byla uložena nestandardním způsobem (žárový hrob?) na v té době snad významnější lokalitě (viz výše - kap. Jak vysvětlit nález sigillatové mísy z Neratovic?) – foto 25, kresby 25.

Lokalita	Zachování	Tvar	Provenience	Datace	Kontext
? Neratovice	celá	Drag. 37	Heiligenberg - Cirium	150 - 180	žárový hrob?
? Přešťovice	zlomek	?	?	?	žárový hrob (2. pol. 3. st.)
Vrchnice	6 zl. přep.	Drag. 33	West/Rhein	pol. 2. – pol. 3. stol.	žárový hrob (pol. 3. stol.)
Třebusice a)	zlomek	Drag. 37	Westerndorf Comit. - Erotus		žárové pohřebiště
Třebusice b)	zlom.přep.	?	?	?	pohřebiště
Třebusice c)	zlom.přep.	?	?	?	pohřebiště
Třebusice d)	zlom.přep.	?	?	?	pohřebiště
Třebusice e)	2 zl. přep.	Drag. 36	jih/stř/vých Ga	2. stol.	pohřebiště
Třebusice f)	zlomek	?	?	?	pohřebiště
Dobroměřice	zlomek	závěsek	Rhein/West	?	kostr. hrob DSN
Hostivice	zlomek	závěsek	?	?	kostr. hrob DSN
Lovosice	zlomek	závěsek	?	?	kostr. hrob DSN
P – Zličín a)	celá	Chen 319	argonská	4. stol.	kostr. hrob DSN
P – Zličín b)	zlomek	nerevid.			kostr. hrob DSN

Tab. 36: Nálezy sigillaty z hrobů a pohřebišť z doby římské a stěhování národů v Čechách (srovnáno chronologicky).

KONTEXT DOBY STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ:

Dobroměřice (okr. Louny, Ústecký kraj) – starý nález (1873) kostrového hrobu z doby stěhování národů (Svoboda 1965, 240; Sakař 1970, 4) - provrtaný fragment těla nádoby TS neurčitelného tvaru, zbroušený do nepravidelně okrouhlého tvaru sloužil jako závěsek. Je

¹⁰⁷ Další fragmenty misek Drag. 33 známe v Čechách pouze ze sídliště v Berouně – Havlíčkově ulici, rámcově určený jako Rheinabern/Westerndorf (Jančo 2004, 463-469, 478-482, obr. 5:9,10) a zcela nově část podstavce ze sídliště v Mikulovicích u Pardubic, pravděpodobně pocházející z dílen ve Westerndorfu (Halama 2010b).

silně setřelý, takto druhotně byl zřejmě používán delší dobu. Dle charakteru materiálu a povrchu jej lze snad připsat dílnám v Rheinzaubernu či Westerndofu (foto 5, kresba 5).

Hostivice (okr. Praha-západ, Středočeský kraj) – z kostrového hrobu č. H 1908 zcela nově prozkoumaného rozsáhlého kostrového pohřebiště (2011 M Roztoky, 75 hrobů) z mladší fáze doby stěhování národů (1. pol. 6. stol.) byl nalezen malý zlomek TS v místě krku pohřbeného (*Daněček – Smíšek 2012 + ústní informace D. Daněčka*). Jedná se o malý značně setřelý fragment mírně lichoběžníkovitého tvaru z těla nádoby neurčitelného tvaru a provenience. Zhruba uprostřed (mírně vysunut k nejužší straně) je umístěn okrouhlý, který svědčí o druhotné funkci fragmentu jako jednoduchého přívěsku (foto 10, kresba 10).

Lovosice (okr. Litoměřice, Ústecký kraj) – z částečně porušeného kostrového hrobu pozdní fáze doby stěhování národů (stupeň E) pochází zlomek okraje nádoby TS s provrtem, upravený jako závěsek, materiál oranžovočervený, otřelý povrch (*Blažek – Kotyza 1991, 59-61, obr. 2:1; Droberjar 2002a, 411*) – kresba 18.

Praha - Zličín (Praha 5, kraj Praha) – při ul. Hrozenkovské nově prozkoumáno rozsáhlé pohřebiště doby stěhování národů (*Vávra – Jiřík – Kubálek - Kuchařík 2007; Vávra – Jiřík – Kuchařík – Kubálek 2009*). Z kostrového hrobu č. 76/obj. 609 pochází celá hladká miska TS typu Chenet 319, která patří pozdní argonské produkci 4. stol. (foto 35, kresba 35). Později byl dle informací autorů výzkumu nalezen v jiném hrobě fragment pravděpodobně též pozdní argonské sigillaty (zatím nerevidováno).

II. MORAVA

Na Moravě zcela převládají sídlištní nálezy, S. Klanicová (2007, 175) k r. 2006 eviduje celkem 589 fragmentů TS z 91 sídlišť a ze dvou jistých pohřebišť (Šitbořice, Brno-Modřice) – [mapa 22](#).

Šitbořice (okr. Břeclav, Jihomoravský kraj) - na žárovém pohřebišti v Šitbořicích (prozkoumáno celkem 47 hrobů ze st. B2b – C3/D1 ve dvou časově následných skupinách) bylo objeveno 32 zlomků sigillaty pocházejících z maximálně 21 nádob, což představuje ve srovnání s Čechami, dnešním jihozápadním Slovenskem, severní částí Dolního Rakouska a sarmatskými oblastmi východně od Panonie největší počet fragmentů TS na jednom pohřebišti. Určeny byly tyto (*Droberjar 1991, 19, 38; Droberjar – Kazdová 1993, 138-147, Abb. 15*): středogalské dílny v Lezoux (Divixtus - 1 ks, Cinnamus - 2 ks, Casurius - 2 ks) a hornogermánské dílny v Rheinzaubernu (Cobnertus I - 1 ks, Januarius II - 1 ks). U ostatních fragmentů určeny buď jen rámcově dílny nebo určení nešlo provést vůbec. Výčet tvarů: Drag. 37, 18/31, Curle 23/Ludowici Tb.

Z celkem 32 zlomků TS nese 28 z nich stopy po přepálení. Žádný fragment nebyl součástí hrobu, pouze z jejich blízkosti z nestratifikovaných vrstev. Pohřebiště bylo podrobně analyzováno až nyní (*Vlach 2010*).

Brno-Modřice (okr. Brno-venkov, Jihomoravský kraj) – z tohoto nově prozkoumaného rozsáhlého žárového pohřebiště (výzkum 2003-2004, 228 žárových hrobů ze starší i mladší d. římské) pochází také 2 zlomky TS ze dvou různých nádob, které patřily přímo k inventáři hrobů (*Kos 2004, 184; 2005; Klanicová 2007, 176*). Zatím podrobněji nepublikováno.

? **Mikulov (okr. Břeclav, Jihomoravský kraj)** – z tohoto dosud komplexně nepublikovaného birituálního pohřebiště v poloze Na Rybníkách (2. pol. 1. – 4. stol.) jsou uváděny nálezy římské provinciální keramiky (*Droberjar 2002, 181-182*) a též 6 zlomků sigillaty, údajně uložených v mikulovském muzeu pod starými invent. č. IV 233-238 (*Pernička 1966, 86, pozn. č. 498*). Ovšem v pozdějším soupise terry sigillaty z území Moravy E. Droberjar Perničkovy zmínky o sigillatě na pohřebišti odmítá s odkazem na sbírku J. Matzureho (*Droberjar 1991, 40*). Dle informací B. Komoróczyho, který připravuje k publikování soupis nálezů z pohřebiště od I. Peškaře, se zde žádná TS z hrobu neuvádí,

pouze ze sběrových nálezů jeden drobný přepálený střep, který je však nyní nerevidovatelný a tak nelze ověřit, zda se skutečně o sigillatu jedná.

III. SEVERNÍ ČÁST DOLNÍHO RAKOUSKA

V této menší oblasti je situace podobná, z 69 registrovaných lokalit s TS (*Stuppner 1994b, 70, 92-94, Liste 4*) lze nálezy sigillaty s pohřebním rytmem spojit pouze na 2 lokalitách a to ještě nejistých ([mapa 22](#)).

Pulkau (Bez. Hollabrunn) - předpokládaný hrobový celek, bohužel bez bližších nálezových okolností. Fragменты ze tří reliéfních mís a ze čtyř hladkých tvarů se našly údajně dohromady s římskými mincemi a bronz. přezkou. Dnes již nelze ověřit; TS blíže nepopsána (*Pollak 1980, 105*).

Wulzeshofen (Gem. Laa an der Thaya, Bez. Mistelbach) – ze zničeného hrobu (r. 1846) pocházel zlatý nákrčník a jedna mísa, pravděpodobně sigillata; celek je datován k r. 300. Později zde byl nalezen další hrob s bohatou výbavou, ten je datovaný k r. 200 (*Pollak 1980, 176-177*).

IV. SLOVENSKO - JIHOZÁPADNÍ ČÁST

K. Kuzmová z této oblasti s hustým výskytem TS, na jihu bezprostředně sousedící s dunajskou hranicí severopanonské části římského impéria, analyzovala celkem 1246 nálezů TS ze 114 lokalit, z nichž bylo 103 germánských sídlišť, 4 lokality s “římskými stavbami“ a 7 pohřebišť (*Kuzmová 1997, 11-13, Karte 1*). Z těchto 7 jistých lokalit s nálezy TS z hrobu či pohřebiště pochází 16 jistých a dalších 11 nejistých či neověřitelných fragmentů nebo celých kusů. Dále ještě zmiňuje nejistou lokalitu Závod s 5 kusy TS. Počet TS z hrobových kontextů se na celkovém počtu fragmentů podílí pouhými 1,6 % (*Kuzmová 1997, 34, 37-38*). Novým objevem, ale s problematickou nálezovou situací, je hrobový objekt ze Stupavy (*Turčan – Šefčáková 2011*) – [mapa 22](#).

Abrahám (okr. Galanta) – rozsáhlé žárové a kostrové pohřebiště (*Kolník 1980, 13-90*), dohromady uváděno 12 většinou sekundárně přepálených zlomků (*Kuzmová 1997, 34, 37*):

a) část rekonstruovatelné hladké misky Drag. 33 z dětského urnového hrobu 37/66 (*Kolník 1980, 30, Taf. XVIII*); Lezoux, Priscus (*Kuzmová – Roth 1988, 16*).

b-d) zlomky Drag. 37 z areálu pohřebiště; b) Rheinzabern, Cerialis IV nebo B.F. Attoni (přepálený), c) Rheinzabern, d) Westerndorf, Helenius (*Kuzmová – Roth 1988, 16*).

e-l) dalších 8 většinou přepálených fragmentů již *K. Kuzmová (1997, 34)* vede jako neověřitelné a odkazuje na původní publikaci *T. Kolníka*. Ten uvádí zlomky více nádob Drag. 37 (m.j. jihogalské provenience?) a též zl. hladkých tvarů Drag. 18/31, Drag. 32 (z žárového hrobu č. 57 – *Kolník 1980, 34, Taf. XXI:57-c1b*), Drag. 33 a pravděpodobně také Drag. 46 (*Kolník 1980, 34, 83; Nr. 4, 6, 7, 3, 8, 9; Tf. XXI:57-c1b; LXIX: 4, 1, 5, 2; Kuzmová 1997, 34-35*). Ovšem v jiné práci uvádí *T. Kolník (1984, 69)* z Abrahámu část misky Drag. 33 z hrobu 37 a pak jen 9 zlomků ze zničených hrobů, všechny Rheinzabern a Westerndorf.

Bešeňov (okr. Nové Zámky) – žárové pohřebiště; zl. Drag. 37, Rheinzabern, Attilus z areálu pohřebiště – tzv. kulturní jáma B (*Kuzmová – Roth 1988, 18*).¹⁰⁸

Borský Mikuláš-Borský Peter (okr. Senica) – ojedinělý hrob, kromě zbytků přepálených lidských kostí zde byly dvě celé úplně zachovalé do sebe vložené mísy Drag. 37 a fragment bronz. mísy (*Ondrouch 1957, 48*); mísa Drag. 37, Lezoux, Cinnamus a 2. celá mísa Drag. 37, Lezoux (nerozpoznán mistr, ale datace stejná) – *Kuzmová – Roth 1988, 20-21*. Na základě popsání nálezové situace se lze pouze domnívat, že mísy nesloužily jako urny, ale patřily

¹⁰⁸ Fragment TS pochází z jedné menší pravouhlé jámy, společně se střepy germánské keramiky. Na základě těchto nálezů lze jen předpokládat, že patřil buď k dětskému kostrovému hrobu, nebo ke zničenému urnovému či jámovému žárovému hrobu, anebo snad k předmětům, které byly ztraceny při pohřbu (*Kuzmová 1997, 35*).

k inventáři nějakého bohatého (?) hrobu (*Kuzmová 1997, 35*). *T. Kolník* se domnívá, že se jednalo buď o žárový hrob nějakého provinciála pohřbeného v barbariku, anebo o zničený bohatý germánský kostrový hrob (*Kolník 1984, 71*).

Krakovany-Stráže (okr. Trnava) – bohatý kostrový hrob č. II (patří mezi nejbohatší germánské hroby 2. pol. 3. stol.¹⁰⁹ vůbec - m.j. 4 stříbrné nádoby), celá mísa Drag. 32, Rheinzabern, Regulinus (*Ondrouch 1957, 85, 162-163; Kolník 1984, 71; Kuzmová – Roth 1988, 66, , obr. 2:3, 3:1, 14:1 a 17:4; Kuzmová 1997, 35*).

Očkov (okr. Trenčín) – rozsáhlé žárové pohřebiště, výzkum *T. Kolník* v 50. letech 20. stol.

a) celá mísa Drag. 37, Westerndorf, okruh Comitialis (Decminus), poslední čtvrtina 2. stol., plnila funkci urny v bohatě vybaveném ženském hrobě č. 208/59 (*Kolník 1961, 831-832; Kuzmová – Roth 1988, 75-76; Kuzmová 1997, 35*).

b) 3 zlomky Drag. 37, sekund. přepálené, Westerndorf, okruh Comitialis – Erotus, 1. třetina 3. stol., z hrobu č. 222 s unikátní alabastrovou nádobou jako urnou (*Kolník 1984, 70; Křížek 1966, 111*), *K. Kuzmová (1997, 35)* je ovšem hodnotí jako dnes neověřitelné nálezy.

Výjimečnost i souvislost těchto dvou hrobů na očkovském pohřebišti potvrzuje dle *T. Kolníka* i jejich vzájemná prostorová blízkost, oba pohřbení museli být hospodářsky významnější, snad z rodin obchodníků (*Kolník 1984, 70*).

Sládkovičovo I (okr. Galanta) – žárové pohřebiště, povrchový sběr *T. Kolník 1965*, dle něj ze zničených hrobů (*Kolník 1984, 70*), ovšem úplně nelze vyloučit ani jejich spojitost s blízkým mladořímským sídlištěm (*Kolník 1980, 162, Taf. CLXV:1,3; Kuzmová 1997*):

a) zlom. Drag. 37, Rheinzabern (Ant. Pius – Severovci) – *Kuzmová 1997, 35*

b) zlom. Drag. 37, Rheinzabern (Commodus - Severovci) - *Kuzmová 1997, 35*

Šal'a-Veča (okr. Galanta) – žárové pohřebiště; povrchových sběr *T. Kolníka 1962 (Kolník 1984, 70)*; určení dle *K. Kuzmové – P. Rotha (1988, 101-102)*:

a) zlomek Drag. 37, z areálu pohřebiště; Lezoux, Cinnamus (140 – 170)

b) zlomek Drag. 18/31 nebo 31, z areálu pohřebiště; Rheinzabern? (pol. 2. – pol. 3. stol.)

c) zlomek Drag. ?, z areálu pohřebiště; Rheinzabern? (pol. 2. – pol. 3. stol.)

d) zlomek Drag. ?, z areálu pohřebiště; Rheinzabern? (pol. 2. – pol. 3. stol.)

e) zlomek Drag. ?, z areálu pohřebiště; Rheinzabern či Westerndorf? (pol. 2. – pol. 3. stol.)

? **Závod (okr. Senica)** — z tohoto pohřebiště uvádí *T. Kolník* 2 zlomky Drag. 37, Rheinzabern, Atillus a 1 zlomek Drag. 32, Rheinzabern (*Kolník 1984, 70*). Ovšem v soupisech TS ze Slovenska jsou tyto nálezy vedeny jako neověřitelné a v současnosti nedostupné (*Kuzmová – Roth 1988, 123; Kuzmová 1997, 34, 38*).

? **Stupava (okr. Malacky)** – z nedávného záchranného výzkumu 4 germánských hrobů (1. pol. 3. stol.) bylo v celku č. 3/07 m.j. též identifikováno několik zlomků terry sigillaty (Rheinzabern a Pfaffenhofen) – jedná se však o problematický nález, neboť stěny objektu byly zhroucené, nebyla jasná původní úroveň terénu a výplň mohla být promíšená – našly se zde pozůstatky dvou jedinců – spálené úlomky lidských kostí dospělého jedince a nespálené kosti muže. Nálezy možno označit za poměrně bohaté, kromě TS zlomky spotřební provinciální keramiky, germánská keramika, sklo (m.j. typu millefiori), bronz. artefakty - spona, část rukojeti nádoby a slitky, v horní části zásypu dokonce zlomky antické střešní krytiny (*Turčan – Šefčáková 2011, 123-124, 127-129, obr. 5:2, 12*).

Dle *T. Kolníka* se ve většině případů jedná o nálezy zlomků TS ze zničených hrobů, takže nejsme informováni o jejich pozici v jednotlivých hrobech. S největší pravděpodobností je lze považovat za tzv. cizí fragmenty („Fremdscherben“), které pocházejí z nádob rozbitých v

¹⁰⁹ Datování bohatých hrobů ze Stráží, Ostrovan a Cejkova se vždy pohybovalo okolo r. 300; *E. Krekovič* si však myslí, že jsou mezi nimi menší rozdíly, které umožňují preciznější dataci. Jako nejstarší považuje hrob Stráže II – na základě rozboru inventáře se domnívá, že k jeho uložení do země mohlo dojít již v průběhu 60. nebo 70. let 3. stol. (*Krekovič 1992, 57*).

rámci pohřebních rituálů a poté úmyslně vložených do některých uren. V případě celých nádob předpokládá, že se jednalo o pohřby jedinců z germánské „aristokratické“ sociální vrstvy (Kolník 1984, 70).

Jisté nálezy TS z jihozápadoslovenských hrobů/pohřebišť pochází pouze ze 3 produkčních center – dominuje Rheinzabern, dále Lezoux a Westerndorf. Chronologicky spadají do pol. 2. – pol. 3. stol. – tedy doby hlavního přílivu TS. Z ověřitelných nálezů (16 ks) typologicky převažuje Drag. 37 (10 ks), hladké formy celkem 3 ks (vždy po jedné Drag. 18/31, 32 a 33) a 3 zlomky se nedají typologicky určit. Je to tedy podobné jako poměry TS ze sídlišť. Výše popsané nálezy TS pochází z JZ Slovenska - oblasti s intenzivním germánským osídlením a právě nejvíce nálezy TS – ta tu tedy byla hojně užívána, což kromě dalších faktorů mohlo ovlivnit její přísun na pohřebišť / do hrobů a její roli v pohřebním ritu místního obyvatelstva. K. Kuzmová rozlišuje tři způsoby, jak se TS dostala do hrobového celku: ve formě zlomků, většinou přepálených (na 5 žárových pohřebištech - **Abrahám, Bešeňov, Očkov, Sládkovičovo** a **Šal'a-Veča**); TS byla přímo nalezena pouze ve dvou žárových hrobech - v Abrahámu a v Očkově, všechny ostatní byly nalezeny pouze v rámci areálů těchto pohřebišť – z kulturních vrstev nebo ze zničených neidentifikovatelných hrobů; celé nádoby jako součást hrobových výbav (**Borský Mikuláš–Borský Peter** a **Krakovany-Stráže**); a v jednom případě ve funkci urny (**Očkov**) - Kuzmová 1997, 36-38, Tab. 9.

V. SARMATSKÁ OBLAST MEZI PANONIÍ A DACIÍ

Poněkud odlišná situace se nám jeví v Potisí, na někdejší sarmatském území mezi provinciemi Panonie a Dacie. Z této oblasti je evidováno 253 lokalit s nálezem TS, z nichž jako sarmatské sídliště bylo označeno 111 z nich (+ 31 obecně barbarských sídlišť), jako sarmatské pohřebišť s TS 26 lokalit (+ 2 pohřebišť obecně barbarská), dále byla v tomto prostoru TS identifikována z 8 kvádských sídlišť, 4 lokalit z doby stěhování národů, 3 středověkých lokalit a ojedinělé nálezy sigillaty z 68 typově neidentifikovatelných lokalit. Nálezy TS z pohřebišť tvoří necelých 7% z celkového počtu fragmentů (tj. 37 ks ze všech 28 pohřebišť, resp. 33 ks z 26 bezpečně sarmatských pohřebišť).

Sigillata se na pohřebištech (v hrobech i mimo ně) vyskytuje jak ve formě fragmentů (některé jsou přepálené), tak často i jako celé nádoby; v ženských i mužských hrobech, bohatě i chudě vybavených (i takových, kde právě TS byla jediným milodarem) a zřejmě tedy neměla jako přírůstek ve výbavách hrobů nějaký rozdílový význam; spíše se jednalo o chronologický a civilizační fenomén než o doklad diferenciací pohřbených. Naprosto zde převažuje hladká sigillata nad reliéfní; nejčastějším tvarem je miska Drag. 33 (až na druhém místě je reliéfní mísa Drag. 37), což zřejmě souvisí s tím, že keramické milodary byly v sarmatských hrobech obecně menších rozměrů, větší nádoby se nacházejí spíše na sídlištech. Tato pozorování plně potvrzuje i aktuální soupis v oblasti středního Potisí v regionu Szolnoku, kde z pohřebišť pochází téměř výhradně hladká TS Drag. 33 (CRFB-U1, 50, 56, 78, 82, 97-98, 115, 122, 124, 129-130), zatímco ze sídlišť naopak reliéfní Drag. 37 (CRFB-U1, 69, 75, 87, 93, 96, 106, 108-109, 116, 118, 121, 123).

Většina nálezů TS (více než 90%) je datována od konce 2. stol. do 1. třetiny 3. stol., tedy do období rozkvětu římsko-sarmatských hospodářsko-obchodních vztahů. Dle D. Gablera následkem přílivu většího počtu levnějšího keramického zboží (velký podíl TS z Westerndorfu a Pfaffenhofenu - na pohřebištech je podíl TS z těchto dílen ještě vyšší než na sídlištech) nebyla sigillata už natolik vzácná a zřejmě proto se častěji objevuje jako přírůstek často v podobě celých nádob ve hrobech (Gabler-Vaday 1992, 93-96).

Zajímavý je též nově zhodnocený bohatý bojovnícký hrob z lok. Tiszalök-Rázompusza s celou hladkou miskou Drag. 31, jehož milodary jsou římské a germánské (ukazující przerworským či skandinávským směrem), ovšem ritus je sarmatský (Istvánovits – Kulcsár - von Carnap-Bornheim 2006, 91, Fig. 3:3).

Srovnání kvádské a sarmatské oblastí

Vzájemné porovnání TS z pohřebišť/hrobů dvou sousedících regionů s barbarským obyvatelstvem - JZ Slovenska (oblast germánských Kvádů) a sarmatské oblasti mezi Panonií a Dacií krátce shrnula slovenská badatelka K. Kuzmová (1997, 38-39): u Sarmatů tvoří TS z těchto kontextů necelých 7 % nálezů TS, zatímco na JZ Slovensku jen 1,6 %; poměr lokalit (26 až 28 sarmatských ku 7 až 8 kvádských) neodpovídá poměru kusů (33 až 37 sarmatských ku 16 až 32 kvádských), takže průměrný počet TS na lokalitu s hrobovým kontextem je u Sarmatů cca 1,3, zatímco u Kvádů 2,3 resp. 4 (když se počítají i neověřitelné ks).

V tomto ohledu má sigillata v pohřebním ritu u Germánů na JZ Slovensku odlišné postavení – nejmarkantněji se to zrcadlí u celých nádob jako milodarů v bohatých hrobech (Borský Mikuláš, Krakovany-Stráže) nebo v případě celé nádoby jako urny (Očkov, hr. 208). Na rozdíl od oblasti Sarmatů zde dle K. Kuzmové hrála sigillata v pohřebním ritu odlišnou roli – kromě vlastních pohřebních praktik také odrážela sociální postavení pohřbených.

Časový výskyt a provenience se liší – v obou oblastech nálezy TS z hrobových kontextů v tomto ohledu reflektují jejich obecné tendence (tedy většina TS v sarmatských hrobech je z konce 2. – 1. třetiny 3. stol. a převažují výrobky z Westerdorfu a Pfaffenhofenu, zatímco na kvádských pohřebištech je TS datována od pol. 2. do pol. 3. stol. a většina pochází z Rheinzabernu); stejně tak se liší i v zastoupených tvarech – v sarmatských hrobech (stejně jako na sídlištech), na rozdíl od kvádských hrobových i sídlištních nálezů, zcela převažuje hladká TS (nejvíce miska Drag. 33), naopak dominantním tvarem na pohřebištech i sídlištech na jihozápadním Slovensku je reliéfní mísa Drag. 37.

VI. VÝCHODNÍ A STŘEDNÍ SLOVENSKO

Z geograficky i kulturně nesourodých částí východního, středního a severního Slovenska se uvádí 26 lokalit se sigillatou (včetně nejistých či neověřených nálezů). Z těchto oblastí zatím nepochází žádná TS z hrobů či pohřebišť, pouze ze sídlišť a jako ojedinělé nálezy (Kuzmová – Roth 1988, 16-126, mapa).

VII. VÝCHODNÍ EVROPA (Ukrajina, Moldávie, jihových. Rusko, jižní Bělorusko)

Ve východní části Evropy v široké oblasti Přičernomoří (od řeky Prut na západě přes Dněstr, Dněpr a Don až po Volhu na východě) se nálezy TS dle katalogu V. Kropotkina vyskytují na 72 sídlištech a 52 pohřebištech. Po vyloučení antických center v severním Černomoří je tento poměr zredukovaný na 40 sídlišť k 35 pohřebišťům (mapa 23). Výskyt TS na pohřebištech nezávisel na vzdálenosti od antických center na jihu, spíše se lišil ve směru západ-východ - v Povolží pochází TS hlavně z hrobů, ale v západní části východní Evropy sídlištní nálezy mírně převládají nad hrobovými. Oblast východní Evropy je však již jen omezeně porovnatelná s oblastmi barbarské střední Evropy, a to jak geograficky a kulturně (sarmatské kmeny, později černjachovská kultura), tak hlavně z důvodu provenience, neboť většina TS pochází z východních, především maloasijských výrobních center (Hečková 1982, 22-23; Kropotkin 1970, 76-85, 151 – obr. 4).

VIII. ZÁPADOBALTSKÝ KULTURNÍ OKRUH

Z této oblasti jsou známy pouze 2 lokality s nálezy sigillaty - ze severovýchodní části Polska (kultura bogaczewska) žárové pohřebišťe **Babięta**, woj. warmińsko-mazurskie: 2 zlomky TS, Lezoux, Cinnamus (?), hroby č. 8 a 16 (Tyszler 1999a, 137, mapa 3; 1999b, 8).

Další lokalita se nachází v dnešní ruské Kaliningradské oblasti (kultura sambijská / Dollkeim-Kovrovo) - **Izobil'noe**, rej. Polessk (pův. název **Klein-Fließ**, Kr. Labiau – Východní Prusko) – ojedinělý nález Drag. 37 (Eggers 1951, 102).

V dále na severovýchod ležící Litvě zatím nálezy TS identifikovány nebyly (*CRFB-Litauen*), ani v severozápadním Bělorusku (*Kropotkin 1970, 151, obr. 4*) a zřejmě ani v Lotyšsku (*Eggers 1951, 158*).

IX. WIELBARSKÁ KULTURA A MASŁOMEŃCKÁ SKUPINA (S a V část Polska)

Kultury gótského okruhu byly charakterizovány birituálními pohřebišti, v oblastech wielbarské kultury ovšem převažoval žárový rítus¹¹⁰ (výjimkou ale např. pohřebišť v Gostkowie s 61% podílem kostrových hrobů - *Kurpiewski 2008, 46*). Nálezy TS z území celého Polska kompletně zpracovala *L. Tyszler*, z jejího katalogu vyplývá, že sigillata pochází ze 17 lokalit wielbarské kultury a 2 lokalit masłomečké skupiny (*Tyszler 1999a, 137, mapa 3*). V rámci nálezů TS z wielbarské oikumeny mají největší dílenské zastoupení výrobky Rheinabernu (6-7 ks), dále zastoupeno Lezoux (2 ks), Pfaffenhofen (2 ks), Blickweiler (1 ks) a Westerdorf (1 ks); tvarově převládá reliéfní mísa Drag. 37 (*Tyszler 1999a, Tab. XX*). Oblasti wielbarské kultury a masłomečké skupiny jsou jedinými v rámci barbarské Evropy (kromě západobaltského okruhu, kde se ale jedná jen o 1 pohřebišť), kde sigillata dosud nebyla zjištěna **na žádném sídlišti**. Článek zhodnocující nové nálezy z lokality v Jartyporach mi sice nebyl k dispozici (*Andrzejowski, J. – Przychodni, A. 2008: Terra sigillata z cmentarzyska kultury wielbarskiej w Jartyporach na zachodnim Podlasiu. Wiadomości Archeologiczne 60, 161-178*), ovšem z názvu jasně vyplývá, že se též jedná o pohřebišť.

Wielbarská kultura: 3 lokality nebyly zařazeny¹¹¹, všech ostatních 14 lokalit s nálezem TS jsou pohřebišť – na 7 z nich se TS našla jako zlomek nebo více zlomků buď přímo v hrobech (**Ciemińsko**, woj. mazowieckie; **Janowo**, woj. kujawsko-pomorskie; **Kopydlów**, woj. lubelskie, stan. 1; **Pomielin**, woj. warmińsko-mazurskie – *Tyszler 1999b, 13, 36, 51, 81*) či mimo ně v areálu pohřebišť (**Gostkowo** Folsag, woj. kujawsko-pomorskie; **Kleszewo**, woj. mazowieckie, stan. 1; **Malbork-Wielbark**, woj. pomorskie – *Tyszler 1999b, 29, 41, 63; Kurpiewski 2008, 46*).

Na 7 lokalitách se sigillata našla ve formě celé nádoby – z toho 3x byla užita jako popelnice (**Lešno**, woj. pomorskie; **Sadłowo**, woj. kujawsko-pomorskie; **Domkowo**, woj. warmińsko-mazurskie – *Tyszler 1999b, 16, 59, 86*), dále ve 3 kostrových hrobech (**Gronowo**, woj. zachodnio-pomorskie - 2 misky Drag. 18/31; **Odry**, woj. pomorskie a **Weklice**, woj. warmińsko-mazurskie – bohatý ženský kostr. hrob - *Tyszler 1999b, 31-32, 66, 94*) a nakonec je třeba ještě uvést starý nález (19. stol.) nádoby zachované původně pravděpodobně celé z blíže nespecifikovaného hrobu v lok. **Gdańsk** okolice, woj. pomorskie (*Tyszler 1999b, 29*).

Masłomečká skupina: pouze 2 lokality s TS a obě hrobového charakteru (*Tyszler 1999a, 137, mapa 3*):

Gródek nad Bugiem, woj. lubelskie – celý talíř ESC (tzv. východní sigillata C) z pergamského dílenského okruhu z konce 2. – 3. stol. pochází z kostrového hrobu (*Tyszler 1999a, 21, Tab. III; 1999b, 32; Domžalski 2001*).

Masłomecz, woj. lubelskie – zlomek TS z kostrového hrobu č. 417 (*Tyszler 1999b, 63*).

X. PRZEWORSKÁ KULTURA (střední a jižní Polsko + české Slezsko)

V katalogu nálezů TS z území Polska uváděla *L. Tyszler (1999a, 76, II. lista, mapa 3)* sigillatu ze 129 przeworských lokalit - 88 pohřebišť/hrobů, 30 sídlišť a 11 nezařazených. Od doby tohoto zpracování přibylo několik nových lokalit s nálezy TS – žárové pohřebišť **Wiktorów**, woj. łódzkie s 69 zlomky TS (*Moszczyński – Tyszler 2001*) – ze stejné lokality pochází několik zlomků TS i z vedlejšího sídliště (*Moszczyński 2010, 56*), sídliště

¹¹⁰ Pohřebním ritem v západní části rozšíření wielbarské kultury (v Pomoří) se zabýval *K. Walenta (1981)*.

¹¹¹ **Dębice**, woj. warmińsko-mazurskie; **Hawa**, woj. warmińsko-mazurskie; **Sopot**, woj. pomorskie (*Tyszler 1999b, 15, 34, 87*).

Inowrocław, woj. kujawsko-pomorskie, stan. 100/101 s několika zlomky TS z jámy snad kultovního charakteru (Tyszyler 2006, 149)¹¹², nezařazená lokalita **Peclawice**, woj. łódzkie s 5 zl. TS (Tyszyler 2004), žárové pohřebiště **Kolonia Rychłocice**, woj. łódzkie, stan. 1 s 85 zlomky TS (Tyszyler 2006), z žárového jámového hrobu na pohřebišti kul. przeworské s elementy wielbarskými v **Deszczna**, stan. 14, pow. Gorzów Wielkopolski, woj. lubuskie pochází 46 zlomků z jedné nádoby Drag. 37 (Tyszyler 2010a) a celkem 192 zl. z pohřebiště **Gozdów** stan. 1, pow. Zgierz, woj. łódzkie (Tyszyler 2010b).

K oikumeně przeworské kultury patřilo i tzv. **české Slezsko**, odkud je známa jedna lokalita se sigillatou – malé žárové pohřebiště **Vávrovce** (okr. Opava, Moravskoslezský kraj) s 11 reliéfními zlomky z hrobu č. 4 (Loskotová 2009, 31 – tam další literatura).

V současné době je tak TS známa z 93 przeworských pohřebišť/hrobů a 32 sídlišť, tedy poměr 3:1. Od tohoto poměru se ovšem odlišují dva regiony – na Kujavách známe 9 pohřebišť a 7 sídlištních lokalit s TS a pak hlavně oblast Malopolska a Krakowska, kde byla TS nalezena na pouhých 4 pohřebištech, ale na 12 sídlištech (tedy zcela obrácený poměr). Pokud bychom Malopolsko a Krakowsko nepočítali, tak ve zbývajících částech przeworské kultury (v podstatě střední Polsko) je s nálezem TS 87 pohřebišť a 19 sídlišť – poměr 4,6:1.

Tuto regionální odlišnost vysvětluje L. Tyszyler ovlivněním těchto oblastí obchodní, tzv. jantarovou stezkou a relativní blízkostí jihozápadoslovenské a moravské oblasti, přes které tyto obchodní cesty z míst na limitu vedly. Sigillata ve všech ostatních regionech przeworské kultury sloužila především jako hrobový dar, její užívání jako stolního nádobí bylo mnohem méně populární. Odlišné zacházení s ní bylo podmíněné jednak lokálními kmenovými zvyky, intenzitou obchodně-politických kontaktů, jakož i dostupností vyplývající z odlehlosti od hranic impéria (Tyszyler 1999a, 71-72).

Charakteristika

Stav zachování TS (téměř výhradně v mnoha zlomcích, nejčastěji přepálených nebo se stopami žáru; řidčeji nepřepálených) odpovídá pohřebnímu obyčeji przeworské kultury spočívajícím v ničení i pálení hrobové výbavy a importovaná keramika tedy procházela tím samým rituálem.¹¹³ Největší počet zlomků (523) pochází z nekropole v **Drochlině**, woj. śląskie a pak z lok. **Opatów**, woj. śląskie 248 zlomků. 11 nádob lze ze zlomků (většinou z několika desítek) dokonce z větší části rekonstruovat (Tyszyler 1999a, 20-21, Tab. II-III) – např. **Gabinek**, woj. kujawsko-pomorskie – nádoba zrekonstruovaná z 90 % ze 40 zlomků (+ 2 jiné zl., které do rekonstrukce nesejí) v různém stavu zachování, většinou přepálené, někdy zdeformované, méně často jen opálené; několik zlomků zachovalo původní červenou barvu hlíny a povrchu, ostatní mají barvu změněnou; ostré hrany lomů i různé stupně přepálení, zvláště u zlomků tvořících skládanky – to vše ukazuje na rozbití nádoby krátce před vhozením na hranici (Tyszyler 1999b, 28, Tab. 15); ale v hrobech se ojediněle vyskytnou i zlomky tvořící skládanky s ostrými lomy bez stop přepálení.

Zjistilo se, že zlomky té samé nádoby mohou být v několika různých hrobových celcích – v **Konopnicy**, woj. łódzkie, stan. 1 byly zlomky nádoby Comitiala nalezeny v hrobech 7, 8, 22 a pravděpodobně i 36; v **Przyrownicy**, woj. łódzkie, stan. 1 byly zlomky nádoby Ceriala V nalezeny v hrobech 5 a 10 (Tyszyler 1999a, 69) nebo v **Lachmirowicích**, woj. kujawsko-pomorskie bylo z té samé nádoby nalezeno 42 zlomků v hrobě 12 a 2 zlomky v hrobě 25 (Tyszyler 1999b, 57).

Výjimkou jsou 3 celé nádoby ve 3 hrobech: **Lisów**, woj. świętokrzyskie – rheinzabernská mísa Drag. 37 (Tyszyler 1999b, 59-60); **Żerków**, woj. wielkopolskie – jihogalská miska Drag.

¹¹² Viz Bednarczyk, J. – Tyszyler, L. 2001: *Terre sigillée du site de Inowrocław 100/101 en Kujavie (Pologne)*. In: *Actes du Congrès de Lille-Bavay, 24-27 Mai 2001* (red. L. Rivet), Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule, Marseille, 517-520.

¹¹³ Dobré shrnutí aspektů pohřebního ritu przeworské kultury viz Czarnecka 2003; cenná je rovněž studie zabývající se oblastí Slezska (Błażejowski 1998).

27 (Tyszler 1999b, 110-111; 2007) a **Goszczywno**, woj. łódzkie – rheinzabernská mísa Drag. 37 byla v hrobě užitá jako popelnice (Tyszler 1999b, 30).

Zajímavostí je hrob z **Giebultowa**, woj. małopolskie (severně Krakówa) – z několika zlomků spleené torzo misky ESB (forma 70 východní Terry sigillaty B ½ dle Hayese), dat. do 3. čtvrt. 1. stol. n.l., pochází z Tralles (Aydin, dnešní Turecko) v údolí Meandra; součástí bohatého hrobu interpretovaného jako knížecí žárový dvojhrob, vybaveného mj. artefakty východního rázu, svázanými s kulturou Sarmatů (muž asi z místní aristokracie, žena sarmatského původu?) – Tyszler 1999b, 29; Dobrzańska 1999.

XI. VÝCHODNÍ NĚMECKO

Jedná se o rozsáhlou oblast dnešní východní části Německa mezi Krušnými horami a Duryňským lesem na jihu, Baltským mořem na severu a řekou Odrou a Nisou na východě – tedy spolkové státy Meklenbursko-Pomořansko, Braniborsko, Sasko, Sasko-Anhaltsko a Duryňsko. R. Laser odtud nálezy sigillaty uvádí ze 142 nalezišť, ovšem je potřeba uvést, že většina z nich se koncentruje v Duryňsku (83 lokalit) a Sasku-Anhaltsku (38 lokalit) a ze všech ostatních zemí pochází dohromady jen z 21 lokalit. Rozeznáno bylo nejméně 70 sídlišť a 30 pohřebišť s TS (Laser 1998, 3, 28-29, Abb. 1, Tab. 8). Pro oblast Saska-Anhaltska je nověji k dispozici zpracovaný katalog římských importů – nové nálezy TS tak odsud máme ze 2 dalších sídlišť a 3 pohřebišť (CRFB-D6, 92, 208, 210-211, 220, 227-228, Tf. 132:2-3). Poměr sídlišť k pohřebišťům s TS je tak celkově 72:33 (2,2:1). Nálezy TS ze žárových hrobů zcela převažují nad kostrovými (pouze 9 lokalit) – mapa 24:

Z těchto **žárových hrobů/pohřebišť** s TS se jedná jak o hroby jámové („Brandgrubengräber“) a hroby typu „Brandschüttungsgräber“ – min. 8 lokalit¹¹⁴, tak o hroby popelnicové („Urnengräber“) – min. 11 lokalit¹¹⁵. Vyskytují se ve všech oblastech vymezeného území, opět s největší koncentrací v Duryňsku a Sasku-Anhaltsku (Laser 1998, Tab. 9, Abb. 7). Jako součást výbav žárových hrobů se sigillata vyskytovala (hlavně ve stupních C1-C2, ale některé starší, dokonce z La Graufesenque) ve formě většinou jednotlivých přepálených střepů¹¹⁶ nebo v žarem deformované podobě, ale také ve formě více zlomků z větší části rekonstruovatelných nádob. U urnových hrobů byla TS v některých případech výjimečně deponována ne přímo v urně, ale v její blízkosti. Pohřebiště s nejvíce TS je **Ichstedt**, Kr. Artern (severní Duryňsko) s TS z 6 urnových hrobů. Ve dvou hrobech (Wechmar, Kr. Gotha, Grab 24a a Schlotheim, Kr. Mühlhausen, Grab 17) byly zjištěny 2 různé sigillaty. U části hrobových nálezů zlomků TS takovéto přesnější určení typu pohřbu postrádáme, víme jen, že šlo o hrob žárový.¹¹⁷

Ve čtyřech hrobech na 4 lokalitách sloužila celá mísa **TS jako urna** (3x Drag. 37, 1x Drag. 38/44) – 3 tyto lokality se nacházejí v Duryňsku (**Schlotheim**, Kr. Mühlhausen, Grab 90; **Erfurt-Gispersleben**, Kr. Erfurt-Nord a **Großneuhausen**, Kr. Sömmerda) a 1 v severní části

¹¹⁴ Deetz, Kr. Zerbst; Vippachedelhausen, Kr. Weimar; Körner, Kr. Mühlhausen; Körner, Kr. Mühlhausen; Kachlin, Kr. Wolgast; Wilhelmsaure, Kr. Fürstenwalde, Grab 62; Ammern, Kr. Mühlhausen; Seebach, Kr. Mühlhausen (Laser 1998, Tab. 9) a nověji Freyburg, Kr. Nebra, Befund Nr. 50 (CRFB-D6, 210, 276, Tf. 132:3).

¹¹⁵ Ichstedt, Kr. Artern, Grab 13, 36, 51, 54, 84 a 90; Rockenthin, Kr. Salzwedel; Zethlingen, Kr. Salzwedel; Borstel, Kr. Stendal; Großbadegast, Kr. Köthen, Grab 39 a 55; Dessau-Großkühnau, Grab 77; Wandersleben, Kr. Gotha; Wechmar, Kr. Gotha, Grab 24a; Schlotheim, Kr. Mühlhausen, Grab 17; Cheine, Kr. Salzwedel (Laser 1998, 31, Tab. 9). Nověji Freyburg, Kr. Nebra, Befund Nr. 230 (CRFB-D6, 211, 276, Tf. 132:2).

¹¹⁶ V souvislosti s pohřebními zvyky na konci 3. stol. se R. Laser domnívá, že sice při ničení majetku mrtvého, prošla rozbitím a přepálením také sigillata, ale nepochybně její velké kusy byly zachráněny a indiferentní střepy se stopami přepálení se pravděpodobně dostaly do urny spíše náhodně (Laser 1998, 34).

¹¹⁷ Tyto lokality R. Laser v přehledové tabulce hrobových nálezů se sigillatou neuvádí (1998, Tab. 9), jsou pouze uvedeny v katalogové části, jedná se většinou o staré nálezy bez dostatek informací. Ale ani u novějšího nálezu zl. Drag. 38 z žárového hrobu v Riethnordhausen, Kr. Sangerhausen, Befund 644 není uvedeno o jaký druh hrobu šlo (CRFB-D6, 227-228).

Saska-Anhaltska (**Borstel**, Kr. Stendal). Zajímavý je jejich časový rozptyl – 1. pol. 2. stol. (Schlothheim, Borstel a Erfurt-Gispersleben) a 2. třetina 3. stol. (Großneuhäusen) - *Laser* 1998, 31, Tab. 9.

Z výbav **kostrových hrobů** pochází především celé sigillatové nádoby - ze čtyř bohatých hrobů typu Leuna/Hassleben z jižní části Saska-Anhaltska a severní části Duryňska je to 5 nádob (lok. **Leuna**, Kr. Merseburg, hrob 1834 a hrob 1926, dále **Beuditz**, Kr. Weißenfels a **Nordhausen**). Další celá mísa Drag. 37 byla vyzvednuta z kostř. hrobu z lok. **Damme**, Kr. Prenzlau (severní část Braniborska) a poslední celou nádobou je pozdní argonská sigillata (4. – poč. 5. stol.) v hrobě z období stěhování národů – lok. **Deersheim**, Kr. Halberstadt (Sasko-Anhaltsko). Zajímavá je TS z **Uichteritz**, Kr. Weißenfels (jižní část Saska-Anhaltska), neboť se jedná o provrtaný zlomek okraje. Novější analogii představuje kostř. hrob (5. stol.?) z **Coswig**, Kr. Roßlau, kde byl zl. stěny TS upravený jako závěsek se dvěma provrty (*CRFB-D6*, 220). Dnes již nerevidovatelné nálezy snad z kostrových hrobů představují zlomek TS z lok. **Battendorf**, Kr. Sömmerda, celá nádoba s kolkem z lok. **Templin** a sigillata z dětského hrobu doby stěhování národů z lok. **Berlstedt**, Kr. Weimar. Sigillata z většiny hrobů byla vyrobena až v průběhu 3. stol. (většinou mísy Drag. 37) - *Laser* 1998, 28-34, 86, Tab. 9, Abb. 7.

Ze všech hrobových nálezů typologicky dvojnásobně převažuje reliéfní sigillata – mísa Drag. 37, ale též Drag. 29; z hladkých tvarů je nejvíc kusů Drag. 31, dále 18/31, 32, 38, 38/44, 54, talíř Ludovici Tb, TS s barbotinem a třetí mísa. Produkčně dominuje hornogermánský Rheinzabern, ale zastoupeny jsou i dílny jihogalské (La Graufesenque, Banassac), středogalské (Lezoux), východogalské (La Madeleine, Chémery-Faulquemont, Ittenweiler, Trier) a též argonská TS.

Největší koncentrace nálezů TS (hrobových i sídlištních, totéž se týká i mincí) je konstatována v západním Duryňsku a ve středním Posáli. Bohaté hroby typu Leuna/Haßleben signalizují, že se zde v pokročilém 3. stol. zvýšil socioekonomický standard. R. Laser se domnívá, že důvodem byly úzké vojensko-politické a spojenecké vztahy mezi římskou mocí a místním etnikem v jeho kmenové oblasti (*Laser* 1998, 34-35).

XII. BAVORSKO (severně limitu - Pomohání)

Zde jsem plně vycházel ze shrnující práce S. Berkeho, který v prostoru povodí řeky Mohan shromáždil nálezy TS z celkem 24 lokalit, ze kterých pochází 78 sigillat (*Berke* 1990, 133-170). Sídlištních lokalit je 12 (na 2 z nich ovšem pozdní Argonská kolkovaná TS), jako pohřebiště či hrob lze označit pouze 5 lokalit (dohromady 7 TS).

Ve 3 případech jde o žárová pohřebiště se zlomky TS: **Altendorf**, Kr. Bamberg – zl. Drag. 32 pouze z areálu pohřebiště (*Berke* 1990, 133); **Kleinlangheim**, Kr. Kitzingen – ze 3 žárových hrobů (hrob č. 93 je jámový) zlomky Drag. 32, 44 (Rheinzabern?) a džbánu Niederbieber (*Berke* 1990, 155) a **Obernau**, Kr. Aschffenburg – část Drag. 44 s barbotinem ze žárového hrobu (*Berke* 1990, 159). Dále TS pochází ze 2 kostrových hrobů pozdní d. římské nebo spíše doby stěhování národů: **Aschaffenburg**, Kr. Aschaffenburg – zbytky pozdního talíře TS (*Berke* 1990, 134) a **Thüngersheim**, Kr. Würzburg - miska kolkovaná argonské TS (*Berke* 1990, 170).

XIII. HESSENSKO

I v této oblasti jsem použil práci S. Berkeho (1990), nová shrnující data mi odtud nejsou známa. Nálezy sigillaty vytváří dvě oddělené koncentrace – v severovýchodní části Hessenska (povodí řeky Fulda a okolí) pochází TS pouze ze sídlišť (celkem 10), hrobový nález není znám žádný. Naproti tomu z jihozápadního Hessenska (střední tok řeky Lahn) je TS registrována z 1 sídliště, 1 neurčené lokality, ale ze 3 pohřebišť (*Berke* 1990, 131-171; *Eggers* 1951, 138).

Z pohřebiště **Garbenheim**, Kr. Wetzlar pochází talíř Drag. 31 a mísa Drag. 37 ze zničených hrobů a dále je uváděna další mísa Drag. 37 z žárového hrobu nalezeného již r. 1877. Bohužel není specifikováno, zda se jedná o celé tvary nebo fragmenty (*Berke 1990, 146; Eggers 1951, 131*). Na pohřebišti **Naunheim**, Kr. Wetzlar obsahoval žárový hrob č. 2 celou zachovalou nezdobenou misku Drag. 27, resp. Gose 55 (*Berke 1990, 158*) a z pohřebiště **Gießener Stadtwald**, Kr. Gießen by měla údajně pocházet též sigillata (nález 19. stol.) – *Eggers 1951, 138*.

XIV. PRAVOBŘEŽÍ STŘEDNÍHO PORÝNÍ (V část spolkového státu Nordrhein-Westfalen, části Nordrhein a SV část spolk. státu Rheinland-Pfalz)

Zajímavou oblastí je toto germánské území v bezprostřední blízkosti limitu na pravém břehu středního toku Rýna, neboť zde naopak zcela převažují nálezy TS z pohřebišť. Naposledy souhrnně máme odtud informace z práce *S. Berkeho (1990)*, z jeho mapy lokalit a katalogu vyplývá, že kromě ojedinělých nálezů je TS registrována pouze ze 2 sídlišť, ale z 10 pohřebišť¹¹⁸ (celkem z 55 hrobů, min. 62 TS) – u většiny hrobů víme, že byly žárové (urnové i jámové), u některých (hlavně dříve objevených) bohužel chybí potřebné informace.

Dále je třeba připočítat bohatý žárový hrob na pohřebišti **Voerde-Mehr**, Kr. Wesel, odkud pochází 2 celé misky Drag. 18 jihogalské TS a další předměty římské proveniencí (celek je datován do 60. let 1. stol. a interpretován jako pohřeb germánského bojovníka sloužícího v římském auxiliárním sboru) – *Gechter - Kunow 1983; Eggers 1951, 126*.

Výjimečné je rozsáhlé pohřebiště **Rheindorf**, Rhein-Wupper-Kreis s 273 hroby, kde sigillata byla součástí 39 z nich (TS min. ze 46 nádob). Většinou se jednalo o fragmenty sigillatových nádob, v osmi případech zjištěny zlomky jedné nádoby TS ve více hrobech. Ze 12 hrobů však pochází 14 celých nádob – většinou reliéfních mís Drag. 37; některé z nich tvořily urny (*Berke 1990, 163-168; Beck - Geuenich - Steuer 2003, 534-536*).

Celé sigillatové nádoby jsou známy ještě z dalších 6 pohřebišť (**Haffen-Mehr**, Kr. Rees; **Duisburg**, Kr. Duisburg; **Lohausen**, Kr. Stadt Düsseldorf; **Düsseldorf-Eller**, Kr. Stadt Düsseldorf; **Düsseldorf**, Kr. Stadt Düsseldorf a **Niederpleis**, Kr. Siegkreis) – dohromady 8 nádob z 8 hrobů.

Z celkového množství hrobových sigillatových nálezů naprosto převládá reliéfní mísa Drag. 37 (53x), hladká TS jen ojediněle (Drag. 18, Drag. 32, Niederbieber 18, 19 a 89). Produkčně jsou nejvíce zastoupeny dílny z Trevíru (15x), dále z Rheinzabernu (8x), La Graufesenque (5x), La Madeleine (4x), Lavoye (4x), Lezoux (4x), Satto (3x), Alpinus (3x), obecně východogalská TS (2x) a dokonce 1 exemplář italské TS (údaje na základě katalogové části *S. Berke - 1990, 148-168 a Gechter - Kunow 1983*).

XV. WESTFÁLSKO

Na tomto území zpracoval zcela nově katalog všech římských nálezů *S. Berke (CRFB-D7)*. Pokud z katalogu extrahujeme data týkající se sigillaty, zjistíme, že TS odtud pochází z 20 lokalit neurčeného druhu (ojedinělé nálezy TS, staré nálezy bez informací o kontextu, atd.); dále z asi 32 sídlišť (některé nejisté) a z 16 pohřebišť (některé nejisté). Oproti pravobřeží středního Porýní při limitu tu již tedy převládají nálezy sigillaty ze sídlišť ku pohřebišťům v poměru 2:1.

---

¹¹⁸ **Bucholtwehmen**, Kr. Dinslaken; **Duisburg**, Kr. Duisburg; **Düsseldorf-Eller**, Kr. Stadt Düsseldorf; **Düsseldorf**, Kr. Stadt Düsseldorf; **Haffen-Mehr**, Kr. Rees; **Huckinghen**, Kr. Duisburg; **Lohhausen**, Kr. Stadt Düsseldorf; **Niederpleis**, Kr. Siegkreis; **Oberhausen**, Kr. Oberhausen; **Rheindorf**, Kreisfreie Stadt Leverkusen (*Berke 1990, Beilage 2*).

Žádný hrob nebyl kostrový. Na 7 žárových pohřebištích se TS vyskytovala ve formě fragmentů¹¹⁹, většinou přímo v hrobech (11 celcích), ale též pouze v areálu některých těchto pohřebišť. Jednalo se jak o hroby jámové, tak i urnové. Z celkem 9 lokalit¹²⁰ (12 žárových hrobů – některé nálezy nejisté) dále pochází celkem 13 celých sigillatových nádob. Přímo jako urna sloužila TS ve 3 hrobech na 3 lokalitách (**Bommern**, Ennepe-Ruhr-Kreis; **Unna**, Kr. Unna a **Minden**, Kr. Minden-Lübbecke). Zajímavý byl především hrob z Unny, kde 2 celé mísy Drag. 37 vložené do sebe sloužily jako urna (*CRFB-D7, 106, Tf. 29:1-2*) a mohly by tak být zajímavou analogií k nálezové situaci z Borského Peteru (viz výše, JZ Slovensko).

U fragmentů TS i celých tvarů jednoznačně dominují reliéfní mísy Drag. 37 (18x); z hladkých tvarů vždy po jednom exempláři doloženy: Drag. 31, Drag. 38, Drag. 10/54 s barbotinem, Drag.40/Niederbieber 10, talíř Niederbieber 5b a 2 talíře bez typologického určení. Z dílen naprosto převládají výrobky z Trevíru (min. 8x) a Rheinzabernu (min. 6x).

XVI. HOLANDSKO (severně Rýna):

V oblastech dnešního Holandska - severně od Rýna, při pobřeží Severního moře, tedy opět v blízkosti římského limitu, pochází téměř veškeré nálezy TS ze sídlišť (*S. Berke* dokonce dříve uváděl 109 sigillatových nálezů pouze ze 30 sídlišť – 1990, 190-199). *M. Erdrich*, který již registruje 659 sídlištních nálezů TS (využívá data z disertace *Tineke B. Volkers*), s výjimkou pouze několika kusů na žárových pohřebištích – jedná se o 3 reliéfní TS (lok. **Colmschate**, **Amersfoort-Hoogland** a **Rhenen-De Tangh** - *Erdrich 2001, 151-163*) a malý počet fragmentů z nezdobených tvarů. Kostrové hroby s přídatky TS v Holandsku dosud chybí (*Erdrich 2001, 58-59, Tab. 3*).

XVII. SEVEROZÁPADNÍ NĚMECKO

a) Dolní Sasko

V oblastech Dolního Saska (tedy povodí dolního a středního toku řeky Vezery a SV část pobřeží Severního moře mezi ústím Labe a Emže) registruje *M. Erdrich* 260 nálezů TS na sídlištních lokalitách, 49 nálezů TS na žárových pohřebištích a 2 nálezy TS jako součást kostrových hrobů (*Erdrich 2001, 58-59, Tab. 3*). To znamená sídlištní nálezy ku hrobové jsou 260 : 51 což je 5,1 : 1. Jiný poměr ovšem vychází v rámci lokalit – ze zhruba stejně starého soupisu římských nálezů (*CRFB-D4*) vyplývá, že TS pochází ze 2 lokalit neurčeného druhu, z 53 sídlišť (některé nejisté) a 30 pohřebišť (některé nejisté a z pohřebiště Mahndorf, Kr. Bremen je pouze pozdní argonská TS ze 2 žárových hrobů) – tedy 1,83:1.

Ve formě zlomků se TS vyskytla na 21 žárových pohřebištích¹²¹ (přímo v 34 hrobech), další zlomky asi 18 TS se našly pouze v rámci areálů těchto pohřebišť. Překvapivé je zjištění, že na 11 lokalitách¹²² – snad až v 13 žárových hrobech (ovšem včetně starých neověřitelných

¹¹⁹ **Bad Salzuflen**, Kr. Lippe; **Costedt**, Kr. Minden-Lübbecke; **Hiddenhausen**, Kr. Herford; **Ickern**, Kr. Recklinghausen; **Sieker**, Kr. Bielefeld; **Suderwich**, Kr. Recklinghausen a **Veltheim**, Kr. Minden-Lübbecke (*CRFB-D7, 148, 170, 133-134, 219, 111-113, 172, 226*).

¹²⁰ **Bommern**, Ennepe-Ruhr-Kreis; **Dortmund**, Kr. Stadt Dortmund; **Erle**, Kr. Gelsenkirchen; **Lügde**, Kr. Lippe; **Marten**, Kr. Stadt Dortmund; **Minden**, Kr. Minden-Lübbecke; **Südlengern**, Kr. Herford; **Westbüderich**, Kr. Soest a **Unna**, Kr. Unna (*CRFB-D7, 44,46, 56, 84, 106, 139, 157,162-163, 192*).

¹²¹ **Mahndorf**, Bremen (pouze pozdní argonská TS); **Aldorf-Barnstorf**, Kr. Diepholz; **Altenwalde**, Kr. Cuxhafen; **Dingen**, Kr. Cuxhafen; **Flögeln „Voßbarg“**, Kr. Cuxhafen; **Ganderkesse**, Kr. Oldenburg; **Gudendorf**, Stadtteil Cuxhafen; **Helzendorf**, Kr. Nienburg (Weser); **Höltjer Höhe**, Kr. Cuxhafen; **Köhlen**, Kr. Cuxhafen; **Langen**, Kr. Cuxhafen; **Middels**, Kr. Aurich; **Möllenbeck**, Kr. Schaumburg; **Olymp**, Kr. Cuxhafen; **Ottendorf**, Kr. Cuxhafen; **Oxstedter Heide**, Kr. Cuxhafen; **Sahlenburg**, „**Reichsiedlung**“ Kr. Cuxhafen; **Sahlenburg**, „**Silberberg**“ Kr. Cuxhafen; **Warstade**, Kr. Cuxhafen; **Wehden**, Kr. Cuxhafen; **Westerwanna**, Kr. Cuxhafen (*CRFB-D4, 26-142*).

¹²² **Burgdamm-Marssel**, Bremen; **Barskamp**, Kr. Lüneburg; **?Elsfleth „Umgebung“**, Kr. Wesermarsch; **Erpen**, Kr. Osnabrück; **Esenhamm**, Kr. Wesermarsch; **Holzhausen**, Kr. Oldenburg; **Leese**, Kr. Nienburg

nálezů) se našlo 13 sigillatových nádob v celistvém stavu. Z těchto byly 4 mísy Drag. 37 užity jako urna (**Barskamp**, Kr. Lüneburg; **Holzhausen**, Kr. Oldenburg; **Leese**, Kr. Nienburg a **Westerwanna**, Kr. Cuxhafen). Dvě žárová pohřebiště vybočují větším počtem TS: **Gudendorf**, Stadtteil Cuxhafen (zlomky celkem 13 TS z hrobů i mimo ně) a **Westerwanna**, Kr. Cuxhafen (celkem 8 TS – zlomky i celé) - *CRFB-D4, 108, 135-141, Tf. 110:13-16; 111:1, 114:8*. Obě tato pohřebiště se nachází v kraji Cuxhafen - zajímavá je skutečnost, že v rámci celého Dolního Saska se víc jak polovina všech pohřebišť se sigillatou váže na poměrně malou pobřežní oblast mezi ústím řek Vezery a Labe (z kraje Cuxhafen je to 15 lokalit a z Bremerhafenu 2 lokality).

Další 2 pravděpodobně celé nádoby (mortarium Drag. 45 a Drag. 38) pochází ze zničeného pohřebiště **Kirchweyhe**, Kr. Diepholz a dle novějšího katalogu zřejmě šlo o kostrový hrob či hroby (*CRFB-D4, 72, Tf. 116:5, 117:1*), zatímco *S. Berke* uváděl hroby žárové (1990, 153).

Dle statistiky M. Erdricha (2001, 59, Tab. 3) nejvíce dominovaly 3 tvary – talíř Drag. 31 (31%), mísa Drag. 37 (27%) a pohár Drag. 54 (27%); zastoupeny byly ještě: Drag. 45 (4x), Drag. 35 (1x), Drag. 38 (1x), talířovité tvary Drag. 18/31 (1x), Ludowici Typ Tc /Curle 15 (1x), talíř Ludowici S (2x) a Niederbieber 5a-b (2x). Jen u menšiny hrobových nálezů TS byla určena provenience: Trevír (4x), Lezoux (3x), Mittelbronn., Satto (2x), La Madeleine (1x) a Rheinzabern (1x).

b) Šlesvicko – Holštýnsko

V oblastech Šlesvicka-Holštýnska (pravobřeží dolního toku Labe a jižní část Jutského poloostrova) jsou nálezy TS doloženy pouze na 4 sídlištích v JZ části této oblasti a jen jednom žárovém pohřebišti (*Erdrich 2001, 58; DRFB-D5, 42-44, 50-51, 103-105, 124, Beilage 1*), které naopak leží v SV části, při Baltském moři – lok. **Preetz**, Gem. Preetz, Kr. Plön – z urnového hrobu pochází část dna a nožky Drag. 54/Déch. 72, sekundárně přepálená (*CRFB-D5, 61-62*). Další 3 zl. TS pochází v rámci Šlesvicka-Holštýnska z neznámé lokality (*CRFB-D5, 114*).

XVIII. JIŽNÍ SKANDINÁVIE

V této oblasti, velmi vzdálené hranicím římského impéria, známe nálezy sigillaty pouze z 11 lokalit (Jutský poloostrov, dánské ostrovy Fyn, Sjaelland a Bornholm, jižní cíp Švédska a Gotland) – [mapa 25](#). Nad tímto nevelkým počtem TS zde převažují importy bronzových a skleněných nádob. Ve 4 případech se jedná o sídliště a v 7 o pohřebiště (ale 13 hrobových celků – z birituálního pohřebiště Møllegårdsmarken je 7 hrobů s TS) – vše dle *Lund-Hansen 1982, 75, 95-99, Abb. 2; 1987, 182, Karte 78*. Poměr je tedy 1:1,75. Na takovýto nízký počet pohřebišť/hrobů s TS zde panuje pozoruhodná rozmanitost, a to i v rámci jednoho pohřebiště (Møllegårdsmarken).

Sigillata ze **žárových hrobů** se vyskytuje jednak ve formě více zlomků, často přepálených (**Enderupskov**, Gram Ksp, Haderslev Amt; **Lindskov Hestehave**, Ellested Ksp., Svendborg Amt; **Møllegårdsmarken**, Gudme Ksp., Svendborg Amt – hrob **834**), některé žárové hroby s dalšími importy lze označit za bohatší a sigillatové nádoby v nich lze ze zlomků celé nebo téměř celé rekonstruovat (**Møllegårdsmarken**, Gudme Ksp., Svendborg Amt – hrob **797** a **1687b**; **Enekrogen III**, Bodilsker Ksp., Bornholms Amt); v ostatních žárových hrobech se vyskytují jen 1 či 2 zlomky – neupravené (**Møllegårdsmarken**, Gudme Ksp., Svendborg Amt – hrob **1319**), anebo upravené jako závěsky a přesleny (**Møllegårdsmarken**, Gudme Ksp., Svendborg Amt – hrob **1321** a **1339**). Naprostou výjimkou je bohatý žárový hrob pod mohylou na pohřebišti v **Himlingøje**, Himlingøje Ksp., Præsto Amt na Sjaelandu, kde byla celá mísa Drag. 37 užita jako **popelnice**.

(Weser); **Oxstedter Heide**, Kr. Cuxhafen; **Sahlenburg**, „Reichsiedlung“ Kr. Cuxhafen; **Steinberg**, Kr. Rotenburg (Wümme); **Westerwanna**, Kr. Cuxhafen (*CRFB-D4, 23-161*).

Sigillata však pochází i z **kostrových hrobů** – ve dvou případech se jedná o zlomek upravený na závěsek (**Møllegårdsmarken**, Gudme Ksp., Svendborg Amt – hrob **1304** a birituální pohřebiště **Slusegård**, Pedersker Ksp., Bornholms Amt – hrob **913**); slavný je pak velmi bohatý kostrový hrob z **Valløby**, Valløby Ksp., Præsto Amt (Sjælland) s pravděpodobně celou rheinzabernskou mísou Drag. 37 (poškozenou zřejmě při vyjímání) s kolkem Comitiala (4. čtvrtina 2. stol.; hrobový celek datován do st. C1b).

Z hrobových sigillatových nálezů byly tvarově identifikovány pouze reliéfní mísy Drag. 37 (8x) a pohár Drag. 54 s barbotinovou výzdobou. Pozoruhodný je častější výskyt druhotné úpravy sigillatových fragmentů – ve 3 hrobech jako závěsky s otvorem a ve 2 hrobech (ale 3 ks) jako přesleny. Produkčně bylo rozpoznáno pouze středogalské Lezoux (2x) a Rheinzabern (8x). Ve většině případů byla TS v hrobech uložena ve fragmentárním stavu, známe ovšem 2 celé nádoby (1x jako milodar, 1x jako urna). Jako poměrně výrazná se jeví vazba TS na bohaté hroby, zvláště na dánských ostrovech Sjælland, Fyn a Bornholm.

Terra sigillata na pohřebištích v římských provinciích

Jen velmi stručně lze říci, že sigillata bývá zastoupena na provinciálních pohřebištích poměrně silně - např. v Carnuntu, na pohřebišti jižně od civilního města, se sigillata (dat. převážně do 2. pol. 2. – začátku 3. stol.) našla zhruba ve třetině odkrytých hrobů (žárových a několika kostrových). Vyskytovala se většinou ve fragmentech (přepálených i nepřepálených), ale i v celistvém stavu (*Ertel – Gassner – Jilek - Stiglitz 1999, 35-36, 92-94, Abb. 4, Tab. 7*). V Raetii lze v podobném duchu poukázat třeba na pohřebiště v Regensburgu – Castra Regině (*von Schnurbein 1977, 28-37, Fundliste 10-11*). Celé tvary TS jsou na pohřebištích v provinciích a na limitu poměrně častým nálezem, v hrobech je někdy uloženo TS nádob několik (např. na pohřebišti v Rottweilu, Kapellenösch – municipium Arae Flavia již zmíněný kostrový hrob mladého muže dokonce se 17 většinou celými nádobami sigillaty – *Hensen - Ludwig 2005, 375, Abb. 501*).

Srovnání jednotlivých oblastí

Jednotlivé oblasti (I-XVIII) jsem se sice snažil vymezit dle jejich geograficko-kulturních souvislostí, ne vždy to ovšem bylo možné (hlavně kvůli disproporcím v jejich publikování). Navíc ze všech oblastí nemáme aktuální data. Rozlohou se vymezené oblasti navzájem dosti liší, proto v rámci porovnání spíše než absolutní počty lokalit či hrobů se sigillatou jsou relevantnější různé vzájemné poměry vyjádřené v procentech. U některých oblastí nebylo vždy možné rozlišit nálezy TS z jistých a naopak nejistých či neověřitelných lokalit. Do statistik jsem se snažil nepočítat nálezy z hrobových kontextů doby stěhování národů; těmito se stručně zabývám zvlášť. Ve výsledcích z následujícího statistického a souhrnného hodnocení je potřeba mít všechny tyto aspekty na paměti, nicméně se domnívám, že i tak můžeme s daty alespoň v obecných rysech pracovat.

Zastoupení pohřebišť s nálezy sigillaty v jednotlivých oblastech

Pro určení relevantního zastoupení sigillaty z pohřebišť či hrobů v poměru k sídlištním nálezům v jednotlivých oblastech jsem nevycházel z absolutních počtů nálezů TS, nýbrž z počtu lokalit. Při procentuálním výpočtu jsem nebral v úvahu neurčené lokality (většinou se to týká ojedinělých a náhodných nálezů či starých nálezů bez informací). Pokud to bylo možné odlišit, počítal jsem v rámci jednotlivých oblastí jen s jistými či ověřenými lokalitami a také jsem se snažil vyřadit i lokality z doby stěhování národů, jejichž započítání by jinak

v některých oblastech s malým počtem pohřebišť s TS procentové zastoupení znásobilo (Čechy, Bavorsko)¹²³ – tab. 37.

Oblast	Počet lokalit se sigillatou	Sídliště se sigillatou	Pohřebišť se sigillatou	Procentuální podíl pohřebišť
I. Čechy	52 (jisté)	40 (jisté)	2 + 2n + 4 DSN	40:2 (4,76 %)
II. Morava	93	91	2 + 1n	93:2 (2,15 %)
III. Dolní Rakousko	69 (vč. nejist)	Neuvedeno	2 nejisté	67(?):2 (2,9 %)
IV. JZ Slovensko	114 (jisté)	103	7 + 2n	103:7 (6,4 %)
V. Sarmatská oblast	253	111 + 31	26 + 2	111:26 (19 %)
VI. S a V Slovensko	26 (vč. nejist)	11 jistých	0	11:0 (0 %)
VII. V Evropa	75	40	35	40:35 (46,6 %)
VIII. Z-baltský okr.	2	0	1	0:1 (100 %)
IX. Wielbarská kul. + masłomecka skup.	18 2	0 0	15 2	Celkem 0:17 (100 %)
X. Przeworská kul.	137	32	93	32:93 (74,4 %)
XI. Vých. Německo	147 (vč. nejist)	71 + 1 DSN	31 + 2 DSN	71:31 (30,4 %)
XII. Bavorsko	24 (vč. nejist)	10 + 2 DSN	3 + 2 DSN	10:3 (23,1 %)
XIII. Hessensko	15 (vč. nejist)	11	3	11:3 (21,4 %)
XIV. Střední Porýní	14 (vč. nejist)	2	11	2:11 (84,6 %)
XV. Vestfálsko	68 (vč. nejist)	28 + 4 s Arg	16	28:16 (36,4 %)
XVI. Holandsko				? (cca do 10 %)
XVII. Dolní Sasko Šlesvicko-Holštýn.	85 (vč. nejist) 8 (vč. nejist)	53 4	29+1DSN 1	Celkem 57:30 (34,5 %)
XVIII. Skandinávie	11	4	7	4:7 (63,6 %)

Tab. 37: Zastoupení pohřebišť s nálezy sigillaty v jednotlivých oblastech – v 1. sloupci absolutní počty lokalit s TS v jednotlivých oblastech, včetně neurčených lokalit (v závorkách označeno, zda jen lokality jisté či včetně nejistých), ve 2. sloupci počty sídlišť s TS (někde zvlášť odlišeny lokality nejisté nebo z doby stěhování národů = zkratka DSN), ve 3. sloupci počty pohřebišť s TS (někde zvlášť odlišeny lokality nejisté nebo z doby stěhování národů) a ve 4. sloupci poměry jistých sídlišť a pohřebišť s TS (v závorce pak tento podíl pohřebišť vyjádřen v %).

Přehled názorů na tento jev

Fenoménu odlišných zastoupení sigillaty v nálezech z pohřebišť a sídlišť v různých oblastech barbarika se alespoň krátce věnovalo již více badatelů, původní zjednodušená teorie narůstání počtu pohřebišť s TS na úkor sídlišť ve směru od limitu dále do vnitrozemí barbarika v důsledku pouze ekonomického hlediska (čím dále od hranic impéria, tím více vzrůstá hodnota importovaného zboží, a proto se sigillata kromě původní funkce, anebo především, používá na vznešenější účely – neboli vysoká hodnota, kterou měla TS dále od limitu představovat, se často dává do souvislosti s faktem, že podstatná část nálezů zde pochází z hrobových kontextů) byla poměrně záhy modifikována. Správně argumentoval např. V. Sakař, který poukázal na oblast pravobřeží středního Rýna (zde vymezená oblast XIV) při limitu, kde již tehdy nálezově TS z pohřebišť převládala. Vysvětlení výskytu TS v hrobech hledal spíše ve sféře nadstavbových jevů (Sakař 1969a, 209-210). J. Wielowiejski (1970, 59-60) si všiml, že na území Polska, kde TS v hrobech převládá, se nachází jak

¹²³ Např. pro oblast Čech tak dle těchto kritérií započítávám 52 jistých lokalit s TS (1. část katalogu), z toho 40 jistých sídlišť z doby římské a 7-8 pohřebišť či lokalit s pohřby s TS (z těchto ale pouze 2 jisté pohřebišť z doby římské s TS, další 2 lokality jsou nejisté a 3 lokality představují hroby s TS z doby stěhování národů).

v hrobech bohatých tak chudých - tedy vkládání TS do hrobů dle něj nevyplývalo ze společenských rozdílů mezi pochovanými. Vysvětlení také vidí v existenci odlišných zvyklostí obyvatelstva polských území v porovnání např. s obyvatelstvem dnešní ČR a SR, které disponovalo dostatkem importované keramiky a používalo ji běžně v každodenním životě. Obyvatelům severnějších oblastí byla importovaná keramika vzácnější, proto ji daleko více používali při slavnostních událostech, tedy i jako milodar do hrobu.

J. Hečková konfrontovala situaci v naddunajském barbariku se situací ve východní Evropě (zde oblast VII), kde k soustředování TS na pohřebištích nedochází po ose jih-sever (hranice římské říše – barbarikum), ale spíše po ose západ-východ (tedy v rámci barbarika). Poznává, že dva na pohled shodné jevy ve dvou geograficky i kulturně rozdílných oblastech nemusí mít totožné kořeny ani příčiny. Proto “ekonomické“ hledisko při výskytu TS v hrobech v polské oblasti není možné jednoznačně odmítnout. I kdyby nebylo prvořadou příčinou konstatovaného jevu, mohlo se na jeho vzniku spolupodílet. Nadstavbové jevy, konkrétně pohřební ritus, jsou však zřejmě rozhodujícím činitelem, kterému je možné připsat zvyk vkládání nádob TS (a keramiky vůbec) do hrobu. Jestliže tento zvyk je právě na území Polska obzvláště rozšířený (s jistou územní diferenciací), je vcelku pochopitelné, že na tento účel se používala i terra sigillata. Na Slovensku je výskyt TS v hrobech ojedinělejší, ale právě tak zvyk vkládat do hrobu keramiku (hlavně celé nádoby) v takovém množství jako v Polsku se vyskytuje o hodně řídkěji (Hečková 1982, 23).

Na sarmatském území v Potisí (zde oblast V) se sigillata na pohřebištích vyskytuje v ženských i mužských hrobech, bohatě i chudě vybavených (i takových, kde právě TS byla jediným milodarem) a dle autorů tedy zřejmě neměla jako přídavek ve výbavách hrobů nějaký rozdílový význam; spíše se jednalo o chronologický a civilizační fenomén než o doklad diferenciací pohřbených (Gabler - Vaday 1992, 93-96).

Prostorová analýza

Pokud se podíváme na poměrová zastoupení pohřebišť s TS na úkor sídlišť v jednotlivých zde vymezených oblastech, zjistíme, že se v zásadě dají rozdělit do 3 skupin (neberu v úvahu V Evropu - oblast VII) – [mapa 21](#):

- a) oblasti s nízkým zastoupením pohřebišť s TS (do 10 %): S a V Slovensko (VI – 0 %), Morava (II - 2,15 %), Dolní Rakousko (III – 2,9 %), Čechy (I – 4,76 %), JZ Slovensko (IV – 6,4 %), a zřejmě též Holandsko (XVI).
- b) oblasti s cca pětinovým až třetinovým zastoupením (cca 19 až 37 %): sarmatské Potisí (V – 19 %), Hessensko (XIII – 21,4 %), Bavorsko (XII – 23,1 %), V Německo (XI – 30,4 %), SZ Německo (XVII – 34,5 %) a Vestfálsko (XV - 36,4 %).
- c) oblasti, kde pohřebiště s TS zcela převládají (cca 63 až 100 %): jižní Skandinávie (XVIII – 63,6 %), oblast przeworské kultury (X – 74,4 %), pravobřeží středního Porýní (XIV – 84,6 %), oblast wielbarské kultury (IX – 100 %) a západobaltský okruh (VIII – 100 %).

Je však třeba dodat, že i v rámci vymezených oblastí existují regionální rozdíly – v oblasti przeworské kultury sice většina TS pochází z pohřebišť na úkor sídlišť, ovšem v Malopolsku a Krakovsku je poměr opačný; z rozsáhlé části V Německa pochází většina pohřebišť s TS jen z Duryňska a Saska-Anhaltska; v poměrně malé oblasti Hesenska jsou zatím všechny známé hrobové nálezy registrovány jen z jeho JZ části, zatímco v SZ části známe TS pouze ze sídlišť; naopak v rozsáhlé oblasti Dolního Saska se víc jak polovina všech pohřebišť se sigillatou váže na poměrně malou pobřežní oblast mezi ústím řek Vezery a Labe (viz výše).

Nicméně i při tomto generalizovaném přehledu poměrů pohřebišť s TS z různých velkých oblastí vyplývá, že všechny oblasti s nízkým zastoupením pohřebišť s TS se nachází pouze v bezprostředním sousedství římských provincií nebo velmi blízko – celé území naddunajského barbarika od Čech po východní Slovensko a holandská část východně dolního

Rýna. Oblasti 2. skupiny s pětinným až třetinovým podílem pohřebišť s TS se vlastně váží jen na 2 části barbarika – sarmatské Potisí a pak hlavně na rozsáhlou, geograficky vcelku kompaktní část germánského barbarika od Bavorska a Hesenska přes východní Německo a Vestfálsko až po Dolní Sasko se Šlesvickem-Holštýnskem. Téměř všechny oblasti s většinovým podílem pohřebišť s TS se nachází ve velké vzdálenosti od hranice římského světa – jižní Skandinávie a oblast przeworské kultury s téměř tříčtvrtinovým podílem a v oblastech wielbarské kultury s masłomečskou skupinou a západobaltským kul. okruhu dokonce nepochází žádná TS ze sídlišť. Jedinou výjimkou je pravobřeží středního Porýní, které naopak leží v těsné blízkosti římské hranice. Pokud se na mapu s vymezenými oblastmi barbarika a jejich podíly pohřebišť s TS podíváme celkově (mapa 21), musíme konstatovat, že až na jednu část lze skutečně obecně pozorovat postupný nárůst podílu pohřebišť s TS na úkor sídlišť ve směru od hranic provincií směrem do nitra barbarika (až na malé regionální výjimky) – platí to pro středoevropskou část (od oblastí od Čech po V Slovensko s nízkým podílem, přes przeworskou oblast s tříčtvrtinovým podílem po wielbarské a západobaltské oblasti se 100 % podílem pohřebišť s TS), dále pro severní část (od holandské oblasti s nízkým podílem přes dolnosaské pobřeží Severního moře s vyšším podílem po jižní Skandinávii s většinovým podílem) a v podstatě i pro část barbarika nad horním Porýním a Podunajím (od Bavorska a Hesenska s pětinným podílem po V Německo a třetinovým podílem pohřebišť s TS). Úplně opačný je však tento trend v části barbarika od středního toku Rýna po střední tok Vezery - v samotném pravobřeží středního Rýna naprosto pohřebišť s TS převažují, ve Vestfálsku tvoří zhruba třetinu a nejmenší podíl je v navazující oblasti JV Dolního Saska (v rámci Dolního Saska se totiž většina pohřebišť s TS nachází v jeho SZ části).

Konstatování *J. Hečkové*, že na příčinách a míře zastoupení pohřebišť se sigillatou se spolupodílel jak ekonomický faktor (dostupnost zboží v závislosti na vzdálenosti od provincií), tak nadstavbové jevy (zvyky a pohřební ritus), je tedy správný. Výše uvedené oblastní procentuální podíly pohřebišť s TS a jejich geografická poloha v rámci barbarika napovídá, že v některých oblastech mohl hrát větší roli ekonomický faktor (např. v jižní Skandinávii, zvláště na dánských ostrovech Sjaelland, Fyn a Bornholm se vazba TS na bohaté hroby jeví jako poměrně výrazná), v některých naopak ony nadstavbové jevy. Celá problematika ovšem není takto jednoduchá. V rámci ekonomického faktoru totiž nehraje roli pouze míra dostupnosti v důsledku vzdálenosti od provincií, ale též míra dostupnosti na základě distribuce pozdější levnější produkce sigillaty – např. v sarmatském Potisí při přílivu levnějšího zboží z Westerndorfu a Pfaffenhofenu je jejich podíl vyšší na pohřebišťích než na sídlišťích. Sigillata nebyla v tomto období už natolik vzácná a zřejmě proto se častěji objevuje jako přídavek v hrobech, často v podobě celých nádob (*Gabler - Vaday 1992, 93-96*). Podobná pozorování lze vztáhnout i k oblasti przeworské kultury – sigillata se stávala dostupnějším zbožím až později (za Severovců). Z analýzy hrobů v Konopnicy, woj. łódzkie, obsahující TS z pomarkomanské fáze jejího přílivu (Rheinzabern, Westerndorf, Pfaffenhofen) vyplývá, že se tyto nelišily vzhledem k vybavení od ostatních hrobů (*Tyszler 1999a, 72*). Na pohřebišťi Wiktorów, woj. łódzkie se vyskytovaly zlomky TS (opět pouze z mladších dílen Westerndorf a Pfaffenhofen) v každém 5. hrobě – takovýto poměr je i na przeworských pohřebišťích ojediněle vysoký. Zvláště hroby č. 11 a 49 měly větší počet zlomků a přitom byly jinak vybavením chudé (*Moszczyński – Tyszler 2001, 103, 112*).

Pokud bychom brali v úvahu původní jednostranné vysvětlení ekonomického faktoru (čím dále od provincií, tím více pohřebišť s TS na úkor sídlišť), potom bychom museli předpokládat, že v severovském období v rámci větší dostupnosti levnějšího sigillatového zboží se začne i ve vzdálenějších oblastech barbarika objevovat více TS na sídlišťích – tak to ale není a opět musíme počítat také s odlišnými zvyklostmi (hlavně pohřební ritus) různých kulturních uskupení v rámci barbarika.

Terra sigillata na žárových pohřebištích ve formě fragmentů

V takovéto podobě se vyskytuje jak přímo v žárových hrobech, tak i v areálech pohřebišť mimo hrobové celky ve všech oblastech nejčastěji.

Fragmenty TS jako součást žárových hrobů

Co se týče typů žárových hrobů s TS, obecně převládají hroby popelnicové (něm. termín Urnengrab), ale sigillata se také objevuje v žárových hrobech jámových (něm. termín Brandgrubengrab - pohřeb bez popelnice, obsahující sebrané kosti a milodary) a v žárových hrobech, obsahujících vedle kůstek z kremace a milodarů i uhlíky a popel ze žároviště (něm. termín Brandschüttungsgrab). U urnových hrobů byla TS v některých případech výjimečně deponována ne přímo v urně, ale v její blízkosti.

Nejvíce poznatků o počtech a charakteru fragmentů TS uložených v hrobech máme z oblastí wielbarské a przeworské kultury (oblasti IX a X, viz výše) a pak z východní části dnešního Německa (oblast XI, viz výše). V rámci oblastí a dokonce jednotlivých pohřebišť počty fragmentů TS silně kolísají. V některých hrobech se vyskytují z větší části rekonstruovatelné sigillatové nádoby, fragmentarizované do několika desítek zlomků a to jak v oikumeně przeworské kultury, tak i u polabských a rýnsko-vezerských Germánů, či v jižní Skandinávii. Většinou se však v hrobech zlomky TS nacházejí v menších počtech. Charakter fragmentů je různý, většinou jsou přepálené, opálené, zdeformované nebo se stopami žáru. *L. Tyszler* uvádí, že zlomky TS z jednoho hrobu často vykazují různé stupně přepálení, a to i u zlomků tvořících skládanky, přitom však mají ostré hrany lomů, což ukazuje na rozbití nádoby krátce před vhozením na hranici (*Tyszler 1999b, 28, Tab. 15*). Navíc zlomky té samé nádoby se občas naleznou v několika různých hrobových celcích - např. na několika przeworských pohřebištích (Konopnica, woj. łódzkie, Przyrownica, woj. łódzkie, Lachmirowice, woj. kujawsko-pomorskie) nebo v oblasti pravobřeží středního Porýní na rozsáhlém pohřebišti Rheindorf, Rhein-Wupper-Kreis.

Ovšem někdy se nacházejí v žárových hrobech nepřepálené zlomky TS. Jako příklad lze uvést hrob z przeworského pohřebiště Zapowiednia, woj. wielkopolskie, kde u mísy Drag. 37 zrekonstruovatelné z 95 % bylo všech 81 zlomků s ostrými lomy bez stop přepálení, se zachovalým povrchem (*Tyszler 1999b, 106, Tab. 87, 88:6*). Takovéto případy pak zřejmě nelze přičíst působením žáru hranice, ale intencionálním zásahům, tedy záměrnému ničení milodarů. Tuto problematiku a možnosti interpretace shrnul již před časem např. *T. Kolník (1979, 91-92)*.

Poměrně často se v žárových hrobech vyskytují pouze jednotlivé, často přepálené střepy. *T. Kolník* je považoval za tzv. cizí fragmenty („Fremdscherben“), které pocházejí z nádob rozbitých v rámci pohřebních rituálů a poté úmyslně vložených do některých uren (*Kolník 1984, 70*). Podobně *R. Laser* vysvětluje existenci jednotlivých fragmentů v hrobech ve smyslu **pars pro toto**, zároveň však poznamenává, že malé indiferentní střepy se stopami přepálení se pravděpodobně dostaly do urny spíše náhodně (*Laser 1998, 34*).

Fragmenty TS z areálů žárových pohřebišť mimo hrobové celky

Vyskytují se v téměř všech vymezených oblastech (většinou v různém stupni přepálení), na těch několika málo pohřebištích s TS v Čechách, na Moravě a JZ Slovensku se dokonce takto nalézají nejčastěji. *T. Kolník* je interpretoval jako nálezy zlomků TS pocházející ve většině případů ze zničených hrobů (*Kolník 1984, 70*). *K. Kuzmová* zlomky sigillaty z areálů pohřebišť pouze popisuje jako nálezy z kulturních vrstev nebo ze zničených neidentifikovatelných hrobů (*Kuzmová 1997, 36-38*).

V tomto směru přinesla zajímavé výsledky podrobná analýza pohřebišť v Šitbořicích na Moravě. Žádný z 32 fragmentů TS nebyl součástí hrobu, pocházely pouze z jejich blízkosti

z nestratifikovaných vrstev, 28 z nich nese stopy po přepálení. *M. Vlach* se nedomnívá, že by zlomky TS pocházely z hrobů poničených orbou, což přesvědčivě dokládá logickou argumentací, postavenou hlavně na analýze lokalizace hrobů a plošné distribuce artefaktů. Míra přepálení zlomků TS není vždy stejná, navíc tyto rozdíly byly evidovány na střepech vysoce pravděpodobně jedné nádoby TS. Patrně tedy byly různé části nádoby při kontaktu s ohněm vystaveny jiným podmínkám. Vysoký podíl přepálených fragmentů zároveň naznačuje, že TS mohla být přítomna přímo na pohřební hranici, ovšem nestala se pak součástí hrobových výbav. Toto pozorování se týká též fragmentů ostatní římskoprovinciální keramiky. Ve východní části pohřebiště koncentrace rozptýlených keramických zlomků (včetně TS) dosahují maxima v její jižní části. Vysoký podíl evidovaných stop přepálení na keramice snad může v těchto místech nepřímo lokalizovat existenci výzkumem nezachytitelného žároviště (*Vlach 2010, 28, 90-92, 184-189, 207; obr. 48-49, 69*).

Škoda jen, že takovýchto detailních prostorových analýz není k dispozici z více pohřebišť a z různých oblastí - je totiž skutečně možné, že u většiny zlomků TS rozptýlených v areálech pohřebišť se nejedná o nálezy z potencionálních zničených hrobů, ale jsou právě doklady existence nezachycených žárovišť nebo obecně míst, kde byly prováděny pohřební rituály. Podobám kremace a typům žárovišť se v poslední době věnovala *B. Józefów* – v provinciích a barbariku rozeznává 3 typy míst kremace: ustrina (vícekrát používaná místa kremace, která neplnila funkci hrobu), bustum (jednorázově použitá místa kremace, někdy i pro více mrtvých najednou, která poté plnila funkci hrobu) a místa kremací využitá jednorázově, která neplnila funkci hrobu (*Józefów 2009, 543-546, Ryc. 1-5*). Jediné české pohřebiště s nálezy jednotlivých zlomků sigillaty (většinou přepálených) v Třebusicích stále čeká na své komplexní vyhodnocení. Je ovšem známo, že na jednom místě na ploše cca 200 m² se nacházela souvislá vrstva spálených kostí, zlomků keramiky a drobných nekeramických nálezů; ohniště či vypálené plochy zde však zjištěny nebyly (*Salač 2008, 91*).

Pokud však připustíme možnost, že fragmenty sigillaty (většinou přepálené) v areálech žárových pohřebišť z mimohrobových kontextů jsou spíše „produktem“ žárovišť či obecně míst provádění pohřebních obřadů a nepocházejí ze zničených hrobů, potom stojíme před otázkou, proč se ale na některých pohřebištích alespoň v minimálním množství nevyskytují také jako přídavky v hrobech. A opět nám jako příklad poslouží moravské pohřebiště v Šitbořicích – *M. Vlach* se domnívá, že ačkoli římskoprovinciální keramika byla součástí rituálů doprovázejících pohřební obřady Germánů (vysoký podíl přepálení či alespoň stop po kontaktu s ohněm indikují přítomnost této keramiky na pohřební hranici), nebyla vždy intencionálně vložena do hrobu. Patrně jen domácí keramika mohla na tomto pohřebišti plnit tuto funkci. Římskoprovinciální keramika tak mohla plnit jinou roli, snad keramiky určené pro konzumaci nápojů a pokrmů při pohřebních obřadech či jiných aktivitách zde (*Vlach 2010, 184-189*). S tímto názorem by souhlasilo pozorování *A. Blażejewského* ze slezské části *przeworské oikumeny*. Považuje totiž za vysoce pravděpodobné, že na kremační hranici mohly být vhozeny kromě výbavy mrtvého či jeho milodarů také např. nádoby použité při pohřebních rituálech, které pak mohly být považovány za nečisté nebo spojené se smrtí (*Blażejewski 1998, 173*). Jejich fragmenty se poté mohly, anebo právě nemusely stát součástí hrobových celků.

Terra sigillata na žárových pohřebištích ve formě celých nádob

Celé nádoby TS se na žárových pohřebištích vyskytují mnohem řidčeji. Dle nálezového kontextu je lze rozdělit do dvou skupin – hroby, kde byly celé sigillatové nádoby deponovány jako přídavek a pak hroby, kde sloužily přímo jako urny.

Sigillatové nádoby jako urny v žárových hrobech

Shromáždil jsem takovéto hroby celkem na 18 žárových pohřebištích v oblastech germánského barbarika (tedy bez sarmatského Potisí a V Evropy) – tab. 38. Až na výjimky (Sadłowo) se jedná pouze o jisté nálezy. Teoreticky by totiž mohlo být těchto hrobů více, ale v případě více starých nálezů bez dostatečně zaznamenaných okolností již dnes nevíme, jak byla nádoba TS v hrobě uložena (tyto v tabulce nezmiňuji). Otázkou je též velké pohřebiště Rheindorf, Rhein-Wupper-Kreis v pravobřeží středního toku Rýna s hojným výskytem jak zlomků tak i celých nádob TS. Některé z nich tvořily urny (Beck – Geuenich – Steuer 2003, 534-536), ale z katalogu není jasné, o kolik a které hroby se jedná (Berke 1990, 163-168). Když pomineme Rheindorf, zjistíme, že každý takovýto hrob se sigillatovou urnou je na svém pohřebišti jediný. Kromě širšího pásu od Čech a Moravy po ústí Odry máme doklady TS nádob jako uren v podstatě téměř v každé oblasti (mapa 26). Jeden doklad je z naddunajské části barbarika (Očkov), dále ze SV části střední Evropy (wielbarská a dokonce i przeworská kultura), z dánského Sjaelandu, nejvíce případů však máme ze západní části germánského barbarika – určitou koncentraci lze vidět v Duryňsku, většina se ale vyskytuje v rýnsko-vezerské oblasti. Proveniencí jsou různorodé, od středogalských a východogalských dílen přes Trevír, Rheinzabern po Westerndorf. Datačně všechny spadají do 2 až 3. století, s těžištěm 2. pol. 2. – 1. třetiny 3. stol., které se též kryje s hlavním výskytem TS v barbariku. Zajímavé jsou proto 4 urnové hroby (Schlotheim, Erfurt-Gispersleben, Borstel, Unna) s datací TS již do 1. pol. 2. stol.

Oblast	Lokalita	Tvar	Provenience	Datace
IV	Očkov	Drag. 37	Westerndorf, okruh Comitalis (Decminus)	4. čtvrtina 2. stol.
IX	Lešno	Drag. 37	Rheinazbern, Comitalis I	4. čtvrtina 2. stol.
	? Sadłowo	Drag. 37	Rheinzabern, Comitalis I	4. čtvrtina 2. stol.
	Domkowo	Drag. 37 (?)	?	?
X	Goszczyppo	Drag. 37	Rheinzabern, Januarius II	1. – 2. třet. 3. st.
XI	Schlotheim	Drag. 37	La Madeleine, Albillus	1. pol. 2. stol.
	Erfurt-Gispersleben	Drag. 37	Lezoux, Birrantus	1. pol. 2. stol.
	Großneuhhausen	Drag. 37	Rheinzabern, Victor II – Ianuco	2. třetina 3. stol.
	Borstel	Drag. 38/44	Lezoux, Cintugnatus	1. pol. 2. stol.
XIV	Rheindorf	Drag. 37	?	?
XV	Bommern	Drag. 37	?	2. - 3. stol.?
	Unna	Drag. 37	Trier, Werkstatt I	130 - 150
		Drag. 37	Trier, Werkstatt I	130 - 150
Minden	Drag. 37	Rheinzabern, Primitivus	160/170 – 210/220	
XVII	Barskamp	Drag. 37	Mittelbronn., Saturninus/Satto	140/150 – 175
	Holzhausen	Drag. 37	Trier, Werkstatt II Alpinus-Gruppe	okolo 200
	Leese	Drag. 37	Trier, Comitalis	160 - 190
	Westerwanna	Drag. 37	střední Galie, Doeccus	160 - 190
XVIII	Himlingøje	Drag. 37	Lezoux, Cinnamus nebo Secundus	150 – 195

Tab. 38: Celé nádoby TS, užití v žárových hrobech jako popelnice (kromě oblastí V a VII). V 1. sloupci vymezené oblasti (dle tab. 36), v 2. sloupci lokality, ve 3. sloupci tvaru TS, ve 4. sloupci proveniencí a v 5. sloupci datace TS.

Jako urny sloužily ve většině případů domácí keramické nádoby, z římských výrobků byly takto používány nejčastěji bronzové nádoby a to již od pozdního laténu. Unikátní nález mezi urnami v celé svobodné Germanii ale představuje kamenná alabastrová váza na pohřebišti v Očkově na JZ Slovensku. Není vyloučeno, že je jakýmsi odrazem napodobení římských kamenných ossuárií ve stylu barbarských uren (*Kolník 1961, 832*).

Celé sigillatové nádoby jako přídávky v žárových hrobech

Vzhledem k výše uvedenému problému v případě více starých nálezů celých (nebo údajně celých) nádob TS bez dostatečně zaznamenaných okolností jsem zde kvůli hrozbě zkreslení přesný výčet a mapu rozšíření nevypracoval, opět také pomíjím oblasti V a VII. V naddunajském barbariku (Čechy, Morava, Dolní Rakousko, JZ Slovensko) nemáme zatím ani jeden stoprocentní doklad celé nádoby TS jako přídávku v žárovém hrobě. V případě Neratovic není jisté, zda se vůbec o hrobový celek jednalo, nejistý je též nález z dolnorakouského Wulzeshofenu, u hrobu z Borského Mikuláše-Borského Peteru na JZ Slovensku se uvažuje jak o hrobě žárovém, tak i kostrovém (*Kolník 1984, 71; Kuzmová – Roth 1988, 20-21*). Na základě popsané nálezové situace se lze pouze domnívat, že mísy nesloužily jako urny, ale patřily k inventáři nějakého bohatého (?) hrobu (*Kuzmová 1997, 35*). Dvě celé do sebe vložené mísy Drag. 37 mají zajímavou nálezovou analogii v hrobě z Unny ve Vestfálsku, kde byly taktéž 2 mísy Drag. 37 vložené do sebe, sloužily zde ovšem jako urna.

V rámci S a SV části střední Evropy registrujeme jen dvě nádoby ve dvou hrobech przeworské kultury (Lisów a Żerków), celé nádoby TS se ve wielbarské oikumeně vyskytují buď jako urny (3x), anebo v kostrových hrobech (3x), pouze u starého nálezu snad celé nádoby z Gdaňsku nevíme, o jaký šlo hrob (*Tyszler 1999b, 29*).

Z rozsáhlých oblastí východní části dnešního Německa známe celé nádoby na žárových pohřebištech pouze jako urny (4x); celý tvar TS se na žárových pohřebištech nenalezl ani z Pomohani v Bavorsku. Z Hessenska, jeho jihozápadní části (střední tok řeky Lahn) pochází celá miska Drag. 27 z žárového hrobu č. 2 na pohřebišti Naunheim (*Berke 1990, 158*); dále ze zničených hrobů na pohřebišti Garbenheim jsou uváděny talíř Drag. 31 a mísa Drag. 37 (2x), bohužel není specifikováno, zda se jedná o celé tvary nebo fragmenty (*Berke 1990, 146; Eggers 1951, 131*).

V oblasti pravobřeží středního Rýna (oblast XIV) s převahou TS z pohřebišť bohužel chybí novější zpracování. Více celých nádob pochází z výše zmíněného pohřebiště Rheindorf. Asi nejzajímavější je bohatý žárový hrob na pohřebišti Voerde-Mehrum s mj. 2 celými miskami Drag. 18 jihogalské TS (celek je datován do 60. let 1. stol. a interpretován jako pohřeb germánského bojovníka sloužícího v římském auxiliárním sboru) – *Gechter - Kunow 1983*. Celé sigillatové nádoby jsou známy ještě z dalších 6 pohřebišť (Haffen-Mehr, Duisburg, Lohausen, Düsseldorf-Eller, Düsseldorf, Niederpleis) – u většiny hrobů víme, že byly žárové (urnové i jámové), u některých (hlavně dříve objevených) bohužel chybí potřebné informace.

Z dnešního Vestfálska pochází asi 9 celých nádob TS jako přídávky v 9 žárových hrobech na 7 pohřebištech (Dortmund, Erle, Lügde, Marten, Minden, Südlengern a Westbüderich; některé nálezy ovšem nejisté), na pohřebišti Minden tak máme doloženy celé nádoby TS nejen ve formě urny (1x), ale též jako přídávky (3x). Informace z holandské části barbarika nemám k dispozici ucelené, u hrobových nálezů určitelné reliéfní sigillaty není specifikováno, zda jde o fragmenty nebo celé nádoby (lok. Colmschate, Amersfoort-Hoogland a Rhenen-De Tangh) – *Erdrich 2001, 151-163*.

Poměrně hodně celých nádob jako přídávků v žárových hrobech máme z Dolního Saska – snad až 9 TS z 8 lokalit (Burgdamm-Marssel, ?Elsfleth „Umgebung“, Erpen, Esenhamn, Oxstedter Heide, Sahlenburg „Reichsiedlung“, Steinberg a Westerwanna – ovšem včetně

starých neověřitelných nálezů, takže ne vždy se muselo jednat o přídavek). Opět na jedné lokalitě doloženy celé nádoby TS jako přídavek i jako urna – na pohřebišti Westerwanna.

V jižní Skandinávii zatím není registrován žádný nález celé TS nádoby v žárovém hrobě jako přídavek.

Terra sigillata z kostrových hrobů

Opět se zde zabývám pouze germánským barbarikem, takže sarmatská oblast Potisí a východní Evropa zůstává na okraji našeho zájmu. Hroby datované do průběhu doby římské a pak do doby stěhování národů jsem se snažil posuzovat odděleně (tab. 39, mapa 27). U části hrobů některých oblastí (hlavně pravobřeží středního Porýní) bohužel nebylo dostatečně specifikováno, zda se jedná o hrob žárový nebo kostrový.

TS v kostrových hrobech z doby římské

Naprostá většina nádob je v celistvém stavu. Odhlédneme-li od nejistých nálezů, rýsují se nám v germánském barbariku určité tendence (mapa 27). Kostrové hroby s TS v severní a východní části dnešního Polska se váží na prostředí wielbarské kultury a masłomecké skupiny. Jedná se vesměs o celé tvary (tab. 39), ovšem v případě některých nálezů zlomků TS ze zničených hrobů není jisté, zda se jednalo o hroby žárové či kostrové. Všechna TS z je datována do rozmezí 2. pol. – 1. pol. stol., čímž se chronologicky neliší od sídlištních nálezů TS v této kulturní oblasti.

Nejvýraznější koncentraci kostrových hrobů s TS vytváří oblast Duryňska a jižní část Saska-Anhaltska. Sigillata ve formě celých nádob je zde totiž součástí bohatých hrobů typu Leuna-Haßleben (Leuna, Beuditz, Nordhausen), tyto nádoby z Rheinzabernu a Trevíru jsou datovány až do prvních dvou třetin 3. stol. - dle R. Lasera tedy TS nevykazuje žádné delší užívání než 10 let, neboť datace těchto hrobů sotva překračuje r. 280. Všimá si dále absence sigillaty z dalšího bohatého hrobu v Haßleben a důvod vidí ve faktu, že tento hrob je o 10-20 let mladší než Leuna a Nordhausen a v této době již právě dílny v Rhenizabernu TS neprodukovaly (*Laser 1998, 35*).

Datačně (2. pol. 3. stol.) i bohatostí výbavy blízký je knížecí hrob II z Krakovan-Stráží (JZ Slovensko) s celou mísou Drag. 32, vyrobenou opět v rheinzabernských dílnách. Další celá mísa Drag. 37 (Rheinzabern) pochází z bohatého hrobu z lok. Damme při dolní Odře. Ze tří kostrových hrobů s TS v jižní Skandinávii je bezesporu nejznámější bohatý hrob z Valløby z 2. pol. 3. stol., který taktéž obsahoval původně zřejmě celou mísu Drag. 37 z Rheinzabernu.

Tyto bohaté hroby s celými nádobami TS tedy vesměs spadají do průběhu 3. stol., téměř všechny nádoby TS byly vyrobeny dílnami v Rheinzabernu a většinou šlo o reliéfní mísy Drag. 37. Sarmatské oblasti v Potisí jsem se v rámci této kapitoly nevěnoval, nicméně ve spojitosti s germánskými kostrovými bohatými hroby není bez zajímavosti bohatý bojovnický hrob z lok. Tiszalök-Rázompuszta v horním Potisí s celou hladkou miskou Drag. 31 (konec 2. – 1. pol. 3. stol.), jehož milodary jsou římské a germánské (ukazující przeworským či skandinávským směrem), ovšem ritus je sarmatský; datován je taktéž do 3. století (*Istvánovits – Kulcsár - von Carnap-Bornheim 2006, 91, Fig. 3:3; Gabler - Vaday 1986, 28, kat. 137, fig. 8:2*).

Jiné případy představují 2 jihoskandinávské hroby (Møllegårdsmarken, hrob 1304 a Slusegård, hrob 913), kde byla deponovaná TS druhotně upravena jako závěsek.

TS v kostrových hrobech z doby stěhování národů

V tomto období známe ve třech oblastech (Čechy, Duryňsko + Sasko-Anhaltsko a Pomohání) jednak kostrové hroby s celými nádobami pozdní argonské produkce (Praha-Zličín, Deersheim a Thüngersheim) či fragmenty TS (Praha-Zličín, Aschaffenburg), tak i

hroby se zlomky sigillaty, druhotně upravené jako jednoduché závěsky (Dobroměřice, Hostivice, Lovosice, Uichteritz a Coswig) – tab. 39, mapa 27.

Obl.	Lokalita	Podoba	Tvar	Provenience	Datace TS
I	Dobroměřice (DSN)	závěsek	?	?	2. – 3. stol.
	Hostivice (DSN)	závěsek	?	?	?
	Lovosice (DSN)	závěsek	?	?	?
	Praha – Zličín (DSN)	celá zlomek	Chenet 319 ?	Argonské dílňny	4.– zač. 5. st.
IV	Krakovany-Stráže	celá	Drag. 32	Rheinzabern, Regulinus	1. třetina 3. stol.
IX	Gronowo	2 celé	Drag. 18/31	Blickweiler	2. třetina 2. stol.
	Odry	celá	Drag. 37	Rheinzabern, Belsus II	po 170/178 – 210/220
	Weklice	celá	Drag. 37	Lezoux, Cinnamus	140 - 170
MS MS	Gródek nad Bugiem	celá	talíř	ESC	konec 2.-3. stol.
	Masłomęcz	zlomek	?	?	?
XI	Leuna, hrob 1834	celá	Drag. 37	Rheinzabern, Iul.II –Iulian.I	1. – 2. třet. 3. st.
	Leuna, hrob 1926	celá	Drag. 37	Rheinzabern, Respectinus I	1. – 2. třet. 3. st.
	Beuditz	celá	Drag. 37	Trier, Succio	1. – 2. třet. 3. st.
	Nordhausen	celé	2 mísy	Rheinzabern	1. – 2. třet. 3. st.
	Damme	celá	Drag. 37	Rheinzabern, Lupus	190/210 – 210/220/233
	Deersheim (DSN)	celá	mísa	Argonské díl.	4. – zač. 5. stol.
	Uichteritz (DSN)	závěsek	?	?	?
	Coswig (DSN)	závěsek	?	?	?
	? Battendorf	zlomek	?	?	d. římská
	? Templin	celá	mísa	?	?
	? Berlstedt (DSN)	?	?	?	?
XII	Aschaffenburg (DSN?)	zbytky	talíř	?	?
	Thüngersheim (DSN?)	celá	miska	Argonské dílňny	4. – zač. 5. st.
XVII	? Kirchweyhe	celá?	Drag. 45	?	3.– 1. pol. 4. st.
	? Kirchweyhe	celá?	Drag. 38	?	150 - 250
XVIII	Møllegårdsmarken, hrob 1304	závěsek	Drag. 37?	Rheinzabern?	pol. 2. – 3. stol.
	Slusegård, hrob 913	závěsek	?	?	2. - 3. stol. ?
	Valløby	celá?	Drag. 37	Rheinzabern, Comitalis	4. čtvrtina 2. st.

Tab. 39: Terra sigillata z kostrových hrobů (kromě oblastí V a VII). V 1. sloupci vymezené oblasti (dle tab. 1), v 2. sloupci lokality (? značí nejistý nález, zkratka DSN značí dobu stěhování národů, ve 3. sloupci charakter TS (celá – zlomek – úprava), ve 4. sloupci tvar TS, v 5. sloupci provenience a v 6. sloupci datace TS.

Hroby s druhotně upravenými fragmenty sigillaty

Z žárových a kostrových hrobů z průběhu doby římské i doby stěhování národů v některých případech také pochází jednotlivé fragmenty sigillaty s druhotnou úpravou. Jsme tak svědky v podstatě trojího života této sigillaty – nejdříve jako nádoba, po rozbití druhotné upravení fragmentu pro novou funkci a nakonec po uložení do hrobu role milodaru. V poměru k celkovému počtu TS z hrobů jsou tyto úpravy nejčtenější v jižní Skandinávii (celkem 6 upravovaných kusů ze 4 hrobů).

Nejčastější úpravou fragmentů TS bylo přetvoření do podoby **závěsku** s provrtem. Hroby se závěsky vyrobenými ze sigillaty známe z Čech (Dobroměřice, Hostivice, Lovosice), z oblastí východní části Německa (Uichteritz a Coswig) i z jižní Skandinávie (Møllegårdsmarken, hroby 1304 a 1339, Slusegård). Jiné hroby zase obsahovaly zlomek sigillaty upravený jako **přeslen** – Cheine, Kr. Salzwedel ve východní části Německa (*Laser 1998, 31, Tab. 9*), dánský Møllegårdsmarken, hroby 1321 a 1339, v sarmatském Potisí např. 3 přesleny z lok. Törökszentmiklós (*CRFB-UI, 122*). Tři upravované zlomky TS (2. – 3. stol.) z žárových hrobů v dolnosaských lokalitách Olymp, Kr. Cuxhafen a Westerwanna, Kr. Cuxhafen jsou interpretovány jako **hrací kameny** (*CRFB-D4, 135-142*). Kuriózní úprava pochází z nověji prozkoumaného žárového hrobu na východoněmeckém pohřebišti Freyburg, Kr. Nebra (Befund Nr. 230), neboť fragment TS olámaný do úzkého podlouhlého tvaru s otvorem na jednom konci zřejmě sloužil jako **břitva** (*CRFB-D6, 211, 276, Tf. 132:2*).

Druhotné úpravy fragmentů sigillaty se neomezují jen na pohřebišti, objevují se občas též v sídlištním prostředí (viz dále, kap. Změna funkce Terry sigillaty a její výskyt v mladších druhotných kontextech).

Tvary, provenience a datace TS z hrobů a pohřebišť

Co se týče těchto tří aspektů, nezdá se, že by se v tomto nálezy TS z pohřebišť a hrobů lišily od nálezů ze sídlištního prostředí. Ve většině oblastí převládají reliéfní mísy Drag. 37, výjimku tvoří sarmatské Potisí s převahou hladkých misek Drag. 33 a oblast Dolního Saska s mírnou převahou hladkých misek Drag. 31. Také provenience víceméně odpovídá sídlištním nálezům TS – v západní části barbarské Evropy mírně převládá zboží z Trevíru, ve středoevropské části Rheinzabern, v sarmatském Potisí jsou to výrobky mladších dílen ve Westerndorfu. Z chronologického hlediska se TS v hrobech vyskytuje v podstatě od 1. století po dobu stěhování národů, nejvíce sigillaty je datovatelné do 2. pol. 2. – 3. století. Nezabýval jsem se zde absolutní datací TS versus datace hrobových celků, toto téma by bylo spíše na samostatnou studii, navíc mu již v některých regionech pozornost byla věnována – např. pro oblast Polska (*Bursche 1992*).

V jednotlivých kapitolách jsem se snažil postihnout různé formy deponování TS do hrobů v jejich různé podobě. Je třeba si ale uvědomit, že tyto různé formy se na více pohřebištiích v různých oblastech setkávaly a prolínaly.

Lze najít vysvětlení výskytu TS v hrobech a na pohřebištiích doby římské v Čechách a na Moravě?

U celé sigillatové mísy z Neratovic se kloním k názoru, že šlo o nález hrobový, mísa byla dovezena zřejmě nestandardním způsobem, dle datace pravděpodobně kolem období markomanských válek (viz výše).

V případě ojedinělého žárového hrobu z Vrchnice (pol. 3. stol.) se uvažuje, že jde o celek v Čechách cizorodý, neboť část misky točené na kruhu germánské produkce má obdoby v sasko-duryňské oblasti, taktéž misky Drag. 33 se na rozdíl od Čech vyskytují hojně v Duryňsku (*Košnar - Braun 1981, 232-238, obr. 2:3*).

Nejvíce zlomků sigillaty pochází z moravského žárového pohřebišti v Šitbořicích, všech 32 zlomků TS (28 se stopami přepálení) bylo nalezeno pouze v rámci areálu pohřebišti, datované

jsou v rozmezí 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol. (*Droberjar – Kazdová 1993, 138-147, Abb. 15*). Z nového detailního zpracování *M. Vlacha* vyplývají zajímavé skutečnosti. Bylo zde identifikováno více druhů nálezů s původem či hlavním rozšířením v severnějších oblastech barbarika (hlavně przeworská a wielbarská kultura), které se v moravském prostředí vyskytují ojediněle - přezky typu G 16, spony s válcovitou hlavicí A 120-130, pozdní „vendická“ spona A 43, závěsek z náušnice, zlaté prsteny, žlábkované vědro E 44, jednozubé hákovité klíče (*Vlach 2010, 109-110, 143-144, 149-155, 163-164, 199-200, 209*).

Z areálu rozsáhlého žárového pohřebiště (též mimo hrobové celky) v Třebusicích známe 7 většinou přepálených zlomků TS (*Halama 2007, 199-200, 205, obr. 7:1-6*). Nekropole sice ještě nebyla komplexně vyhodnocena, nicméně byly zde také konstatovány przeworské a wielbarské prvky, ženský hrob XXXV/42 (mj. 3 spony s válcovitou hlavicí, zlatý prsten, stříbrný náramek, 2 stříbrné náušnice) byl dokonce označen za první zřetelný doklad wielbarské kultury v Čechách (*Droberjar 1999, 5, Tab. 18:1-2; 2004*).

Nově prozkoumané žárové pohřebiště v Brně-Modřicích poskytlo 2 zlomky TS přímo ze dvou hrobů. Výzkum zatím není podrobně publikován, nicméně v předběžné zprávě se uvádí, že některé artefakty mají analogie v jižním Polsku v náplni przeworské kultury a na pohřebišti vůbec jsou doloženy úzké kulturní styky se Slezskem (spony, náramky, keramika) - *Kos 2004, 184; Klanicová 2007, 176*.

V posledních letech nabývá na intenzitě studium výskytu prvků či projevů przeworské a wielbarské kultury ve svěbském naddunajském barbariku – pro oblast Čech např. *Droberjar 2004; Jílek 2009*, pro Moravu např. *Tejral 2006* a pro JZ Slovensko naposledy *Ruttkayová 2009*. Stále však přetrvává dilema badatelů, zda tyto cizí prvky znamenají pouze ovlivnění (doklady nově se prosazujících módních trendů, komunikace či rozsáhlejší kontakty určitých osob) nebo fyzickou přítomnost cizích etnik. Nejvíce těchto severských prvků je v naddunajském prostoru shledáváno kolem období markomanských válek a ve starší fázi mladší doby římské, do tohoto období spadá též datace sigillaty ze všech výše zmíněných českých a moravských pohřebišť a hrobů.¹²⁴ V této souvislosti nelze nezmínit také dolnorakouskou lokalitu Wulzeshofen se 2 údajnými bohatými hroby (mladší hrob s TS), neboť starší z obou hrobových celků je považován za odraz przeworské i pomořské kulturní sféry (*Vlach 2010, 150; Tejral 1970, 211, obr. 4:1-7*).

Potom se nám tedy naskýtá otázka, zda náhodou nelze spojovat ojedinělou existenci zlomků sigillaty na českých (Třebusice) a moravských (Šitbořice, Brno-Modřice, eventuelně Míkulov?) pohřebišťích také s určitými projevy przeworské a wielbarské kultury, zvláště pokud víme, že v prostředí przeworské kultury se TS nachází většinou na pohřebišťích a v prostředí wielbarské kultury známe TS dokonce pouze z pohřebišť a ojedinělých nálezů. Vzhledem k tomu, že TS z Třebusic a Šitbořic nepochází z žádného hrobového celku a pohřebiště Brno-Modřice s nálezy TS z hrobů není dosud publikováno, nelze tuto teorii argumentačně podložit. Jsme pouze odkázáni na výše zmíněné indicie, které bychom však měli mít na paměti a počítat do budoucna s nastíněnou teorií jako s jednou z možných variant interpretace.

---

¹²⁴ Včetně datace 2 zlomků TS z pohřebiště v Brně-Modřicích (dle informace S. Klanicové, která tyto fragmenty hodnotila pro účely své disertační práce).

ZMĚNA FUNKCE TERRY SIGILLATY a JEJÍ VÝSKYT V MLADŠÍCH DRUHOTNÝCH KONTEXTECH

Změna funkce v kontextech doby římské

Na několika fragmentech sigillaty z Čech registrujeme druhotně provedené otvory nebo též pokusy o provrty. V případě mísy z Neratovic šlo o opravu (scelení) nádoby, stejně můžeme interpretovat i zlomek TS z Čelákovic, kde se nedokončený provrt nacházel těsně pod okrajem a blízko lomu – tedy typickém místě svědčícím pro snahu opravit rozlomenou nádobu (viz výše, kap. Jak vysvětlit nález celé sigillatové mísy z Neratovic?). V případě též nedokončeného provrtu na malém zlomku TS z jihočeského sídliště v Sedlci mohlo jít jak o opravu tak i o výrobu závěsku (foto 38f, kresba 38f). U sigillaty s provrtem z Hřivic, Dobroměřic, Hostivice, Lovosic, Pražského hradu a pravděpodobně i Nebovid se ale jedná o fragmenty druhotně upravené jako **závěsky** (viz katalog).

Nejdříve si všimneme nálezů z kontextů doby římské. U nálezu z Hřivic bohužel neznáme bližší nálezové okolnosti, fragment byl však nalezen společně s keramickými střepy ze sídliště starší doby římské. Zlomek není bohužel ani nakreslen ani vyfocen, k dispozici máme jen slovní popis *V. Sakaře*. Zřejmě však není pochyb o tom, že v poslední fázi svého užívání sloužil jako závěsek (“malý kulatý, přibroušený a provrtaný zlomek“). Také u fragmentu ze sídliště v Nebovidech se jedná o starý nález bez bližšího kontextu - identifikovatelné keramické i jiné nálezy z tohoto sídliště jsou datovány od starší doby římské až po období stěhování národů. Otvor je nedokončený, vzhledem k tomu, že byl prováděn právě v místech lišty, navíc symetricky na jednom konci střepu, s velkou pravděpodobností jde o výrobu závěsku (foto 23, kresba 23). Také nedovrtaný fragment ze Sedlce byl nalezen ve výplni polozemnice spolu s domácí keramikou z mladší d. římské na největším germánském jihočeském sídlišti a s největším množstvím římské keramiky v Čechách vůbec.

Všechny provrtané zlomky TS ze sídlištních lokalit doby římské na Moravě jsou interpretovány jako reparační otvory (*Droberjar 1991, 34; Klanicová 2010b, 604, obr. 2:2*); pouze snad u zlomku z Drnholce by se snad mohlo uvažovat o závěsku, nevypadá však, že by byl k tomuto nějak zvláště upraven (*Droberjar 1991, Tf. 3:15*). Ve vzdálených oblastech jižní Skandinávie je pozoruhodný častější výskyt druhotné úpravy sigillatových fragmentů – mj. jsou odtud známy zlomky 3 ks TS upravené jako závěsky ze 3 hrobů (Møllegårdsmarken, Svendborg Amt - hroby 1304 a 1339; Slusegård, Bornholms Amt) - *Lund-Hansen 1982, 87, 89, 96-98, Abb. 9, 11, 15*. Z Dolního Saska jsou zlomky TS s provrtem uváděny ze sídlišť Aschwarden, Neuenkirchen a z pohřebiště Westerwanna, Kr. Cuxhafen z žárového hrobu č. 431 (*CRFB-D4, 135-141*), bohužel není specifikováno, zda se jedná o závěsek, přeslen či opravu.

Další nálezy provrtaných zlomků TS z Čech pocházejí až z kontextů mladších období (doba stěhování národů, raný středověk – viz dále), upravené fragmenty z Hřivic, Nebovid a možná i Sedlce zřejmě sloužily jako ozdoba, přívěsek či amulet. Analogie k této změně funkce ale v kontextech doby římské na území Čech nacházíme u jiných předmětů – římských mincí. Mince provrtané či opatřené očkem, tedy upravené k zavěšení, evidujeme jak z pohřebišť: např. z žárového pohřebiště u Lomazic (okr. Chomutov) provrtaná pozdně římská bronzová mince císaře Constanta (337-350) nebo Constantia II. (337-361) – *Droberjar 2002a, 160*; z pohřebiště Plotiště nad Labem (okr. Hradec Králové) provrtaná a silně opotřebovaná bronzová mince císaře Galliena (253-268) z žárového popelnicového hrobu č. 334 (*Rybová 1979, 364, Abb. 36:1,2*); tak ze sídlišť: provrtanou bronzovou a stříbrem plátovanou minci císařovny Faustiny Mladší (161-175) uvádí *J. A. Jíra* z Prahy-Bubenče (*Jíra 1898, 152*) i jako ojedinělé nálezy: z míst regulace Vltavy v Karlíně (Praha 8) pochází probitý zlatý aureus císaře Tita (69-79), další ojedinělý nález provrtaného zlatého aureu, císaře Maximiana Herculia (286-305, 306-308) je znám z blíže neznámého místa v Nuslích (Praha 4) na

Pankráci (*Droberjar 2005*, 828, 836), též denáru s provrtem raženého za císaře Tiberia z lok. Hrušová (okr. Ústí nad Orlicí) – *Droberjar – Vích 2009*, 239. Provrtané římské mince nejsou vzácné ani v okolních oblastech barbarika - z mnoha případů jmenujme mince s provrtem např. z moravských pohřebišť v Kostelci na Hané či v Mikulově (*Droberjar 2002a*, 135, 181), hrobu v Hassleben, Weimar (*Laser 1998*, *Taf. 14:4*) nebo z pohřebiště wielbarské kultury z lok. Nur-Kolonia (*Bursche 2001*, 165-166); též ze sídlištního prostředí (např. ze sídliště v Klentnici - *Klanicová – Komoróczy 2008*, 282) a z dalších lokalit.¹²⁵

Kromě provrtaných mincí by jako analogie mohl posloužit ještě jiný římský výrobek – keramické lampy. V souhrnu nálezů lamp v Čechách v době římské (*Jančo 2001*, 179) autor nevyklučuje, že v některých případech mohly být fragmenty římských lamp nefunkční ozdobou, památkou na pobyt v římských provinciích či dětskou hračkou. U zlomků 2 římských lamp z Litoměřic (*Jančo 2001*, *obr. 1:2-3*), datovaných do 3. třetiny 1. stol. - začátek 2. stol., nelze podle něj vyloučit, že v “posledním stádiu“ sloužily jako ozdobný či ochranný přívěsek - otvor na knot u první a prstencovité ouško u druhé lampy mohly umožňovat jejich provlečení a nošení jako jednoduchého šperku nebo amuletu (*Jančo 2000b*, 53).

Ne u všech provrtaných a upravených zlomků sigillaty se však jednalo závěsky - provrtaný kulatý fragment TS ze sarmatského hrobu z lok. Táborfalva-Posta Flur (Kom. Pest, Kr. Dabas), z oblasti sarmatského barbarika v dnešním Maďarsku, je interpretován jako **přeslen** (*Gabler-Vaday 1986*, 26, *Kat. 126:2*), stejně tak 3 ks TS, upravené jako přesleny z lok. Törökszentmiklós (*CRFB-U1*, 122); dále sigillatový přeslen z hrobu v Cheine, Kr. Salzwedel ve východní části Německa (*Laser 1998*, 31, *Tab. 9*) a též TS přesleny z dánského Møllegaardsmarkenu - hroby 1321 a 1339 (*Lund-Hansen 1982*, 87, *Abb. 10-11*). Přesleny vyrobené ze zlomku TS známe též ze sídliště Hodorf, Kr. Steinburg ve Šlesvicku-Holštýnsku (*CRFB-D5*, 105) nebo z dolnosaského sídliště Niens (*CRFB-D4*).

Tři upravované zlomky TS (2. – 3. stol.) z žárových hrobů v dolnosaských lokalitách Olymp, Kr. Cuxhafen a Westerwanna, Kr. Cuxhafen jsou interpretovány jako **hrací kameny** (*CRFB-D4*, 135-142). Fragmenty opracované do podoby hracích kamenů jsou pak uváděny z holandských sídlišť Oostum (FSt. 1058) a Schagen-Lagedijk (FSt. 1086) – *Erdrich 2001*, 155, 159 a také z dolnosaských sídlišť Bavenstedt, Bentumersiel a Leer (*CRFB-D4*).

A nakonec je třeba opět zmínit kuriózní úpravu z nověji prozkoumaného žárového hrobu na východoněmeckém pohřebišti Freyburg, Kr. Nebra (Befund Nr. 230), neboť fragment TS olámaný do úzkého podlouhlého tvaru s otvorem na jednom konci zřejmě sloužil jako **břitva** (*CRFB-D6*, 211, 276, *Tf. 132:2*).

Změna funkce v kontextech doby stěhování národů

Další 3 zlomky TS s provrtem byly v Čechách objeveny v kostrových hrobech datovaných již do doby stěhování národů a všechny sloužily jako **závěsky** (viz katalog). Hrob z Dobroměřic (okr. Louny) s několika milodary je jen nedostatečně popsán (rozrušen r. 1873), celek je neurčitě datován do 5.-6. století. Fragment nepravidelně okrouhlého tvaru, s centricky umístěným provrtem v horní polovině, má velmi setřelé hrany svědčící o dlouhodobějším používání (foto 5, kresba 5). Značně porušený hrob z Lovosic (okr. Litoměřice) zase nemohl být prozkoumán v úplnosti, fragment TS se nacházel pod levou spánkovou kostí (zlomek okraje s provrtem, upravený jako závěsek – kresba 18), dále obsahoval skleněný korálek a jantarový korál. Hrob je datován do pozdního stupně d. stěhování národů – do 1. pol. 6. století. Stejně je předběžně datován i hrob č. H 1908 z Hostivice u Prahy, který byl odkryt při záchranném výzkumu pohřebiště DSN v r. 2011 (*Daněček – Smíšek 2012 a ústní informace D. Daněčka*). V místě krku pohřbeného se našel značně otřelý zlomek TS s otvorem mírně

¹²⁵ Příklady provrtaných mincí ve funkci přívěsku z dalších lokalit uvádí např. M. Jančo (2000c, 70, 73), zde i doklady jiných úprav římských mincí v barbariku.

vysunutým k nejužší straně (foto 10, kresba 10). Všechny 3 tyto sigillatové zlomky lze jen obtížně datovat, vesměs vykazují dlouhodobost druhotného užívání. U hladkého fragmentu TS z výplně polozemnice v Březně u Loun (foto 53) autorka výzkumu zřejmě na základě ohlazení lomových ploch soudí, že byl v době stěhování národů též druhotně upraven (Pleinerová 2007, 73), provrt však postrádá.

Jako analogie můžeme k TS závěškům uvést provrtaný fragment TS z hrobu 3 kostrového pohřebiště z 6. stol. z lok. Uichteritz, Kr. Weissenfels, který sloužil jako závěsek ve funkci ozdoby (Laser 1998, 28, 64, Tf. 3:5) či zl. TS upravený jako závěsek se dvěma provrty z kostrového hrobu z 5. stol. Coswig, Kr. Roßlau (CRFB-D6, 220). Sídlištní nález provrtaného okraje argonské kolkované TS upravený jako závěsek reprezentuje artefakt z holandské lokality De Brillierij, Gem. Ezinge, Provincie Groningen (Berke 1990, 91). Ve funkci závěsků známe opět také v kontextech doby stěhování národů římské mince – v kostrových hrobech (dokonce zlaté mince – např. Lužice, okr. Hodonín a Strachotín, okr. Břeclav – Droberjar 2002a, 164, 315), na sídlištích (např. provrtaná bronzová ražba císaře Constantia II z hliníku v Olomouci-Slavoníně – Kalábek 2006, 442) a dokonce z depotů (Starý Kolín, okr. Kolín – depot dle nejmladších mincí zakopán pravděpodobně v 1. pol. 5. stol.; dva republikánské denáry měly k sobě druhotně přiletována 4, resp. 3 ouška – Droberjar 2002a, 311). Doklad zajímavého druhotného použití pochází z kostrového hrobu v Praze-Zličíně, zlatá římská mince z počátku 5. stol. z období vlády císaře Honoriana byla upravená do podoby spony (Vávra – Jiřík – Kubálek – Kuchařík 2007, 569).

Provrtané upravené zlomky sigillaty v hrobech DSN z Čech zřejmě sloužily jako jednoduché ozdobné přívěsky s funkcí nejspíše dekorativní, ale lze uvažovat i o funkci rituální, magické, či jako předměty kuriozitní, upomínkové které se i takto staly součástí hrobové výbavy zemřelého (mj. mohly také hrát roli předmětu, jehož nošením se majitel ztotožňoval s odleskem římského světa a kultury) – viz Lennartz 2009. Tyto fragmenty TS, stejně jako jiné římské předměty, mohla získat germánská etnika také např. pohybem přes území bývalých římských provincií v tomto historicky složitém období; nemůžeme ovšem ani vyloučit získ těchto předmětů na germánských lokalitách z území barbarika.

Změna funkce v kontextech období raného středověku

Z kontextů období raného středověku v Čechách jsou známy tři zlomky TS. Z Pražského hradu (Slévárenský dům) disponujeme fragmentem TS slzovitě zbroušeným a symetricky upraveným, s provrtem v horní (užší) polovině (kresba 32), o jeho funkci jako závěsku není pochyb (viz výše). Byl objeven v kontextu raně středověkých vrstev z konce 10. – začátku 11. století. Pro skutečnost, že závěsek byl uložen do země až v tomto období nepřímě svědčí absence dokladů germánského osídlení v místě lokality a také proveniencie a tvar – zlomek pravděpodobně pochází ze dna širokého talíře (typ Drag. 15-21) a byl snad výrobkem jihogalských dílen (produkce v 1.-2. stol.). Nálezy TS v Čechách z těchto dílen jsou velmi vzácné a TS podobného tvaru zatím v Čechách známe pouze ze sídliště v Tuchlovicích. Je tedy velmi pravděpodobné, že byl přinesen spíše z oblastí bývalých římských provincií někdy v průběhu raného středověku. Později byla na Slévárenském dvoře, také v raně středověkých vrstvách, nalezena germánská dvoudílná samostřílová spona typu A 174-177 s dlouhou klínovitou nožkou (konec 3. – 4. stol.). Druhý zlomek TS pochází z Koštic (okr. Louny), ze zásypu obilní jámy, dle keramiky datované do doby pozdně hradištní. Jedná se o malý zlomek mísy Drag. 37 (foto 13) z dílen v Rheinzaubernu z poslední třetiny 2. stol. (tvarově, proveniencí ani datací nevybočuje z běžných TS nálezů z Čech). Zlomek nebyl nijak zvláště (druhotně) upraven, není tedy jasné, zda se v tomto případě nejedná spíše o intruzi (v nejbližším okolí ale objekty z doby římské zjištěny nebyly); fragment též mohl být získán na některé české lokalitě z d. římské, nelze vyloučit ani původ na území bývalých provincií.

Třetí fragment (zřejmě z mortaria) byl nalezen při výzkumu Sixtova domu na Praze 1 v raně středověkých vrstvách (zatím nerevidovaný).

V Čechách známe ještě další předměty římské provenience z jiných raně středověkých lokalit – v bohaté výbavě pohřbené ženy v Želénkách u Duchcova (mohylový komorový kostrový hrob z 9. stol. n.l.) byla do medailonu v náhrdelníku vsazena sardoniová trojvrstevná kamej z pol. 4. stol., zobrazující jednoho ze synů Konstantina Velikého (*Bouzek – Čtvrtníková - Ondřejová 1989*). Medailon s kamejí je na zlatém řetízku zavěšen obráceně – se zřetelem na nositele, ne pozorovatele¹²⁶, tento způsob odpovídá antickým zvykům (*Frel 1956, 580, obr. 228*). Dle *K. Bendy (1978, 172)* má hrobová výbava ze Želének převážně moravský ráz a provedení medailonu (např. zdobení zadní stěny filigránem) odpovídá okruhu karolinských památek, odkud se zřejmě medailon s kamejí dostal do Čech. Antické gemmy se objevovaly v Čechách také v dalších obdobích středověku a novověku, nejčastěji jako součásti sbírek starožitností a relikviářů.¹²⁷ Z hradiště Vraclav (okr. Ústí nad Orlicí) se našla část masivního bronzového držadla či rukojeti bronz. římské nádoby zřejmě t. Eggers 24-28 se stylizovanou ptačí hlavičkou na konci (*Motyková-Šneidrová 1963, 66; Karasová 1998, 85*). Zajímavý je nález části ostrogótské spony ze sídlištní situace 12. století na Starém Městě v Praze. Sekundární pozice nálezů, v kontextu s doklady metalurgické činnosti a absence dokladů staršího osídlení v dané lokalitě umožňuje spojení předmětu s aktivitami drobného středověkého zpracovatele barevných kovů – doklad o “druhém životě” kovových předmětů – recyklace cenných surovin (*Jiřík – Podliska 2010*). Tito autoři uvádějí, že římské spony se vyskytují také např. v avarských kontextech na území Maďarska, sloužily zde jako amulety či závěsky. Ze středověkých kontextů v Čechách též pochází římské mince.

Překvapivé množství artefaktů římské provenience, včetně sigillaty, nacházíme na moravských raně středověkých lokalitách, zvláště hradištích a pohřebištích. Tak při shrnutí problematiky pravěkého osídlení Znojemského hradu uvádí *V. Podborský* „drobný přelíněk“ (průměr 22 mm) vyrobený ze střepu TS se zbytky reliéfní výzdoby, nalezený ve svrchních vrstvách mladší doby hradištní.¹²⁸ Z prostoru hradiště je to jediný nález z d. římské, dle *V. Podborského* souvisí s výběrem velmi různorodé suroviny k výrobě přelínků v mladší d. hradištní (*Podborský 1988, 136-137*).

Při systematickém výzkumu Dómského návrší v Olomouci na místě raně středověkého hradiště byl ve vrstvě datované do 10.-11. století nalezen zlomek TS (tvar Drag. 37, Rheinabern, konec 2. – 1. třetina 3. stol.). Na této lokalitě také nejsou známy jiné nálezy d. římské, s výjimkou měděné mince císaře Galliena (260-280), bohužel bez jakýchkoli nálezových okolností (*Dohnal – Sakař 1987, 213-214*).

Několik nálezů z d. římské máme také na významném velkomoravském hradišti Pohansko u Břeclavi. *B. Dostál (1975, 118-120, obr. 13:16-19)* zmiňuje také 3 zlomky germánské keramiky z pokročilého stupně starší d. římské a fragment provinciální keramiky datovaný rámcově shodně s germ. keramikou. Tyto nálezy pocházejí z kulturní vrstvy dvorce na Pohansku, stejně jako sporadické nálezy z jiných pravěkých období. Později na jiném místě byla nalezena hlavice bronzové spony a z jiného místa několik zlomků římských cihel. Fragменты římských cihel známe také z dalších velkomoravských hradišť – ze Starého Města, Nejdku a z Mikulčic (četné nálezy též na lokalitách jihozápadního Slovenska – Bratislavský hrad, Bratislava-Dúbravka, Děvín a další) - *Musil 1997; 2000*.¹²⁹

¹²⁶ Závěsek s gemmou zavěšený obráceně, k nositeli, známe také z hrobu v Modré u Velehradu a z hradiště Vysoká Zahrada (*Bouzek – Čtvrtníková - Ondřejová 1989*).

¹²⁷ Např. na sarkofágu sv. Maura, nalezeného v Bečově. Velkým sběratelem římských a byzantských gemm a jiných starožitností byl císař Karel IV. a později především Rudolf II. (*Bouzek – Čtvrtníková - Ondřejová 1989*).

¹²⁸ V této souvislosti je zajímavý údaj *K. Bendy (1978, 174)*, který se však již nikde jinde neobjevuje, totiž že z jednoho slovanského hrobu (??) ze Znojma pochází kotouček vykroužený z TS – nejedná se o tentýž artefakt?

¹²⁹ Ve svém článku se zamýšlí nad původem těchto cihel na slovanských hradištích – při původu z římských staveb na Dunaji by vyvstávaly problémy s poměrně dalekým transportem; nebo možná z dosud neodkrytých

Na velkomoravském pohřebišti ve Velkých Bílovicích byly jako součásti pohřební výbavy objeveny fragmenty římského skla – v bojovníckém hrobě (č. 13) nalezen zlomek okraje mezi dalšími drobnými předměty ve váčku u levé pánevní kosti a v hrobě novorozence (č. 61) bylo pouze ucho skleněné nádoby (Měřínský 1985, 67).¹³⁰ Z raně středověkého hrobu ve Žlutavě pochází římská mince z pol. 3. stol. (Marešková 2008, 9). Dále z pohřebišť v Přítlukách pochází dvě římské spony (Musil 1997, 324); v mužském zřejmě bojovníckém hrobě ve Ždánicích nalezeno dle I. L. Červinky římské pillum (Červinka 1928, 159-160, 213); na pohřebišti v Dolních Dunajovicích našel J. Poulík jako milodary římské mince a zlomky skleněných nádob (Benda 1978, 174). Z hrobu č. 3 v Modré u Velehradu pochází závěsek s gemmou upevněnou scénou nahoru, stejně tak zlatý závěsek s gemmou z hradiště Vysoká Zahrada u Dolních Věstonic (Bouzek – Čtvrtníková - Ondřejová 1989).

Při systematických výzkumech hradiště Mikulčice bylo, většinou v raně středověkých kontextech, objeveno větší množství římských i germánských předmětů a předmětů období stěhování národů – mj. 11 zlomků sigillaty (Lezoux a Rheinzabern); jeden zlomek s provrtem pravděpodobně sloužil jako závěsek (Droberjar 1997b, Abb. 7:1). Provrtný zlomek TS upravený jako polygonální závěsek známe i z jihozápadního Slovenska – ze slovansko-avarského pohřebišť v Čakajovicích. Fragmentárně zachovalý rostlinný motiv mohl připomínat rovnoramenný kříž – kromě dekorativní funkce tedy snad i funkce kultovní, magicko-apotropaická (Kolník - Rejholcová 1986, 344, obr. 1).¹³¹

Dále z plochy mikulčického hradiště disponujeme 3 zlomky pozdně římské provinciální keramiky, 5 římskými mincemi, 3-4 sponami¹³², 2 lékařskými nástroji, klíči; fragmenty skleněných nádob – 4-6 kusů byly nalezeny v hrobech; jeden zlomek (podstava pohárku) v sekundární poloze (Kat.-Nr.10) byl provrtný a velmi pravděpodobně sloužil jako závěsek (Himmelová 1995, 85, Abb. 8:16). A nakonec ve 2 hrobech u trojlodní baziliky (č. 433 a 490) byly objeveny karneolové gemmy (z 2. stol. n.l.), obě vsazené do nákončí opasku. (Bouzek - Ondřejová 1982, 12). Takovéto použití mohlo mít vedle estetického též magický význam.¹³³

E. Droberjar rozčleňuje tyto mikulčické nálezy do dvou skupin – do jedné skupiny řadí zlomky TS, některé spony, sklo, mince a různé kovové zlomky. Tyto předměty podle něj mohly být pro Slované nějakým způsobem zajímavé či atraktivní a je možné, že se na lokalitu takto dostaly až sekundárně. Ostatní nálezy (běžná germánská keramika, příp. i některé zlomky provinciální keramiky, přezky, některé spony) mohou mít původ v různých aktivitách a pohybech Germánů na lokalitě (např. lov či nějaké hospodářské aktivity) a mohli zde tyto předměty ztratit či zahodit, v okolí Mikulčic je doloženo několik germánských sídlišť. Římské importy nalezené v Mikulčicích a na dalších velkomoravských hradištích, u nichž je pravděpodobné, že se dostaly do země až sekundárně, v raném středověku, se do těchto prostředí mohly dostat z území bývalých římských provincií rabováním Slovanů nebo i obchodních kontaktů, zvláště z oblastí Panonie.¹³⁴

římských staveb na Moravě, to se zatím i přes intenzivní výzkumy neprokázalo; jediné tedy snad z tábora z Mušova, ale např. ze Starého Města máme cihly s kolky z doby Trajána (15. legie Apollinaris).

¹³⁰ Dle Zd. Měřínského sbírali Slované zlomky skel pravděpodobně na okolních lokalitách z d. římské, přičemž součástí hrobové výbavy se stávaly z rituálních důvodů.

¹³¹ Fragment Drag. 37 byl nalezen v kostrovém dětském hrobě (č. 471) z 10. stol. Na pohřebišti se ještě našly ještě 2 předměty římské proveniencie – zlomek skleněné nádoby a kování zámku. Zlomky TS známe ještě ze dvou raně středověkých pohřebišť jihozápadního Slovenska – na lokalitě Chl'aba (okr. Nové Zámky) zlomek misky Drag. 33 středogalské proveniencie a na lokalitě Vel'ký Meděr (okr. Dunajská Streda) dokonce 6 zlomků v šesti hrobech (Kuzmová 1997, 33, Kat.-Nr. 30/1, 76/17, 38, 39, 46, 54, 61).

¹³² Jeden fragment římské spony – bronzový cibulovitý knoflík – byl součástí hrobové výbavy asi 30-leté ženy (hrob 108), původně snad v plátěném váčku s milodary (oblíbené ozdoby zeměle?) – Benda 1978, 172.

¹³³ Symbolický význam měly gemmy přes celý středověk; byly pokládány za předměty s magickou funkcí jednak kvůli zobrazovaným výjevům, ale jistě zaujaly i materiálem, barevností a leskem (Musil 1997, 324).

¹³⁴ E. Droberjar připomíná např. ničivé vpády knížete Svatopluka v letech 882-892 na území Panonie, kdy si mohli Slované nazpátek domů přinést tyto pro ně nějakým způsobem atraktivní předměty.

Interpretačně zajímavým nálezem je depot římských mincí (ražby císařů Galliena až Valense) a provinciální spony typu Jobst 13C v destrukční vrstvě zaniklé apsidy v prostoru presbytáře kostela Neposkvrněného početí Panny Marie ze Starého města u Bruntálu – autoři uvažují o stavební obětině uložené v románském zdivu apsidy snad již v 1. třetině 13. stol. (*Kohoutek – Militký 2003*).

Nálezy předmětů v raně středověkých kontextech na jihozápadním Slovensku se zabývala *I. Kraskovská* a rozdělila je na dvě skupiny. V 1. skupině ještě dělí předměty v primárním použití (např. spony jako součásti oděvu) a artefakty v druhotném použití (např. provrtané mince jako přívěsky – šperky). Do 2. skupiny zařadila předměty, které zřejmě neměly praktické využití – brány jako starožitné kuriozity, nebo funkce amuletů či dětských hraček. *M. Rejholcová* a *T. Kolník* se domnívají, že při uložení těchto předmětů do hrobu byla funkce magická, rituální a kultovní ve většině případů rozhodující; možnost praktického využití či funkce dekorativní byla dle nich až druhořadá. Připouštějí však, že u podobných nálezů na slovanských sídlištích to není tak jednoznačné (*Kolník - Rejholcová 1986, 343, 347*).

Nálezy artefaktů římské provenience v kontextech českého raného středověku mají tedy své četné analogie jak na sousední Moravě a na jihozápadním Slovensku, tak i v sousedních oblastech.¹³⁵ U fragmentu TS z Pražského hradu a gemmy ze Želének není pochyb o jejich druhotném použití jako předmětu s funkcí dekorativní, či jako předmět kuriozitní, upomínkový, nelze vyloučit ani funkci rituální, magickou či kultovní; interpretace u nálezů zlomků TS z Koštic a Sixtova domu je složitější a nelze vyloučit intruzi (viz výše).

Posledním nálezem TS v mladším kontextu v Čechách je malý atypický zlomek ze zásypu odpadové barokní jímkou vně východního křídla minoritského kláštera ve Stříbře (viz katalog; foto 41, kresba 41). Vzhledem k tomu, že jde o nález ojedinělý, navíc ani ve Stříbře zatím nejsou doklady osídlení z doby římské, nelze též vyloučit, že tento fragment mohl pocházet z nějaké (klášterní) novověké sbírky starých (antických) předmětů.

Na závěr je třeba ještě dodat, že předměty římské provenience nejsou zdaleka jediné, které se v Čechách objevují v mladších kontextech doby římské a stěhování národů či v průběhu středověku. V bohatším žárovém hrobu z časné doby římské ve Velkém Zboží (okr. Nymburk) mj. s importy byl uložen též zlomek laténského skleněného náramku. (*Droberjar 2002a, 363*); v sídlištní vrstvě z časné doby římské v Zalužanech se zase vyskytl zlomek bronz. tyčinkového náramku s plasticky esovitě zdobenými vývalky z mladší doby laténské (*Rybová 1961, 402, obr. 2:8*). Zlomky nebo celé kusy laténských skleněných náramků jsou pak známy i z výbav hrobů doby stěhování národů (Praha-Zličín - *Vávra – Jiřík – Kuchařík – Kubálek 2009*; Záluží u Čelákovic – *Salač 2008, 162*; Mistřín, okr. Hodonín – *Droberjar 2002a, 183*). Dokonce v raně středověkých hrobech bývají ojediněle nalézány keltské mince - keltský stratér z dětského raně středověkého hrobu v Josefově, či keltská mince v raně středověkém hrobě v Klecanech (*Marethová 2008, 9*).

---

¹³⁵ Např. na středověkém sídlišti na lok. Veresegyháza-Ivacs ve východním Maďarsku nalezen při výzkumu domu přeslen vyrobený ze střepu TS z Rheinzabernu z 2. pol. 2. století (*Gabler-Vaday 1986, 30, Abb. I:5*); z této oblasti, tedy mezi bývalými provinciemi Panonie a Dácie jsou uváděny zlomky TS ze 7 lokalit (z pohřebišť i sídlišť) z období stěhování národů a raného středověku. Dle autorů se tyto nálezy v druhotných polohách nacházejí v blízkosti původních (primárních) lokalit (*Gabler-Vaday 1992, 93-94*).

NÁLEZY PROVINCIÁLNÍCH IMITACÍ SIGILLATY V ČECHÁCH

V provinciálním prostředí se také ve spotřební keramice často vyskytují imitace sigillaty, dostávaly se i do barbarika; několik fragmentů bylo též rozpoznáno v Čechách:

Sány, okr. Nymburk – sídliště ze starší až mladší doby římské (mj. též s artefakty římské provenience); z povrchového sběru pochází zlomek těla nádoby (keramická hmota světlé červenohnědé barvy, hnědožlutý povrch) napodobující mísovité tvar Drag. 37, nese kolkovou výzdobu půloblouků (imitace vejcovce?) a kroužků, dole jsou šrafy (obr. 13:1). Výroba v podunajských provinciích, datace kolem přelomu 2. a 3. stol. (*Břicháček – Košnar 1987, 562, 565-566, obr. 2:4; Jančo 2003, 269*).

? **Sedlec, okr. České Budějovice** – rozsáhlé sídliště v jižních Čechách, pochází odtud nejvíce ks terry sigillaty z Čech (viz katalog) a též 6 ks provinciální spotřební keramiky – mj. okrajový zlomek z hrncovité nádoby s kolkovanou výzdobou trojúhelníků pod okrajem ve stylu napodobenin TS (obr. 13:2). Původ nádoby je třeba hledat pravděpodobně v Noriku, datace 2.- 3. stol. (*Košnar – Břicháček 1999a, 168, obr. 2:13*).

L. Košnar jako další možné obdobné nálezy uvádí zlomky z **Prahy 9 – Dubče a Ratenic**, zhotovené z podobné keramické hmoty, červeným povrchem a rytou či vysekávanou výzdobou ve vodorovných řadách (viz *Sakař 1980, 122, 124, tab. II:4,6*).

Cerekvice nad Loučnou – germánské sídliště ze starší – pozdní doby římské, ze záchranného výzkumu *D. Vícha (2008, 199)* z r. 2006 v areálu zemědělského družstva (především 3.- 4. stol., mj. římské importy – špička gladia a římskoprovinciální spotřební keramika) pochází z objektu 13/2006 provinciální imitace TS (Drag. 37) – slepená část okraje a těla mísovité nádoby (keramická hmota žlutohnědé barvy, červený povlak se zachoval jen místy), imitující svým ovaleným okrajem, širokým hladkým pásem pod ním, spodní částí s výzdobou a celkovým profilem tvar Drag. 37 (obr. 13:3-4). Na spodní hraně je relikv horizontální řady vertikálních rýžek, odpovídající analogie nacházíme např. u provinciální keramiky v Raetii (*Moosbauer 1997, 70-71, Taf. 47C.1, Abb. 4*), fragmenty z provinciálních nádob mísovité profilace s podobnou výzdobou drobných rýžek známe též např. z germánského sídliště Šarovce v Pohroní na Slovensku – jedná se zde o panonskou jemnou šedou keramiku imitující tvar Drag. 37 dat. na konec 2. – 3. stol. (*Beljak 2010, 41, obr. 4:5, 7; 6: 1, 3, 10; 18:5*).

VLIVY SIGILLATY NA GERMÁNSKOU KERAMIKU V ČECHÁCH

Římské předměty, které se dostávaly do barbarika, byly také ve velké míře Germány napodobovány – ať již šlo o věrnější kopie či jen volnou formu inspirace. Z Čech i Moravy disponujeme relativně značným množstvím dokladů a to pro různou škálu imitovaných artefaktů:

Spony: blízkost podunajských provincií se inspiračně projevila také v germánské kovolitecké a železářské výrobě - vliv provinciálních dílen je patrný např. při vzniku různých typů germánských spon s očky a se zahrocenou či s podvázanou nožkou nebo u samostřílových spon s vysokým zachycovačem (*Peškař 1972, 104, 108-109, 118-120*), podobně bylo na tento fakt poukázáno již dříve i v Čechách (např. římské vojenské spony Almgren 15 - *Svoboda 1948, 74-76*).

Opaskové garnitury: k možnosti imitací forem noricko-panonských pásových garnitur se pro Čechy poprvé detailněji vyjádřila *K. Motyková-Šneidrová (1964)*, na Moravě *I. Peškař (1978, 62)*; dle *E. Droberjara (2007, 51)* by v případě bronzových nákončí typů B2 a B3 šlo též uvažovat i jako o výrobcích římských řemeslníků v barbariku. Nověji k problematice pojednala např. *I. Kvetánová (2006, 384-385)*.

Kostěné předměty: inspirace a ovlivnění při výrobě kostěných hřebenů, jehlic, zdobených střenek nožů, hracích kostech či tyčinek shrnul u svěbských Germánů *T. Zeman (2001b, 119, 125, 131-132, 140)*.

Mince: v Čechách jsou známy ze 4 lokalit barbarské napodobeniny římských zlatých solidů 5. stol. - nejspíše lze uvažovat o okruhu germánské nobility, která z důvodu prestiže i potřeby peněz přistoupila k ražbě mincí vlastních, formálně však napodobující oficiální pozdně římské solidy (*Militký 2001*).

Zemědělské nástroje: římsko-provinciální vlivy se uvádí i v zemědělství, např. při výrobě železných radliček (nálezy ze sídliště Vlčnov-Dolní Němčí), které zvyšovaly účinnost dřevěného hákovitého oradla (*Zeman 2000, 142-143*); o ovlivnění lze důvodně uvažovat také v případě některých typů kamenných rotačních mlýnků (*Halama – Zeman 2009*) – obr. 9.

Kovové nádoby: byly imitovány jak v kovu, tak v keramice - např. v případě zlomků stříbrného poháru z bohatého žárového hrobu z časné doby římské v Holubicích (okr. Praha-západ) se podle hrubého provedení soudí na germánskou imitaci římských skyfů (*Droberjar 2002a, 76*); naopak, např. na sídlišti v Mikulově (okr. Břeclav) byly identifikovány dvě germánské keramické nádoby, které svými aplikovanými výzdobnými prvky imitují římské bronzové a stříbrné nádoby (*Droberjar 1993b*).

Skleněné nádoby: germánští hrnčíři napodobovali jak tvary skleněných nádob, tak i plastické a vybrušované prvky (doklady např. z Havřic, Vlčnova-Dolního Němčí, Drslavic či Horních Věstonic) – *Zeman 2000, 142; Droberjar 2002a, 74, 82*.

Spotřební římsko-provinciální keramika

Doklady ovlivnění germánské keramiky provinciálními předlohami jsou v našem prostředí v odborné literatuře zmiňovány poměrně často: např. poháry se zprohýbanými stěnami (hroby Hošťka-Mastřovice a Křesín, dále z více sídlišť - *Blažek 1995, 159-160*); třecí misky (osada v Berouně - *Jančo 2004, 484-6* nebo ve Zbudově – *Zavřel 2001, 209-210, obr. 12:2, 16:5*); výzdoba pohárů (Chotusice - *Valentová – Šumberová 2007, 785*), etc.

Ještě mnohem více dokladů je uváděno z moravského a slovenského nálezového prostředí: třecí misky (Vlčnov-Dolní Němčí – *Hečková 1982, 51-52; Droberjar 1997a, 154, Abb. 67*); prstencovité misky (Křižanovice, Vlčnov-Dolní Němčí, Uherský Brod - *Peškař 1978, 64; Zeman 2000, 132*); přebírání různých výzdobných technik (*Pernička 1966, 142*) či kolková výzdoba na keramice (Zlechov – *Zeman 2006, 460*); na Slovensku z nových zjištění např. více keramických imitací na sídlišti v Branči (*Kolník – Varsik – Vladár 2007, 25*); Bratislava-

Dúbravka (*Elschek 2006*); oblast Žitného ostrova (pohár se zprohýbanými stěnami - *Varsik – Prohászka 2009, 200, obr. 8:2*) nebo keramika z pohřebišť (*Švaňa 2011, 491-492, obr. 3*).

V poslední době byla také věnována pozornost problematice germánských imitací římských nádob v širokých teritoriálních souvislostech (např. nejnověji poháry se zprohýbanými stěnami – *Zuch 2011*), zejména je třeba vyzdvihnout studium *M. Hegewische (2005; 2006)*, který se detailně a na ploše celého germánského barbarika zabýval germánskými napodobeninami římských keramických, kovových i skleněných nádob. Jeho analýzy prokázaly, že se nejedná pouze o imitace římských importů, ale že jim náleží klíčové místo při interpretaci proměn germánských tvarů. Římské tvary a profilace byly germánskými řemeslníky přejímány pouze ojediněle v nezměněné podobě. Imitace tedy rozdělil do 4 stupňů v rozsahu od dokonalých kopií až po volné formy, které odpovídají původním předlohám pouze v minimální míře nebo na ně odkazují již jen jednotlivé detaily či znaky. První imitace nebo přebírání výzdobných prvků jsou známy již ze stupně B1, ovšem k většímu rozšíření germánských nádob s římsko-provinciálními prvky dochází až od stupně C1 a jsou významné především pro labsko-germánský prostor v pozdní době římské.

Terra sigillata jako předloha

Již *B. Svoboda (1948, 144)* předpokládal v Čechách u některých domácích nádob ze střední doby římské jejich ovlivnění terrou sigillatou – jednak se domníval, že její mísovité tvary působily na snižování nádob domácí produkce a dále v některých exemplářích přímo viděl snahu celkového napodobení sigillaty, včetně jejího podstavce. Za zajímavý považoval fakt, že velká část germánských nádob s nožkou je zároveň pokryta až nápadně bohatou výzdobou – jako příklady uvádí nádobu z žárového hrobu v Milčicích (*Svoboda 1948, obr. 24:4*), nádobu z žárového hrobu č. 9 v Dobřichově-Třebické (*tentýž, tab. XIII:1*; mírně odlišné vyobrazení téže nádoby viz *Píč 1905, Tab. XCI:6 – obr. 16:1*) a nádobu z žárového hrobu č. 66 v Pňově (*tentýž, obr. 26:7*). S tímto se v podstatě ztotožnil i *V. Sakař (1958, 110)*, který k uvedeným příkladům přidává část mísovité nádoby ze sídliště v Neratovicích (*Horáková-Jansová 1931, jáma 7, obr. 9 - NZ č.j. 90/31*), kde pod mírně ven vykloněným vyhlazeným okrajem probíhá kobercovitá výzdoba, provedená nepravým barbotinem. Parabolicky probíhající dvojice lišt dle něj pravděpodobně navazují na úponkovou výzdobu TS (*obr. 16:2*). Pokládá za příznačné, že výzdoba se na těchto nádobách nápadně soustřeďuje na poměrně malou část nádoby, nad nožkou a pod okrajem však zůstává široký vyhlazený pruh (stejně jako u reliéfních mís Drag. 37). Styl výzdoby však shledává čistě domácí. Později uvádí ještě napodobeninu mísy Drag. 37 ze závěru doby římské nalezenou v Siřemi, okr. Louny (*Sakař 1966, 632*). Celkově však konstatuje, že ikdyž největší procento provinciálního keramického zboží plynoucího do Čech tvoří mísy Drag. 37, není jejich vliv zdaleka tak silný, jak bychom očekávali. Snahy o napodobení byly tedy dle jeho názoru jen příležitostné – ani tak nešlo o imitaci, jako spíše jen o odraz znaků sigillatové výroby, domácími výrazovými prostředky vyjádřené (*Sakař 1958, 110-111*).

Vraťme se nyní k obsáhlým analýzám *M. Hegewische*, který se samozřejmě nevyhnul ani sigillatě. Konstatuje, že některé typy nádob byly více adaptované, jiné nikoliv – k nádobám v barbariku sice široce rozšířeným, ale jen málo napodobovaným řadí právě reliéfní i hladkou sigillatu. Podařilo se mu vysledovat jen několik nálezů mísovitých nádob, které profilací imitují tvar reliéfních mís Drag. 37. Většina z nich je datována do stupně C1 a hlavně C2. Vzhledem k tomu, že široce rozšířené germánské mísovité nádoby na nožce se tvarově příliš neodlišují, domnívá se, že tak nevyvstala potřeba doplnění nebo dokonce náhrady tohoto prostého tvaru napodobováním mís Drag. 37 (*Hegewisch 2005, 90, Abb. 5:1-2; 2006, 293-294, Abb. 41*) – *obr. 14*. Ovšem výzdoba na těchto nádobách zůstává germánská, jednou z mála výjimek je nádoba z hrobu 6 ze Schweinitz s výzdobou provedenou barbotinovou

technikou zobrazující loveckou scénu (*Hegewisch 2005, 92, Abb. 6; 2006, 298-299, Abb. 46*). Ještě méně dokladů pro tvarovou imitaci shledává u hladké sigillaty, v podstatě pouze pro tvar Drag. 33 (*Hegewisch 2006, 294, Abb. 42*). Dále nachází občasné pokusy přejímání způsobů sigillatové výzdoby (pojetí výtvarných scén) a motivy (hlavně vejcovce a ornamentální kolký) – *Hegewisch 2005, 93, Abb. 5:8-10; 2006, 300-301, Abb. 47* (obr. 15). Podobných ornamentálních kolků si všiml také např. *B. Svoboda* na dvou nádobách z přešťovického pozdně římského pohřebiště (1965, 64, obr. 12:1,4, 14:2) – obr. 16:3-4; pozoruhodná je i kolková výzdoba části mísovité nádoby z obj. 44 na moravském mladořímském sídlišti Brno-Starý Lískovec (*Víchová 2002, 285, obr. 14:1*) – obr. 16:5 či na zlomku nádoby z chaty II na lok. Mušov (*Droberjar 1997a, Taf. 136:23*) – obr. 16:6; z JZ Slovenska ze sídliště v Branči pochází nádoba ovlivněná tvarem Drag. 37 a zdobená kolkováním (*Kolník – Varsik – Vladár 2007, 25, tab. 24:14*).

Největší rozšíření nálezů sigillaty v Čechách konstatujeme ve 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol., tedy v relativní chronologii v závěru stupně B2b a stupni C1. Pokud zohledníme dataci imitací sigillaty zjištěnou v jiných oblastech germánského barbarika (viz výše), museli bychom imitace či ovlivnění v germánské keramice v Čechách hledat hlavně ve stupních C1 a C2. Tvarově by muselo jít o profilačně jednoduché mísovité a pohárovité nádoby, neboť v Čechách, tak jako v téměř celém germánském barbariku, nálezově zcela dominují mísy Drag. 37, z hladké sigillaty jsou nejvíce doloženy poháry Drag. 33 a rozevřené mísy/talíře Drag. 18/31 a 31, jiné tvary jsou zastoupeny zatím jen po 1 exempláři. Sigillata se v Čechách nálezově vyskytuje téměř výhradně na sídlištích, mohlo by tak být metodicky zavádějící pátrat po dokladech napodobování či inspirace v hrobové keramice, tak jako se pokusil *B. Svoboda*. Pokud se však obrátíme k materiálu ze sídlišť, narážíme na problém větší fragmentárnosti nádob, navíc pro Čechy citelně chybí komplexní zpracování morfologie, výzdoby a chronologie sídlištní keramiky chronologického úseku mladší doby římské. Nelze tak nakonec nesouhlasit se závěry *M. Hegewische*, který shledává méně dokladů pro tvarové ovlivnění (vzhledem k jednoduchosti nejvíce rozšířených mísovitých TS nádob Drag. 37) a konstatuje spíše jen volné napodobování rozvržení výzdoby či přebírání jednotlivých motivů (ostatně tak jak si již mnohem dříve u nás všimli *B. Svoboda* a *V. Sakař*).

VZTAHY K JINÝM DRUHŮM ŘÍMSKÝCH PŘEDMĚTŮ V ČECHÁCH (SPOTŘEBNÍ KERAMIKA)

Stav zpracování nálezů předmětů římské provenience v Čechách není příliš uspokojivý. Poslední souhrnné zpracování bylo publikováno již před více než 40 lety (*Sakař 1970*), V. *Sakař* později připojil studii, která importy v Čechách zasadila do celkového časoprostorového rámce (*Sakař 1994*). Nový aktuální soupis v rámci mezinárodního projektu *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum* je však stále v přípravě (svazek CZ 1 – Böhmen). Došlo ale ke zpracování velmi významného germánského pohřebiště s četnými importy Dobřichov-Pičhora (*Droberjar 1999b*) a E. *Droberjar* chystá komplexní publikaci největšího pohřebiště doby římské v Čechách v Třebusicích. Stručné shrnutí přisunu římsko-provinciálních předmětů do Čech s částečným zohledněním nových nálezů je součástí nové syntézy českého pravěku (*Musil 2008*).

Z hlavních druhů nálezů římských výrobků v Čechách byly v posledních dvou dekadách celkově zpracovány bronzové nádoby (*Karasová 1998*), tyto nálezy z úseku časné doby římské významně doplnil a částečně přehodnotil E. *Droberjar* (2007). Římskými militárii v Čechách se podrobně zabýval J. *Musil*¹³⁶. Antickými mincemi se u nás dlouhodobě zabývá J. *Militký*.¹³⁷

Důležitý druh provinciálních artefaktů představují spony – nálezy časně římských exemplářů západní provenience detailně shrnul E. *Droberjar*¹³⁸, který se sponám celkově z tohoto období věnoval i později (2007). Kratší, ale potřebné shrnutí celkového stavu nálezů římských spon v Čechách i na Moravě a nastínění vývoje jejich přisunu připravili J. *Musil* a I. *Ondřejová* (*Musil – Ondřejová 2001*, 88-92). Zpracovat veškeré provinciální spony ze starší doby římské v Čechách se nedávno pokusila v rámci diplomové práce M. *Pecinová* (2008).¹³⁹ Velkým přínosem jsou také nově publikované soubory spon z jihozápadních Čech (*Droberjar – Vích 2009; Droberjar – Metlička – Řezáč 2011*).

Domnívám se ovšem, že porovnání nálezů sigillaty s římskými kovovými artefakty však nyní není příliš relevantní a to především kvůli množství detektorových nálezů získaných nebo alespoň dokumentačně zajištěných v posledních letech – tato nová, zatím málo publikovaná zjištění totiž ukazují, že dosud přijímaný obraz o zastoupení kovových artefaktů hlavně na pohřebištích na úkor sídlišť neodpovídá realitě – množství zvláště kovových nálezů se na sídlišťích zřejmě nacházelo v povrchových kulturních vrstvách a tak dlouho unikala pozornosti archeologů (k problému viz např. *Droberjar 2007*, 42-43), hromadně zachytávány začaly být až díky rozvoji detektorových průzkumů (díky aktivitě D. *Vícha* viz např. zcela nový pohled na dobu římskou na českomoravském pomezí – *Vích 2010; Droberjar – Vích 2009; 2011; Militký – Vích 2011* nebo již vzpomínané nové nálezy z jihozápadních Čech).

Jako vhodné druhy předmětů římské provenience ke srovnání se tak v současné situaci jeví pouze keramika. Jejimi nálezy se dříve zabýval V. *Sakař* (1980). Nálezy římských lamp shromáždil M. *Jančo* (2001). Tentýž autor se pokusil zpracovat i provinciální tzv. spotřební keramiku (*Jančo 2003*) – ovšem k jeho práci panují vážné výhrady (*Droberjar 2007*, 53,

¹³⁶ *Musil, J. 1994: Römische Waffenfunde in Böhmen. In: Friesinger H. – Tejral J. – Stuppner A. (eds.), Markomannenkriege – Ursachen und Wirkungen, str. 159-166.*

¹³⁷ Této problematice věnoval řadu dílčích studií, nově je k dispozici souborné zpracování – *Militký, J. 2010: Funds of Greek, Roman and Early Byzantine Coins in the Territory of the Czech Republic. I. Bohemia (Volume 2). Collection Moneta 109. Wetteren.*

¹³⁸ *Droberjar, E. 1997: Časně římské spony západní provenience v Čechách. Archeologie ve středních Čechách 1, 273-301.*

¹³⁹ Podařilo se jí shromáždít celkem 374 spon provinciálního původu: podunajské spony 225 ks (60%), západořímské 137 ks (37%), destičkovité nejasné provenience 12 ks (3%) - *Pecinová, 64, graf 6.*

pozn. 6). Kvalitnější materiálové zhodnocení představuje bakalářská práce L. Rypky (2007) – ve stejném tématu pokračuje aktuálně též ve své magisterské práci.

Srovnání nálezů sigillaty a provinciální spotřební keramiky

Jak již bylo uvedeno výše, sigillata se nálezově setkává s provinciální spotřební keramikou na 17 lokalitách v Čechách, což je vůči ostatním druhům předmětů římské provenience zdaleka nejvíce (na 2. místě jsou spony – viz [tab. 30](#)). Celkově jsou jisté nálezy sigillaty známy z 52 lokalit, L. Rypka (2007, 21) uvádí jisté nálezy římsko-provinciální keramiky ze 47 poloh. Oblastní rozmístění těchto lokalit se s rozmístěním sigillaty shoduje více (Rypka 2007, *mapa 1-11*), jsou přítomny i v jižních Čechách, chybí jen v Čechách jihozápadních, kde také TS byla zjištěna až nedávno. Naopak zlomek jemné šedé keramiky je uváděn ze Sloupu v Čechách, okr. Česká Lípa (Rypka, *tab. 1, mapa 6*). Tento zatím ojedinělý nález nám tak dokládá přítomnost římské keramiky i z Čech severních. A další region, odkud zatím sigillatu neregistrujeme, představuje samotný východní okraj východních Čech – českomoravské pomezí, odkud nově pochází ze sídliště v Cerekvici nad Loučnou provinciální imitace Drag. 37 a zlomek další spotřební keramiky (viz výše; Vích 2008 a jeho osobní sdělení).

Co se týče absolutního počtu kusů, z Čech pochází 103 ks (= nádob) sigillaty z 1.- 5. stol., po odečtení TS z kontextů mladších než období stěhování národů je jich 101 ks z rovných 50 lokalit. Spotřební keramiky je uváděno min. 126-134 nádob (Rypka 2007, 21), po odečtení 4 ks keramiky vyrobené již v době republiky a nalezené v kontextech doby laténské můžeme počítat s počtem min. 122-130 nádob z 45 poloh. V rámci porovnání zde tak sledujeme větší hustotu ks nálezů na lokalitu – rovná se téměř 3 ks na lokalitu, zatímco u sigillaty vychází pouze 2 ks TS (viz výše, kap. Četnost sigillaty na lokalitách v Čechách). Podílově ovšem v rámci veškerých keramických nádob římské provenience zaujímá v Čechách zdaleka největší podíl sigillata - **45,3 %** z celkem 223 ks (101 ks TS + 122 ks spotřební keramiky). Na počtu nálezů samotného spotřebního zboží se nejvíce podílí jemná šedá keramika (26,12 %), dále jemná/drsná žlutooranžová keramika (20,9 %) a drsná šedá/šedočerná keramika (12,69 %) – Rypka 2007, 21, *tab. 2*.

Velmi zajímavé informace skýtá vzájemné časové srovnání doby výroby a tedy přísunu do Čech. Na první pohled se tento stav jeví podobně – tedy poměrně ojedinělé nálezy datovatelné do 1. – 1. pol. 2. stol., nejintenzivnější přísun v období 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol., následující výrazný útlum až možná přerušování dovozu a poté opět zvýšený přísun v průběhu 4. – 5. stol. Ovšem pokud se podíváme na zastoupení v jednotlivých obdobích blíže, zjistíme patrné rozdíly – nejvíce v případě pozdní produkce. Zatímco u sigillaty lze 78 ks datovat do průběhu 1. - 3. stol. a pouze 10 ks do průběhu 4. – 5. stol. (viz [tab. 1 a 40](#)), v rámci spotřební keramiky spadá do 4. - 5. stol. min. 49-54 nádob – tedy plné dvě pětiny nálezů (jedná se hlavně o glazovanou keramiku – zejména mortaria, dále drsnou šedou/šedočernou keramiku – i s vleštěnou výzdobou a část jemné šedé produkce) – Rypka 2007, *tab. 3-4*. Dostí nálezů této pozdní produkce spotřební keramiky se sice také koncentruje v širším prostoru Pražské kotliny, tak jak bylo konstatováno v případě pozdní argonské sigillaty (viz výše, kap. Pozdní produkce sigillaty v Čechách), ovšem vyskytuje se i v dalších českých regionech. Oproti 1. – 3. stol. také více nálezů pochází z pohřebišť, kde sloužily jako součásti hrobových výbav, především v kontextech vinařické skupiny (s tímto časovým a kulturním horizontem korespondují také nové nálezy sigillaty z pohřebišť v Praze-Zličíně a přesněji určitelná kolkovaná TS z výšinného sídliště na Závisti).

ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ

Jedná se pouze o stručnější přehled, jednotlivá zjištění a jejich významy jsou vždy shrnuta v rámci dílčích kapitol. Aktuálně je z území Čech evidováno v 1. části katalogu (jisté nálezy) 103 kusů sigillaty (celkem ale 112 zlomků a celých nádob) z 52 lokalit (tab. 2) a ve 2. části (nejisté či nerevidované nálezy) dalších 23-24 ks z 15 lokalit (tab. 3). Z určitelné sigillaty 1. - 3. stol. zaujímá největší podíl zboží z Rheinzabernu (41 %) a ze střední Galie (35,9 %); keramika z Westerndorfu je již zastoupena méně (7,7 %) a nálezy sigillaty z jižní Galie, Trevíru, Heiligenbergu a Pfaffenhofenu jsou ojedinělé (tab. 22). Tato skladba nálezů se nejvíce blíží limitním lokalitám v provincii Norikum – jak z její západní části (Lentia – odtud přes jižní Čechy předpokládán přísun nejvíce importů včetně sigillaty), tak překvapivě i z východní části Norika (Vindobona, Carnuntum – část sigillaty se do Čech zřejmě dostávala i přes Moravu, čemuž by nasvědčovaly i její nové nálezy ve východních Čechách a jiné římsko-provinciální artefakty z českomoravského pomezí) – tab. 26. Provenience některé sigillaty i novější nálezy TS z jihozápadních Čech napovídají další možný směr přísunu z území provincií - z Raetie přes JZ Čechy (mapa 19).

Výrobky datovatelné již do 1. stol. představují pouze 3 zlomky (ale ze 2 nádob) jihogalské provenience ze 2 lokalit, navíc blíže datovatelný je pouze exemplář z jihočeského Sedlce (poslední třetina 1. stol.) a zaujímají tak pouze 2,27 % všech nálezů dílensky zařaditelné sigillaty 1.- 5. stol. (tab. 40:2-3. sloupec). Naprostá většina (86,36 % - tab. 40: 3. sloupec) spadá do 2. – 1. pol. 3. stol., sigillata prokazatelně datovatelná pouze do průběhu úseku 2. pol. 2. – 1. pol. 3. stol. tvoří 67 % (tab. 40: 2. sloupec); podíl pozdní sigillaty 4. – 5. stol. zbývajících 11,36 % (tab. 40: 2-3. sloupec).

Datace výroby sigillaty	Počet ks sigillaty	% podíl 1.sloupec	% podíl 2.sloupec	% podíl 3.sloupec
1. stol.	1 ks	1,14 %	2,27 %	(1. stol.)
3. třetina 1. stol.	1 ks	1,14 %		
2. čtvrtina 2. stol.	3 ks	3,41 %	3,41 %	86,36 %
130 - 160	1 ks	1,14 %	1,14 %	100-250 n.l.
2. stol.	13 ks	14,77 %	14,77 %	
140/150 – 170/180	9 ks	10,22 %	67 %	
160 - 190	2 ks	2,27 %	150–250 n.l.	
2. pol. 2. stol.	5 ks	5,68 %		
2. pol. 2. stol.– 1. pol. 3. stol.	20 ks	22,72 %		
4. čtvrt. 2. stol. – 1. pol. 3. st.	2 ks	2,27 %		
4. čtvrtina 2. stol.	2 ks	2,27 %		
160/170 – 190/210	1 ks	1,14 %		
po 178 – 190/210	2 ks	2,27 %		
po 175/178 – 210/220	6 ks	6,82 %		
190/210 – před 233	4 ks	4,55 %		
170/178- před 233	3 ks	2,27 %		
210/220 – 235/245/260	1 ks	1,14 %		
1. pol. 3. stol.	2 ks	2,27 %		
4. stol.	1 ks	1,14 %	11,36 %	
4. – 5. stol.	8 ks	9,09 %	(4.- 5. stol.)	
1. pol. 5. stol. (420/425–450)	1 ks	1,14 %		
Celkem	88 ks	100 %	100 %	100 %

Tab. 40: Chronologické rozložení nálezů terry sigillaty v Čechách.

V rámci sigillaty 1.- 3. stol. tvarově naprosto převládají reliéfní mísy Drag. 37 (79,7% - [tab. 20](#)), více kusy jsou z hladkých tvarů doloženy Drag. 18/31, 31 a 33, což odpovídá též zjištěním v sousedních oblastech barbarika. Ovšem ojedinělé nálezy dalších tvarů svědčí o větší různorodosti přísunu sigillatového zboží ([tab. 21](#)).

Zajímavá zjištění přineslo zpracování pozdní sigillaty 4. - 5. stol. (argonské a severoafrické produkce) – nálezy argonské sigillaty se koncentrují v širší oblasti Pražské kotliny a část lze spojovat s kontexty vinařické kulturní skupiny 5. stol ([tab. 27](#)). Významné informace přinesla analýza největšího souboru pozdní sigillaty v Čechách z výšinného sídliště Závist u Prahy, neboť kolkovaná miska argonské TS nyní datovaná až do 1. pol. 5. stol. (úžeji pravděpodobně 2. čtvrtiny) mění původní názory, které importovanou keramiku spojovaly s předchozím 4. stol., tedy s velmi odlišnými kulturními souvislostmi.

V Čechách vychází celkový nálezový průměr poměrně přesně 2 ks sigillaty na 1 lokalitu. Podobný poměr vykazuje Polsko a také sarmatská oblast východně Panonie; v regionech germánského barbarika blízko limitu (Morava, JZ Slovensko, etc.) je však počet sigillaty několikanásobně vyšší než počet lokalit ([tab. 28 – 29](#)). V drtivé většině pochází sigillata z germánských sídlišť (40 lokalit z 1. části katalogu), které jsou rozprostřeny ve všech hlavních oblastech známého osídlení doby římské (severozápadní, střední, východní a jižní Čechy), zajímavé jsou doklady z jihozápadních Čech a zcela nové objevy ve východní části východních Čech ([mapa 2](#)). I v rámci jednotlivých regionů byly ve struktuře nálezů TS pozorovány odlišnosti. Sídliště Sedlec ([tab. 31](#)) a Praha-Bubeneč/Podbaba ([tab. 32](#)) vynikají nejen nadprůměrným počtem nálezů, ale též dalšími aspekty (výhodnost polohy, další předměty římské provenience, doklady intenzivní železářské výroby, rozsah lokality). Co se týče vztahu k dalším importům, TS se nejčastěji na stejné lokalitě vyskytla s provinciální spotřební keramikou, na 2. místě jsou spony ([tab. 30](#)). Nejvíce nálezů sigillaty pochází z objektů interpretovaných jako zahloubené chaty a také z povrchových kulturních vrstev ([tab. 33](#)).

Celkem registrujeme pouze 8 chronologicky zařaditelných sídlištních objektů (publikovaných nebo alespoň částečně mi badatelsky zpřístupněných) s nálezem přesněji určitelné sigillaty ze 4 germánských osad ([tab. 34](#)). Ve většině těchto sledovaných sídlištních objektů datace fragmentů sigillaty zhruba odpovídá dataci objektů, ve kterých byly nalezeny (nebo se alespoň koncové období výroby TS datačně dotýká počátku určeného relativně-chronologického stupně daného objektu).

Detailní analýza výjimečného nálezu celé mísy z Neratovic a jeho kontextů ukazuje spíše na nestandardní přísun v období kolem markomanských válek a nestandardní uložení (hrob?). Zvyk ukládání sigillaty do hrobu nebo její přítomnost na pohřebišti je v Čechách cizí ([mapa 21-22](#)), pro ojedinělé případy (Třebusice, Vrchnice) jsou hledána konkrétní vysvětlení v rámci rozebrání celkové nálezové situace v barbariku. V hrobech doby stěhování národů a v mladších kontextech měnila sigillata původní funkci (nejčastěji zlomky upraveny na závěsky či jiné předměty).

Na území Čech byly na 3 lokalitách identifikovány též provinciální imitace sigillaty ([obr. 13](#)). K jejímu napodobování docházelo i v keramice germánské v Čechách a na Moravě, jak dosvědčuje několik případů, ovšem v menší míře než bychom očekávali ([obr. 16](#)).

Nejlepší srovnání s dalšími druhy předmětů římské provenience skýtá provinciální spotřební keramika. V rámci veškerých keramických nádob římské provenience zaujímá sigillata v Čechách zdaleka největší podíl - 45,3 %. Většina aspektů je podobných, spotřební keramika se však liší zejména v daleko bohatším zastoupení pozdní produkce 4.- 5. stol.

Většina sledovaných dílčích problematik byla široce porovnávána s dalšími oblastmi barbarika a situací v provinciích a na limitu.

Seznam použitých zkratk

ARÚ – Archeologický ústav AV ČR v Praze

bronz. – bronzový (předmět)

č. – číslo

č.k. – číslo (označení) v katalogu

č.lok. – číslo lokality v katalogu

č. kat. – číslo katastru

č.p. – číslo popisné

d. – doba (historické období)

Drag. – tvar sigillatové nádoby dle ustálené klasifikace (viz studie *Dragendorff 1895*).

DSN – doba stěhování národů

frg. - fragment

hl. – hlavní, hlavně

inv. č. - inventární číslo

kap. - kapitola

kat. – katastr

k.ú. – katastrální území

lit. – literatura

lok. - lokalita

M – muzeum

MM – Muzeum hlavního města Prahy

NM – Národní Muzeum

NPÚ – ú.p. – Národní památkový ústav – ústřední pracoviště

NZ – nálezová zpráva

obj. - objekt

obr. – obrázek

okr. – okres

pol. – polovina

ppč. – popisné číslo parcely

přír. č. – přírůstkové číslo

rel. – reliéfní

S, J, V, Z,... – zkratky světových stran

sídl. - sídliště

st. – stupeň (chronologický)

stol. - století

TS – terra sigillata

TSch – terra sigillata chiara

ÚAPPSzČ Most – Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech Most

ÚAPPSČ – Ústav archeologické památkové péče středních Čech

zl. – zlomek/zlomky (např. keramiky)

ZČM Plzeň – Západočeské muzeum Plzeň

žel. – železný (předmět)

Seznam tabulek

Tab. 1: Přehled kategorií TS z Čech v 1. části katalogu.

Tab. 2: Katalog – 1. část. Přehled nálezů TS v Čechách + nálezový kontext, určení, datace a přítomnost dalších artefaktů římské provenience.

Tab. 3: Katalog – 2. část. Přehled nálezů TS v Čechách + nálezový kontext, určení, datace a přítomnost dalších artefaktů římské provenience.

Tab. 4: Lokality s nálezy TS jihogalské provenience.

- Tab. 5: Procentuální podíl počtu nálezů TS italské + jihogalské provenience v jednotlivých oblastech barbarika.
- Tab. 6: Lokality s TS středogalské provenience. Tabulka není seřazena abecedně dle lokalit, ale dle datace blíže datovatelných fragmentů k fragmentům určených a datovaných pouze rámcově; to platí i pro následující tabulky.
- Tab. 7: Přehled výskytu produkce středogalských mistrů Cinnamus, Paternus (II) a Laxtucissa v jednotlivých oblastech barbarika.
- Tab. 8: Procentuální podíl počtu nálezů TS středogalské provenience v jednotlivých oblastech barbarika.
- Tab. 9: Procentuální podíl počtu nálezů TS trevírské provenience v jednotlivých oblastech barbarika.
- Tab. 10: Procentuální podíl počtu nálezů TS z Heiligenbergu v jednotlivých oblastech barbarika.
- Tab. 11: Přehled tzv. hladké sigillaty z Rheinzabernu.
- Tab. 12: Rheinzabern – určitelné reliéfní zlomky Drag. 37 z Čech, seřazené dle Bernhardových skupin I-III.
- Tab. 13: Přehled zl. reliéfní TS z Čech, jen rámcově nebo pravděpodobně určených jako výrobek dílen v Rheinzabernu.
- Tab. 14: Přehled TS, jen rámcově určené jako Rheinzabern nebo Westerndorf.
- Tab. 15: Procentuální podíl počtu nálezů TS Bernhardových skupin I-III v jednotlivých oblastech barbarika.
- Tab. 16: Procentuální podíl počtu nálezů TS z Rheinzabernu v jednotlivých oblastech barbarika.
- Tab. 17: Lokality s TS westerndorfské produkce v Čechách.
- Tab. 18: Procentuální podíl počtu nálezů TS z Westerndorfu v jednotlivých oblastech barbarika.
- Tab. 19: Procentuální podíl počtu nálezů TS z Pfaffenhofenu v jednotlivých oblastech barbarika.
- Tab. 20: Procentuální podíl počtu nálezů reliéfní sigillaty v jednotlivých oblastech barbarika.
- Tab. 21: Přehled zastoupených tvarů pocházející z jednotlivých výrobních center – TS 1.-3. stol. z 1. části katalogu (bez pozdní sigillaty a TS z mladších kontextů).
- Tab. 22: Podíl zastoupení jednotlivých produkčních center 1.- 3. stol. v Čechách v počtech kusů TS a procentech.
- Tab. 23: Podíl zastoupení jednotlivých produkčních center v Čechách v počtech kusů a procentech, včetně pozdní sigillaty.
- Tab. 24: Podíl zastoupení jednotlivých produkčních center 1. – 3. stol. v Čechách (bez pozdní TS) dle počtu lokalit.
- Tab. 25: Podíl zastoupení jednotlivých produkčních center v Čechách (včetně pozdní TS) dle počtu lokalit.
- Tab. 26: Podíl zastoupení jednotlivých produkčních center v procentech na vybraných lokalitách či oblastech římského limitu či v provinciích. Pokud bylo procentuální zastoupení hodnoceno zvlášť u hladké a zvlášť u reliéfní sigillaty, uvádím pouze procentuální podíl reliéfní sigillaty. Někde byla do výpočtů podílů zahrnuta i neurčitelná TS, podíly jednotlivých dílen jsou tudíž u těchto mírně podhodnocené.
- Tab. 27: Jisté nálezy pozdní sigillaty v Čechách.
- Tab. 28: Procentuální podíly lokalit dle počtu terry sigillaty. Údaje dle: *Klanicová 2007, 175-176, Tab. 3; Kuzmová 1997, 15, Tab. 2.*
- Tab. 29: Počet terry sigillaty na lokalitách v Čechách (pouze údaje z 1. části katalogu) a na Moravě (dle *Klanicová 2007, 175-176, Tab. 3.*)

- Tab. 30: Přehled výskytu dalších artefaktů římské provenience na českých sídlišťích s nálezem sigillaty.
- Tab. 31: Přehled nálezů TS ze Sedlce (srovnáno dle dílen).
- Tab. 32: Přehled nálezů TS z Prahy-Bubenče/Podbaby (srovnáno dle dílen).
- Tab. 33: Zastoupení sídlišťních nálezů sigillaty z Čech v jednotlivých druzích kontextů (celkem 54 ks TS).
- Tab. 34: Přehled přesněji datovatelné TS z Čech v datovatelných sídlišťních objektech.
- Tab. 35: Nálezy žernovů v kontextech doby římské a stěhování národů z Čech (srovnáno chronologicky).
- Tab. 36: Nálezy sigillaty z hrobů a pohřebišť z doby římské a stěhování národů v Čechách (srovnáno chronologicky).
- Tab. 37: Zastoupení pohřebišť s nálezy sigillaty v jednotlivých oblastech – v 1. sloupci absolutní počty lokalit s TS v jednotlivých oblastech, včetně neurčených lokalit (v závorkách označeno, zda jen lokality jisté či včetně nejistých), ve 2. sloupci počty sídlišť s TS (někde zvlášť odlišeny lokality nejisté nebo z doby stěhování národů = zkratka DSN), ve 3. sloupci počty pohřebišť s TS (někde zvlášť odlišeny lokality nejisté nebo z doby stěhování národů) a ve 4. sloupci poměry jistých sídlišť a pohřebišť s TS (v závorce pak tento podíl pohřebišť vyjádřen v %).
- Tab. 38: Celé nádoby TS, užitě v žárových hrobech jako popelnice (kromě oblastí V a VII). V 1. sloupci vymezené oblasti (dle tab. 36), v 2. sloupci lokality, ve 3. sloupci tvary TS, ve 4. sloupci provenience a v 5. sloupci datace TS.
- Tab. 39: Terra sigillata z kostrových hrobů (kromě oblastí V a VII). V 1. sloupci vymezené oblasti (dle tab. 36), v 2. sloupci lokality (? značí nejistý nález, zkratka DSN značí dobu stěhování národů), ve 3. sloupci charakter TS (celá – zlomek – úprava), ve 4. sloupci tvar TS, v 5. sloupci provenience a v 6. sloupci datace TS.
- Tab. 40: Chronologické rozložení nálezů terra sigillaty v Čechách.

Seznam mapových příloh

- Mapa 1: Nálezy terra sigillaty v Čechách (plné kolečko - lokality uvedené v 1. části katalogu; kroužek – lokality uvedené ve 2. části katalogu).
- Mapa 2: Terra sigillata z 1. části katalogu (plné kolečko – lokality s TS 1.- 3. stol.; čtvereček – lokality s tzv. pozdní TS 4.- 5. stol.; kroužek – TS z mladších kontextů (d. stěhování národů, středověk, novověk).
- Mapa 3: Lokality z 1. části katalogu s nálezy sigillaty jihogalské provenience (bez TS z mladších kontextů).
- Mapa 4: Lokality z 1. části katalogu s nálezy sigillaty středogalské provenience (plné kolečko – jistá středogalská TS, kroužek – pravděpodobná středogalská TS) + sigillata z Heiligenbergu (čtvereček – č. 25) a Trevíru (čtvereček – č. 34).
- Mapa 5: Lokality z 1. části katalogu (bez TS z mladších kontextů) se sigillatou z Rheinzabernu (plné kolečko – jistá rheinzabernská TS, kroužek – pravděpodobná rheinzabernská TS a sigillata určená jako Rheinzabern/Westerndorf – lok. č. 1 a 50).
- Mapa 6: Lokality z 1. části katalogu (bez TS z mladších kontextů) se sigillatou z Westerndorfu (plné kolečko – jistá westerndorfská TS, kroužek – pravděpodobná westerndorfská TS a sigillata určená jako Rheinzabern/Westerndorf – lok. č. 1, 50 a 52) + sigillata z Pfaffenhofenu (čtvereček).
- Mapa 7: Lokality s pozdní sigillatou (čtvereček – severoafrická TS, plné kolečko – argonská TS, kroužek - nejisté, neurčitelné nebo nerevidované nálezy pozdní TS (?).
- Mapa 8: Lokality s nálezy TS v Čechách. Plným čtvercem zvýrazněny nálezy TS z pohřebišť či hrobů (jistých i nejistých): Dobroměřice (5), Hostivice (10), Lovosice (18), Neratovice (25), Praha-Zličín (35), Třebusice (44), Vrchnice (50), Přešovice (63).

- Mapa 9: Procentuální podíl počtu nálezů TS jihogalské provenience v jednotlivých oblastech barbarika: I – Čechy, II – Morava, III – sev. část Dolního Rakouska, IV – JZ Slovensko, V – vých. Slovensko, VI – sarmatská oblast (V Maďarsko), VII – Polsko, VIII – V Německo (% podíl zde ale dle počtu lokalit, nikoliv dle počtu nálezů), IX – SZ Německo, X – sev. část Holandska, XI – J Skandinávie.
- Mapa 10: Procentuální podíl počtu nálezů TS středogalské provenience v jednotlivých oblastech barbarika: I – Čechy, II – Morava, III – sev. část Dolního Rakouska, IV – JZ Slovensko, V – vých. Slovensko, VI – sarmatská oblast (V Maďarsko), VII – Polsko, VIII – V Německo (% podíl zde ale dle počtu lokalit, nikoliv dle počtu nálezů), IX – SZ Německo, X – sev. část Holandska, XI – J Skandinávie.
- Mapa 11: Procentuální podíl počtu nálezů TS trevírské provenience v jednotlivých oblastech barbarika: I – Čechy, II – Morava, III – sev. část Dolního Rakouska, IV – JZ Slovensko, V – vých. Slovensko, VI – sarmatská oblast (V Maďarsko), VII – Polsko, VIII – V Německo (% podíl zde ale dle počtu lokalit, nikoliv dle počtu nálezů), IX – SZ Německo, X – sev. část Holandska, XI – J Skandinávie.
- Mapa 12: Procentuální podíl počtu nálezů TS z Heiligenbergu v jednotlivých oblastech barbarika: I – Čechy, II – Morava, III – sev. část Dolního Rakouska, IV – JZ Slovensko, V – vých. Slovensko, VI – sarmatská oblast (V Maďarsko), VII – Polsko, VIII – V Německo (% podíl zde ale dle počtu lokalit, nikoliv dle počtu nálezů), IX – SZ Německo, X – sev. část Holandska, XI – J Skandinávie.
- Mapa 13: Procentuální podíl počtu nálezů TS z Rheinzabernu v jednotlivých oblastech barbarika: I – Čechy, II – Morava, III – sev. část Dolního Rakouska, IV – JZ Slovensko, V – vých. Slovensko, VI – sarmatská oblast (V Maďarsko), VII – Polsko, VIII – V Německo (% podíl zde ale dle počtu lokalit, nikoliv dle počtu nálezů), IX – SZ Německo, X – sev. část Holandska, XI – J Skandinávie.
- Mapa 14: Procentuální podíl počtu nálezů TS z Westerdorfu v jednotlivých oblastech barbarika: I – Čechy, II – Morava, III – sev. část Dolního Rakouska, IV – JZ Slovensko, V – vých. Slovensko, VI – sarmatská oblast (V Maďarsko), VII – Polsko, VIII – V Německo (% podíl zde ale dle počtu lokalit, nikoliv dle počtu nálezů), IX – SZ Německo, X – sev. část Holandska, XI – J Skandinávie.
- Mapa 15: Procentuální podíl počtu nálezů TS z Pfaffenhofenu v jednotlivých oblastech barbarika. I – Čechy, II – Morava, III – sev. část Dolního Rakouska, IV – JZ Slovensko, V – vých. Slovensko, VI – sarmatská oblast (V Maďarsko), VII – Polsko, VIII – V Německo, IX – SZ Německo, X – sev. část Holandska, XI – J Skandinávie.
- Mapa 16: Vybrané lokality na římském limitu či v provinciích (viz tab. 26 - podíl zastoupení jednotlivých produkčních center TS v procentech nálezů na těchto lokalitách): 1 – Saalburg, 2 – Regensburg-Kumpfmühl, 3 – Straubing-Sorviodurum, 4 – Linec-Lentia, 5 – Wels-Ovilava, 6 – Mautern-Favianis, 7 – Vindobona, 8 – Carnuntum, 9 – Rusovce-Gerulata, 10 – Brigetio, 11 – Aquincum. Šedě zvýrazněna oblast Čech.
- Mapa 17: Nálezy argonské pozdní TS v barbariku (sídliště – kolečko, pohřebiště – čtvereček, nejistý nález - prázdný tvar): 1 – Závist, 2 – Praha-Kbely, 3 – Závist, 4 – Nitra-Párovské Háje, 5 – Mahndorf, 6 – Deersheim, 7 – Seebach, 8 – Weberstedt, 9 – Wangenheim, 10 – Siebleben, 11 – Zeckendorf. Šedě podbarvena oblast s vyšším výskytem argonské TS.
- Mapa 18: Nálezy severoafrické TS v barbariku (sídliště – kolečko, pohřebiště – čtvereček, prázdný tvar – nejistý nález): 1 – Závist, 2 – Slavhostice, 3 – Bratislava-Dúbravka, 4 – Cífer-Pác, 5 – Tiszaföldvár, 6 - Kahl am Main, 7 – Kietrz.
- Mapa 19: Nálezy terry sigillaty v Čechách a uvažované směry jejího přísunu do Čech.
- Mapa 20: Vymezené regiony s nálezy terry sigillaty v Čechách.

- Mapa 21: Vymezené jednotlivé oblasti (I-XVIII) v barbarské Evropě (mimo oblast VII – vých. Evropa), čísla udávají podíl pohřebišť s TS na úkor sídlišť. I – Čechy, II – Morava, III – Dolní Rakousko, IV – JZ Slovensko, V – sarmatské Potisí, VI – S a V Slovensko, VIII – západobaltský okruh, IX - wielbarská kultura + masłomecká skupina, X – przeworská kultura, XI – V Německo, XII – Pomohání, XIII – Hessensko, XIV – pravobřeží středního Rýna, XV – Vestfálsko, XVI – Holandsko, XVII – Dolní Sasko a Šlesvicko-Holštýnsko, XVIII – J Skandinávie.
- Mapa 22: Nálezy TS z pohřebišť/hrobů v naddunajském barbariku (Čechy, Morava, Dolní Rakousko, JZ Slovensko) z doby římské (mimo hroby z doby stěhování národů). Jisté lokality: 1 – Třebusice, 2 – Vrchnice, 3 – Šitbořice, 4 – Brno-Modřice, 5 – Abrahám, 6 – Bešeňov, 7 – Borský Mikuláš-Borský Peter, 8 – Krakovany-Stráže, 9 – Očkov, 10 – Sládkovičovo, 11 – Šal’a Veča. Nejisté lokality: 12 – Přešťovice, 13 – Neratovice, 14 – Mikulov, 15 – Pulkau, 16 – Wulzeshofen, 17 – Závod, 18 - Stupava.
- Mapa 23: Nálezy TS ve východní Evropě (dle Kropotkin 1970, 151 a Hečková 1982, Tab. 35). Plné trojúhelníčky – sídliště s TS v barbarské oblasti, plná kolečka – pohřebišť s TS v barbarské oblasti, prázdné trojúhelníčky – sídliště s TS v antických centrech, prázdná kolečka - pohřebišť s TS v antických centrech.
- Mapa 24: Nálezy TS ve východním Německu (dle Laser 1998, Abb. 1, 6, 7 a Voss 2007, Abb. 10). Plná kolečka – sídliště s TS, kolečka s tečkou – sídliště s TS a mincí, plný čtvereček – žárový hrob s TS, prázdný čtvereček – pravděpodobný žárový hrob s TS, plný trojúhelníček – kostrový hrob s TS, prázdný trojúhelníček – pravděpodobný kostrový hrob s TS.
- Mapa 25: Nálezy TS v jižní Skandinávii (dle Lund-Hansen 1987, Karte 78). Kolečka – sídliště s TS, čtverečky – pohřebišť/hroby s TS: 2 – Enderupskov, 4 - Lindeskov Hestehave, 5 – Møllegårdsmarken, 6 – Valløby, 7 – Himlingøje, 8 – Slusegård, 9 - Enekrogen III.
- Mapa 26: Lokality, kde byla v žárovém hrobě TS použita jako urna (bez oblastí V a VII – sarmatského Potisí a V Evropy): 1 – Očkov, 2 – Lešno, 3 – Domkowo, 4 – Sadłowo, 5 – Goszczynno, 6 – Borstel, 7 – Schlotheim, 8 – Großneuhausen, 9 - Erfurt-Gispersleben, 10 – Rheindorf, 11 – Bommern, 12 – Unna, 13 – Minden, 14 – Leese, 15 - Barskamp, 16 – Holzhausen, 17 – Westerwanna, 18 – Himlingøje.
- Mapa 27: Terra sigillata z kostrových hrobů (bez oblastí V a VII - sarmatského Potisí a V Evropy), plné kolečko – jisté nálezy z doby římské, kroužek – nejisté nálezy z doby římské, čtvereček – nálezy z doby stěhování národů. 1 – Dobroměřice, 2 – Lovosice, 3 – Praha-Zličín + Hostivice, 4 – Krakovany-Stráže, 5 - Gronowo, 6 – Odry, 7 – Weklice, 8 - Gródek nad Bugiem, 9 – Masłomęcz, 10 – Leuna, 11 – Beuditz, 12 – Nordhausen, 13 – Damme, 14 – Deersheim, 15 – Uichteritz, 16 – Coswig, 17 – Battendorf, 18 – Templin, 19 – Berlstedt, 20 – Aschaffenburg, 21 – Thüngersheim, 22 – Kirchweyhe, 23 – Møllegårdsmarken, 24 – Slusegård, 25 – Valløby, 26 - Tiszalök-Rázompusza.

Seznam obrazových příloh

- Obr. 1: Severoafrická TS z Čech a analogie: 1 – Závist, 2 – El Mahrine (dle *Mackensen 1993*), 3 – část mozaiky v kupoli basiliky San Apollinare v Classe u Ravenny, 4 – Iatrus (dle *Mackensen 1991*), 5 – Slavhostice, 6 – Kietrz (podle *Rutkowski 1960*). 1 a 5 stejné měřítko, 2-4 a 6 různá měřítká.
- Obr. 2: Argonská sigillata Chenet 320 s kolkem z Nitry-Párovských hájů (dle *Kuzmová – Roth 1988*), 2 - kolkový vzor Unverzagt/Chenet 53.
- Obr. 3: Dopis J. Böhma ze srpna r. 1927 (nález sigillatové mísy v Neratovicích).
- Obr. 4: Kresba germánské amforovité nádoby z Neratovic.
- Obr. 5: Kresby nádob z Neratovic v Inventární knize arch. oddělení NM Praha.
- Obr. 6: Analogické amforovité germánské nádoby z Čech a Moravy: 1 Močovice (dle *Motyková-Šneidrová 1968*), 2 Slavhostice (dle *Šneidrová 1953*), 3 Stradonice (dle *Motyková-Šneidrová 1962*), 4 Stodůlky (dle *Pleiner 1960*), 5 Přítluky (dle *Peškař 1978*), 6 Komořany (dle *Droberjar 1997*).
- Obr. 7: Analogická graffita X formy na spodcích jiných nádob TS z různých lokalit: 1 Beroun – Havlíčkova ul. (dle *Jančo 2004, obr. 5:10*), 2 Brigetio (dle *Borhy - Számadó 1999*), 3 kastel Niederbieber (dle *Bakker - Galsterer-Kröll 1975*).
- Obr. 8: Opravovaná mísa Drag. 37 z pohřebiště v raetském Straubingu - Sorvioduru (dle *Warmser – Flügel - Ziehaus 2000*).
- Obr. 9: Germánské sídliště v Černíně – spodní díl rotačního mlýnu v místě nálezu a oba díly po umytí (dle *Stolz - Matoušek 2006*).
- Obr. 10: Území Spolany Neratovice na výřezu katastrální mapy z r. 1842 (dle *Kabát - Zápotocký 1962*).
- Obr. 11: Okolí Neratovic na výřezu z mapy II. vojenského mapování (Čechy 1842-1852).
- Obr. 12: Neratovice a okolí s vyneseními lokalitami č. 1-15 na výřezu z mapy 1:50 000 (12-22 Mělník).
- Obr. 13: Nálezy provinciálních imitací TS z Čech: 1 – Sány (dle *Břicháček – Košnar 1987, obr. 2:4; Jančo 2003, 269, obr. 2*), 2 – Sedlec (dle *Košnar – Břicháček 1999a, obr. 2:13*), 3 a 4 – Cerekvice.
- Obr. 14: Ukázky germánských imitací tvarů reliéfních sigillatových mís (dle *Hegewisch 2006, Abb. 50*).
- Obr. 15: Ukázky germánských imitací figurálních motivů a další výzdoby sigillatových nádob (dle *Hegewisch 2006, Abb. 47*).
- Obr. 16: Germánské napodobeniny z Čech a Moravy. 1 - Dobřichov-Třebická (dle *Svoboda 1948, Tab. XIII:1*), 2 - Neratovice (dle *Horáková-Jansová 1931 - NZ č.j. 90/31*), 3 - Přešťovice, hrob 260? (dle *Svoboda 1965, obr. 12:1*), 4 - Přešťovice, hrob 267? (dle *Svoboda 1965, obr. 12:4*), 5 - Brno-Starý Lískovec (dle *Víchová 2002, obr. 14:1*), 6 – Mušov, chata II (dle *Droberjar 1997a, Taf. 136:23*).
- Obr. 17: Germánská keramika ze sídlištního objektu s TS z Hostína.
- Obr. 18: Část germánské nádoby ze zahloubené chaty (obj. č. 40) s nálezem TS z Čelákovic.
- Obr. 19: Výběr germánské keramiky ze sídlištní jámy (obj. č. 165) s nálezem TS z Mikulovic (dle *Sedláček – Halama – Jílek 2008, obr. 5*).
- Obr. 20: Výběr germánské keramiky ze zásobní jámy (obj. č. 178) s nálezem TS z Černína (dle NZ z výzkumu).
- Obr. 21: Výběr germánské keramiky ze zahloubené chaty (obj. č. 36) s nálezem TS z Černína (dle NZ z výzkumu).
- Obr. 22: Výběr germánské keramiky ze zahloubené chaty (obj. č. 36) s nálezem TS z Černína (dle NZ z výzkumu).

Seznam použitých pramenů

- Benda, K. 1960: Žalany (okr. Teplice). Hlášení z výzkumu č.j. 3585/60, 3802/60 a 5561/60, archiv AÚ AVČR Praha.
- Böhm, J. 1927: Neratovice (okr. Mělník). Nálezová zpráva č.j. 762/27, archiv AÚ AVČR Praha.
- Drda, P. – Rybová, A. 1994: Závist (k.ú. Lhota, obec Dolní Břežany). Nálezová zpráva č.j. 1929/94, archiv AÚ AVČR Praha.
- Drda, P. – Rybová, A. 1995: Závist (k.ú. Lhota, obec Dolní Břežany). Nálezová zpráva č.j. 3954/95, archiv AÚ AVČR Praha.
- Drda, P. – Rybová, A. 1999: Závist (k.ú. Lhota, obec Dolní Břežany). Nálezová zpráva č.j. 4402/99, archiv AÚ AVČR Praha.
- Drda, P. – Rybová, A. 2000: Závist (k.ú. Lhota, obec Dolní Břežany). Nálezová zpráva č.j. 9540/00, archiv AÚ AVČR Praha.
- Drda, P. – Rybová, A. 2001a: Závist (k.ú. Lhota, obec Dolní Břežany). Nálezová zpráva č.j. 9237/01, archiv AÚ AVČR Praha.
- Dreslerová, D. 1993: Libiš (okr. Mělník). Nálezová zpráva č.j. 3047/93, archiv AÚ AVČR Praha.
- Horáková-Jansová, L. 1930: Neratovice (okr. Mělník). Nálezová zpráva č.j. 614/30, archiv AÚ AVČR Praha.
- Horáková-Jansová, L. 1931: Neratovice (okr. Mělník). Nálezová zpráva č.j. 90/31, archiv AÚ AVČR Praha.
- Horáková-Jansová, L. 1935: Lobkovice (okr. Mělník). Nálezová zpráva č.j. 1280/35, archiv AÚ AVČR Praha.
- Kuna, M. 1991: Praha–Dáblice (Praha 8). Nálezová zpráva č.j. 4455/91, archiv AÚ AVČR Praha.
- Moucha, V.: Stehelčevy (okr. Kladno). Vodní nádrž II. Hlášení z výzkumu č.j. 7172/76, archiv AÚ AVČR Praha.
- Pleinerová, I. 1972: Březno (okr. Louny). Nálezová zpráva č.j. 7792/72, archiv AÚ AVČR Praha.
- Sakař. 1958: Hřivice (okr. Louny). Nálezová zpráva č.j. 3918/58, archiv AÚ AVČR Praha.
- Sakař, V. 1997: Holubice (okr. Praha-západ). Nálezová zpráva č.j. 7123/97, archiv AÚ AVČR Praha.
- Salač, V. 1993: Libiš (okr. Mělník). Nálezová zpráva č.j. 4131/93, archiv AÚ AVČR Praha.
- Ševčík, A. 1929a: Neratovice (okr. Mělník). Nálezová zpráva č.j. 559/29, archiv AÚ AVČR Praha.
- Ševčík, A. 1929b: Neratovice (okr. Mělník). Nálezová zpráva č.j. 560/29, archiv AÚ AVČR Praha.
- Vojtěchovská, I. 2003: Velké Přílepy (okr. Praha – západ). Nálezová zpráva č.j. 5999/03, archiv AÚ AVČR Praha.

Seznam použité literatury

- Anonym 1931: Přehled o činnosti Čsl. státního archeologického ústavu v r. 1929. Zprávy československého Státního archeologického ústavu (ZČsStAU) II-III, 97-98.
- Bakker, L. - Galsterer-Kröll, B. 1975: Graffiti auf römischer Keramik im rheinischen Landesmuseum Bonn. Epigraphische Studien. Band 10. Bonn.
- Bakker, L. 1980: Drei nordafrikanische Terra-sigillata-Gefäße mit Reliefverzierung. Bonner Jahrbücher 180, 624-630.
- Bakker, L. 2001a: Rädchenverzierte Argonnensigillata aus den Ausgrabungen in der Heilig-Kreuz-Str. 26 und Langen Gasse 11. In: S. Ortisi, Die Stadtmauer der raetischen Provinzhauptstadt Aelia Augusta – Augsburg: die Ausgrabungen Lange Gasse 11, Auf dem Kreuz 58, Heilig –Kreuz-Str. 26 und 4. Augsburger Beiträge zur Archäologie 2. Augsburg, 99-105.
- Bakker, L. 2001b: Rädchenverzierte Argonnen-Terra Sigillata aus Worms und Umgebung. Wormsgau 20, 27-42.
- Bakker, L. 2002a: Rädchenverzierte Argonnen-Terra-sigillata. In: Rüstow, S: Die frühen Kirchen unter dem Kölner Dom. Studien zum Kölner Dom 9, 109-123, 535-550.
- Bakker, L. 2002b: Die Funde der spätrömischen Befestigung auf dem „Bockfelsen“ von Luxemburg. In: J. Zimmer, Aux origines de la Ville de Luxembourg. Luxembourg.
- Bayard, D. 1990: L'ensemble du Grand amphithéâtre de Metz et la sigillée d'Argonne au V. siècle. Gallia 47, 271-319.
- Bazovský, I. 2007: Depot železných predmetov z germánskeho sídliska v Čataji (okr. Senec, juhozápadné Slovensko). In: E. Droberjar, O. Chvojka (Eds.), Archeologie barbarů 2006. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 3. České Budějovice, 249-260.
- Bazovský, I. 2010: Depot z doby římskej z Dunajskej Lužnej. In: J. Beljak - G. Březinová – V. Varsik (eds.), Archeológia barbarov 2009. Archaeologica Slovaca Monographiae. Communicationes, Tomus X. Nitra, 13-32.
- Beck, H. – Geuenich, D. – Steuer, H. 2003: Reallexikon der germanischen Altertumskunde 24. Berlin.
- Bednarczyk, J. – Tyszler, L. 2001: Terre sigillée du site de Inowrocław 100/101 en Kujavie (Pologne). In: Actes du Congrès de Lille-Bavay, 24-27 Mai 2001 (red. L. Rivet), Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule, Marseille, 517-520.
- Beljak, J. – Kolník, T. 2008: Štruktúra a vývoj germánskej osady v Štúrove. In: E. Droberjar – B. Komoróczy – D. Vachútová (Edd.), Barbarská sídlisť. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejích vývoje ve světle nových archeologických výzkumů (Archeologie barbarů 2007). Brno, 129-146.
- Beljak, J. 2010: Germánska osada v Šarovciach. In: J. Beljak - G. Březinová – V. Varsik (eds.), Archeológia barbarov 2009. Archaeologica Slovaca Monographiae. Communicationes, Tomus X. Nitra, 33-66.
- Benda, K. 1961: Sídlisť z pozdní doby římské v Žalanech u Teplic. Archeologické rozhledy 13, 176-179.
- Benda, K. 1978: Antické dědictví ve výtvarném projevu Velké Moravy. Listy filologické 101, 161-179.
- Beneš, Z. – Horník, P. – Kašpárek, F. 2011: Rozrušený soubor z pohřebiště a sídlisť z Nebovid (okr. Kolín). Předběžná zpráva. In: E. Droberjar (Ed.), Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Studia Archaeologica Suebica I. Olomouc, 103-116.
- Beneš, Z. v tisku: Doba římská a doba stěhování národů. In: Archeologický výzkum v Obříství (okr. Mělník). Praehistorica – Supplementum 2 (2013).
- Beninger, E. 1934: Die Südausbreitung der Einsprossenfibel. Sudeta 10, 92-104.

- Beranová, M. 1963: Pravěké žernovy v Československu, *Vznik a počátky Slovanů* 4, 181-219.
- Berke, S. 1990: Römische Bronzegefäße und Terra Sigillata in der Germania libera. *Boreas*, Beiheft 7. Münster.
- Bernhard, H. 1981: Zur Diskussion um die Chronologie Rheinzaberner Relieftöpfer. *Germania* 59, 79-93.
- Bernhard, H. 2000: Terra Sigillata und Keramikhandel. In: L. Warmser – Ch. Flügel – B. Ziegeus (eds.), *Die Römer zwischen Alpen und Nordmeer. Zivilisatorisches Erbe einer europäischen Militärmacht*. Mainz, 138-141.
- Bittner, K.-F. 1986: Zur Fortsetzung der Diskussion um die Chronologie der Rheinzaberner Relieftöpfer. *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 51, 233-259.
- Blaszkiwicz, P. - Jigan, C. 1991: Le problème de la diffusion et de la datation de la céramique sigillée d'Argonne décorée à la molette des IVème-Vème siècles dans le nord-ouest de l'Empire' in *Actes du Congrès de Cognac. 8-11 Mai 1991. Société Française d'étude de la Céramique Antique en Gaule*, ed. L. Rivet. Marseille, 385-415.
- Błażejowski, A. 1998: Obrządek pogrzebowy kultury przeworskiej na Śląsku. Wrocław.
- Blažek, J. – Kotyza, O. 1991: Pohřebiště z doby stěhování národů v Lovosicích. *Litoměřicko* 26, 1990 (1991), 59-66.
- Blažek, J. – Dobeš, M. – Kmínek, M. 2010: Hostomice nad Bílinou, okr. Teplice. *Výzkumy v Čechách 2007* (Praha 2010), 501.
- Blažek, J. 1995: Die jung- und spätkaiserzeitlichen Skelettgräber in Nordwestböhmen. *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege* 37, 139-161.
- Boháčová, I. – Frolík, J. – Tomková, K. – Žegklitz, J. – Petříčková, 1989: Praha 1 – Hrad. *Výzkumy v Čechách 1986-1987*. Praha, 141-142.
- Böhm, J. 1928: *Předhistorické nálezy v Tišicích. III. Ročenka okresní jednoty musejní v Brandýse n.L.*, 1928, 8-14.
- Böhme, H.-W. 1975: Archäologische Zeugnisse zur Geschichte der Markomannenkriege (166-180 n. Chr.), *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 22, 153-217.
- Bórhly, L. – Számadó, E. 1999: Instrumenta inscripta latina aus Brigetio (FO: Komárom/Szőny-Vásártér). *Antaeus* 24 (1997-1998) 1999, 93-115, 619-629.
- Bouzek, J. – Čtvrtníková – Ondřejová, I. 1989: Antické gemmy v českém středověku. In: *Katalog Hostinné 1989*.
- Bouzek, J. – Ondřejová I., 1982: Antike Gemmen in grossmährischen Schmuck. *Listy filologické* 105, 6-12.
- Braun, P. – Košnar, L. 1981: Žárový hrob mladší doby římské z Vrchnice, okr. Chomutov. *Praehistorica* 8, 233-239.
- Brulet, R. – Feller, M. (Eds.) 2003: *Recherches sur les ateliers de céramique gallo-romains en argonne: 2. Le site de production d'Avocourt 3 (Prix-des-blanches), zone fouillée*. *Archaeologia Mosellana* 5, 301-451.
- Břeň, J. 1964: Význam spon pro datování keltských oppid v Čechách. *Sborník národního muzea – řada A – Historie*; sv. 18, č. 5, 195-289.
- Břicháček, P. – Braun, P. – Košnar, L. 1991: Předběžná zpráva o výzkumu v Sedlci (okr. České Budějovice) v letech 1980-1987. *Archeologické rozhledy* 43, 436-446.
- Břicháček, P. – Charvát, P. – Matoušek, V. 1983: Zpráva o záchranném výzkumu v Berouně 1979-1980. *Archeologické rozhledy* 35, 377-386.
- Břicháček, P. – Košnar, L. 1987: Mikroregion dolní Cidliny v době římské a nové nálezy importované keramiky. *Archeologické rozhledy* 39, 557-570.
- Břicháček, P. – Košnar, L. 1993: Nové nálezy z doby římské v Kšelích (okr. Kolín). *Archeologické rozhledy* 45, 136-139.

- Břicháček, P. – Košnar, L. 1998: Sídliště doby římské v Berouně-Závodí. *Præhistorica* 23, 61-93.
- Břicháček, P. – Košnar, L. 2000: Nové jednotlivé nálezy ze sídlišť doby římské na Kolínsku a Kutnohorsku. In: Čech P.– Dobeš M. (eds.), *Sborník Miroslavu Buchvaldkovi*, 43-47. Most.
- Budínský, P. 1978: Teplicko v pravěku II, *Přehledné dějiny Teplicka 1/2*. Teplice.
- Budínský, P. 2007: 33 let archeologické práce na zámku v Bílině. Nejvýznamnější objevy z let 1971 – 2004. Teplice.
- Buchtela, K. – Niederle, L. 1910: *Rukověť české archeologie*. Praha.
- Bureš, M. – Finková, K. – Kašpar, V. – Petříčková, J. – Vařeka, P. 1998: Výzkum parcely domu U Sixtů čp. 553/I na Starém Městě pražském. *Archeologické rozhledy* 50, 603-618.
- Bursák, D. 2010: Tuchlovicko v době laténské a době římské. Archeologický výzkum z let 1967 a 1968 (A. Knor, J. Zeman). Nепublikovaná diplomová práce. FF UK Praha.
- Bursche, A. 1992: Terra Sigillata from closed finds north of the Carpathians. In: K. Godłowski – R. Madyda-Legutko (Eds.), *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Laténezeit bis zum Frühmittelalter*. Kraków, 141-148.
- CGP: Stanfield, J. A. – Simpson, G. 1990: *Central Gaulish Potters*. London (nové přepracované vydání).
- CRFB-D4 = Erdrich, M. 2002: *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Deutschland. Band 4. Hansestadt Bremen und Bundesland Niedersachsen*. Bonn.
- CRFB-D5 = Erdrich, M. – von Carnap-Bornheim, C. 2004: *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Deutschland. Band 5. Freie und Hansestadt Hamburg und Land Schleswig-Holstein*. Bonn.
- CRFB-D6 = Becker, M. – Bemann, J. – Laser, R. – Leineweber, R. – Schmidt, B. – Schmidt-Thielbeer, E. – Wetzell, I. 2006: *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Deutschland. Band 6. Land Sachsen-Anhalt*. Bonn.
- CRFB-D7 = Berke, S. 2009: *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Deutschland. Band 7. Land Nordrhein-Westfalen, Landesteile Westfalen und Lippe*. Bonn.
- CRFB-Litauen = Michelbertas, M. 2001: *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Litauen. Vilnius*.
- CRFB-U1 = Vaday, A. – Horváth, F. 2005: *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Ungarn. Band 1. Komitat Szolnok*. Budapest.
- Czarnecka, K. 2003: Zum Totenritual der Bevölkerung der Przeworsk-Kultur. In: A. Kokowski – Ch. Leiber (edd.), *Die Vandalen. Die Könige. Die Eliten. Die Krieger. Die Handwerker. Nordstammen*, 273-294.
- Čermák, K. 1909: Naleziště pravěkých bronzů a jich tvary na Čáslavsku. *Památky archeologické* 23, 1908-1909, 439-446.
- Černohorský, K. 1957: Žernovy v hospodářsko – společenském vývoji časného středověku. *Památky archeologické* 48, 495-550.
- Červinka, I. L. 1928: *Slované na Moravě a říše velkomoravská*. Brno.
- Čižmář, M. – Leichmann, J. 2007: Pozdně laténské žernovy na Moravě. *Památky archeologické* 98, 109-128.
- Čižmář, M. 2008: Příspěvek k otázce spojnice mezi Čechami a Saskem v době železné. In: *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 2003-2007*, 229-230.
- Daněček, D. – Smíšek, K. 2012: Předběžná zpráva o terénním výzkumu pohřebiště z mladší doby stěhování národů v polykulturní lokalitě Hostivice-Palouky, okr. Praha-západ. In: *Archeologie barbarů 2011 (sborník ze VII. protohistorické konference)*. Brno, v tisku.
- Daňhel, M. – Kalábek, M. – Klanicová, S. – Pankowská, A. – Paulus, M. 2009: Krátkodobý římský tábor u Hulína a Pravčic. In: M. Bém – J. Peška (eds.), *Archeologické centrum Olomouc. Ročenka 2008*, 184-208.

- Davidová, T. 2009: Sídliště kultury s vypíchanou keramikou v Horkách nad Jizerou, okr. Mladá Boleslav. *Praehistorica* 28, 15-88.
- Déch.: Déchelette, J. 1904: Les vases céramiques ornés de la Gaule Romaine II. Paris.
- Dekan, J. – Kuzmová, K. 1996: Terra Sigillata in Rusovce-Bergl. *Reperta Annis* 1964-1969. In: Kuzmová, K. – Rajtár, J., *Gerulata* I, 145-192. Nitra.
- Demek, J. a kol. 1987: Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny. Praha.
- Dimitrova-Milčeva, A. 2000: Terra Sigillata und dünnwandige Keramik aus Moesia Inferior (Nordbulgarien). Sofia.
- Dobiáš, J. 1964: Dějiny československého území před vystoupením Slovanů. Praha.
- Dobrzańska, H. 1999: Sarmaci na ziemiach Polski – mit czy rzeczywistość? *Archeologia Polski*, t. XLIV: 1999, z. 1-2, 75-91.
- Dohnal, V. – Sakař, V. 1987: Nález zlomku terra sigillaty v Olomouci. *Archeologické rozhledy* 39, 213-215.
- Domžalski, K. 2001: Małozjatyckie naczynie terra sigillata z grobu w Gródku nad Bugiem, pow. hrubieszowski. In: J. Kolendo (Ed.), *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Supplement – tom 2. Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski II*. Warszawa, 89-98.
- Dostál, B. 1975: Břeclav – Pohansko. Velkomoravský velmožský dvorec IV. Brno.
- Drag.: Dragendorff, H. 1895: Terra Sigillata. Ein Beitrag zur Geschichte der griechischen und römischen Keramik. *Bonner Jahrbücher* 96-97, 18-155.
- Drda, P. – Chytráček, M. 1999: Libenice zum dritten. *Památky archeologické* 90, 186-206.
- Drda, P. – Rybová, A. 2001b: Lhota, o. Dolní Břežany, okr. Praha-západ. *Výzkumy v Čechách* 1999, 104.
- Drda, P. 1974: Příspěvek k datování laténských sídlištních objektů s mladšími keramickými příměsemi. *Archeologické rozhledy* 26, 603-613.
- Dreslerová, D. 1998: Tišice, okr. Mělník. *Výzkumy v Čechách* 1996-7 (1998), 228.
- Droberjar, E. – Kazdová, E. 1993: Das Brandgräberfeld aus der römischen Kaiserzeit von Šitbořice in Mähren. *Časopis Moravského zemského muzea v Brně – Vědy společenské* 78, 97-149.
- Droberjar, E. – Metlička, M. – Řezáč, M. 2011: Západní Čechy a dálkové kontakty v době římské a stěhování národů na základě nálezů římských a germánských spon. In: E. Droberjar (Ed.), *Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Studia Archaeologica Suebica I*. Olomouc, 307-321.
- Droberjar, E. – Prostředník, J. 2004: Turnov-Maškovy zahrady – germánský dvorec ze 3. století. *Památky archeologické* 95, 31-106.
- Droberjar, E. – Řezáč, M. 2009: Nové nálezy římských spon ze západních Čech. *Archeologie ve středních Čechách* 13, 869-873.
- Droberjar, E. – Smejtek, L. – Vojtěchovská, I. 2000: A germanic grave from the period of marcomanni wars (?) at Velké Přílepy (central Bohemia). *Sborník národního muzea – řada A – Historie* 54/1-4, 37-46.
- Droberjar, E. – Vích, D. 2009: Ke kontaktům mezi východními Čechami a Moravou v počátcích doby římské. In: M. Karwowski - E. Droberjar (Eds.), *Archeologia Barbarzyńców 2008: powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim. Materiały z IV Protohistorycznej Konferencji Sanok, 13-17 października 2008. Collectio Archaeologica Ressoiviensis XIII*. Rzeszów, 237-247.
- Droberjar, E. – Vích, D. 2011: Nové žárové pohřebiště z doby římské v Jevíčku-Předměstí, okr. Svitavy. In: E. Droberjar (Ed.), *Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Studia Archaeologica Suebica I*. Olomouc, 23-38.
- Droberjar, E. – Vokáč, M. 2002: Sídliště z doby bronzové, laténské, římské a slovanské u Strachotic (okres Znojmo). *SPFFBU M* 7, 55-76.

- Droberjar, E. 1989: Římská importovaná keramika na sídlištích 1.-4. století na Moravě. Nepublikovaná diplomová práce. Brno.
- Droberjar, E. 1991: Terra Sigillata in Mähren. Funde aus germanischen Lokalitäten. Brno.
- Droberjar, E. 1993a: Die römische Keramik vom Burgstall bei Mušov, Mähren. *Archaeologia Austriaca* 77, 39-87.
- Droberjar, E. 1993b: Objekt ze 2. stol. n. l. na sídlišti v Mikulově. K otázce vlivu římských kovových nádob na germánskou keramiku. *Archeologické rozhledy* 45, 492-507, 543-544.
- Droberjar, E. 1997a: Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren. *Fontes Archaeologici Pragenses (FAP)* 21. Pragae.
- Droberjar, E. 1997b: Römische Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit. In: L. Poláček (ed.), *Studien zum Burgwall von Mikulčice II*. Brno, 278-309.
- Droberjar, E. 1999a: Od plaňanských pohárů k vinařické skupině (kulturní a chronologické vztahy na území Čech v době římské a v časné době stěhování národů). *Sborník národního muzea, řada A – Historie* 53/1999/1-2.
- Droberjar, E. 1999b: Dobřichov – Pičhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod - Reichs. Praha.
- Droberjar, E. 2001: Zlatý náramek typu Tournai-Blučina ze středních Čech. *Archeologie ve středních Čechách* 5, 517-527.
- Droberjar, E. 2002a: Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě. Praha.
- Droberjar, E. 2002b: Opomenuté nálezy spon z doby stěhování národů z Kladna a Lovosic. *Archeologie ve středních Čechách* 6, 409-413.
- Droberjar, E. 2004: Pobaltský (wielbarský?) šperk ženského oděvu ze 2. pol. 2. st. v hrobě č. 718 z Třebusic. In: *Europa Barbarica, Monumenta Stud. Gothica* 4, Lublin, 101-112.
- Droberjar, E. 2005: Praha germánská. In: Lutovský, M. – Smejtek, L. (eds.), *Pravěká Praha*, 777-841. Praha.
- Droberjar, E. 2006: Plaňanská skupina grossromstedtské kultury. K chronologii germánských nálezů a lokalit v Čechách na sklonku doby laténské a v počátcích doby římské. In: E. Droberjar – M. Lutovský (eds.), *Archeologie barbarů 2005*, 11-90. Praha.
- Droberjar, E. 2007: „Veteres illic Sueborum praedia et nostris e provinciis lixae ac negotiatores reperti...” (Tacitus, Ann. II,62,3). K interpretaci římských importů u českých Svěbů v době Marobudově. In: E. Droberjar – O. Chvojka (Eds.), *Archeologie barbarů 2006. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 3*. České Budějovice, 41-91.
- Droberjar, E. 2008: Mladší doba římská; Doba stěhování národů. In: Salač V. (Ed.), *Archeologie pravěkých Čech 8. Doba římská a stěhování národů*. Praha, 127-194.
- Dubský, B. 1937: Jihozápadní Čechy v době římské. I. – V. století po Kr. Strakonice.
- Dubský, B. 1949: Pravěk jižních Čech. Blatná.
- Dvořák, F. 1919: Praehistorická osada u Nebovid. *Památky archeologické* 31, 153-154.
- Dvořák, F. 1936: Pravěk Kolínska. *Soupis archeologických památek Kolínska a Kouřimska*. Kolín.
- Dvořák, F. 1941: Nálezy z doby císařství římského a z doby stěhování národů na Kolínsku. *Ročenka města Kolína a okresu*. Kolín, 5-17.
- Dzwiza, K. 2005: Ein Depotfund reliefverzierter südgallischer Terra Sigillata-Schüsseln aus Pompeji. *Jahrbuch des römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz* 51/2 (2004), 381-587.
- Eggers, H. J. 1951: *Der römische Import im freien Germanien*. Hamburg.
- Elschek, K. 2006: Germanische scheibengedrehte Keramik der spätrömischen Kaiserzeit aus Bratislava-Dúbravka und ihr Verhältnis zur römischen Keramik im Limesvorfeld von Carnuntum. *Zborník Slovenského národného múzea* 100, *Archeológia* 16, 379-408.

- Elschek, K. 2008: Germanische Siedlungsobjekte in Zohor (Objekt 32/1995) und Bratislava-Devínska Nová Ves (Objekt 8/1997) durch Terra sigillata ins. 3. Jahrhundert nach Chr. datiert. Zborník Slovenského národného múzea 102, Archeológia 18, 265-276.
- Erdrich, M. 2001: Rom und die Barbaren. Das Verhältnis zwischen dem Imperium Romanum und den germanischen Stämmen vor seiner Nordwestgrenze von der späten römischen Republik bis zum Gallischen Sonderreich. Mainz.
- Ertel, Ch. – Gassner, V. – Jilek, S. – Stiglitz, H. 1999: Untersuchungen zu den Gräberfeldern in Carnuntum. Band I: Der archäologische Befund. Der römische Limes in Österreich 40. Wien.
- Faber, A. 1994: Das römische Auxiliarkastell und der vicus von Regensburg – Kumpfmühl. Münchner Beitr. Vor- u. Frühgesch. 49. München.
- Feller, M. – Brulet, R. 1998: Recherches sur les ateliers de céramique gallo-romains en Argonne. I. Prospection-inventaire dans le Massif de Hesse et le site de production des Allieux I. Archaeologia Mosellana 3, 229-368.
- Fischer 1981: Zur Chronologie der römischen Fundstellen um Regensburg, Bayer. Vorgesblätter 46, 63-104.
- Fischer, T. 1990: Das Umland des römischen Regensburg. Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte. Band 42. Text und Tafeln. München.
- Fischer, T. 1994: Archäologische Zeugnisse der Markomannenkriege (166-180 n. Chr.) in Raetien und Obergermanien. In: H. Friesinger – J. Tejral – A. Stuppner (eds.), Markomannenkriege – Ursachen und Wirkungen. Brno, 341-354.
- Fischer, T. 2009: Zerstörungshorizonte. Germanische Übergriffe und ihr archäologischer Niederschlag. In: Varusschlacht im Osnabrückner Wald GmbH – Museum und Park Kalkriese (Hrsg.): 2000 Jahre Varusschlacht, Konflikt. Stuttgart, 109-113.
- Fojtík, P. – Klanicová, S. 2009: Terra sigillata z Hrubčic na Prostějovsku a její nálezový kontext. Pravěk NŘ 19, 229-238.
- Fojtík, P. 2007: Uniformita pohřebního ritu platěnické kultury – realita nebo mýtus? Pravěk – nová řada 17, 195-218.
- Fölzer, E. 1913: Die Bilderschüsseln der ostgallischen Sigillata-Manufakturen. Bonn.
- Forrer, R. 1911: Die römischen Terrasigillata – Töpfereien von Heiligenberg – Dinsheim und Ittenweiler im Elsass. Ihre Brennöfen, Form- und Brenngeräte, ihre Künstler, Fabrikanten und Fabrikate. Stuttgart.
- Foster, P. – Kuna, M. – Marešová, D. 2008: Tišice, okr. Mělník. Výzkumy v Čechách 2005 (2008), 279.
- Frel, J. 1956: Kamej ze Želének. Archeologické rozhledy 8, 579-580.
- Frey, M. 1993: Die römischen Terra-sigillata-Stempel aus Trier. Trierer Zeitschrift 15. Trier.
- Fröhlich, J. – Waldhauser, J. 1989: Příspěvek k ekonomice českých Keltů (kamenictví a distribuce žernovů). Archeologické rozhledy 41, 16-58.
- Frolík, J. – Jílek, J. – Jiřík, J. – Urbanová, K. 2011: Sídliště vinařické skupiny z Prahy-Kobyliš. In: E. Droberjar (Ed.), Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Studia archaeologica Suebica I. Olomouc, 415-451.
- Gabler, D. – Kellner, H. J. 1993: Die Bildstempel von Westerndorf II. Hellenius und Onniorix. Bayerische Vorgeschichtsblätter 58, 185-270.
- Gabler, D. – Kocztur, É. 1977: Terra Sigillata Depotfund aus Gorsium. Alba Regia 15, 65-88.
- Gabler, D. – Pichlerová, M. 1996: Terra Sigillata von Gerulata. In: Kuzmová, K. – Rajtár, J., Gerulata I. Nitra, 45-144.
- Gabler, D. – Vaday, A. H. 1986: Terra sigillata im Barbaricum zwischen Pannonien und Dazien. Budapest.
- Gabler, D. – Vaday, A. H. 1992: Terra sigillata im Barbaricum zwischen Pannonien und Dazien. 2. Teil. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 44/1, 83-160.

- Gabler, D. 1976: Die Sigillaten vom Gebiete der Herkules-Villa in Aquincum. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 28, 3-77.
- Gabler, D. 1978: Die Sigillaten von Pfaffenhofen in Pannonien. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 30, 77-147.
- Gabler, D. 1982: „Nordafrikanische Sigillaten“ in Pannonien. *Savaria, Bulletin der Museen des Komitats Vas* 16, 1982 (1983), 313-333.
- Gabler, D. 1983: Die westerndorfer Sigillata in Pannonien. Einige Besonderheiten ihrer Verbreitung. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 30, 349-358.
- Gabler, D. 1987: La céramique sigillée de la Gaule de l'Est en Pannonie. *Revue archéologique de l'Est*. XXXVIII, 47-56.
- Gabler, D. 1988: Spätantike Sigillaten in Pannonien. Ein Nachtrag zu den nordafrikanischen Sigillaten. *Carnuntum Jahrbuch* 1988, 9-40.
- Gabler, D. 1994: Über die aussagekraft der Terra Sigillata-Funde bezüglich der Zerstörungen in den Provinzen. In: H. Friesinger - J. Tejral - A. Stuppner, *Markomannenkriege – Ursachen und Wirkungen*. Brno, 355-369.
- Gabler, D. 2001: Terra Sigillata-Funde aus der sarmatischen Siedlung Dunakeszi – Alagi Major. *Slovenská archeológia* 49, 119-138.
- Galsterer, B. 1983: Die Graffiti auf der römischen Gefäßkeramik aus Haltern. *Bodenaltertümer Westfalens* 20. Münster.
- Gassner, V. – Groh, S. – Jilek, S. – Kaltenberger, A. – Pietsch, W. – Sauer, R. – Stiglitz, H. – Zabehlicky, H. 2002: *Das Kastell Mautern – Favianis. Der römische Limes in Österreich* 39. Wien.
- Gechter, M. – Kunow, J. 1983: Der frühkaiserzeitliche Gragfund von Mehrun. Ein Beitrag zur Frage von Germanen in römischen Diensten. *Bonner Jahrbücher* 183, 449-468.
- Gose, E. 1950: Gefäßstypen der römischen Keramik. Beiheft 1 der *Bonner Jahrbücher*. Bonn.
- Gose, E. 1976: Gefäßstypen der römischen Keramik im Rhineland. Köln. Nachdruck der Ausgabe 1950.
- Gottwald, A. 1924: *Pravěká sídliště a pohřebiště na Prostějovsku*. Prostějov.
- Groh, S. – Sedlmayer, H. 2006: *Forschungen im Vicus Ost von Mautern-Favianis. Die Grabungen der Jahre 1997-1999*. Textband. RLÖ 44/1. Wien.
- Gudea, N. 1997: Römischen Drehmühlen von Porolissum und aus Kastellen des westlichen Limes der Provinz Dacia Porolissensis. *Acta Musei Napocensis* 34, 229-324.
- Gugl, Ch. – Kastler, R. (Hrsg.) 2007: *Legionslager Carnuntum. Ausgrabungen 1968-1977. Der römische Limes in Österreich* 45. Wien.
- Hajnalová, M. – Varsik, V. 2010: Kvádské roľníctvo na Slovensku z pohľadu archeológie a archeobotaniky. In: J. Beljak – G. Březinová – V. Varsik (Eds.), *Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Sídliškové a ekonomické štruktúry od neskorej doby laténskej po včasný stredovek*. *Archaeologica Slovaca Monographiae, Tomus X*. Nitra, 181-224.
- Hainzmann, M. – Visy, Z. (Ed.) 1991: *Instrumenta inscripta latina. Das römische Leben im Spiegel der Kleininschriften*. Ausstellungskatalog. Pécs.
- Halama, J. – Zeman, T. 2009: Nálezy žernovů z kontextů doby římské v Čechách a na Moravě. In: M. Karwowski - E. Droberjar (Eds.), *Archeologia Barbarzyńców 2008: powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim. Materiały z IV Protohistorycznej Konferencji Sanok, 13-17 października 2008*. *Collectio Archaeologica Ressoviensis XIII*. Rzeszów, 479-530.
- Halama, J. 2004: *Nálezy terry sigillaty v Čechách*. Nepublik. diplomová práce. FF UK Praha.
- Halama, J. 2007: *Nálezy terry sigillaty v Čechách*. In: E. Droberjar – O. Chvojka (Eds.), *Archeologie barbarů 2006. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 3*. České Budějovice, 195-240.

- Halama, J. 2008: Terra sigillata ze sídliště u Přešťovic (okr. Strakonice). Archeologické výzkumy v jižních Čechách 21, 211-217.
- Halama, J. 2009a: Nové nálezy terry sigillaty ve středočeském Polabí. Archeologie ve středních Čechách 13, 875-879.
- Halama, J. 2009b: Terra sigillata z Nišovic (?) u Volyně. Analýza a reálnost nálezu v jižních Čechách. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 22, 125-130.
- Halama, J. 2010a: Jak vysvětlit nález sigillatové mísy z Neratovic? Možnosti interpretace a kontext zajímavého nálezu. In: J. Beljak – G. Březinová – V. Varsik, Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Sídliiskové a ekonomické štruktúry od neskorej doby laténskej po včasný stredovek. Archaeologica Slovaca Monographiae, Tomus X. Nitra, 547-578.
- Halama, J. 2010b: Analýza fragmentu terry sigillaty. Příloha k článku R. Sedláček – F. Kašpárek – J. Jílek, Sídlištní nálezy z doby římské z Mikulovic, okr. Pardubice (stav k roku 2008). In: J. Beljak – G. Březinová – V. Varsik, Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Sídliiskové a ekonomické štruktúry od neskorej doby laténskej po včasný stredovek. Archaeologica Slovaca Monographiae, Tomus X. Nitra, 410-411.
- Halama, J. 2011: Terra sigillata v germánských hrobových nálezech a na pohřebištích v Čechách a v evropském barbariku: celkové srovnání. In: E. Droberjar (Ed.), Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Studia Archaeologica Suebica I. Olomouc, 355-387.
- Halama, J. 2012: Pozdní argonská a severoafrická sigillata z Čech – doklady místních germánských elit? In: Archeologie barbarů 2011 (sborník ze VII. protohistorické konference). Brno, v tisku.
- Hartley, B. R. 1972: The Roman occupations of Scotland: the Evidence of samian ware. Britannia 3, 1-55.
- Hayes, J. W. 1972: Late Roman Pottery. London.
- Hečková, J. 1982: Podiel výrobných centier rímskych provincií na spoločensko-ekonomickom vývoji naddunajského barbarika vo svetle rímskych importov. Slovenská archeológia 30, 5-77.
- Hegewisch, M. 2005: Germanische Nachahmungen römischer Metall-, Glas- und Keramikgefäße – eine kurze Übersicht. Památky archeologické 96, 79-104.
- Hegewisch, M. 2006: Germanische Adaptionen römischer Importgefäße. Bericht der römisch-germanischen Kommission 86 (2005), 197-348.
- Heiligmann, J. 1990: Der Alb Limes. Ein Beitrag zur römischen Besetzungsgeschichte Südwestdeutschland. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg. Band 35. Stuttgart.
- Hensen, A. – Ludwig, R. 2005: Reise ins Jenseits. Totenehrung und Bestattung im Südwesten. In: S. Schmidt, M. Kempa, A. Wais (Red.), Imperium Romanum. Roms Provinzen an Neckar, Rhein und Donau. Archäologisches Landesmuseum Baden-Württemberg. Esslingen am Neckar, 369-378.
- Himmelová, Z. 1995: Glasfunde aus Mikulčice. In: Studien zum Burgwall von Mikulčice. Band 1. Brno, 83-112.
- Hoeper, M. – Steuer, H. 1999: Eine Völkerwanderungszeitliche Höhenstation am Oberrhein – der Geisskopf bei Berghaupten, Ortenaukreis, Germania 77, 185-246.
- Holodňák, P. – Mag, M. 1999: Vývoj mlecích zařízení a provenience surovin drtidel a žernovů v Soběsukách (okr. Chomutov, SZ Čechy). Mikrosonda do ekonomiky jednoho sídliště. Památky archeologické 90, 398-441.
- Holodňák, P. 1991: Záchranný archeologický výzkum v Soběsukách (okr. Chomutov) v letech 1985 – 1988: předběžná zpráva. Archeologické rozhledy 43, 423-435.
- Horáková-Jansová, L. 1929: Nález terry sigillaty v Neratovicích. ZČsStAU I, 43-46.

- Horáková-Jansová, L. 1930: Terra sigillata z provinciálně římského sídliště v Neratovicích. V. Ročenka okresní jednoty musejní v Brandýse nad Labem 1930, 21-26.
- Horáková-Jansová, L. 1932: Prehistorické nálezy v roce 1930 a 1931. Památky archeologické 38, 92-98.
- Hübener, W. 1968: Eine Studie zur spätrömischen Rädchensigillata (Argonnensigillata). Bonner Jahrbücher 168, 241-298.
- Huld-Zetsche, I. 1972: Trierer Reliefsigillata. Werkstatt I. Materialien zur römisch-germanischen Keramik. Heft 9. Bonn.
- Huld-Zetsche, I. 1993: Trierer Reliefsigillata. Werkstatt II. Materialien zur römisch-germanischen Keramik. Heft 12. Bonn.
- Hušťák, P. – Jiřík, J. 2009: Osídlení z doby římské v Praze – Hloubětíně „Zahrady nad Rokytkou“. In: M. Karwowski - E. Droberjar (Eds.), Archeologia Barbarzyńców 2008: powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim. Materiały z IV Protohistorycznej Konferencji Sanok, 13-17 października 2008. Collectio Archaeologica Ressoviensis XIII. Rzeszów, 305-351.
- Chenet = Chenet, G. 1941: La Céramique Gallo-romaine d'Argonne du IV siècle et la Terre sigillée décorée á la Molette. Fouilles et Documents d'Archéologie antique en France 1. Macon.
- Christlein, R. – Kellner, H.-J. 1969: Die Ausgrabungen 1967 in Pons Aeni. Bayerische Vorgeschichtsblätter 34, 76-161.
- Istvánovits, E. – Kulcsár, V. – von Carnap-Bornheim, C. 2006: The barbarian warrior burial from Tiszalök-Rázompuszta in the 3rd century history of upper Tisza region. Archäologisches Korrespondenzblatt 36 (Heft 1), 91-110.
- Jančo, M. 1998: Nálezy římských mincí na hradisku Závist. Archeologické rozhledy 50, 387-396.
- Jančo, M. 2000a: Nálezy římských a byzantských mincí v zbierke Mestského múzea v Čelákoviciach. Germánske osídlenie severnej časti okresu Praha-východ v dobe římskej a sťahovaní národov. Archeologie ve středních Čechách 4, 227-250.
- Jančo, M. 2000b: Dve římske obrazové lampy z Litoměřic. Sborník Národního muzea – řada historická 54/1-4, 51-56.
- Jančo, M. 2000c: Nálezy římských mincí z Dolních a Horních Počernic. Niekoľko poznámok k nálezom římských mincí z germánských sídlisk a z germánských hrobov v Čechách. Archeologické rozhledy 52, 54-78.
- Jančo, M. 2001: Nálezy lám p z doby římskej v Čechách. Památky archeologické 92, 165-183.
- Jančo, M. 2002: Nálezy alexandrijských tetradrachiem v strednej Európe. Príspevok k poznaniu obchodných kontaktov Afriky Prokonzulskej a Egypta so stredným Podunajskom v mladšej dobe římskej. Slovenská numizmatika XVI, 11-40. Nitra.
- Jančo, M. 2003: Římsko-provinciální užitková keramika v Čechách. Archeologie ve středních Čechách 7, 261-318.
- Jančo, M. 2004: Germánska osada staršej doby římskej z Berouna, Havlíčkovéj ulice. Archeologie ve středních Čechách 8, 463-494.
- Jančo, M. 2005: Existoval v stredných Čechách římsky pochodový tábor? Pár zbežných poznámok k nálezu dvojice zahrotených priekop vo Vliněvsi, okr. Mělník, poloha „U kříže“. Archeologie ve středních Čechách 9, 441-457.
- Jančo, M. 2006: Několik poznámek k římským výrobkům 1. poloviny 1. století v Čechách. In: E. Droberjar – M. Lutovský (eds.), Archeologie barbarů 2005. Praha, 373-378.
- Jansová, L. 1929: Pravěké osídlení území dnešního politického okresu čáslavského. In: A. Birnbaumová: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu čáslavském, XLIV, 1-31.

- Jansová, L. 1966: Výzkum oppida nad Závistí v letech 1963-1965. *Archeologické rozhledy* 18, 138-156.
- Jansová, L. 1971: Hradiště nad Závistí v období pozdně římském a v době stěhování národů. *Památky archeologické* 62, 135-178.
- Jansová, L. 1975: Lhota, obec Dolní Břežany, okr. Praha-západ. *Výzkumy v Čechách* 1971, 70-79; obr. 14:1, 2. Praha.
- Jelínková, D. 1981: Zachraňovací výzkum v severovýchodní části katastru obce Drnholec, Jižní Morava 17, 194-197.
- Jelínková, D. 1982: Nové výsledky zachraňovacího výzkumu v Drnholci (okr. Břeclav). *Přehled výzkumů 1980 (1982)*, 58-59.
- Jílek, J. – Halama, J. 2010: Soubor antik z Rosignana Marittima. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 34, 2008-2009, 150-159.
- Jílek, J. – Klanicová, S. 2009: Dyjákovice (okr. Znojmo). *Přehled výzkumů* 50, 320-323. Brno.
- Jílek, J. 2009: Doklady kontaktů mezi polabskými Germány, przeworskou a wielbarskou kulturou ve východních Čechách. In: M. Karwowski - E. Droberjar (Eds.), *Archeologia Barbarzyńców 2008: powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim. Materiały z IV Protohistorycznej Konferencji Sanok, 13-17 października 2008. Collectio Archaeologica Ressoviensis XIII. Rzeszów*, 237-247.
- Jíra, J. A. 1898: Předběžná zpráva o výzkumu, podniknutém Společností v Podbabě a v Šárce. *ČSPSČ* 6, 147-152.
- Jíra, J. A. 1910: Osada rázu provinciálně římského v Podbabě a Bubenči. *Obzor praehistorický. Roč. I (Příloha k ČSPSČ 18)*, 21-28, 41-48, 49-52.
- Jiřík, J. – Jílek, J. 2009: Tři pozdně antické lampy z východních Čech (Brozany, Staré Čivice, Slavhostice). *Východočeský sborník historický* 16, 63-76.
- Jiřík, J. – Podliska, J. 2010: Nález spony východogermánského typu na Starém Městě v Praze. *Studia Mediaevalia Pragensia* 9, 153-169.
- Jiřík, J. – Vávra, J. 2008: Druhá etapa výzkumu pohřebiště z doby stěhování národů v Praze-Zličíně. In: E. Droberjar – B. Komoróczy – D. Vachútová (Edd.), *Barbarská sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů (Archeologie barbarů 2007)*. Brno, 517-530.
- Jiřík, J. 2008: Ein Beitrag zur Erforschung der Besiedlung Ost- und Nordostböhmens während der späten Kaiser- und der frühen Völkerwanderungszeit. In: B. Niezabitowska-Wiśniewska – M. Juściński – P. Łuczkiwicz – S. Sadowski (Eds.), *The Turbulent Epoch. New materials from the Late Roman Period and the Migration Period*. Lublin, 157-177.
- Józefów, B. 2009: Problematyka badań miejsc kremacji. In: M. Karwowski - E. Droberjar (Eds.), *Archeologia Barbarzyńców 2008: powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim. Materiały z IV Protohistorycznej Konferencji Sanok, 13-17 października 2008. Collectio Archaeologica Ressoviensis XIII. Rzeszów*, 543-557.
- Juhász, G. 1935: Die Sigillaten von Brigetio. Budapest.
- Juhász, G. 1936: A lezouxi terra sigillata gyárák aquincumi lerakata. *Archaeologiai Értesítő* 49, 33-48.
- Junkelmann, M. 1997: *Panis militaris. Die Ernährung des römischen Soldaten oder der Grundstoff der Macht. Kulturgeschichte der antiken Welt. Band 75. Mainz am Rhein*.
- Jütting, I. 1995: Die Kleinfunde aus dem römischen Lager Eining-Unterfeld. *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 60, 143-230.
- Kabát, J. – Zápotocký, M. 1962: Pravěké osídlení na území Chemického kombinátu Spolany v Neratovicích u Mělníka. *Památky archeologické* 53, 1-18.
- Kalábek, M. 2005: Germánské hroby na sídlišti v Olomouci-Neředíně. In: M. Bém - J. Peška (eds.), *Ročenka Archeologického centra Olomouc 2004 (2005)*, Olomouc, 206-216.

- Kalábek, M. 2006: Germánské osídlení Olomouce. In: E. Droberjar – M. Lutovský (eds.), *Archeologie barbarů 2005*. Praha, 431-450.
- Kalousek, F. – Pernička, M. 1956: Die römerzeitliche Siedlung bei Vícemilice in Mähren. *Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity (SPFFBU) E1*, 42-90.
- Kandler-Zöchmann, Ch. 1997: Terra Sigillata der Grabungskampagne 1993. In: Kandler, M. (Hg.), *Das Auxiliarkastell Carnuntum 2. Forschungen seit 1989*. Österreichisches Archäologisches Institut, Sonderschriften Band 30. Wien, 101-172.
- Kandler-Zöchmann, Ch. 2001: Die Terra Sigillata der Steilhang-Grabung 1971-1972 in Petronel. *Carnuntum Jahrbuch 2001*, 47-158.
- Karasová, Z. 1998: Die römischen Bronzegefäße in Böhmen. *FAP 22*. Prague.
- Karnitsch, P. 1959: Die Reliefsigillata von Ovilava (Wels, Oberösterreich). *Schriftenreihe des Instituts für Landeskunde von Oberösterreich 12*. Linz.
- Karnitsch, P. 1971: Sigillata von Iuvavum (Salzburg). Salzburg, Salzburger Museum Carolino Augusteum. *Jahresschrift 16*.
- Kehne, P. 2001: Markomannenkrieg. 1: Historisches. In: H. Beck – D. Geuenich – H. Steuer, *Reallexikon der germanischen Altertumskunde 19*. Berlin – New York, 308-316.
- Kehne, P. 2009: Rom in Not. Zur Geschichte der Markomannenkriege. In: *Varusschlacht im Osnabrückner Wald GmbH – Museum und Park Kalkriese (Hrsg.): 2000 Jahre Varusschlacht, Konflikt*. Stuttgart, 98-108.
- Kellner, H. J. 1964: Die Sigillata – Töpferei in Pfaffenhofen am Inn und ihr Formenschatz. *Germania 42*, 80-91.
- Kellner, H. J. 1981: Die Bildstempel von Westerndorf. *Comitalis und Iassus. Rei cretariae romanae factorvm. Acta. Supplementa 6*. Augst/Kaiseraugst.
- Kiss, K. 1946-48: A westerndorfi terra-szigilláta gyár. *A-É 7-9*, 216-274.
- Klanicová, S. – Komoróczy, B. 2008: Terra sigillata z germánských sídlištních objektů na lokalitě Klentnice. *Zborník slovenského národného múzea 102*, 277-292.
- Klanicová, S. 2007: Nové poznatky o importu terry sigillaty na Moravě. In: *Archeologie barbarů 2006. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 3*. České Budějovice, 175-194.
- Klanicová, S. 2008: Horizont nálezů z období markomanských válek na příkladu terry sigillaty z Hradiska u Mušova. In: E. Droberjar – B. Komoróczy – D. Vachútová (Edd.), *Barbarská sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů (Archeologie barbarů 2007)*. Brno, 439-452.
- Klanicová, S. 2010a: Nálezy terry sigillaty v oblasti pod Pavlovskými vrchy (jižní Morava) a jejich vypovídací hodnota pro zkoumání římsko-barbarských vztahů. *Přehledy výzkumů 51*, 139-155. Brno.
- Klanicová, S. 2010b: Germánské osídlení na katastru obce Pasohlásky z hlediska nálezů keramiky typu terra sigillata. In: J. Beljak – G. Březinová – V. Varsik, *Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Sídliskové a ekonomické štruktúry od neskorej doby laténskej po včasný stredovek. Archeológia barbarov 2009. Archaeologica Slovaca Monographiae. Communicationes, Tomus X*. Nitra, 603-613.
- Klápště, J. 2005: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha.
- Knorr, R. 1919: *Töpfer und Fabriken verzierter Terra-sigillata des ersten Jahrhunderts*. Stuttgart.
- Kohoutek, J. – Militký, J. 2003: Hromadný nález římských mincí a bronzové spony z doby římské ze Starého města u Bruntálu. *Pravěk NŘ 13*, 405-424.
- Kolník, T. – Rejholcová, M. 1986: Římske reliktý na slovanských náleziskách a problém antických tradícií u Slovanov. *Slovenská archeológia 34/2*, 343-356.
- Kolník, T. – Varsik, V. – Vladár, J. 2007: Branč. Germánska osada z 2. až 4. storočia. Nitra.

- Kolník, T. 1961: Nové pohrebiskové nálezy z doby rímskej na Slovensku. *Archeologické rozhledy* 13, 822-854.
- Kolník, T. 1979: Predstavy človeka v praveku a včasnej dobe dejinnej o posmrtnom živote vo svetle pohrebísk so žiarovým rítom. In: M. Kliský (ed.), *Historické korene vzniku náboženstva a jeho prejavy v praveku a včasnej dobe dejinnej*. Zborník referátov. Nitra, 88-93.
- Kolník, T. 1980: *Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei*. Bratislava.
- Kolník, T. 1984: Sigillata in germanischen Gräbern der ČSSR. In: *Kataloge der prähistorischen Staatssammlung. Beiheft 1. Studien zur römischen Keramik. Vorträge des 13. Internationalen Kongresses der Rei Cretariae Romanae Favtores in München. Rei Cretariae Romanae Favtorvm Acta 23/24*, 69-79.
- Kokowski, A. 2004: Kultura przeworska – zarys dziejów. In: J. Andrzejowski - A. Kokowski - Ch. Leiber (Eds.), *Wandalowie. Strażnicy bursztynowego szlaku*. Katalog wystawy. Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 8. marca – 16 czerwca 2004. Lublin-Warszawa, 25-85.
- Komoróczy, B. 2008: Hradisko (Burgstall) u Mušova ve světle výzkumů v letech 1994 – 2007. In: E. Droberjar – B. Komoróczy – D. Vachútová (Edd.), *Barbarská sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů (Archeologie barbarů 2007)*. Brno, 391-438.
- Komoróczy, B. 2009: Marcomannia. Der Militärschlag gegen die Markomannen und Quaden – ein archäologischer Survey. In: *Varusschlacht im Osnabrückner Wald GmbH – Museum und Park Kalkriese (Hrsg.): 2000 Jahre Varusschlacht, Konflikt*. Stuttgart, 114-125.
- Korený, R. 2006: Římský pochodový tábor ve středních Čechách? Příspěvek k diskuzi. *Archeologie ve středních Čechách* 10, 743-745.
- Kos, P. 2004: Modřice (okr. Brno – venkov), *Přehledy výzkumů* 45, 184-185. Brno.
- Kos, P. 2005: Modřice (okr. Brno – venkov), *Přehledy výzkumů* 46, 269-270. Brno.
- Košnar, L. – Břicháček, P. 1999a: Importovaná keramika ze sídliště doby římské v Sedlci (o. České Budějovice). *Praehistorica* 24, 161-172.
- Košnar, L. – Břicháček, P. 1999b: Terra sigillata ve sbírkách muzea ve Stříbře. *Studia Mediaevalia Pragensia IV/1999*, 13-27.
- Košnar, L. 2005: J. Peška – J. Tejral, *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren*. Recenze. *Památky archeologické* 96, 229-235.
- Krekovič, E. 1992: Zur Datierung der Fürstengräber der römischen Kaiserzeit in der Slowakei. In: *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter. Materialien des III. Internationalen Symposium: Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet*. Kraków – Karniowice 3.-7. Dezember 1990. Kraków, 55-68.
- Krekovič, E. 1994: Der römische Import in der Slowakei und die Markomannenkriege. In: H. Friesinger – J. Tejral – A. Stuppner (Eds.), *Markomannenkriege – Ursachen und Wirkungen*. Brno, 239-244.
- Kronberger, M. 1997: Ausgewähltes keramisches Fundmaterial aus strazifizierten Fundkomplexen. *Das Auxiliarkastell Carnuntum 1, Sonderschriften Band 29*. Wien, 77-146.
- Kropotkin, V. V. 1970: Rimskie importnye izdelija v vostočnoj Evropie (II. v. do n.č. – V. v.n.č.), *Archeologija SSSR*, Moskva.
- Krüger, B. (Ed.) 1983a: *Die Germanen. Geschichte und Kultur der germanischen Stämme in Mitteleuropa. Band I*. Berlin.
- Krüger, B. (Ed.) 1983b: *Die Germanen. Geschichte und Kultur der germanischen Stämme in Mitteleuropa. Band II*. Berlin.
- Krüger, B. 1987: *Waltersdorf. Eine germanische Siedlung der Kaiser- und Völkerwanderungszeit im Dahme-Spree-Gebiet*. Berlin.

- Kurpiewski, A. 2008: Cmentarzysko kultury wielbarskiej w Gostkowie. *Supplementa Monumenta Studia Gothica*, zeszyt 1. Lublin.
- Křivánek, R. 1998: Libiš, okr. Mělník. *Výzkumy v Čechách 1996-7 (1998)*, 103-104.
- Křížek, F. 1966: Nové nálezy terry sigillaty na Slovensku II. *Slovenská archeológia* 14, 97-145.
- Křížek, F. 1980: Terra Sigillata von Mušov. *Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity – E* 25, 125-142.
- Kubková, J. 1997: Dva římské nálezy z Pražského Hradu. *Archeologické rozhledy* 49, 103-105.
- Kuchařík, M. – Bureš, M. – Pleinerová, I. – Jiřík, J. 2008: Nové poznatky k osídlení západního okraje Prahy v 5. století. In: E. Droberjar - B. Komoróczy - D. Vachútová (Edd.), *Barbarská sídliště (Archeologie barbarů 2007)*. Brno, 201-232.
- Kuna, M. 2006: Tišice, okr. Mělník. *Výzkumy v Čechách 2003 (2006)*, 297.
- Kunow, J. 1980: *Negotiator et vectura, Händler und Transport im freien Germanien. Kleine Schriften aus dem Vorgeschichtlichen Seminar Marburg. Heft 6.* Marburg.
- Künzl, S. – Künzl, E. 2002: Die römischen Bronzegefäße. In: J. Peška - J. Tejral, *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. RGZM, Monographien. Band 55, Teil 2*, 357-366. Mainz.
- Kuzmová, K. – Roth, P. 1988: Terra sigillata v barbariku. *Nálezy germánských sídlisk a pohrebísk na území Slovenska*. Nitra.
- Kuzmová, K. 1992: Terra sigillata v zbierkach múzea. *Katalóg III. Rímske zbierky*. Komárno.
- Kuzmová, K. 1994: Die Markomannenkriege und der Terra Sigillata-Import im Vorfeld des nordpannonischen Limes. In: Friesinger H. – Tejral J. – Stuppner A. (eds.), *Markomannenkriege – Ursachen und Wirkungen*, 245-251. Brno.
- Kuzmová, K. 1997: Terra sigillata im Vorfeld des nordpannonischen Limes (Südwestslowakei). Nitra.
- Kuzmová, K. 2009: Terra sigillata zo Syrovic. *Pravěk NŘ* 19, 225-228.
- Kuzmová, K. 2011: Terra Sigillata aus Mořice, Bez. Prostějov. In: P. Fojtík, *Die germanische Hütte aus Mořice, Bez. Prostějov. Mit Beiträgen von Klára Kuzmová und Gabriela Dreslerová. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity M* 16 (2011), 168-169.
- Kvetánová, I. 2006: Noricko-panónske súčasti odevu v germánských hrobch zo severnej časti stredného Podunajska. In: E. Droberjar - M. Lutovský (eds.), *Archeologie barbarů 2005*. Praha, 379-404.
- Ladstätter, S. 1998: Afrikanische Sigillaten und Lampen aus Ovilava/Wels. *Carnuntum Jahrbuch 1998 (1999)*, 51-63.
- Ladstätter, S. 2007: Afrikanische Importe im Legionslager von Carnuntum und seinem näheren Umfeld. In: Ch. Gugl, – R. Kastler (Hrsg.), *Legionslager Carnuntum. Ausgrabungen 1968-1977. Der römische Limes in Österreich* 45. Wien, 254-257.
- Lamprecht, A. 2007: Sídlisko v polohe Horné pole v Bratislave – Rusovciach vo svetle terry sigillaty. In: E. Droberjar – O. Chvojka, *Archeologie barbarů 2006. Příspěvky z II. protohistorické konference České Budějovice, 21.-24.11. 2006*. České Budějovice, 159-173.
- Laser, R. 1998: Terra sigillata – Funde aus den östlichen Bundesländern. Bonn.
- Lassányi, G. – Vámos, P. 2011: Two north african red slip jugs from Aquincum. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 62, 147-161.
- Lennartz, A. 2009: Tradition und Wandel paganer Amulettbräuche in Mitteleuropa zwischen Antike und Frühen Mittelalter. In: U. von Freedon – H. Friesinger – E. Wamers (eds.), *Glaube, Kult und Herrschaft. Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n. Chr. in Mittel- und Nordeuropa*. Frankfurt a. M. – Bonn, 253-260.

- Leube, A. 2009: Studien zu Wirtschaft und Siedlung bei den germanischen Stämmen im nördlichen Mitteleuropa während des 1. bis 5./6. Jahrhunderts n. Chr. Römisch-germanische Forschungen, Band 64. Mainz.
- Loskotová, Z. 2009: Hrnčířské pece z doby římské ze Slezska. *Acta archaeologica Opaviensia – Supplementum 1*. Opava.
- Lund-Hansen, U. 1982: Die skandinavischen Terra Sigillata-Funde. Zu ihrer Herkunft, Datierung und Relation zu den übrigen römischen Importen der jüngeren Kaiserzeit. *Studien zur Sachsenforschung 3*, 75-99.
- Lund-Hansen, U. 1987: Römischer Import im Norden. Warenaustausch zwischen dem Römischen Reich und dem freien Germanien. Copenhagen.
- Lu-Ri: Ludowici, W. – Ricken, H. 1942: Katalog VI. Die Bilderschüsseln der römischen Töpfer von Rheinzabern. Tafelband. Darmstadt.
- Mackensen, M. 1991: Zur Datierung mediterraner Sigillata aus der spätantiken Befestigung Iatrus an der unteren Donau. *Die Chronologie der Late Roman C-Formen Hayes 3 A-E. Germania 69*, 79-96.
- Mackensen, M. 1993: Die spätantiken Sigillata- und Lampentöpfereien von El Mahrine (Nordtunesien). *Studien zur nordafrikanischen Feinkeramik des 4. bis 7. Jahrhunderts. Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte Band 50*. München.
- Mackensen, M. 2007: Nordafrikanische Sigillata der mittleren Kaiserzeit aus Augsburg. *Bayer. Vorgeschichtsbl. 72*, 341–353.
- Magomedov, B. V. 2001: Černjachovskaja kultura. Problema etnosa. *Monumenta studia Gothica Tom 1*, Lublin.
- Makkay, J. 1978: Mahlstein und das rituelle Mahlen in den prähistorischen Opferzeremonien. *AAASH 30*, 13-36.
- Malyková, D. – Bursák, D. – Pecinová, M. 2011: Nové sídlištní nálezy z doby římské v Praze-Kbelích. In: E. Droberjar (Ed.), *Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Studia Archaeologica Suebica I*. Olomouc, 397-413.
- Mangartz, F. 2008: Römischer Basaltlava – Abbau zwischen Eifel und Rhein. *Monographien RGZM 75. Vulkanpark Forsch. 7*. Mainz.
- Marethová, B. 2008: Příspěvek k poznání raně středověkých pohřebišť (zvyk vkládání mincí do hrobů). *Studia mediaevalia Pragensia 8*, 7-44.
- Marsa, J. 1974: Antické lampy z českých nálezů. In: V. Sakař (ed.), *Římské importy. Referáty přednesené na semináři, konaném u příležitosti výstavy Římské nálezy v Čechách*. Praha, 18-28.
- Mašek, N. 1959: Nález terry sigillaty v Žalanech u Teplic. *Archeologické rozhledy 11*, 420-421.
- Mees, A. 2002: Organisationsformen römischer Töpfer-Manufakturen am Beispiel von Arezzo und Rheinzabern, I-II. *Römisch-germanisches Zentralmuseum, Monographien Band 51/1-2*. Mainz.
- Mertz, A. 1881: Pohřebiště u Dobroměřic blíž Loun. *Památky archeologické 11*, 1878 (1881), 91-92.
- Měřínský, Z. 1985: Velkomoravské kostrové pohřebiště ve Velkých Bílovicích. *Studie AÚ ČSAV XII*. Praha.
- Michálek, J. 1981: Muzeum středního Pootaví ve Strakonících. *Katalog pravěké sbírky. ZpČSSA 22*, 1-83. Praha.
- Michálek, J. 1999: Sídliště ze starší až mladší doby římské u Přešťovic, okr. Strakonice (nepublikovaná dokumentace k výzkumům B. Dubského a J. Böhma v letech 1932-1934). *Archeologické výzkumy v jižních Čechách 12*, 33-60.

- Militký, J. – Vích, D. 2011: Nové nálezy římských mincí na českomoravském pomezí. In: E. Droberjar (Ed.), *Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem*. *Studia Archaeologica Suebica I*. Olomouc, 279-306.
- Militký, J. – Zavřel, P. 2009: Nález římské mince v areálu sídliště z doby římské v Přešřovicích (okr. Strakonice). *Numismatický sborník* 24, 325-326.
- Militký, J. 2001: Nálezy tzv. barbarských napodobenin pozdně římských solidů v Čechách. In: E. Droberjar (ed.), *Romanam Amicitiam Praetulisse*. Sborník V. Sakařovi k 70. narozeninám, *Sborník Národního muzea* 54, 129-140.
- Militký, J. 2005: Depot římských mincí z Polné. Příspěvek k úloze alexandrijských mincí ve střední Evropě. *Numismatický sborník* 20, 3-20.
- Militký, J. 2007: Nálezy římských mincí na Českokrumlovsku. In: E. Droberjar – O. Chvojka (Ed.), *Archeologie barbarů 2006*. Archeologické výzkumy v jižních Čechách, *Supplementum* 3, svazek I. České Budějovice, 261-268.
- Moneta, C. 2010: *Der Vicus des römischen Kastells Saalburg*. Saalburg.
- Moosbauer, G. 1997: *Die ländliche Besiedlung im östlichen Raetien während der römischen Kaiserzeit*. Passauer Universitätsschriften zur Archäologie. Band 4.
- Moosbauer, G. 2005: *Kastell und Friedhöfe der Spätantike in Straubing: Römer und Germanen auf dem Weg zu den ersten Bajuwaren*. Passauer Universitätsschriften zur Archäologie, Bd. 10. Rahden/Westfalen.
- Mosser, M. et al. 2010: *Die römischen Kasernen im Legionslager Vindobona. Die Ausgrabungen am Judenplatz in Wien in den Jahren 1995 – 1998*. Wien.
- Moszczyński, J. – Tyszler, L. 2001: Groby z terra sigillata z cmentarzyska kultury przeworskiej w Wiktorowie, pow. zgierski. In: J. Kolendo (Ed.), *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum*. Supplement – tom 2. Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski II. Warszawa, 99-116.
- Motyková, K. – Drda, P. – Rybová, A. 1982: Keltské hradiště Závist – dosavadní výzkum a jeho perspektivy. *Památky archeologické* 73, 432-454.
- Motyková, K. – Drda, P. – Rybová, A. 1991: Some notable imports from the end of the roman period at the site of Závist. *Archaeology in Bohemia 1986-1990*, 56-63. Praha.
- Motyková, K. – Rybová, A. – Drda, P. 1992: Lhota, o. Dolní Břežany, okr. Praha-západ. *Výzkumy v Čechách 1988-1989*, 78-79, č. 261.
- Motyková-Šneidrová, K. 1960: Osídlení z mladší doby laténské, z doby římské a stěhování národů v Záluží u Čelákovic. *Památky archeologické* 51, 161-183.
- Motyková-Šneidrová, K. 1962: Osada pod hradištěm u Strakonice. *Památky archeologické* 53, 137-153.
- Motyková-Šneidrová, K. 1963: *Die Anfänge der römischen Kaiserzeit in Böhmen*. FAP 6. Pragae.
- Motyková-Šneidrová, K. 1964: Noricko-panonská pování opasků a jejich napodobeniny v Čechách. *Památky archeologické* 55, 350-362.
- Motyková-Šneidrová, K. 1966: Tuchlovice, okr. Kladno (č. 79). *BZO* 4, 44-47.
- Motyková-Šneidrová, K. 1967: *Weiterentwicklung und Ausklang der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen*. *Fontes Archaeologiae Pragenses* 11. Pragae.
- Motyková-Šneidrová, K. 1968: Nálezy z doby římské a slovanské z Močovic. *Archeologické rozhledy* 20, 185-201.
- Motyková-Šneidrová, K. 1970: Nově objevené sídliště ze starší doby římské u Tuchlovic. *Památky archeologické* 61, 236-258.
- Moucha, V. – Pleslová-Štiková, E. 1987: *Silnice Praha – Slaný z pohledu archeologů*. Kladno.
- Musil, J. – Smoláriková, K. 1989: *Zwei signierte Terra-Sigillata Fragmente in der Sammlung der Karls-Universität*. *Listy filologické* 112, 193-195.

- Musil, J. – Ondřejová, I. 2001: Römische Fibeln in Böhmen und Mähren. *Studia Hercynia* 5, 88-104.
- Musil, J. 1997: Römische Ziegel. In: L. Poláček (ed.), *Studien zum Burgwall von Mikulčice II*, 311-339. Brno.
- Musil, J. 2000: Römische Wehranlagen und Baumaterial nördlich der mittleren Donau. In: *Gentes, Reges und Rom. Festschrift J. Tejral*. Brno, 87-94.
- Musil, J. 2002: Die römische Politik nördlich der mittleren Donau in den ersten zwei Jahrhunderten n. Chr. *Studia Hercynia* 6, 123-136.
- Musil, J. 2008: Výrobky římských dílen v barbariku. In: V. Salač (Ed.), *Archeologie pravěkých Čech 8. Doba římská a stěhování národů*. Praha, 100-112.
- Moszczyński, J. 2010: Zespół osadniczy kultury przeworskiej na stanowisku 1-4 w Wiktorowie, pow. Zgierz, woj. łódzkie. *Ratownicze badania archeologiczne na trasie autostrady A – 2 w woj. łódzkim. Via Archaeologica Lodziensis. Tom II*.
- Novák, M. – Sigl, J. 2007: Archeologický výzkum na trase dálnice D11 v roce 2005. *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 32/2006. Hradec Králové 2007, 63-66.
- Novák, M. 2011: K otázce reparací pravěké keramiky. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity M 16* (2011), 89-100.
- Oldenstein-Pferdehirt, B. 1983: Zur Sigillatabelieferung von Obergermanien. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 30, 359-380.
- Oliva, P. – Burian, J. – Nemeškalová-Jiroudková, Z. – Tejral, J. 1986: *Tabula Imperii Romani. Auf der Grundlage der Weltkarte 1:1000000*, M-33. Praha.
- Ondrouch, V. 1957: *Bohaté hroby z doby římské na Slovensku*. Bratislava.
- van Ossel, P. 1994: La sigillée d'Argonne du Bas-Empire dans le nord de la Gaule: distribution, imitations et concurrences (IVe – Ve s.). *Alba Regia* 25, 221-229.
- O&P: Oswald, F. – Pryce, T. D. 1966: *An Introduction to the Study of Terra Sigillata*. London (nové vydání, doplněné G. Simpsonovou).
- Osw.: Oswald, F. 1937: *Index of figure – types on terra sigillata („Samian ware“)*. Liverpool. Republished 1964 London.
- Parkman, M. – Zavřel, P. 2003: Die Grabung in Dub – Javornice, Kr. Prachatice. Ein Beitrag zur Diskussion über Kontakte zwischen Kelten und Germanen in Südböhmen. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen, 12. Treffen 19. bis 22. Juni 2002 in Chev. Rahden/Westf.*, 203-219.
- Pavúk, P. 1997: Ein Terra-Sigillata-Fragment der M. Perenii Tigrani Werkstatt in der Universitätssammlung, Prag. *Studia Hercynia* I, 56-59.
- Pecinová, M. 2008: *Provinciální spony starší doby římské v Čechách*. Nепublikovaná diplomová práce. Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou. FF UK Praha.
- Pernička, R. M. 1966: *Die Keramik der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*. Brno.
- Peška, J. – Tejral, J. 2002: Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. *RGZM, Monographien, Band 55, Teil 2*, 357-366. Mainz.
- Peškař, I. 1972: *Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren*. Praha.
- Peškař, I. 1978: Starší doba římská na Moravě. *Zprávy ČSSA* 20/1978/3, 55-83.
- Pferdehirt, B. 1986: Die römische Okkupation Germaniens und Rätiens von der Zeit des Tiberius bis zum Tode Trajans. *Untersuchungen zur Chronologie südgallischer Reliefsigillata. Jahrbuch des römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz* 33, Teil 1. Mainz.
- Píč, J. L. 1896: Několik galských hrobů. *Památky archeologické XVI, ročníky 1893-1895*, 759-766.
- Píč, J. L. 1897: Sídliště u Tuklat. *Archeologický výzkum ve středních Čechách. Památky archeologické* 17 (1896-1897), 367-379.

- Píč, J. L. 1903: Starožitnosti země České, II/2. Čechy na úsvitě dějin. Hradiště u Stradonic jako historické Marobuduum. Praha.
- Píč, J. L. 1905: Starožitnosti země České, II/3. Žárové hroby v Čechách a příchod Čechů. Praha.
- Píč, J. L. 1908-1909: Sídliště u Hostína. Památky archeologické 33, 196-197.
- Pieta, K. – Ruttkay, M. 1997: Germanische Siedlung aus 4. und 5. Jh. in Nitra-Párovské Háje und Probleme der Siedlungskontinuität. In: J. Tejral – H. Friesinger – M. Kazanski (edd.), Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donaauraum. Brno, 145-163.
- Pieta, K. 1987: Die Slowakei im 5. Jahrhundert. In: Germanen, Hunnen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit (Ausstellungskataloge). Nürnberg, 385-417.
- Pieta, K. 1993: Osídlenie z doby rímskej a sťahovania národov v Nitre. Príspevky k najstarším dejinám mesta. SAV Nitra 1993, 74-91.
- Piton, D. – Bayard, D. 1977: La sigillée d'Argonne décorée á la molette dans le nord-ouest de la France. Cahiers archéologiques de Picardie 4, 221-275.
- Pleiner, R. 1960: Význam typologie železářských pecí v době římské ve světle nových nálezů z Čech. Památky archeologické 51, 184-220.
- Pleinerová, I. 1965: Výzkum osady z doby stěhování národů a z doby slovanské v Březně u Loun. Archeologické rozhledy 17, 495-500, 509-515, 517-529.
- Pleinerová, I. 1971: Druhá předběžná zpráva o výzkumu sídlišť z doby stěhování národů a slovanského období v Březně. Archeologické rozhledy 23, 700-715.
- Pleinerová, I. 2005: Studny z doby stěhování národů v Hostivici-Paloukách (okr. Praha-západ). Památky archeologické 96, 105-126.
- Pleinerová, I. 2006: Litovice (okr. Praha-západ): hroby vinařického stupně doby stěhování národů. In: E. Droberjar – M. Lutovský (eds.), Archeologie barbarů 2005. Sborník příspěvků z I. protohistorické konference „Pozdně keltské, germánské a časně slovanské osídlení“ Kounice, 20.-22. září 2005. Praha, 483-498.
- Pleinerová, I. 2007: Březno und germanische Siedlungen der jüngeren Völkerwanderungszeit in Böhmen. Praha.
- Podborský, V. 1988: Pravěké a raně historické osídlení znojemskeho hradu. SPFFBU 37, řada archeologicko-klasická (E) č. 33, 121-140.
- Pohl, G. 1969: Die Kleinfunde der mittleren und späten Kaiserzeit. In: Werner, Joachim (ed.): Der Lorenzberg bei Epfach.. Die spätrömischen und frühmittelalterlichen Anlagen. München, 146-197.
- Polišenský, T. 2006: Nové sídliště z časně doby římské v Praze – Křeslicích. Předběžná zpráva o výzkumu. In: E. Droberjar – M. Lutovský (eds.), Archeologie barbarů 2005. Praha, 273-286.
- Pollak, M. 1980: Die germanischen Funde des 1.-4. Jahrhunderts n. Chr. im nördlichen Niederösterreich. Wien.
- Preidel, H. 1930a: Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger I. Kassel/Wilhelmshöhe.
- Preidel, H. 1930b: Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger II. Kassel/Wilhelmshöhe.
- Procházka, A. 1937: Galská kultura na Vyškovsku (La Tène středomoravský). Slavkov u Brna.
- RGA 1978, BD 19: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Bd 19. Berlin-New York. 1978.
- RGA 1978, BD 20: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Bd 20. Berlin-New York. 1978.
- Ri-Fi: Ricken, H. – Fischer, Ch. 1963: Die Bilderschüsseln der römischen Töpfer von Rheinzabern. Textband mit Typenbildern zu Katalog VI. Bonn.

- Rogers: Rogers, G. B. 1974: *Poteries sigilées de la Gaule centrale. I. – Les motifs non figurés. XXVIII supplément à Gallia. Paris.*
- Ruprechtsberger, M. E. 1980: *Ein Beitrag zu den römischen Kastellen von Lentia: Die Terra Sigillata. Linz.*
- Ruprechtsberger, M. E. 1992: *Ausgrabungen im antiken Lentia: Die Funde aus Linz – Tiefer Graben/Flügelnotgasse. Linz.*
- Ruprechtsberger, M. E. (Ed.) 2005: *Neue Beiträge zum römischen Kastell von Lentia/Linz. Linz.*
- Rusó, A. 1990: *Archeologická sbírka bývalého městského muzea v Duchcově. Archeologický výzkum v severních Čechách 16. Teplice.*
- Rutkowski, B. 1960: *Terra sigillata znaleziona w Polsce. Wrocław.*
- Ruttkayová, J. 2009: *Pohrebisko vo Veľkom Cetíne a Ponitrie v kontexte nálezov przeworskej a wielbarskej kultúry. In: M. Karwowski - E. Droberjar (Eds.), Archeologia Barbarzyńców 2008: powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim. Materiały z IV Protohistorycznej Konferencji Sanok, 13-17 października 2008. Collectio Archaeologica Ressoviensis XIII. Rzeszów, 567-577.*
- Rybová, A. – Drda, P. 1997: *Lhota, o. Dolní Břežany, okr. Praha-západ. Výzkumy v Čechách 1993-5, 126-127, č. 642-644.*
- Rybová, A. 1961: *Předběžné poznatky z výzkumu římského sídliště v Zalužanech u Písku. Památky archeologické 52, 397-404.*
- Rybová, A. 1972: *Svazky zbraní z mladší doby římské v Sendražicích, okr. Hradec Králové. Památky archeologické 63, 498-530.*
- Rybová, A. 1979: *Plotiště nad Labem. Eine Nekropole aus dem 2.-5. Jahrhundert v. Z. I. Teil. Památky archeologické 70, 353-489.*
- Rypka, L. 2007: *Nálezy římsko-provinciální spotřební keramiky z Čech (Finds of Roman-provincial Utility Ware from Bohemia). Praha (FF UK). Nепublikovaná bakalářská práce.*
- Řehák, S. – Květ, R. 1993: *Ptolemaiova Velká Germánie stále záhadou. Pravěk NŘ 3, 177-191.*
- Sakař, V. 1956: *Terra sigillata v českých nálezech. Památky archeologické 47, 52-69.*
- Sakař, V. 1958: *Římské keramické importy v domácím prostředí. In: Referáty o pracovních výsledcích československých archeologů za rok 1957. Liblice, 107-115.*
- Sakař, V. 1959: *K počátkům dovozu terrae sigillatae do středního Podunají. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica No 3/59 (Filipův sborník), 251-256.*
- Sakař, V. 1961: *Spony s cibulovitými knoflíky ve střední Evropě. Památky archeologické 52, 430-435.*
- Sakař, V. 1965: *Značky na bronzových nádobách starší doby římské v Čechách. Památky archeologické 56, 149-160.*
- Sakař, V. 1966: *Mladší doba římská v Podkrušnohorské oblasti. Památky archeologické 57, 604-640.*
- Sakař, V. 1969a: *Nové možnosti interpretace keramických importů na území Římany neobsazené střední Evropy. Archeologické rozhledy 21, 202-216.*
- Sakař, V. 1969b: *Terra Sigillata. In: Filip J.: Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas 2, 1444-1452. Praha.*
- Sakař, V. 1970: *Roman Imports in Bohemia. Praegae.*
- Sakař, V. 1974: *Čechy a Norikum. In: V. Sakař (ed.), Římské importy. Referáty přednesené na semináři, konaném u příležitosti výstavy Římské nálezy v Čechách. Praha, 56-61.*
- Sakař, V. 1980: *Spotřební keramika římských provincií v českých nálezech. Časopis národního muzea, řada historická 147, 1978 (1980), 121-146.*
- Sakař, V. 1984: *Holubice, okr. Praha-západ. Výzkumy v Čechách 1980-81, 32-33.*

- Sakař, V. 1985: O keramice římských provincií (kromě sigillat). Zprávy Československé archeologické společnosti 28.
- Sakař, V. 1991: Kování římských skříněk v českých nálezech. Časopis Národního muzea, řada historická 160, 11-19.
- Sakař, V. 1994: Čechy a podunajské provincie římské říše. Sborník Národního muzea, řada A – Historie 45, 1991 (1994).
- Salač, V. 1989a: Archeologické výzkumy a nálezy litoměřického muzea v letech 1986-1987. Litoměřicko 24, 195-204.
- Salač, V. 1989b: Lovosice, okr. Litoměřice. Výzkumy v Čechách 1986-87, 107-108, č. 261.
- Salač, V. 1996: O hospodářství, oppidech a Marobudovi. Archeologické rozhledy 48, 60-97.
- Salač, V. 1999: O železářství v době laténské a římské v Čechách. In: P. Čech (ed.): Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993-1997, 103-121. Most.
- Salač, V. 2000: Lovosice in der Laténezeit, römischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit. In: J. Bouzek – H. Friesinger – K. Pieta – B. Komoróczy (eds.): Gentes, Reges und Rom. Auseinandersetzung – Anerkennung – Anpassung (Festschrift für Jaroslav Tejral zum 65. Geburtstag). Brno, 155 – 163.
- Salač, V. 2006: O obchodu v pravěku a době laténské především. Archeologické rozhledy 58, 33-58.
- Salač, V. (Ed.) 2008: Archeologie pravěkých Čech 8. Doba římská a stěhování národů. Praha.
- Sedláček, R. – Halama, J. – Jílek, J. 2008: Nové germánské sídliště s nálezem terry sigillaty v Mikulovicích, okr. Pardubice. In: E. Droberjar – B. Komoróczy – D. Vachútová (Edd.), Barbarská sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů (Archeologie barbarů 2007). Brno, 161-176.
- Sedláček, R. – Kašpárek, F. – Jílek, J. 2010: Sídlíšní nálezy z doby římské z Mikulovic, okr. Pardubice (stav k roku 2008). In: J. Beljak – G. Březinová – V. Varsik, Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Sídliskové a ekonomické štruktúry od neskorej doby laténskej po včasný stredovek. Archaeologica Slovaca Monographiae, Tomus X. Nitra, 371-409.
- Sedláček, R. – Švédová, J. 2011: Sezóna 2010 v Mikulovicích (okr. Pardubice). In: Archeologické výzkumy v Čechách 2009. Sborník referátů informačního kolokvia. Suppl. Zpráv České archeologické společnosti 81, 11-12.
- Shaffrey, R. 2006: Grinding and Milling: a study of Romano-British rotary querns and millstones made from Old Red Sandstone. Oxford.
- von Schnurbein, S. 1977: Das römische Gräberfeld von Regensburg. Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte. Reihe A – Band 31. Kallmünz.
- Schránil, J. 1928: Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens. Berlin und Leipzig.
- Sigl, J. 2008: Osice (okr. Hradec Králové), poloha Skupice, naleziště 16 (č. 671). Výzkumy v Čechách 2005 (Praha 2008), 171-172.
- Sklenář, K. – Sklenářová, Z. – Slabina, M. 2002: Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Sklenář, K. 1975: Neratovice, okr. Mělník. Výzkumy v Čechách 1971 (1975), 97.
- Sklenář, K. 1982: Pravěké nálezy na Mělnicku a Kralupsku. Mělník.
- Sklenář, K. 1994: Pravěké nálezy na Mělnicku a Kralupsku. 1. řada oprav a doplňků. Mělník.
- Sklenář, K. 2005: Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů. Praha.
- Smejtek, L. – Vojtěchovská, I. 1997: Velké Přílepy 1994-1995: Předběžné výsledky a strategie výzkumu zanikající lokality. Archeologické rozhledy 49, 9-18.
- Smejtek, L. 1997: Velké Přílepy, okr. Praha-západ. Výzkumy v Čechách 1993-95, 313, č. 1580.
- Smetánka, Z. 2008: Vzpomínky na minulost české archeologie I. Neviditelná kolej jako prostředek hledání nových cest. Archeologické rozhledy 60, 733-754.

- Snítílý, P. 2008: Čelákovice (okr. Praha-východ). Výzkumy v Čechách 2005 (Praha 2008), 30.
- Snítílý, P. 2010: Čelákovice (okr. Praha-východ). Výzkumy v Čechách 2007 (Praha 2010), 34.
- Staník, I. – Turčan, V. 2000: Rímska stanica v Stupave. Pamiatky a múzea 3/2000, 22-26.
- Staňa, Č. 1956: Nové nálezy na pohřebišti z doby stěhování národů v Šaraticích na Moravě. Archeologické rozhledy 8, 26-32.
- Steuer, H. – Bierbrauer, V. (Hrsg.) 2008: Höhensiedlungen zwischen Antike und Mittelalter von den Ardennen bis zur Adria. RGA-E, Band 58. Berlin. New York.
- Stolz, D. – Matoušek, V. 2006: Berounsko a Hořovicko v pravěku a raném středověku. Hořovice.
- Stolz, D. 2005: Černínské archeologické střípky. Archaeological fragments from Černín. Hořovice.
- Stolz, D. 2007: Současný stav povrchového průzkumu archeologických nalezišť území Českého krasu na pravém břehu Berounky. Český kras 23, 31-37.
- Streit, C. 1936: Fundnachrichten aus Böhmen, 1935. Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit, Jahrg. 12, Heft 4, 81-96.
- Streit, C. 1938: Saazer Laténefunde. Praha.
- Struck, M. 1996: Römische Grabfunde und Siedlungen im Isartal bei Ergolding, Landkreis Landshut. Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte. Reihe A. Band 71. Kallmünz.
- Stuppner, A. 1994a: Zu den Auswirkungen der Markomannenkriege im niederösterreichischen Limesvorland. In: Friesinger H. – Tejral J. – Stuppner A. (eds.), Markomannenkriege – Ursachen und Wirkungen, 285-298. Brno.
- Stuppner, A. 1994b: Terra Sigillata im Nördlichen Niederösterreich. Münstersche Beiträge zur antiken Handelsgeschichte, Bd. XIII (1994), H. 2, 70-94.
- Stuppner, A. 2002: Der Oberleiserberg bei Ernstbrunn, NÖ, in der frühen Merowingerzeit. In: J. Tejral (Ed.), Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum. Brno, 297-311.
- Stuppner, A. 2009: Herrschaftszentren an der mittleren Donau und spätrömische religiöse Organisationsstrukturen. In: U. von Freeden – H. Friesinger – E. Wamers (eds.), Glaube, Kult und Herrschaft. Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n. Chr. in Mittel- und Nordeuropa. Frankfurt a. M. – Bonn, 81-94.
- Svoboda, B. 1948: Čechy a římské Impérium. Praha.
- Svoboda, B. 1965: Čechy v době stěhování národů. Praha.
- Svobodová, H. 1983: Bronzové nádoby z keltských oppid v Čechách a na Moravě. Archeologické rozhledy 35, 656-677.
- Svobodová, H. 1985: Antické importy z keltských oppid v Čechách a na Moravě. Archeologické rozhledy 37, 653-668.
- Šnajdr, L. 1898: Suevich – slavische Ansiedlungen in Böhmen. 1. Podbaba bei Prag. Zeitschrift für Ethnologie 30, 201-210.
- Šnajdr, L. 1904: Někteří poznámky ku knize prof. dra. Píče o hradišti stradonickém. ČSPSČ 12, 1-5.
- Šnajdr, L. 1912: Městiště předhistorické osady Michelsko-Vršovické. Pravěk VIII, 52-58.
- Šneiderová, K. 1953: Sídliště starší doby římské v Čechách. Nепublikovaná diplomová práce. FF UK Praha.
- Šolle, M. 1966: Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách. Praha.
- Švaňa, K. 2011: Germánska na kruhu točená keramika z kvádskech pohrebísk juhozápadného Slovenska. Poznámky k vplyvu rímskych technológií na germánsku hrnčiarsku produkciu. In: J. Beljak – G. Březinová – V. Varsik, Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Sídliiskové a ekonomické štruktúry od neskorej doby laténskej po včasný stredovek. Archaeologica Slovaca Monographiae, Tomus X. Nitra, 489-500.

- Teichner, F. 1999: Kahl a. Main. Siedlung und Gräberfelder der Völkerwanderungszeit. Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte. Reihe A. Band 80. Kallmünz.
- Tejral, J. 1970: K interpretaci severovýchodních prvků v hmotné kultuře moravské oblasti na sklonku starší doby římské. Památky archeologické 61, 184-215.
- Tejral, J. 1982: Morava na sklonku antiky. Praha.
- Tejral, J. 2006: Die germanische Gießereiwerkstatt in Pasohlávky (Bez. Břeclav). Ein Beitrag zur Frage der Fernhandels- und Kulturbeziehungen nach den Markomannenkriegen. Památky archeologické 97, 133-170.
- Tejral, J. 2008a: Die Marchstraße – Stand der archäologischen Forschungen. In: J.-S. Kühnborn u. a., Rom auf dem Weg nach Germanien: Geostrategie, Vormarschtrassen und Logistik. International Kolloquium in Delbrück-Anreppen 4.-6.11. 2004. Bodentalertümer Westfalens 45. Mainz, 69-101.
- Tejral, J. 2008b: Ke zvláštnostem sídlištního vývoje v době římské na území severně od středního Dunaje. In: E. Droberjar – B. Komoróczy – D. vachútová (Edd.), Barbarská sídliště. Archeologie barbarů 2007. Brno, 67-98.
- Titz, P. 2007: K počátkům kontaktů mezi Římany a severskými barbary a o obrazu těchto barbarů v pramenech doby římské republiky. In: E. Droberjar – O. Chvojka (Eds.), Archeologie barbarů 2006. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 3. České Budějovice, 607-614.
- Thomas, S. 1960: Studien zu den germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit. AFB 8, 54-215. Leipzig.
- Trapp, A. 1991: Neues vom römischen Wels (Ausgewählte Fundplätze der Jahre 1985 bis 1988). Sonderreihe zum Jahrbuch des Musealvereins Wels. Band 3. Wels.
- Trnka, G. 1981: Spätromische Funde der 4. und 5. Jahrhunderts vom Burgstall von Schiltern im Waldwiertel, Niederösterreich, Archaeologia Austriaca 65, 119-138.
- Turčan, V. – Šefčáková, A. 2011: Germánske hroby zo Stupavy, okr. Malacky. In: E. Droberjar (Ed.), Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Studia Archaeologica Suebica I. Olomouc, 121-131.
- Turek, J. 1997: Laténské pohřebiště v Tišicích (okr. Mělník). Předběžná zpráva o výzkumu v roce 1996. Archeologie ve středních Čechách 1, 237-262.
- Turek, J. 1998: Tišice, okr. Mělník. Výzkumy v Čechách 1996-7 (1998), 227.
- Turek, J. 2000: Tišice, okr. Mělník. Výzkumy v Čechách 1998 (2000), 207-208.
- Tyszler, L. 1998: Terra sigillata z Białej, woj. łódzkie i z Zimotek, woj. Konińskie. Prace i materiały. Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna 39 (1993-1996), 263-282.
- Tyszler, L. 1999a: Terra sigillata na zemiach polski. Część I. Łódź.
- Tyszler, L. 1999b: Terra sigillata na zemiach polski. Część II. Łódź.
- Tyszler, L. 2004a: Nowe znaleziska terra sigillata w strefie Bzury, w Pęcławicach, stanowisko 5, woj. łódzkie, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi“, seria archeologiczna nr 42: 2002-2003, Łódź, 355-361.
- Tyszler, L. 2004b: Znaleziska terra sigillata w polsko-słowackiej wschodniej strefie Karpat Zachodnich. In: Okres lateński i rzymski w Karpatach polskich. Krosno, 639-649.
- Tyszler, L. 2006: Terra sigillata z Kolonii Rychłocice, pow. wieluński. In: A. Bursche, R. Ciołek (Eds.), Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski III. Korpus znalezisk rzymskich z europejskiego Barbaricum-Polska. Warszawa, 147-155.
- Tyszler, L. 2007: JOVI OPTIMO FECIT – Jowiszowi Najlepszemu zgotowałem, czyli w sprawie miseczki terra sigillata z Żerkowa, woj. Wielkopolskie. In: Od pradziejów po współczesność. Archeologiczne wędrówki. Studia dedykowane Pani Profesor Marii Magdalenie Blombergowej. Acta Archaeologica Lodziensia 53, 126-129. Łódź.

- Tyszler, L. 2010a: Panna z Deszczna. Terra sigillata z cmentarzyska pod Gorzowem Wielkopolskim. In: Terra Barbarica. Monumenta archaeologica barbarica. Series Gemina. Tomus II. Łódź – Warszawa, 819-827.
- Tyszler, L. 2010b: Aneks Nr 1. Terra sigillata z cmentarzyska w Gozdowie stan. 1, pow. Zgierz, woj. łódzkie. In: W. Siciński, Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 1 w Gozdowie, pow. Zgierz, woj. łódzkie (trasa autostrady A-1). Via Archaeologica Lodziensis. Tom III, 185-196. Łódź.
- Unverzagt, W. 1919: Terra sigillata mit Rädchenverzierung. Materialien zur römisch-germanischen Keramik 3. Frankfurt a. M.
- Vachútová, D. 2007: Sídliště z pozdní doby římské v Kostelci na Hané – Kozí Bradě, In: E. Droberjar - O. Chvojka (edd.), Archeologie barbarů 2006. Příspěvky z II. protohistorické konference, České Budějovice 21. – 24. 11. 2006, Archeologické výzkumy v jižních Čechách, Supplementum 3, svazek II, České Budějovice, 395-432.
- Valentová, J. – Šumberová, R. 2007: Nález spony typu Almgren 43 na sídlišti v Chotusicích a osídlení dolního Podoubraví v době římské. Archeologické rozhledy 59, 779-792.
- Valentová, J. 1999: Pravěké osídlení na katastru obce Libenice, Archeologie ve středních Čechách 3, 93-99.
- Varsik, V. – Prohászka, P. 2009: Nové poznatky o osídlení velkého Žitného ostrova v době římskej. In: M. Karwowski - E. Droberjar (Eds.), Archeologia Barbarzyńców 2008: powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim. Materiały z IV Protohistorycznej Konferencji Sanok, 13-17 października 2008. Collectio Archaeologica Ressoiviensis XIII. Rzeszów, 187-209.
- Varsik, V. 2008: Nálezové súbory z germánskych sídlisk sprevádzané severovskou terrou sigillatou. Velký Meder, objekt 106. Zborník Slovenského národného múzea 102, Archeológia 18, 293-303.
- Vávra, J. – Kubálek, P. – Jiřík, J. – Kuchařík, M. 2007: Pohřebiště z doby stěhování národů v Praze Zličíně, ul. Hrozenkovská – průběžná zpráva o metodice a výsledcích výzkumu. In: E. Droberjar - O. Chvojka (Eds.): Archeologie barbarů 2006. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 3. České Budějovice, 565-577.
- Vávra, J. – Jiřík, J. – Kuchařík, M. – Kubálek, P. 2009: Výzkum pohřebiště z doby stěhování národů v Praze-Zličíně v letech 2005-2008. Archaeologica Pragensia 19, 209-230.
- Vávra, M. – Šťastný, D. 2011: 89. Nebovidy, okr. Kolín. S. 1173. In: M. Lutovský a kol., Terénní výzkumy Ústavu archeologické památkové péče středních Čech v letech 2009 a 2010. Archeologie ve středních Čechách 15/2, 1147-1197.
- Velímský, T. a kol. 1986: Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1973-1982. Archeologické studijní materiály 15. Praha.
- Vencl, S. 2001: Souvislosti chápání pojmu nálezový celek v české archeologii. Archeologické rozhledy 53, 593-613.
- Vích, D. 2008: Záchraný archeologický výzkum v areálu zemědělského družstva v Cerekvici nad Loučnou. Pomezí Čech, Moravy a Slezska 9, 199-222.
- Vích, D. 2010: Nálezy doby římské na středním toku řeky Loučné. Archeológia barbarov 2009. Archaeologica Slovaca Monographiae. Communicationes, Tomus X. Nitra, 713-727.
- Víchová, D. 2002: Sídliště z mladší doby římské v Brně – Starém Lískovci. Pravěk NŘ 12, 271-318.
- Vinokur, I. 1970: Opyt rekonstrukcii mělničnovo sooruzeniija III-IV vv. n. e., Sovětskaja archeologija 2, 238-244.
- Visy, Z. 1991: Inschriften und Zeichen als Eigentumsmarken. In: M. Hainzmann, Z. Visy (Eds.): Instrumenta inscripta latina. Das römische Leben im Spiegel der Kleininschriften. Ausstellungskatalog. Pécs, 41-42.

- Vlach, M. 2010: Žárové pohřebiště v Šitbořicích a přilehlý region v době římské. Rukopis diplomové práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Ústav archeologie a muzeologie. Brno.
- Vojtěchovská I., 2000: Velké Přílepy, okr. Praha-západ. Středočeský vlastivědný sborník 18, 113-117.
- Vojtěchovská, I. 2006: Velké Přílepy, okr. Praha-západ. Výzkumy v Čechách 2003, 314-315.
- Voss, H. U. 2007: Das Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum – zu einigen Aspekten der Fundauswertung. Nálezky terry sigillaty v Čechách. In: E. Droberjar/O. Chvojka (Eds.): Archeologie barbarů 2006. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 3. České Budějovice, 7-26.
- Waldhauser, J. 1981: Keltské rotační mlýny v Čechách. Památky archeologické 72, 153-221.
- Walenta, K. 1981: Obrządek pogrzebowy na Pomorzu w okresie późnolateńskim i rzymskim, *Archaeologia Baltica* V, Polonia 80/81, Łódź.
- Walke, N. 1965: Das römische Donaukastell Straubing – Sorviodurum. Berlin.
- Warmser, L. – Flügel, Ch. – Ziegau, B. 2000: Die Römer zwischen Alpen und Nordmeer. Zivilisatorisches Erbe einer europäischen Militärmacht. Mainz.
- Weber-Hiden, I. 1996: Die reliefverzierte Terrasigillata aus Vindobona. Teil 1. Legoinslager und canabae. Wiener archäologische Studien 1. Wien.
- Webster, P. 1996: Roman samian pottery in Britain. Practical handbook in archaeology 13. Hallifax.
- Wefers, S. – Gluhak, T. 2010: Eifel lava – the provenance of two Late Iron Age rotary querns discovered in Bohemia. *Archeologické rozhledy* 62, 3-16.
- Wielowiejski, J. 1960: Development of agriculture in Polish territories at the period of contacts with the Celtic and Roman culture. *Ergon*, vol. II, 284-295.
- Wielowiejski, J. 1970: Kontakty Noricum i Panonii z ludami północnymi. Warszawa – Wrocław – Kraków.
- Wielowiejski, J. 1981: Późny okres lateński i okres rzymski. *Prahistoria ziem polskich*. Tom V. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Zanier, W. 1992: Das römische Kastell Ellingen. *Limesforschungen*, Band 23. Mainz.
- Zápotocký, M. 1965: Slovanské osídlení na Litoměřicku. *Památky archeologické* 56, 205-391.
- Zápotocký, M. 1969a: Litoměřicko v době římské I. *Archeologické rozhledy* 21, 178-201.
- Zápotocký, M. 1969b: K významu Labe jako spojovací a dopravní stezky. *Památky archeologické* 60, 277-366.
- Zavřel, P. 1990: Výzkum sídliště z doby římské ve Zlivi (okr. České Budějovice) v letech 1987 – 1988. *Archeologie v jižních Čechách* 7, 51-75.
- Zavřel, P. 1999: Současný stav výzkumu doby římské a doby stěhování národů v jižních Čechách. *Archeologické rozhledy* 51, 468-516.
- Zavřel, P. 2001: Výzkum sídliště z doby římské a z doby stěhování národů ve Zbudově (okr. České Budějovice) v letech 1983-1987.
- Zavřel, P. 2007: Problematika komunikací doby římské a doby stěhování národů v jižních Čechách. In: E. Droberjar – O. Chvojka (Eds.), *Archeologie barbarů 2006*. Archeologické výzkumy v jižních Čechách, Supplementum 3, svazek I. České Budějovice, 269-294.
- Zavřel, P. 2011: Nové nálezy z doby římské a z doby stěhování národů v jižních Čechách. In: E. Droberjar (Ed.), *Archeologie barbarů 2010: Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem*. *Studia Archaeologica Suebica* I. Olomouc, 453-480.
- Zeman, J. – Venclová, N. – Bubeník, J. 1998: Železářská osada z 3.- poč. 5. stol. v Přerubenicích. *Praehistorica* 23, 95-132.
- Zeman, T. 1999: Jihovýchodní Morava v době římské I-II. Rkp. diplomové práce, ÚAM FF MU Brno.

- Zeman, T. 2000: Doklady pronikání Římanů na JV Moravu a projevy působení římskoprovinciální kultury na domácí germánské prostředí. *Slovácko* 42, 123-147.
- Zeman, T. 2001a: Struktura a vývoj osídlení JV Moravy v době římské. *Slovácko* 43, 87-106.
- Zeman, T. 2001b: Germánská kostěná a parohová industrie doby římské ve středoevropském barbariku. *SPFFBU M* 6, 107-147.
- Zeman, T. 2006: Sídliště z pozdní doby římské ve Zlechově. Stav zpracování, východiska a cíle projektu. In: E. Droberjar – M. Lutovský (eds.), *Archeologie barbarů 2005*. Praha, 451-469.
- Zeman, T. 2008: Zlechov. Sídliště ze závěru doby římské a počáteční fáze stěhování národů a jeho postavení v rámci pozdního svěbského osídlení Moravy. Rkp. dizertační práce, ÚAM FF MU Brno.
- Zuch, K. 2009: Puchary fałdziste z terenu środkowoeuropejskiego Barbaricum jako przykład adaptacji wzorców rzymskich. In: M. Karwowski - E. Droberjar (Eds.), *Archeologia Barbarzyńców 2008: powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim*. Materiały z IV Protohistorycznej Konferencji Sanok, 13-17 października 2008. *Collectio Archaeologica Ressoviensis XIII*. Rzeszów, 461-477.